

ENRIQUE STANKO VRÁZ

ČÍNA: CESTOPISNÉ ČRTY¹

OBSAH

Upozornění pro čtenáře

Úvod

I. Poslední události v Číně

II. V Peking

III. Z Pekingu Koreou a Sibiří

Doslov

Literatura

¹ Převzato z: VRÁZ, Enrique Stanko, *Čína: cestopisné črty*, Praha 1904 (redakčně upraveno).

SLOVUTNÉMU PÁNU, PANU

JOSEFU HLÁVKOVI,

presidentu České Akademie pro vědy,

slovesnost a umění atd., atd.,

V DŮKAZ HLUBOKÉ ÚCTY A VDĚČNOSTI

PŘIPISUJE TUTO KNIHU

SPISOVATEL

Úvod

Israelité vraceli se z Babylonu, Xerxes dobýval Řecka, když sestárlý bohorovný mudrc, nejznámější nám jménem Konfucius, povzdechl si, tuše blízký neodvratný skon: »Taj šan, kí tuj hu! Liang mú, kí hvaj hu! Či žin kí vej hu!« – »Horstvo se sesouvá, silný kmen se skácel, mudrc vadne jako rostlina.« – Minulo asi 2300 let od té doby, a dědictví Konfuciovo, Čína, jako by se všecka sesouvala, kácela. Dávno již tomu, co Čína zvadla. Zraky všeho vzdělaného lidstva obráceny jsou nyní k Číně. Nad zemí tisícileté vlastní kultury krouží dravci »barbaři«, z nichžto jeden jako druhý snaží se, aby uchvátil část kořisti. Spáry chvějí se jim nedočkavě. Všecko bílé plémě rozestouplo se ve dva tábory, a odtud prou se strany o způsob, kterak by rozchvátili »dědictví«: zda by lépe bylo, zničit a vyhladit starou kulturu a rozdělit se o plen, či zůstaviti staré starým a odejít domů s bohatým výpalným.

V táboře jednom vyřkli již jednou ortel smrti: »Shnilá Čína, země krvelačných žlutých barbarů, pozbyla všeho práva. Nemějte s ní smilování, a v ní nežijte těch, kdo vraždí bezbranné ženy a děti!« – »Co s lidem, který v pověrčivosti a v ukrutnosti vyrovnává se Dahomejcům!« – »Svět náleží osvětleným bělochům!« –

»Právem nebo mocí, žádá to prospěch obchodu!« – – –

Ponurý středověk válčil pro slávu imperátorů, pro líčka žen i pro ženské vrtochy, někdy také v náboženském zanícení pro mravní očistu, pro velké myšlenky společenských převratů; dnes válčiti se bude málem již jenom ve prospěch továren s nakládáním masem, bavlněným hadrem, železem atd. Říká se tomu »zájmy obchodu světového«. Této nestvůry a modly novověké Konfucius netušil, uče své žáky:

Člověk dokonalý miluje vše lidstvo,

nedá se ovládati osobní zálibou nebo osobním prospěchem,

vyhledáváje toliko všeobecného blaha, jasné pravdy.

Ve druhém táboře nejraději zabalili by Číňany do bavlnky, vyhnali všechny cizince z Číny, najmě ale missionáře, ověnčily by Boxery, císařovnu, dvorní eunuchy a všecku tu manžuskou prohnitou kliku, proti které čínský lid dávno je rozhořčen, korunou vlasteneckých mučovníků. Neboť jako není nesnadno odsuzovati, tak ani není nesnadno, úsilně vzbouzeti v sobě útrpnost »s domorodci rasou bílou vždy a všude bezprávně (!) utiskovanými«. »Nechte Čínu Číňanům,« je heslem tohoto tábora. »Ponecháte ji tedy dále hníti v dahomejském fetišismu, nejhoupější pověře, ve spárech shnilé dynastie, na pospas upírů mandarinů, v okovech bezcitných úředníků katanů?« dotírají v táboře onom. Žaponci touží dávno vstoupiti ve sňatek s »obstarožní vdovou« Čínou. »Rozdělte Čínu mezi sebe, mečem vnuťte jí vymoženosti naší kultury, pod nimiž sami se potíme!« – »Ne,« křičí rozumější, »žák pohltit by učitele, otroci vyhnali by pána.« Kde tedy pravda, jasná pravda, kam nejdál tažena býti má hranice, přirozená nadvláda plemene bílého, by porušena nebyla lidskost a nebylo dotčeno budoucích prospěchů bílého plemene? – – –

Miluji Čínu. Obdivuji se Číně klasické, kolosu ve všem, ctím v lidu čínském stěžejní přednosti člověka, vychovaného tisíciletou kulturou, vyklíčivší z myšlenkového světa velikých myslitelů. Nenávídím Čínu. Otroky přikované ku přežitkům dávno splesnivělým, mrtvým, zvrhlé žáky velkých učitelů, lid, jemuž největší pravidla mravokárců nyní jsou jen planou frásí, zvrhnuvše se v povrchní obřadnost. Nejvyš sobecké, ukrutné, nejhoupější pověrou zblbělé, ve všem degenerované, kdož by je miloval? Kdo však neobdivoval by se lidu mravenčí pile, jenž v úctě má velkou svou minulost, a jehož jediná snaha jest klidně žít,

dožítí se věku vysokého a klidně zemřítí na úrovni s velkými svými filosofy? Hle jaké to rozdíly v citech mých k Číně! Ale mluvím o Číně, zemi největších, zdánlivých, aspoň našemu názoru zřejmých neshod a protiv. Kdo zná Čínu jenom z karikatur, porculánových figurek neb operetních výjevů, směje se jí; kdo z klasických spisův jejích, uctívá ji; kdo z vlastních cest a styků s lidem, opovrhne i obdivuje, směje se i pláče. Jsme-li lepší Číňanů, jsme lepšími tím, že máme soucit s tím, co hodno soucitu a pohrdáme tím, co hodno pohrdy. Než, Číňané – pro všechny cizince hostí v prsou plných fossilní nadutosti cit jenom jeden – cit hlubokého opovržení.

V črtách svých snažím se býti nestranným. Ač sám jsem běloch a hrdý na vymoženosti a přednosti své rasy, žil jsem s dostatek – po více jak patnáct let – mezi jinak zbarvenými, poněkud jinak myslícími lidmi a zbavil se mnoha předsudkův. Z bohatých pokladnic vědomostí odborníkův, znalců Číny, i z autopsie čerpal jsem i opisoval, dáváje větší přednost těmto nežli vlastním poznatkům všude, kde moje byly nepoměrně chudšími. Neboť, abych opět užil citatu velkého Konfucia:

»Kdo snažlivý jest a chtivý zdokonaliti vědomosti své,
neměj za ponížení a nestyd' se jiných se otazovati.«

Prameny, kterých jsem použil, souhrnně uvádím v závěrečném indexu.

Na Tichém oceanu, v prosinci r. 1900.

I. Poslední události v Číně

Seřad'te se, bratří »Dlouhého meče«, v šik válečný,

Sestry naše, »Červené Svítilny«, buďte zadní stráží,

Společně vrhněme se na barbary,

V hluboké zažeňme je moře!

Válečná píseň »Boxerů«.

Více ještě nežli zápas jihoafrických »Sedlákův« rozvířily šířý svět události tak zvané Pekingské, právě když zdálo se, že staroch, století, zemře bez těžkého smrtelného zápasu. Konflikt Španělska se Spojenými Státy severoamerickými vyvíjel se zvolna, rovněž tak drama jihoafrické. Ale v Číně vybuchla sopka neočekávaně. Aspoň pro vzdálené kruhy neočekávaně. Ti, kdo v Číně dleli, cítili sice slabé záchvěvy zemětřesení a cosi tušili, ale jsouce již zvyklí na malé, stále se opakující srocování se lidu proti cizincům, které čínská vláda volky nevolky vždy dosti rychle potlačila – a obyčejně na méně vinných, ba nezdědka úplně nevinných ztrestala – neočekávali, že by tentokráte v Pekingu,[1] v nejbližším okolí bílých vyslanců v Číně, kula se zrada tak ohavná! Že by sám dvůr čínský byl se usnesl na vyhubení všech cizincův! Že by Čína vládní, manžuská, buď v zaslepenosti, buď k utvrzení své manžuské dynastie, Čínany čím dále tím více nenáviděné, vydala heslo jádru čínského lidu tak milé: »Pryč s cizotou!«

Již od let 1839–42, od »války opiové« Čína byla neustálým terčem nájezdův a často krutě pokořována bělochy. Synové »Říše středu«, již mají sebe za slunce v planetárním systému národův, s nelibostí nesli, znamenajíce, kterak »barbaři« na místě aby před Čínany, před »Syny Nebes«, na kolena padali, jim kde mohou příkoří činí, do Číny se vtírají a konečně počínají se o ni málem dělití, jakoby byla stolem hodovním, za nějž kdekterý nezvanec může svévolně kdykoli zasednouti. A kdož mohl býti toho příčinou, že nebesa tak krutě trestala lid čínský, nežli ti, kdož zastupují spojení »Neznáma« se zemí, – totiž nynější císařská dynastie, usurpatoři manžusť. Čínský lid byl jen potud slepě poslušen vladařů svých, dokud žil klidně, nestíhán většími pohromami; ale všeliké pohromy vždy připočetl na vrub nespokojenosti

»Vysokých Mocí« s vladaři a mandariny. A stíhala-li jej pohroma za pohromou, byl-li příliš utiskován, čínský lid, zdánlivě velice flegmatický, trpný, neváhal zvednouti se v odboj. Neuplynulo roku, aby nebylo místních vzpour v některé provincii Číny. Víc a více získávaly půdy spolky tajné, jichžto je v Číně několik a jejichžto snahou bylo zavéstí starý pořádek, zlaté doby dynastií národních, vyhnati cizince vesměs – nejen bělochy, ale i Manžuy vetřelce, vyhnati dynastii, s níž samo Nebe dávalo na jevo nespokojenost pohromami, jakých dosud v dějinách Číny nebylo.

Široké vrstvy lidové, jinak dosti lhostejné ku všemu, co z přímá nedotýkalo se jejich blaha v úzkém rámci rodinného zařízení, výživy, posvátného kultu uctívání předkův a pověr, stěží byly by se daly vyrušiti z klidu. Ale zmáhající se chudoba, následky hrozné zhoubné rebelie »Tai-Pingů« stálé, horší a horší útisky, vyssávání lidu mandariny, způsobilo, že lid nespokojený opět zatoužil po změně. I jevilo se v lidu patrnější a patrnější hnutí směřující ku nápravě nesnesitelných poměrů. A hnutí tomu směr dáti podle svých, tu sobeckých tu nezištných záměrův snažili se »literati«, třída čínských vzdělancův – a evropští missionáři. O obou na jiném místě promluvíme obšírně. Jen dvůr císařský, klika manžuských jenerálů, dvořenínův a kleštěncův ve svém uzavřeném světě, nedbali ničeho, o nic se nestarali nežli o požitky hmotné, o dvorní pletichy a lišáckou obranu proti stále množícím se požadavkům zástupcův evropských mocností.

A bylo jich velmi mnoho. Snad každý rok přinesl nějakou dosti vážnou zápletku a s ní nová pokoření naduté manžuské dynastii, jež ani po porážce r. 1860 a dobytí Pekingu Angličany a Francouzy nepoznala své malomoci. Shlížela dále a shlíží bezpochyby doposud s uzavřeného světa palácových zdí, jako božstvo, za něž se pokládá, na cizí velmoci nic jinak, než jako na pouhé červy, kteří by plaziti se měli před trůnem »Říše říší« po způsobu poplatných knížat z hor tibetských. Lid čínský, všude již se jitřící, nejitří se jedině proti bílým cizincům, nýbrž i proti vládě své, prosáklé korrupcí. Lid čínský, fanatisován jsa pověrou, rdousí a ubíjí cizince, missionáře, jeptišky, děti, pokřesťané Číňany a křesťany vůbec – a čínský dvůr dosud neví, jak jinak spomoci, nežli ramenářstvím, licoměrnou hrou vůči národu i mocnostem: těmito činíc ústupky povoluje vše, oč koli žádají, jejich poddaným slibuje bezpečí po všem široším říšském území, pověřuje cestovní průkazy missionářův i missionárek – a zamhuřuje obě oči, by neviděla, že lid čínský tyto vetřelce pronásleduje a vraždí. Krom všelikých tůček a obmyslností čínské (arciže nejenom čínské!) diplomacie starou taktikou její bývá svalovati vinu svoji na jiné, a pokutami ano i trestem smrti stíhati nevinné za vinné! A této pekelné pomůcky »státnického« umění bývalo v Číně zhusta užíváno právě za nynější dynastie. Není

zapotřebí, ani na místě, abych uváděl tu v pořadí časovém všechny niterní a vnější neshody a srážky Číny od roku »vátky opiové«; než nelze mlčky pominouti, že stěhování bělochů do Číny přibývalo po rozumu čínském až nápadně, a že i touže měrou znamenati bylo množení se výsad cizincům. A všichni tito přistěhovalí »vetřelci« na větším díle v očích prostého, čínskými »literáty« úmyslně, vědomě klamaného lidu byli cizí d'áblové, nadaní všelikou mocí kouzelnou, jíž aby dosáhli, nehrozili se druhdy ani ohavných, zločinných skutkův, jako vylupovati oči dětem (!) vyhrabávati mrtvoly osob Číňanům posvátných (!) atd. Leč, o tom šíře až v kapitolách o lidu čínském. Nescházelo tedy nikde v Číně hořlavých látek, a to již před válkou se Žaponskem, ale události, jež potom nadešly, již zanášely podpalný troud na vše strany, do všech krajů, do všech srdcí čínského lidu. Válka žaponsko-čínská, skončivší tak rychlou a tak neslavnou porážkou čínského kolosa lidem, kterému Číňané posměšně i trpaslíkův přezdívali, nepokořila sice zpupnosti vlády manžuské, neotevřela jí oči, ba ani známou nestala se všemu čínskému lidu,[2] ale roznítla ještě více její zlobu a zášť proti všemu nečínskému. Lid pak na severu Číny válkou ještě více jsa ochuzen, a na jihu zvýšenými daněmi ještě více jsa utiskován, na kom že by vyléval si zlost?

Ale vizmež další ještě následky války se Žaponskem. Evropa teprve potom, jsouc překvapena úspěchy Žaponcův, přesvědčila se, jaký to kolos na hliněných nohou ta říše copatých Číňanův. A poznání toho ihned hodlala využítkovati. Rusko, Německo i Francie vzaly na se role přátel Číny u vyjednávání o smír se Žaponskem a – zabránily Žaponsku, by nevykořistilo úspěchů svých. Služby své pak daly si velmoci náležitě zaplatiti všelikými koncesemi! Rusko povolením, dráhy Manžuskem do Vladivostoku s pobočkou do Mukdenu a Port Arthuru, Francie ústupky na hranici Tonkingské, Německo těžařskými a finančními výsadami. Ale horší bylo, co potom nastalo. Evropané počali se pomalu dělit o Čínu. Německo zabralo Kio-Čau. Příčina, proč zabráno bylo území, Číňanům posvátné proto, že v středu svém hostí kolébku i hrob Konfucia, byla tato. Počátkem měsíce listopadu roku 1897 zavražděni byli na území Šantunském v Yeu Čau dva katoličtí misijnáři, Němci: Frant. Nies a Richard Heule. Podle jedněch ubili je lupičové, podle jiných členové tajné čínské společnosti. Poslednější jest i pravdě podobnější. Toho času byl místodržitelem území toho Li Ping-hêng, veliký nepřítel cizích přistěhovalců. Li Ping-hêng kde mohl rád přimhuřoval oči nad veškerými nepřátelskými projevy a skutky vůči cizincům, ano brzy proskakovalo i podezření, že sám tajně popouzí lid proti »vetřelcům«. Německo bez odkladu požadovalo zadostučinění za ubité své poddané. Ale, jak v Číně bývá, Peking u věci té otálel a místodržitel, jsa v pravdě místokrálem, totiž tolik jako neobmezeným pánem území přiděleného jeho správě, cizincům

jenom se posmíval, i podobalo se, že o smírné ochotě čínské vlády nelze ani mluvit. Proto němečtí vojáci byvše vyloďeni vtrhli do Kio-Čau. Čínská posádka byla jimi vyhnána z bran. Stačila na to nepatrná část německého mužstva, jež po tom tam setrvala, až Německu dostalo se dosti učinění. Čína nebyla s to, by se účinně opřela invasi třech lodí a šesti set vojáků. Německo předložilo potom pekingskému »zahraničnímu úřadu« Tsungli Yamen listinu, na níž sestaveny byly tyto požadavky:

1. Náhrada 200.000 taelů za oba zavražděné německé missionáře v Yeu Čau;
2. znovuzřízení kaple rozbořené při vzbouření;
3. zaplacení výloh, vzešlých Německu z obsazení Kio Čau;
4. sesazení a propuštění z veřejných služeb Li Ping-hênga dosazeného guvernera v Šantungu;
5. nejpřísnější potrestání vrahů německých missionářův a rovněž přísné pokutování úřadů místních, kde vzbouření vzniklo;
6. a) přiřčení svobody dolovati uhlí na území šantunském jedině Německu; b) zaručení zvláštních výsad Německu pro železniční trati na zmíněném území; c) svolení, že Německo může pro vždy dolovati uhlí v Kio Čau.

Německo vyjednávajíc o tyto požadavky skutečně dosáhlo, že některé z nich byly mu zaručeny, načež trvale obsadilo Kio Čau. »North China Daily News« ze dne 3. prosince 1897 významně podotkly, »že zakročení Německa v Šantunu je zřejmou předehtou k dělbě Číny.«

Než, ani druhé mocnosti nelenily a následovaly šlépějí Německa. Rusko požádalo za pronajmutí (zaručení na smlouvu) Port Arthuru a Talienvanu na tutéž lhůtu, na kterou zaručeno Německu Kio Čau.

Angličané zabrali Vaj-Hej-Vaj, dále Kau-Lun oproti Hongkongu, vyžadovali větších koncesí v Šanghaji, Francouzové rozpínali se na jihu v Koang Čau, jako by krom státu Šanů již-jíž i celý jih Číny na hranicích tonkinských přivlastniti si chtěli. Také Italové dostali choutky na území v Číně, ano i maličtí Dánové jevíli přání účastniti se hostiny. Cizí kapitál počal se hrnouti do Číny a s ním přerozmanité podniky, z nichž na předním místě – v čínském lidu nejnenáviděnější – železnice. Stvůry příšerné, plazící se jako had, syčící a oheň chrlící jako drak, uhánějící přes hroby mrtvých bezohledně na pravidla geomancie, a pak nemělo býti

Číně vládní na nic. S jedné strany lid s novotami a s vládou nespokojený, onde hlouček Číňanů reformatův a v jejich čele – ó metlo nebeská! – sám císař, s druhé strany opět cizí mocnosti čekající jenom na novou příležitost, jen opět těžiti z vítaného brzkého zavraždění některého ze svých poddaných, pionéra evropské moci v Číně. Klika úředníkův od nejvyššího mandarína, manžuského generála až po »literáty« dosud bez úřadu správně usuzovala, že ať tak neb onak bude, vláda jejich nad lidem počíná se povážlivě bořiti, že v Číně, ať již císařem reformované nebo cizinci uchvácené, úplně zaschne příjmů jejich nejbohatší pramen: bezuzdné, hanebné vydírání lidu.

A v čele těchto nespokojencův, o svůj osud obávajících se Manžův a čínských mandarinů severních provincií, v čele malomocné, degenerované a burleskní vlády žena pánovitá, nehrozící se nižádných pletich ani zločinů. Žena s trpkostí v srdci proti všem novotám, přístupná jediné radám svých bývalých milostníkův a kleštěnců, nátlakům princů manžuských. Žena zrozená k panování, v jejíž rukou císař Kvang-Su byl pouhou loutkou! Po léta již připravuje se, zbrojí a po způsobu nenáviděných barbarů cvičiti dává vojsko, jenom aby posléze jednou vyhnati mohla cizince – a tu v tajném spolku, jenž vystupuje na veřejnost činněji a činněji sami bozi seslali jí pomocníka. Proč jich nepoužiti se známou čínskou taktikou: Vyhrají-li moji místokrálové, učinili tak z vůle a na rozkaz císaře, prohrají-li, sťati budou, že jednali bez rozkazův a nikoli (!) na povel vlády! Vzpoura vypukne, a opět císařovna pokořená prchá. Jako lítice odpravuje nevinné, nové pikle kuje, ničí blahobyt země, a čínský lid trpce pyká za viny svých pánů... A zatím kvas nespokojenosti ze severu přenášen jest na jih. Kypí to, někde již přetéká, ni prorok nejzkušenější neodvážil by se předpovídati průběh dalších událostí. Vizme nyní nejhlavnější činitele v událostech pekingských...

Ježto v Číně, aspoň do nedávna, císař byl osobou nejvyšší, věnujmež pozornost nejdříve ubohému Kvang-Su-ovi (též bývá vyslovováno Kvaň-Sü). Američan, Dr. W. A. P. Martin, jenž po čtyřicet let přebýval v Číně, Číňany zvaný Ding-Kuan-Si, z učených nejučenější, president »Školy císařské v Peking« a povždy přítel čínského národa, v knize své »Obležení v Peking« takto líčí císaře:[3]

»Mladý císař, nyní ve 30. roce věku svého, ač je tvářnosti jemné jako žena a podstaty tělesné příliš slabounké, je přece neobyčejně prozíravý a lehce dá se o potřebách svého lidu přesvědčiti. On jediný ze všech, kteří za nynější dynastie seděli na trůnu Draka, dal na jevo dostatek pochopení pro svůj lid a povznesl se nad zpátečnické předsudky svého lidu, že toužil přizpůsobiti vládu svou nové civilisaci západní a tím právě národu svému zajistiti neodvislost.

Zbaven byv moci, protože byl horlivým podporovatelem pokroku, má zvláštní nárok na naši sympatii. Sám také nikterak není zodpovědným za násilnosti, jež v jeho jméně byly spáchány. Ano, sám vlastně je první obětí na dlouhém a krvavém seznamu.

Předchůdce jeho Tung Či, jediný syn císařovny vdovy, zemřel r. 1874 u věku 18 let. Pro přílišnou mladost, nemoha neodvisle rozvíjeti povahy své, musil dáti se vésti svojí matkou, a to jak za své nezletilosti, tak i potom, když dospěl zákonitého věku; neboť matka jeho, i když vladařství její formální proklamací bylo prohlášeno za ukončené, neustala provozovati vlivu svého na politiku vládní. Ovdovělá matka, převzavši vladařství, ohlížela se po nějakém mladém princí, aby jej za svého přijala, ne však jako nápadníka trůnu, nýbrž jako panovníka dle jména, Z čekanců, již se jí naskytli, zvolila ovšem nejmladšího, chytře jako dáma, kteráž otázána byvši, proč provdala se za muže již starého, odpověděla, že nikdy neměla více než dvě nabídek – oba nápadníky staré – a že přirozeně zvolila si – staršího.

Pro vysokou důstojnost čínského císaře vyvolen byl tříletý hošík, synek sestry císařské vdovy a sedmý bratr Hijen-Fungův. Císařovna udělila mu panovnický titul Kvang-Su, »Vznešený Nástupce«. Císař jest nyní v 26. roce své vlády. V první polovici té doby vladařila císařovna na základě jeho nedospělosti, a nyní po třetí, chce vládnouti předstírajíc, že je ku vládě neschopen. Kvang-Su jistě byl by si zasloužil svého vznešeného titulu, kdyby mu bylo bývalo dovoleno provésti své plány opravní.

Ve svých mladších letech jeho císařská poručnice nebyla takovou nepřítelkyní pokroku jako později. Na důkaz jejího liberálního smýšlení mohli bychom uvést faktum, že mladý císař záhy musil učiti se anglicky. Dva z mých žáků byli mu vybráni za učitele. Sestavovali pro jeho Veličenstvo zvláštní úlohy, a aby byli jisti, že úlohy ty jsou správné, předkládali mi je. Mohl bych si tudíž snad vytýkati, že jsem vštípil císaři nějaký křivý náhled. Než, není nic pravděpodobnějšího, nežli že císař sám první popud ku pokrokovosti přijal ze studia angličtiny. Ale čínskému učenci z Kantonu, Kang Yu Wei-ovi, před jinými přísluší čest, že učinil ze lhostejného studenta horlivého oprávně. V čínských vědách císař vyznamenal se neobyčejným úspěchem. A jak také jinak? Vždyť měl za učitele aspoň tucet, ne-li více, nejvyhlášenějších učenců v císařství! Z těchto nejproslulejších byl velkotajemník, Wung Tung Ho, jenž si zvláště oblíbil Kang Yu Wei-e a císaři jej doporučil jako »tisíckrát chytřejšího sebe«.

V Číně utvářel se kroužek reformistů, jejichžto předním úkolem bylo žádoucí zabezpečení a osvěžení země přijutím západních způsobů. Na neštěstí Číňané povšechně nebyli o své slabosti přesvědčeni – aniž měli chuti přijati ústavu novou místo těch, jež nesly na sobě známku šeré dávnověkosti.

Již po skončení první války s Anglickem, r. 1842, bylo nemálo mandarinů, kteří zastávali se této politiky podle zásady, že dobře jest nechati se od nepřítele poučiti. Z počátku snahy jejich nenesly se dále, než k sestavení nebo přeložení několika málo spisů, většinou dějepisných nebo zeměpisných aneb obou spojených za nevinným záměrem, aby seznámili Čínu s existencí jiných zemí za jejími hranicemi. Jednu takovou sbírku, dobře známou pode jménem »Hej Kwo Tu Či«, popis to zaoceanských národů, učinil nešťastný místokrál Lin, jenž za to přímo byl poslán do vyhnanství. Jiná, nazvaná »Ying Hwan Či Lio«, dějiny zeměkoule, sestavena byla od Su Ki Yu-a, guvernéra provincie Fokien. Su Ki Yu tak upřímně vyjadřoval svůj obdiv pro cizince a jejich metody, že vláda, považujíc jej za nehodna, by svěřeny mu byly osudy provincie, odstranila jej s úřadu a poslala do soukromí.

Porážka Číny v druhé válce r. 1860 pošinula pronásledovanou tuto stranu náhle v popředí. Byly zřízeny školy pro řeči

a vědy západní. Mladíci byli k vůli vzdělání posíláni za hranice, a ubohý starý Su Ki Yu, jako v náhradu, jmenován členem Tsung Li Yamen-u, nově to zřízené rady zahraničních záležitostí. V uznání jeho vědomostí byl rovněž ustanoven ředitelem koleje Tung Wen, kteroužto školu otevřela rada zahraničních záležitostí. Dílo o fyzikálních vědách, jež jsem pro onu školu napsal, tištěno bylo na útraty výše řečené rady a s pochvalnou předmluvou od ní vydáno.«

V též čas Dr. Jung-Wing, rozený v Cantonu a vychovanec nejlepší z universit severoamerických, pověřen byl úkolem, aby si vybral z mladých čínských literátův nejschopnější, kteří by potom na útraty pekingské vlády poslání byli na studium do zemí západních i východních (S. Amerika) barbarův. Bylo jich více než dvě stě! Pak za několik málo let povoláni byli zpět, poněvadž moudří otcové pekingští pojali podezření, že synáčkové naučili se již více nežli radno! Cizinským vyslanectvům potom poprvé dovoleno, by v Pekingu se usídlili, a čínská vláda sama konečně vyslala i své zástupce ke dvorům cizích mocností. Ale reformy obmezovaly se poměrně na nepatrné změny, na stavby arsenálů,

zakupování válečného materialu, vycvičení několika plukův čínského vojska dle vzorů evropských a pomocí evropských instruktorů. Než, po nešťastné válce se Žaponskem nastal dosti značný převrat.

V Pekingu otevřeně počala se hlásiti mládež literatů, hlavně členové Akademie Hanlin, ke straně reformátorův, kteří napodobovati chtěli Žaponsko, by potom co možná nejdříve jemu (jakož i ostatním cizincům) oplatili minulé pokoření. »Co jiného dalo Žaponcům převahu nad námi, nežli jejich evropské vyškolení?« správně usuzovali přátelé pokroku, jimž postavil se potom v čelo sám »Vznešený nástupce« – na přímý popud Kang Yu Wei-e, moderního čínského filosofa. Opravy pak jenjen přšely. A jaké opravy! Oprava veřejného školství, zřízení škol nižších pro všechny děti! Pronikavá oprava zkoušek z předmětů vyučovacích (a zkoušek uchazečů v oborech veřejné správy), aby ti, kdož lidu budoucně mají vládnouti, neskládali jen zkoušky z toho, jak umějí odříkávati plané rýmovačky, nýbrž z vědomostí užitečnějších, rázu převážně národohospodářského. Školy nauk technických nařízeny pro celou říši! Založena universita v Pekingu! Vybraná četa mladých Manžův péčí vlády vypravena na studie do ciziny! – – – Starousedlá Čína nevycházela z úžasu! Řada novot, zdánlivě podvratných a působících na mysl průměrného čínského člověka přímo dráždivě, – neměla konce. Přišla oprava trestních zákonů, za ní vyhláška o podřízení soudců přísné kontrole a vážný pokus o vypleť úřednické korupce. Oznámeny svobody u vydávání časopisů. Zaručeno úředníkům právo podávati jednak stížnosti a stesky, jednak opravné návrhy přímo císaři, a z úřadů propuštěno na šest tisíc úředníků nezpůsobilých, pouhých darmochlebů...

Tak vydával mladý císař, jat jsa horečnou snahou, by v nejkratší době opravami zjednal Číně úroveň všestranného rozvoje moderního, nařízení za nařízením, zákon za zákonem, leč, pohříchu, neminulo ani dne, by nerozvážnými, příliš ukvapenými novotami nemile nepřekvapil a proti sobě nepopudil některou třídu svých poddaných.

Zatím císařovna-vladařka obklopivši se věrnými Manžuy a jejich vojskem, opatrně připravovala státní převrat. Přípravy pokročily za příznivých okolností tak, že vyčkáváno již toliko příhodné záminky. Ani ta nedala na se dlouho čekat. Jeden z mladších členův úřadu pro obřady uctívání předkův a úkony dvorní etikety předložil svým představeným návrh některých změn, přeje si, by předložen byl císaři. Prání jeho nebylo však vyhověno. Ale brzo zvěděl o tom císař a rozhorlen jsa, že se kdos opovážil, nedbaje nejnovějších císařských nařízení, zamezovati styk »Jeho Posvátnosti« s pokrokářským úředníkem, sesadil vinníky s

úřadův. Takto na smrt byvše pohanění staří vysocí tito hodnostáři spěchali do letního sídla císařovny »matky«, vrhli se před císařovnou k zemi a prosili jí upěnlivě, by zemi zachránila před zkázou, jež jí hrozí ztřeštěným tímto mladíkem.

Osud reformátorův byl zpečetěn. Jen Kang-Yu-Wei, spraven byv na rychlo císařem, uprchl. Všichni ostatní zaplatili své vlastenecké snahy, povznesti svou vlast na úroveň Žaponska, mučennickou smrtí.« Až potud Dr. Martin.

Bylo to dne 16. srpna r. 1898., kdy císařovna »matka«, Tse-Hsi-An, po čtvrté ujala se otěží vlády. Nebohého císaře jako nezdárné děcko svěřivši dozoru kleštěncův, uvěznila jej v paláci E-ho. Li-Luen-Yen, vrchní kleštěnc a hlavní rádce i nástroj císařovnin, pověřen dozorem. Vliv reformátorů, kteří vesměs byli syny střední a jižní Číny, tedy praví Číňané, z kořene jest vyvrácen, a podle hrozných mravů čínských na hrdle a statku pokutováni jsou nejen provinilci, ale i rodiny jejich. I všichni kleštěnci, kteří nejapně konali služby vyzvědačské nebo dokonce usvědčeni byli, že nadřžují císaři, propadli katu. Edikt císařovnin oznamoval státní převrat, nezbytný proto, »že vzrnající se choroba císařova překáží mu tak, že nemůže na dále péči míti o blaho svých »děti«, a tudíž i všecka tíha zodpovědnosti opět vložena jest na vetchá bedra císařovny-vdovy.« A lid, jenž po opravách netoužil, neznamenav do té doby, že v nich jedině spočívá záchrana jeho, vítal změnu s povděkem.

Jinak ovšem pohlíželi na hotovou událost vyslanci evropských mocností, vyjímaje vyslance Rusi, již státní převrat v Číně byl asi vhod, kdežto moderních snah císařových, pokud posilovaly vliv anglický a americký v Číně, zajisté ráda neviděla; leč ostatní vyslanci pro řevnivost svých vlád neučinili ničeho na odvrácení změny na trůně kromě »protestův« a »přímluv«.

Ale za život svůj děkuje Kvang-Su bez pochyby toliko cizím mocnostem. Nebýti včasného, důrazného připomenutí zámořských vlád, snad brzy potom byl by ohlašoval nový císařovnin edikt žalostnou smrt panovníkovu, kde současně byl by pěn vládní chvalozpěv na ctnosti zemřelého a bylo by vydáno nařízení o poddanském smutku, jenž bývá v takovém případě podle dávných mravů zachováván. Přemocné paní zlíbilo se zbaviti se nejsvětější osobnosti říše, osobnosti pravého panovníka, pána svého, jehož sama jest osobou poddanou; odvrci jej nic jinak, než jako loutku, již odkládá vrtošivé děcko; sveřepou rukou zasáhnouti v osud málem 400 milionů lidí, a to v říši filosofův a vlasti Konfuciově, v nížto ženám vykázano je postavení nejpodřízenější.

Nebohý císař! Kolikrát již vydáván byl za mrtvého! Kolikrát opět podle potřeby nastrčen jako štít na ochranu všech možných zájmů, kromě svých toliko, jichžto nesměl a nemohl bedliv býti. Kterak všechno jeho žití svévolí císařské poručnice otráveno neslýchanou měrou, od útlého dětství až po věk mužné dospělosti! V jeho naprosté odvislosti od choutek a vrtochů poručnice jeho zní přímo krutě, že »k vůli své panovníčí důstojnosti« bylo mu vzdání se i mladistvé lásky a pojati za choť vnucenou, srdci jeho i lhostejnou krásku, jménem Jehonalu. Manželství to, jež zůstalo neplodným, lpí jako hrozná kletba na nešťastném císaři. A hroznou kletbu nebes lid sám domnívá se viděti v neplodném císařově manželství.

Věnujmež nyní pozornost neblahé císařovně vládkyni, Tse-Hsi-An. Mnoho nabájilo se o nízkém jejím původu. Je však jisto, že je dcerou pekingského mandarína, knížete Čau'a. Staříčká její matka dosud žije. Ze sester Tse Hsi-An jedna provdána byla za mladšího bratra císaře Hien-Fung'a. Krom toho spříbuzněna je s mnoha manžuskými generály. Nebylo jí ani dvacet let, když císař Hien-Fung spatřiv ji jako dvorní dámu – dle čínských mravů ovšem pouhou služebnicí, tak si ji oblíbil, že pojal ji za druhou manželku. Číňané, na rozdíl od Mormonů, považují ostatní ženy, kromě první pravé manželky, vesměs toliko za souložnice, a proto přes pozdější povýšení vychytralé milostnice rodu Čau, jehož se jí od císaře dostalo, strana reformátorů nenazývá jí jinak nežli císařskou kuběnou, jež nemá nížádného práva býti vladařkou Číny. Před smrtí svou císař Hien-Fung nemaje s pravoplatnou chotí svou mužských potomků, povýšil svou milostnici, matku chlapce, na »Tse-Hsi-An« t. j. »Matku následníka trůnu«, čili též na »Západní císařovnu«, na rozdíl od »Matky císařství« neboli »Východní císařovny«, legalní choti jeho. Pojmenování poslední odvozeno od paláců, které obývaly a jež stojí na východě a na západě posvátného města. Obě tyto císařovny společně a s princem Kungem vládly Číně až do plnoletí nástupce trůnu, jenž jako císař Tung Či dosedl na trůn r. 1872. O tomto čínském panovníku koluje v Pekingu mnoho pověstí, jimžto stěží lze upřítí zrna pravdy. Dle nich byli mladý císař a jeho choť Ahluta lidé šlechtí, velikomyslní, přátelé prostého lidu, ale za to protivníci mnoha dvorních ceremonií. Také prý v přestrojení rádi opouštěli palác, aby se s lidem seznámili. Leč tyto jejich »těžké přečiny« a novoty, zaváděné císařem ve zdech »Města růžového«, tak prý byly na závalu císařovně matce, princovi Kungovi, manžuské dvorní klíce všem opravám nepřátelské, i spřeží kleštěnců, že docházelo v paláci nezřídka ku bouřlivým výjevům. A jako kterýsi znatel Pekingu vtipně praví, že v Číně sám Osud podléhá vládní moci, zavolán byl bezpochyby Osud »na kancelář«, a jeho vinou brzy potom císař novotář zemřel na – neštovice. V brzkou také následovala ho mladistvá choť Ahluta. »Žalem nad smrtí drahého manžela« utrápila prý se, podle úředního ediktu Tse-Hsi-

An, jež se opět uchopila vládních otěží. A kdyby nebylo bývalo vyslancův evropských v Pekingu, hlavně ovšem vzkazu anglického v památném měsíci září r. 1898. učiněného: »Tě, kterou jest poslouchati«, s důrazným podotknutím, že předčasná smrt »náhle ochuravělého« císaře Kvang-Su způsobila by v Evropě velice špatný dojem (císařovna vladařka ediktem již byla ohlásila nebezpečné ochuravění císařovo, připravivši tak lid na jeho smrt – nejspíše jedem nebo zardoušením), byl by i tentokráte »Osud« podrobil se vládní moci a učinil, co bylo – podle chuti »matky« císařovny – na čase.

Po smrti císaře Tung-Či, vychytralá a vlády chtivá Tse-Hsi-An vyvolila – bez ohledu na všelike zákony o posloupnosti – za následníka trůnu čtyřletého synka prince Čun-a, jemuž později při nastolení dáno jméno Kvang-Su. Dítě to, jež bylo synovcem císaře Hien-Fung’a z téže generace, jako na »neštovice zemřelý« předešlý císař Tung-Či, právně nikdy nebylo by mohlo býti následníkem trůnu, nebylo by mohlo uctívati oltář císařských předkův, nebýti chytrého tahu císařovna. Než císařovně velmi na tom záleželo, aby na trůn opět dosedlo dítě, loutka její, za něž by aspoň až do jeho zletilosti sama okoušela sladké rozkoše vlády. Prohlásila tudíž synovce svého za adoptovaného syna zemřelého svého »chotě« císaře Hien-Fung’a. Nic nevadilo, že Hien-Fung zemřel deset let před narozením (!) adoptovaného. Adoptace prohlášena jakožto posmrtná, na pokyn ducha samého císaře. Manžuským milostníkům císařovniným hodilo se zcela dobře dítě za vládce, a lidu bylo pralhostejno, kdo bude seděti na trůně Draka!

Původní jméno císařovny uchvatitelky bylo Tse-Hi »dcera radosti«, ale vhodněji slula by »dcerou Štěstěny«, ježto všechny její pikle se jí vydařily. Nepřátelé její tvrdí dokonce, že i svého chotě, císaře Hien-Funga otráвила, jenom aby sama zmocnila se vlády; a vládla-li potom ve spolku s císařovnou Východní, s císařovnou skutečnou, v míru a lásce, bylo prý jenom zásluhou této poslední, která ve všem podrobovala se intrikánci. Intrikánci, ale i veliké vladařce, jížto v historii mělo by býti zachováno jméno čínské Alžběty nebo Kateřiny Veliké. Necht’ její nepřátelé cokoliv o ní vypravují, všichni v tom jsou za jedno, že je to žena velikého nadání, obratná diplomatka, žena neobyčejně pevné povahy, bezohledná a bezcitná u vykonávání svých předsevzetí. Vždyť ani se nerozmýšlela – podle místních pověstí – záměrům svým obětovati – svého syna. – – – A zdali a pokud sluší nazývati císařovnu vladařku vřelou vlastenkou, zůstávají soudu čtenářově na sklonku svých črt.

Až do 16 let věku nynějšího svrženého císaře vládla Tse-Hsi-An neobmezeně, prosta kromobyčejných péčí; potom však bylo jí starati se, aby dospívajícímu císaři vyhlédla

nevěstu. I předvolávala z rodin čelné šlechty manžuské dceru za dcerou, až prodlením dvou let – podle zpráv Elisy Scidmorové – vybrala ze tří set dívek třicet »krasavic«, ze třiceti krasavic deset »perel«, a z deseti perel posléze »růži zahrady manžuské«, Jehonalu, svoji net'. Nelze mít ze čirou náhodu, že »vyvolená« nevěsta byla také dcerou bratra císařovny vládkyně, a zajisté rozhodovala tu větší měrou, nežli ctnosti a krása budoucí čínské císařovny, osobní politika chytré vladařky. Oněm dvěma stům devadesáti devíti »povolaným« princeznám, hojnými dary oslazená byla hořkost nesplněných nadějí na důstojnost choti po boku císařově, načež zvoleny z nich konkubiny: dvě prvé třídy, dvacet sedm druhé třídy a osmdesát jedna třetí třídy, by mladému císaři v haremu rozkošně ukracovaly dny a léta vznešeného žití, bránice mu obírali se čím kromě nekonečných slastí lásky.

Mrav tento pochází ještě z prvních dob manžuské dynastie. Tak již mnich Odorik byv předveden před mocného Kublaj Khana, spatřil jej sedícího na trůně, s chotí po levém boku (čestné místo v Číně), se dvěma ženami prvé třídy, jež u trůnu seděly o stupeň níže, a tak pořadem až k nejnižšímu stupni. Různé třídy hodnostní těchto žen císařových na vnějšku označeny bývají oděvem, jehlicemi a květnými korunkami ve vlasech. Některé ženy mají pro tu příčinu i znaky na živůtcích vyšity. Zajímavý obraz o způsobu žití »císařských vdov« podal pan z Brandtu, německý vyslanec, jenž po několik let meškal v Pekingu a divnou náhodou nabyv zápisků jedné z těchto dvorních dam, uveřejnil překlad jejich v jazyku německém. Denník oné milostnice význačně líčí zlacené otroctví ženy, která úmrtím císařovým ovdověvši, jest i na dále držána v tuhém otroctví, ježto nový dvůr, podle platných předpisů, nesmí jí dáti svobody, ale vězniti ji musí dále v ústraní. Jedině Tse-Hsi-An, konservativce potud, pokud nepřekáželo to jejím záměrům, nevalil přísný mrav a zvyky starobylé. Jak po úmrtí svého chotě, tak i dále po úmrtí syna císaře, nedbajíc příkazů dvorního a rodinného smutku, setrvala i na dále v popředí dvorního žití a stále byla účastna veškeré státní činnosti.

Kvang-Su, jak již řečeno, necítě žádné lásky k nastávající družce své, císařovně, nejevil mnoho zájmu na přípravách ke sňatku. Vypráví se, že nechoval se právě zdvořile ke dvěma dámám, jejichž úkolem bylo císaři přednáseti o obřadech nastávajícího sňatku, v Číně prý tak složitých jako nikde jinde, a že na přednášedkách vyléval si zlost, kterou vřelo jeho srdce vůči jeho »pečlivé matce«. Dary a slavnosti spojené se sňatkem, stály prý císařskou pokladnu a kapsy mandarinů přes dvacet milionů korun. Ovšem číslice udána je prameny čínskými a proto málo věrohodná. Po sňatku bylo Kvang-Suovi, podle státních zařízení čínských, převzítí hned vládu, a s ním i jeho choti. Neboť je-li císař představitelem Nebes, jest v očích čínského lidu císařovna zástupkyní matky Země. Avšak nebohá Jehonala za dozoru své »adoptivní

tchyně« zapadla úplně za stěny svých paláců, střežena eunuchy, jichžto prý je na tři tisíce, a z nich většina jsou vyzvědačské stvůry císařovny vdovy. Císařovna vdova sice zdánlivě vzdálila se do svého paláce v E-ho parku a zanechala vlády císaři, ve skutečnosti však nepustila z rukou ni na dále otěží vládních. Anebo, řekněmež, provázků loutky, která na trůn byvši dosazena, nesměla ničeho podniknouti proti vůli manžuské konservativní strany, jejíž hlavou a paní již po čtyřicet let byla tato žena, zvyklá panování a mistryně v intrikách dvorních.

Byla doba, kdy ovdovělá císařovna sama jevívala jakýsi zájem na ruchu opravářském, ale buď jenom na krátko a toliko u věcech malicherných, anebo – jak namítají nepřátelé její – nic jinak, prý, nežli z úmyslu, by oklamala Kvang-Sua i vyslance cizích mocností. Tu stihla císařovnu vladařku veliká pohroma, největší za jejího žití, jež byla zároveň nezměrným její ponížením v očích lidu čínského: zamýšlená velkolepá oslava jejích šedesátých narozenin úplně v nivec přišla chybnými tahy na státní šachovnici, a to jednak vinou císařovny vladařky samé, jednak vinou její diplomatických přátel. Válka se Žaponskem, k nížto radili (tehdy jako dnes) titíž nevědomci z řad zpátečnické kliky Manžův, válka, kterou podnítila v nesmírné sebedůvěře, v předtuše jistého vítězství, dopadla pro Čínu neblaze. Toho zklamání pro ženu lačnou slávy, jež viděla již, kterak národem zbožněna, zdobena laurem vítězným, slaví svoji výročníci na troskách Žaponska!

Po kruté porážce Číny rychle za sebou následovaly císařovy neblahé činy emancipační, a současně vzrůstaly se choutky mocností evropských na kořist' budoucí. Čína, zbavena byvši rady mužů v pravdě vlasteneckých, duchem vyspělých, kteří moudře poznávali nestatečnost její vůči mocným a četným nepřátelům, neodvratně ubíhala ve zkázu. A ve zkázu tu vedla Čínu žena zaslepená vášněmi, žena nevědomá, žijící stále a stále duchem ve středověkém slavomamu svého plemene, přes to, že již po třikráte mohla poznati, že nic nespomáhá moc Čínského Draka ni všelike čáry proti smrtelným puškám bělochů.

Nedivmež se však ženě čínsky myslící, že uvěřila v poslání a čarodějnou moc vlastencův, jimž navykli jsme si nechutným způsobem přezdívatí boxerů. Čína ode dávna byla hnízdem mnoha tajných spolkův s intencemi tu vlasteneckými, tu na úrovni italské Maffie.[4] Ale skoro všechny tyto čínské spolky čelily proti nenáviděné nadvládě manžuské, a bylo to také diplomatickým tahem císařovny vladařky, že místo aby vzmahající se sektu sobě zneprátelila, jevila jí svou náklonnost, ba – z počátku tajně a později i veřejně – hlásila se k ní jako patronka. Boxeři, »Aj-Ho-Čüan« neb »Jí-Ho-Čüan« čili »Členové Spolku pro Harmonii

Spravedlnosti Sepjaté Pěstmi«, podjali se chrániti nynější dynastii. Tím velice liší se od jižních tajných spolků, jimž Manžuoové zrovna tak jsou protivni jako běloši. O boxeřích vypráví Dr. Martin doslovně takto:

»Boxeři nejsou teprve nově vzniklým nebo nedávným útvarem společenským, jak mnozí a mnozí se domnívají soudíce, že hlavně působení missionářů v Číně bylo vzniku jejich první příčinou. Nikterak. Družstvo »boxerů« je družstvo staré, na způsob svobodných zednářův ustavené, jež déle celého století zaměstnává orgány vládní neustálými, tu živějšími, tu stlumenějšími projevy svého trvání. Již roku 1803. za císaře Kia Chinga dostali se do seznamu zakázaných společností ,pro zjevné snahy podněcovati nepokoje a vládě působiti nesnáze‘. Místo vzniku jejich je Šang-Tung, zákoutí dosti nepatrné a šeré; v něm živořili také potom, kdy stížení byli vládním zákazem, až styk s Evropany podnikl je opět k novému čilejšímu žití.

Boxeři jsou bratrstvo věřících, a víra jejich je splynutím tří náboženství, Buddhova, Laotseova a Konfuciova, a promísena kdekterými lidovými pověrami. Z mystérií, v nichž si libují, důležitým činitelem je hypnotismus, jenžto zejména skytá jim kouzelnou moc nad prostým lidem. Osoby způsobilé volí za media, skrze něž – jak ujišťují – uvedše je u vytržení, dostávají zprávy od vyšších mocí. Mnozí pak dovedou i sami sebe kdykoli uvést v takový stav mimořádný, jako by byli učni a následovníky fakirů. Všichni jejich vojáci, z většího dílu velmi mladí lidé, u výcviku vojenském pěstují pravidelně i takové umění a, kromě jiných a jiných podivností, vyznamenávají se neohrožeností v pěstním zápase (rohování). Sám zastal jsem je kdysi při cvičení, ale neodvážil se pobýti déle mezi nimi, ani ruční svojí kamerou opatřiti si nějaké snímky. Jednoho dne, jeda koňmo ulicí, znamenám, že jakýsi chlapec, jenž přeběhl mi před koněm, vrhl sebou na břeh a upadl u vytržení. Byl bych rád počkal, abych zvěděl, co se bude dále dít; než, připomenuv si, že by se mohl hoch, probera se z vytržení, na mne – jak se stávalo – sápati, aby zúmýslně přivodil sběh lidu, neotálel jsem a raději ubíral se svou cestou.

Boxeři poklekají večer před bojem a uklánějí se k jihovýchodu, v tu stranu k Šan-Tungu, mateřskému sídlu svému. Vykonavše pobožnost, při čemž za podivných kejkli vzývají bůžky o milost a záštitu, mní se potom býti nezranitelní. Není nesnadno domněnku, ba víru jejich objasniti si přirozeným způsobem asi toho rozumu, že, byvše uměle uspáni (hypnotisováni), nepodléhají vnějším dojmům a necítí bolestí.

Když nedávno katoličtí missionáři vnikli do posvátného města boxerů, do samého ústředí jejich sídel, srážka byla nevyhnutelná, a dva missionáři, rodem Němci, byli zavražděni. To vyvolalo zakročení německého císaře, jenž nejenom požadoval, aby vrazi, tři na počet, byli popraveni, ale využítkoval té příležitosti a zmocnil se hned přístavu mořského v oné části země. Lidu v kraji tom vzrůstal se nepokoj, ani ne tak proto, že k nim vnikli cizozemci, jako spíše proto, že Němci hned jali se stavěti tam železnice, jež se lidu čínskému do duše protiví. I počal tedy lid vytrhávati koleje, ano i železniční inženýry ohrožovati. Boxeři rázem změnili se z bratrstva »zednářského« ve velikou politickou organizaci. Propaganda jejich šířila se rychlostí ohně. V každé vesnici bylo viděti čtyry mladíky, jak podřizují se tajemné kázni boxerův, ano v nejednom případě neobmezovaly se družiny jejich na pohlaví silnější. Zvláštní čtyry utvořeny byly z mladých žen dotyčného území – věc tím pozoruhodnější, považíme-li, jak žárlivě obyčejně držány jsou čínské ženy v ústraní.[5]

Původu názvu »Bratři Dlouhého Meče«, jež boxeři sami si dali, spatřuji v jednom z četných projevů přízně, kterými zahrnoval boxery manžuský guvernér Yu Hien, veliký odpůrce Němcův. Yu Hien, umíniv si činiti Němcům překážky ve stavbě železnic a domnívaje se, že v boxeřích pro své předsevzetí nabude nejhorlivějších pomocníků, pozval je k sobě do Yamenu a vybídl je, aby před ním rozvinuli všecko své umění. Potom, nabyv patrně přesvědčení, že lze spoléhati jednak na jejich vojenský výcvik, jednak na kouzelnickou jejich dovednost, a neméně i důvěřovati opravdovosti jejich záměrů, ujistil je svojí podporou a, jako první důkaz přízně své, podělil je dlouhými meči. Byla to jediná zbraň, kterou boxeři žádali. Za nedlouho naučili se jí vládnouti, napadali nenáviděné inženýry a missionáře a zažihali křesťanské osady. Když potom cizí vyslanci v Pekingu žádali za sesazení Yu Hiena, bylo jim bez odporu vyhověno a sesazený guvernér nahrazen generálem Čang-Yau-em. Čang-Yau neváhal nejprísněji stíhati »Bratři Dlouhého Meče« a tak vytrvale a krutě na ně pokračoval, až jim nezbývalo, než aby opustili dosavadní svůj útulek. I překročivše hranice okrsku toho, uchýlili se do gubernie Čil-hi, v nížto leží Peking, a kde místokrál z rodu manžuského byl jejich přítelem.

Než ani rázný Čang-Yau, jakkoli svědomitě a důsledně prováděl úkol svůj, nedošel milosti přede tváří dvora, jemuž znelíbilo se nepokryté jednání jeho, i byl opět vystřídán chytrým Yuenem, jenž za nejedné příležitosti byl již dokázal, jak dobře umí hráti obojetnou hru.

Za to lepšího uznání vlády čínské došel Yu-Hien, bývalý guvernér manžuský, jenž pro přízeň k »Bratřím Dlouhého Meče« musil ustoupiti nátlaku zástupců evropských mocností. Příjev

do hlavního města, ozdoben byl náprsním štítkem s monogramem »Šťěstí«, kterýž byla nakreslila skvostnou tužkou svojí sama císařovna vdova, a jenž na prsou Yu-Hienových zajisté hlásal vděk pekingského dvora šťastnému objeviteli za odkrytí vzácných pomocných sil. Potom Yu-Hien jmenován byv guvernérem Šan-Si, přičiňoval se za to ještě horlivěji, aby hoden byl nových milostí, a za dobu vlády své v novém působišti poskvrnil ruce své krví padesáti a několika missionářů. Jeho podnětem povoláni byli boxeři do hlavního města a vpuštění do paláce prince Tuana, otce následníka trůnu. Princ Tuan, spatřiv boxery v extasi hypnotické, procitl z vytržení jako vroucí vyznavač jejich víry a věrný jejich zastance.[6]

Také císařovna, bezpochyby po návrhu prince Tuana, dovolila boxerům, aby před ní samotnou provedli důkazy o nadpřirozené moci své. I zdá se, že se jim věc povedla, císařovna pak že zbavila se všech pochybností, měla-li nějaké; neboť od toho dne dala jim úplnou volnost a postarala se, by nikdo z její úředníků nic nečinil jim na úkor. Jedině toto předpokládání, a žádné jiné, vysvětluje ochotu její přijati boxery za uznanou oporu trůnu a dynastie.

General Nieh, Číňan, velitel vojska provincie pekingské, byl přísně pokárán, že dal zabiti několik boxerů. Místokrál, chtěje býti s cizozemci za dobře, vyslal proti boxerům vojsko; než, na pokyn císařovnin dbal i toho pilně, by vojsko jeho střílelo boxerům přes hlavy nebo používalo jenom slepých nábojů. Boxeři tudíž nemívali zabitých a víra lidu v nezranitelnost boxerů docházela tak nového a nového utvrzení. Zástupy hrnuly se k jejich praporům a boxeři hnali se v před jako zhoubná povodeň, ničíce křesťanské osady. I dva missionáře anglické zabili nedaleko hlavního města, třetího v provincii Šan-Tung. Čínských křesťanů vůbec pozabijeli více nežli 20.000. Hlavní metou boxerů nepřestával býti Peking, přes to, že čas od času vydávána byla nařízení, zakazující jim další pochod, neboť tajně byli opět a opět povzbuzováni, aby v pochodu na Peking pokračovali; obojetná císařovna vdova jednou rukou jim hrozila, pro vděk cizozemcův, a druhou jim kynula, hovic choutkám svým a přáním prince Tuana.

Boxerům také prospívala značně rozšířená víra, že rok sám sebou nebude šťastný, ježto v něm právě připadá neblahý osmý měsíc jakožto přestupný. V Číně totiž dvakrát v pěti letech k obvyklému počtu měsíců přidávají měsíc další podle určitých pravidel, na vyrovnání kalendářních rozdílů, takže příslušný rok mívá třináct měsícův, a připadá-li dodatečný měsíc (přestupní) podle pořadu právě na osmé místo, bývá prý taký rok s pravidla rokem nešťestí. Odkazují v té věci ke kalendáři a ku případům pravidelně se vyskytujícím, jež nemají ničeho

společného s pověrou, jsou potvrzeny statistickými údaji. Podle zpráv časopisu »North China Herald« ze 34 vzbouření 14 přihodilo se jich v měsíci červnu, a hrozné vzbouření ve hlavním městě, jež propuklo přes to, že věc ta na výstrahu byla uveřejněna již v dubnu a květnu, samo je již patnácté.

Nelze pro to uvést jiné platné příčiny, leda snad sucho, v té době s pravidla se dostavující, spolu s orgiemi třídní slavnosti, jež na tu dobu připadá.

O pravém smýšlení boxerů učiníme si správné ponětí z vyhlášky svého času v Pekingu hojně rozšířené, jež takto začínala:

»Po čtyřicet roků cizinci převraceli císařství. Zaujali naše přístavy, zmocnili se správy našich důchodův,[7] neustávající opovrhovati našimi bohy a mudrci.«

Největšímu dílu svých provolání předkládají motto:

»Udržeti slavnou, neporušenou dynastii a zničiti zaoceánské barbary.«

Aby si získali boxeři přízeň vládní, přijali jméno dobrovolníkův a chtějí, aby uznávání byli jako vlastenci; ale jinak se nerozpakují pleniti města a ničiti majetek i těch svých krajanů, kteří nikterak nebyli s cizozemci ve spojení. Kdykoli potom voláni bývali k soudu, vždy se obhajovali důvodem, že dotyční krajané byli vyznavači cizích bohů.

Nováčkové, jimiž řady boxerů nejvíce vzrůstaly, příslušeli většinou ku pracovním třídám. Někteří byli lodníci, jichž neohrabané čluny hnily na březích Pej-Ho, byvše nahrazeny parními loděmi. Jiní byli vůdci karavan anebo vozky, které dráhy železné zbavily zaměstnání. Listonoši (v Číně trvá poštovníctví, ovšem v prvotní hrubé podstatě, již od mnoha století) rovněž přidali se k nepřítelům, neboť novým řádem vypuzeni byli ze služby, ježto zdlouhavé dodávání zpráv poslem pěším nebo jízdným nahrazeno bylo drátem telegrafickým. Konečně kovodělníci a tkalci na ručních vřetenech přišli v celých zástupech, aby sesílili řady boxerů, kteří usilovali překaziti západnickou výrobu, provozovanou pomocí strojů. Rolníci také široko daleko byli získáni ku podpoře této věci, nikoli ze strachu před soutěží, ale následkem dlouho trvajícího sucha, které činilo jim nemožným pole osévat nebo úrodu sklízeti. Bylo jim namluveno, že nebesa zadržela vláhu buďto ďábelským uměním cizozemců, nebo že byla přítomností jejich uražena, a že jedině krev těchto cizinců usmíří bohy.

Následující ukázka návštěvy, jehož tisíce tisíců výtisků rozšířeno bylo po Tien-Tsinu, není prosta zajímavosti pro způsob, jakým dává se v ní přednost buddhismu:

»Posvátné nařízení, vydané od Pána bohatství a blaženosti.

Náboženství katolické i protestantské rouhá se bohům a ničí svaté věci, neposlouchá buddhismu a popouzí nebe i zemi; mraky dešťové již nás nenavštěvují. Nadchází hodina, kdy osm milionů duchů-vojáků sestoupí s nebes, aby vyčistili císařství naše ode všech cizozemců. Potom opět tiché dešťiky zavlaží vaše pozemky. Až zaduní půda pod kroky vojínův a třesk ocele slyšán bude na znamení bídy největší, jež přikvačila na Číňany v jejich zemi, potom přijde i Buddhova vlastenecká liga boxerů, by zachránila císařství a zjednala pokoj i vám. Protož pospěšte a po širé vlasti rozšiřujte pilně toto učení. Získá-li kdo aspoň jediného přívržence, sám sebe zachová, tak že i budoucnost jeho všecka bude bez nehod; kdo by jich získal pět, ochrání svoji rodinu ode všeho zlého, a za deset nových přátel mine protivenství všecku obec jeho. Kdo by však nezískal ani jediného přívržence tomuto učení, přijde o hlavu. Nebo, vězte všichni, že nebude ani deště ani pokoje v zemi, dokud cizozemci nebudou v ní vyhlazeni. Těm pak nebohým, kteří pili vodu ze studní otrávených cizinci, budiž spomoženo lékem podle připojeného božského předpisu. Kdo jsa otráven svaří a požře

sušených černých švestek... 1/2 unce,

Solanum dulcamara... 1/2 unce,

kořene sladkého dřeva... 1/2 unce,

zajistě ozdraví.«

Kdo by se tázal, co, pro bůh! po všechen čas činili naši vyslanci v Pekingu, že ničeho ku odvrácení blížícího se nebezpečí nepodnikli, tomu služ na vysvětlenou, že vyslanci nijak nebyli nevšímavými ku prosbám, jež doléhaly k nim z venkova. Přece však ani ve snách nikoho nenapadlo, že by bylo nějakého skutečného nebezpečí povstání v hlavním městě. Úřední sdělení čínské vlády vážilo u nich více nežli naléhavé výklady missionářů. Odepřevše sluchu Kassadřiným proroctvím poslednějších, dali se ukonejšiti zpěvem vládní sireny. »Boxeři,« pravili mandarini, »nejsou vojáky. Provozují pouze jakýsi druh nevinného tělocviku, by své vlastní domovy ochránili. Někdy ovšem dostanou se se svými křesťanskými sousedy do sporů vedoucích ku krveprolití, ale je to luza beze vší kázně, která proti vojsku ničeho nemůže svést. Císařovna vdova ihned jim nařídí, aby se rozešli do svých domovů.«

Co se tkne poměrné bezpečnosti Pekingu, byl jsem sám právě tak na omylu jako vyslanci, neboť psal jsem svým příbuzným, že se nedomnívám, že by bylo v hlavním městě nějakého

nebezpečí protože dobře zřízené vojenské hlídky tudy procházely. »Peking«, ujišťoval jsem, »jest nejbezpečnějším městem Číny.«

Za to, že nikdo z vyslanců nenadáv se povstání v hlavním městě neučinil závčas opatření proti němu, nemá který vyslanec větší viny nežli druhý; jediné francouzský vyslanec je vinen, opomenuv zakročiti, když missionářské dílo jeho krajanů bylo ničeno. Kdyby se byl zmocnil čínských děl a zabavil lodi v přístavech čínských, byla by vláda brzo bývala přivedena k rozumu.

Ač náhlé vzbouření nepředvídal, sbor diplomatů přece považoval to za moudré žádati za dovolení, aby jejich vyslanectva byla opatřena stráží námořních vojáků. Yamen odporoval, a vyjednávání vleklo se několik týdnů. Konečně dne 27. května železnice do Paoting Fu byla zničena, staniční domky spáleny, někteří ze zaměstnanců pobiti a jiní zahnáni.

Poprvé se pobouřivše, vyslanci rozhodli se jednati bez svolení Yamenu. Bylo posláno pro stráže, jež ihned se dostavily v počtu 450 mužů i s důstojníky; a přišly v čas nejvyšší, neboť druhého dne jiná odbočka trati byla zničena a spojení s pobřežím bylo úplna přerušeno. A to bylo počátkem obléhání.«

O obležení samém vypráví Dr. Martin:

»Obležení v Pekingu zajisté zaujme jedno z nejpřednějších míst v záznamech dějin. Jakkoli jiná obležení trvávala déle, obležených zhusta bývalo více a jejich utrpení bývalo snad i větší, přece obležení pekingské odlišuje se nápadně ode všech jiných, jsouc povstáním velikého národa proti všemu civilisovanému světu.

V těsných prostorách vyslanectví britického, jež zaujímalo největší prostor a obsahovalo největší počet budov – bylo žíti lidem ne méně nežli čtrnáctera národností a vyslancům jedenácti národů; úhrnné číslo cizozemců nebylo daleko tisíce, a tito cizozemci měli pod ochranou asi dva tisíce domorodých křesťanů. Za branami městskými, někde mezi městem a mořem, stálo vojsko pod prapory osmi nejpřednějších mocností světa, postupujíc ku záchraně, a zraky všeho světa upřeně sledovaly onen pohyb s takovým zájmem, jaký v divácích nikdy nevzbudila žádná truchlohra na jevištích při nejpohnutlivějších výjevech.

Všechny vynálezy moderní civilisace přispívají k tomuto efektu. Telegraf pod vlnami oceanu donášel noviny o našem bedném postavení, a loděnice a tábory všech čtyř úhlů světa uvedeny byly v činnost. Politika jednotlivých národův ustupuje zájmům všeobecné veřejnosti v jediné

veliké otázky – záchrany bělochů. Není dne, aby denní listy nezaznamenávaly postup i ústup oddílů na pomoc chvátajícího. Brzy naděje, brzy obavy vznikají a mizejí. Tu čteme, že obležení v pohodlí žijí a se baví, jsou chráněni a dobře živeni; tu s hrůzou dovídáme se o nich, že byli katansky mučeni a do jednoho povražděni.

Obležení mělo dvě rozdílná období. Během prvního, jež trvalo pouze deset dnů, jenom boxeři byli našimi zjevnými nepřáteli; vláda a vojáci čínského císařství drželi se zámyslně v pozadí. Ve druhém však, jež trvalo zúplna osm neděl, čínská vláda i vojsko její vystupují nápadně do popředí, kdežto boxeři téměř mizejí s dějiště.

Stráže povolane ku ochraně osmi vyslanectev, ačkoli nečítaly více nežli 450 mužů i s důstojníky, přece zachránily situaci. Kdyby se byl jejich příchod do Pekingu zdržel jen o 48 hodin, celá osada cizozemců v Pekingu byla by neodvratně zahynula; neboť nebyla lichou pověst, že boxeři se rozhodli během letní slavnosti, na začátku června, podniknouti rozhodný útok na vyslanectví a zničit životy a majetek všech cizích obyvatelů. Bez oné hrstky námořních vojáků obrana byla by bývala beznadějnou. Dále se proslýchalo (a pověst v tomto případě opět byla spolehlivá), že císařovna vdova rozhodla se ponechat boxerům volnou ruku. Zvítězí-li, tím lépe. Nezvítězí-li, bude prý ještě dosti času na vysvětlenou, že vláda byla přemožena povstáním neodolatelné luzy a že při tom i dobré její úmysly byly zmařeny.

Pověst dále vyprávěla, že císařovna vdova, aby boxerům upravila půdu k operacím, svolila k úplnému zničení městské čtvrti obývané kolonií cizozemců. Tato čtvrť, vlastně ulice, od celé řady vyslaneckých budov, na ní nebo blízko ní vystavěných, nazvána byla »ulicí vyslaneckou«, a měla býti zároveň obětována s četnými čtverci čínských budov do značné vzdálenosti po obou její stranách.

Dne 9. června byly zapáleny budovy a majetek cizozemců v jižní neboli čínské divisi hlavního města. Cizozemci, ať missonáři nebo civilisté, již obývali v odlehlé končině Tatarského města, utekli se pod vlajky svého státu. Missonáři přivedli s sebou své věřící, domorodé proselyty, kteří stejně jako běloši vydáni byli zlobě a vzteku boxerů.

Všechna možná obranná opatření byla napřed umluvena. Zvěst' o našem nebezpečí telegrafována oklikou ku pobřeží; doufali jsme, že se udržíme po několik dní, až by došla slíbená pomoc. Silný oddíl námořních vojáků, pod vedením adm. Seymoura a kapitána Mc. Calla, vydal se z Tientsinu po dráze na opravu trati, ač jsme ani nevěděli, jak asi jest poškozena. Vojáci doufali, že ve dvou nebo třech dnech nás dostihnou. Naděje však objevila

se klamnou. Dny a neděle mýjely a byli jsme z nova a z nova povzbuzováni smyšlenými zprávami o postupu řečeného námořního oddílu; ale v pravdě vojáci ti byli zatlačeni, odkud vyšli, a také zničení železnice bylo dokonáno. Kdyby tito vojíni zanechavše obrany trati byli vydali se pěšky zbývajících nějakých 40 mil, snad by se jim bylo podařilo sesílit naše stráž ve vyslanectví, a možná, že napotomní prohlášení války bylo by tím bývalo v čas odvráceno; než, jsou to arci pouhé domněnky.

Větší výprava zorganizována byla admirály spojené eskádry v ústí řeky. Dne 19. června oběžník Yamenu uvědomil cizí vyslance, že admirálové jejich požádali za vydání pevností (neřekli, že dobyli pevností útokem, což bylo pravdou), a dodával, že je to činem nepřátelským. »Naše říše je tudíž ve válce s vašimi říšemi, a proto do 24 hodin jest vám odejít z hlavního města se všemi svými krajany. Boxeři zmizeli a jejich místo zaujalo vládní vojsko. Od té doby vystaveni jsme byli vši vojenské moci, kterou vládě bylo lze proti nám sehnati.

Uposlechnuv pana Squiersa, tajemníka amerického vyslanectví, jenž laskavým dopisem v čas mne varoval a pohostinství své mi nabídl, utekl jsem se k němu z university dvě míle vzdálené, kde jsem dříve bydlel samotén. Dokud jsme byli na vyslanectví Spojených Států, nebylo na nás útočeno palnou zbraní, ale trvali jsme v stálém nebezpečí, že uhoříme, nebo že náběhem »Dlouhých Mečů« budeme ušlapáni.

Ohně, o nichž jsem se dříve zmínil, že se nejprve objevily ve vnějším městě, neobmezovaly se jenom na missijní kaple. Rozsáhlá čtvrť s nejbohatšími skladišti cizozemského zboží, jehož cenu páčiti lze na deset milionů liber šterlinků, byla rozrušenými boxery spálena jednak proto, aby se zbavili průmyslové soutěže, jednak, že zajisté očekávali, že vítr jim příznivý zanesе plameny požáru v osadu cizozemcův. A skutečně vysoká věž nad velikou střední branou Tatarského města chytla a shořela. Oharky hojně dopadaly za hradby, a my všichni jsme vyšli očekávající, že budeme musit zápolit s plameny. Na štěstí nastala změna větru, takže nebylo potřeba hasiti. V několika málo dnech založili boxeři ohně ve vnitřním městě. Missionářské kaple, školní budovy, kostely a katedrály zahaleny byly plameny, a zasmušenou oblohu noc co noc, po celý týden, barvila děsná záplava požáru. Nová čili severní katedrála stojí osaměle na volném prostranství; podobalo se, že bude lze ji uhájiti. Nitro její bylo útočištěm tří tisíc čínských křesťanů, kteří záchranu svých životů skládali v statečnost pouhé hrstky přátel svých. Neohrožený monsignor Favier rozhodl se, že stůj co stůj zachrání katedrálu i s Číňany na víru obrácenými. V mužném předsevzetí svém podporován byl dobrovolnickou četou 40 udatných

námořních vojinů francouzských, italských a rakouských, a vycvičeným zástupem domorodých křesťanů. Obrana katedrály je nejskvělejší stránkou dějin obležení.

Však teprve, když upuštěno bylo od obléhání, nabyli jsme jakéhosi ponětí o tuhosti zápasu, který věrné četě bylo podniknouti, aby zdržela nepřítele; neboť jakkoli dělila je od nás neveliká vzdálenost pouhých dvou mil v přímé čáře, přece pro naprostý nedostatek styku s nimi připadalo nám, jako by byli na severní točně.

Po prohlášení války ultimatem dříve řečeným vyslanci odbývali schůzi, v níž se shodli na odpovědi, že není lze vyhověti požadavku čínské vlády. Rozhodli se požádati za prodloužení lhůty, nebo aspoň vyjednáváním o podmínkách získati času, až by nám přišla očekávaná pomoc. Ujednáno, že půjde každý zvláště ku Yamenu, by protestoval proti krutým opatřením, která obsahovalo dotčené již ultimatum.

Dne 18. dva boxeři, sedíce v kárce, chlubně projížděli ulicemi, na způsob hlasatelů z dob feudálních. Když jeli kolem německého vyslanectví, vyslanec nařídil, aby byli zatčeni. Jeden boxer utekl, druhý byl chycen. Za porady bylo rozhodnuto, aby byl zajatec uvězněn; odvedli jej tudíž na vyslanectví Spoj. Států, když mu byl dříve baron Ketteler tlustou holí natloukl. (!!)

Ráno dne 20. baron Ketteler souhlase s tímto uspořádáním vydal se do Yamenu. Sotva že dospěl na širokou ulici, byl střelen do zad a hned mrtev sklesl. Tajemník jeho v tutéž dobu byv raněn, utekl se do missijní nemocnice, odkud, když mu zastavili krev, donesen byl opět na své vyslanectví.

Zprávy ty způsobily na všech vyslanectvích poplach. Hádáno, že zamýšlené vraždění zajisté již započalo, a ježto britické vyslanectví pokládáno bylo za jedině schopné obrany, úředníci uchýlili se tam provázeni jsouce všemi svými krajany. Sir Claude Mac Donald velkomyslně nabídl svým kolegům vše, což jeho jest.

Kdyby byl nepřítel výhody své využítkoval a vrhl se do vyslaneckých budov stranou položených (jež byly již opuštěny), mohl je obrátiti v popel, nebo stíhaje nás do budovy vyslanectví Velké Britanie, uprostřed zděšení a zmatku byl by nás přemohl. Na štěstí, mínění o statečnosti cizozemců sketám čínským nahánělo bázně, tak že bedlivě se chránili, aby nám nepřišli na ránu. Během dne shledáno, že nepřítel do budov vyslaneckých nevníkl, i byly znovu obsazeny příslušnými strážemi, vyjímaje budovy belgickou, rakouskou, holandskou a italskou, jež stály mimo čáru obrannou a proto také padly ohni v plen.

Život barona Kettelera stal se tak opravdu výkupným za mnohé, ale život jeho nebyl jediný, který onoho dne padl za oběť čínské luze. Odpoledne prof. James z císařské university, když se vracel z »fu«[8] jednoho mongolského prince na protější straně průplavu, na mostě byl zastřelen. On rovněž obětoval život svůj za věc šlechetnou, neboť zároveň s drem. Morrisonem z londýnských »Times« opatřil domorodým křesťanům nejedno útočiště. A hle, ve službě díla na ochranu domorodců byl domorodci zabit. Tentýž večer a potom každý den oblehatelé naši neustávali střílet na nás. Střelba byla zvláště prudká, strhla-li se bouře; Číňané totiž domnívali se, že dělostřelba nebes je doplňkem jejich střelby, a že andělé s nebes, jak prý bylo jim kýmisi připověděno, již již vrhnou se na nenáviděného nepřítele. Však nejnebezpečněji ohrožoval nás látkami zápalnými, jež vytrvale vrhali v naše stanoviště. Četné budovy za vnější zdí našeho tábořiště zapálili jenom za tím účelem, aby nás ohněm a dýmem odtud vypudili. Z budov takto zničených nejpřednějším byl skvostný palác akademie Hanlin, jenž choval velecennou knihovnu čínského císařství. Knihovna hodila se nevázaným vandalům na rozdělávání ohně, a cenné rukopisy pět až šest set let staré dílem stráveny byly plameny, dílem pošlapány. (A to činili tak zvaní »vlastenci«!) S námahou skoro nadlidskou hasili jsme a zároveň i nepřítele zatlačovali. Ona budova byla potom krvavým bojištěm mezi soupeři, kteří někdy tak si přišli na blízko, dorážejíce druh na druh, až nepříteli bylo lze polívati nás petrolejem, načež naši odpovídali mu vitriolem. Záhy v tomto oddílu obležení strhl se zápas, jenž více, nežli který jiný, byl hřídelem osudu našeho. Sběhl se na městské zdi hradební. Zeď byla v moci čínských vojáků, a ježto ovládala všechny vyslanecké budovy, byla i způsobilou zmařiti všecku naši obranu, zvláště kdyby na ni byla bývala postavena těžká děla. Podařilo se sice spojeným hloučkům Američanů a Němců sehnati Číňany s jedné části opevnění toho, ale nepřítel vrátiv se u větším počtu pozvolna přiměl vojsko naše k ústupu. Situace zdála se býti zoufalou. Ježto Němci číselně byli slabi, aby hájili vlastního vyslanectví, byl zorganizován sbor námořních vojinů, z Američanů, Britů a Rusů, asi 60 mužů, pod vedením kapt. Myerse.

Před útokem, který měl náš osud rozhodnouti, pronesl kapt. Myers pamětihodnou řeč. Ukazuje na britické vyslanectví pravil: »Moji vojáci! Tamto je 400 žen a dítek, jichžto životy závisí na našem úspěchu. Očekává-li nás nezdar, ti tam zahynou, a my zahyneme s nimi. Až řeknu: „Jděte!“, tedy vytrhněte!« Američané a Angličané byli zajisté tímto oslovením nevýslovně dojatí. Rusové, ač ani slova z jeho řeči nerozuměli, pochopovali rovněž úplně význam jeho posunků, jsouce právě tak ochotni jako jiní vycediti poslední krůpěj krve za zdar této chabé naděje.

I povedlo se Čínany překvapiti a sehnati s jejich barikad, a velká prostora před budovami vyslaneckými ocitla se v držení našich (cizozemských) stráží. Ale vítězství bylo draze vykoupeno: kromě jiných zabitých a raněných klesl raněn i náš vůdce, jenžto zasluhuje, abychom na něho pohlíželi jako na jednoho z největších reků z časů tohoto obležení.

V budově vyslanecké vřelo vše ruchem a horlivostí. Námořní vojáci, sesílení byvše dobrovolnickým sborem sto nebo více mužů, obsazovali výhodná místa na zdech budovy vyslanecké, nebo konali výpady ze vrat budovy – brzy aby zmocnili se děla, které hrozilo rozbití naše obranná opatření, brzy aby rozprášili zástupy nepřátel, jak mile shromažďovaly se k útoku. Tak bylo den ze dne a noc co noc, po několik neděl. A jak již bývá za takové vřavy, nebyli jsme ušetřeni ztrát. Padlo několik náčelníkův oněch výpadů, podnikaných na zkoušku a nikoli předčasně, a přemnozí vojáci byli při tom raněni. Opevnění svoje sesilovali jsme i pytli naplněnými pískem. Pytle opatřovaly nám obětavé dámy, jež neúnavně sedíce u šicích strojů našily nám zboží toho sta a sta. Šicí stroj za oněch strastných dob jevil se neméně účinným, nežli naše děla strojová.

Přemnoho práce bylo také vykonáno zřizováním zákopů proti nepříteli. Nad prováděním největšího dílu těchto prací vytrvale bděli bystroduší a dovední missionáři, jejichžto zásluhy došly upřímného uznání i diplomatův i generálů. Práci zákopnickou samu konali domorodí křesťané. I těmto nešťastným uprchlíkům, pozbaveným domova i výživy, dostalo se úplného uznání; bylo nepokrytě řečeno, že bez jejich spolupůsobení všeliká vydatnější obrana byla by bývala zhola nemožnou. Kéž by ani při konečném zúčtování, při uzavírání míru, nezůstaly nepovšimnuty škody, které utrpěli domorodí křesťané! Kéž by zároveň nebylo opominuto postačitelných záruk bezpečnostních pro budoucnost těchto věrných spomocníků našich, jinak žel, tak nejistou!

Po osm předlouhých neděl živořili jsme tedy u veliké tísně, mezi úzkostí a nadějí. Pohříchu naděj znova a znova byvši marně oživována, víc a více bledla. Takřka nebylo již čáky na vyproštění. Řady obránců našich řídly den ze dne. Potravních zásob ubývalo. Kdyby výprava osvobozovací byla se opozdila o pouhých čtrnácte dnů, nebyl by nás minul osud Angličanů, kteří v Indii, v městě Cawnpore, byli pobiti. Již porazili a snědli jsme všech osmdesát koní a mezků! Toliko ze tří nebo čtyř zbývalo masa ne více, než na dva dny. Sudům mouky také jsme byli již na dně, a pohříchu, ani biblického vdovina oleje nebylo. I náš oděv (někteří z nás měli pouze jediný) byl rozedřen, a stalo se modou neobjevovati se v čisté košili.

Kdyby se mne někdo ptal, jak jsme trávili ten čas, odpověděl bych, že nebylo kdy k zábavě a rozpustilé lehkovážnosti. Strach a úzkost dlely v prsou každého, ale měli jsme se na pozoru, by se neobjevily na lících. Zvláště naše statečné ženy snažily se vypadati vesele, aby vzezřením svým posilovaly rámě svých obhájců. Uprostřed nejzuřivějších útoků, kdy střelba z pušek provázena byla praskotem pum, pouze jedna podlehlí hysterickým záchvatům uděšeně křičela. (Nebyla to Američanka!) Sluší ještě mimochodem dodat, že i Nor jeden sešilel.

Všecka přístřeší byla přeplněna. Z nedostatku místa čtyřicet nebo padesát členů římsko-katolických missií nebylo lze jinde umístiti, nežli v otevřeném paviloně, kde někteří z nich zabloudilými střelami, žel, byli raněni. Protestantských missionářův ubytováno bylo 43 v kapli vyslanectví. Zajisté není třeba podotýkati, že oné kaple bylo používáno spíše jako hotelu než místa k pobožnostem. Nebylo času k modlitbě ani zpěvu. V neděli se právě tak bojovalo jako kteréhokoli všedního dne, a nevím, že bych tu kdy byl slyšel svolávati k pobožnosti. Přece však nikdy asi nebylo tak vřelých modliteb vysíláno k nebesům, jako v této době kruté zkoušky.«

Věnujme nyní pozornost nejhlavnějšímu činiteli v nešťastném povstání pekingském, Tuanovi a jeho družině, či lépe generalu kansuského vojska a jeho stvůrá. Dr. Robert Coltman, po 15 let lékař v Peking, ve statích svých: »Žlutý zločin« případně líčí události, které pramálo jsou známy, ač byly pravým a hlavním temeništěm převratného proudu, pro Čínu tak neobsáhle zhoubného. Autor nebyl nikdy proti čínskému lidu zaujat, pročež dlužno slova jeho bráti za pravdu, ač trpkou pravdu, jež nikterak nesvědčí na prospěch »čínských vlastencův«. Dr. Coltman píše:

»Na podzim r. 1898, v měsíci říjnu, téměř bezprostředně po pověstném státním převratu čínské císařovny vdovy, sběhlo se, co zajisté nebylo beze všelikého vlivu na utváření se událostí pozdějších, neboť příhoda ta nebyla než toliko předčasným výbuchem podkopu, jenž byl uchystán císařovnou a jejími neblahými rádci, by později otrásl vzdělaným světem. Mám na mysli vzbouření v Luku Čiau, známém též jako Most Marca Pola, protože jej byl proslulý onen cestovatel středověký zevrubně popsal. Místo toto bylo dosti podivným způsobem zvoleno za severní konečnou stanici dráhy Hankau-Peking, ač leží dobrých deset mil západně od Peking, a dráha proto známa jest obecně jako dráha Lu Han. Politické dějiny zápasu mezi ruskými, francouzskými a anglickými státníky v Peking, kdy běželo všem o dosažení koncesse ke stavbě této dráhy a založení jí penězi, jsou velmi zajímavé a samy vyplnily by

celou knihu; ale není příčiny, proč bych tu hned neuvedl, že to byli Belgičané, kteří jednajíce ve jménu Ruska a Francie, obdrželi koncessi ku stavbě a založení penězi této největší hlavní železniční trati v Číně. Aby tato budoucí trať Peking-Tientsin spojena byla železnou drahou, položili krátkou kolej z Fengtai, druhé to stanice jižně od Pekingu, do Luku Čiau, a přes Hum Ho neboli Blativou řeku vystavěn most železný, jenom několik set yardů západně od původního kamenného mostu Marca Pola. Toto spojovací křídlo je jenom tři míle dlouhé a jest majetkem železnice Peking-Tientsin.

Po této předmluvě dovoluji mi, bych pokračoval o události, v nížto jsem hrál sám jakous úlohu, a proto lze mi o ní vyprávěti obšírně a věcně.

Dne 23. října zavolán jsem byl do Fengtai, abych odňal nohu nebohému „kuli“, jež rychlík z Tientsinu byl přešel. Po operaci zastavil jsem se na svačině u pana A. G. Coxe, inženýra pekingské sekce dráhy Peking-Tientsin. Se mnou zároveň jako hosté tam byli major Radcliffe od indického vojska, jenž chtěje naučiti se čínskému jazyku dlel na dovolené v Číně, a C. W. Campbell, úřední tlumočník britického vyslanectví.

Za jídla mluvilo se o mostě železném, kterýž nedávno vystavěl p. Cox, a za té příležitosti byli jsme pak všichni pozváni, bychom po svačině šli si most prohlédnout. Sám nemohl jsem jeti s nimi, protože ke 4. hod. odp. podle povolání svého bylo mi pospíchat do Pekingu. Druhého dne ráno obdržel jsem telegram, jenž měl býti mi dodán již minulého večera; ale ježto brány města byly zavřeny, nikdo se o dodání nepokusil. Telegram byl tohoto znění: »Coltman, Peking. – Přijed'te hned do Fengtai, Cox a Norregaard byli nebezpečně zraněni ve vzbouření v Luku Čiau.« Podepsán byl Cnowles. Vyjel jsem hned ve svém vozíku do Mačiapu, konečné stanice dráhy Peking-Tientsin, a telegrafoval do Fengtai pro parostroj, aby pro mne přijel. Za hodinu potom byl jsem ve Fengtai. Ihned odebral jsem se do residence p. Coxe, kdež našel jsem jej i kapt. Norregaarda, místního inženýra a stavitele mostu. A podle vzezření znamenal jsem vůbec, že bylo s nimi drsně zacházeno. Zatím co jsem jim sundával obvazky, jež můj příručí, domorodý student lékařství, byl jim přiložil den před tím v železniční nemocnici ve Fengtai, vyprávěli mi pánové, co věděli o vzbouření.

P. Cox vypověděl, že on a jeho dva hosté odjeli krátce po svačině v trolleyovce do domu kapt. Norregaarda, blíže mostu, k němužto, když Norregaard k nim se přidal, vydali se pěšky. Poblíže východního vchodu k mostu stál zástup vojáků pluku Kansu'vců, asi padesát nebo něco přes padesát, kteří blížíci se cizozemce přivítali urážlivými názvy, v nichž bylo zhusta opakováno dobře známé »Yang kvi kuel tzu« čili »Cizozemský ďábel«. O. Campbell, jenž

mluvil plynne čínsky, domlouval vojákům snaže se přiměti je, by ustoupili stranou a nechali společnost přejíti přes most; ale vojáci tvrdošíjně zastoupili vchod a kázali cizozemcům, aby se vrátili.

V tom objevil se na trati nižší vojenský důstojník a Campbell požádal jej, aby vojáky upokojil a jim samým dovolil, by most prohlédli. Důstojník tento odvětil, že to nejsou vojáci od jeho setniny a on že nad nimi nemá nižádné moci; ale Campbell, dobře znaje čínskou povahu, hned mu řekl, že jej bude považovati za zodpovědna za všechny nesnáze, ať už jest jejich důstojníkem čili nic. Tu důstojník poručil mužstvu, by cizozemcům ustoupili z cesty, což tito hned udělali, takže čtyřčlenná společnost volně most přešla. Důstojník, jakmile cizinci vstoupili na most, odešel po té od vojáků, zmizel, a výletníci pobývše asi čtvrt hodiny na druhé straně mostu vrátili se. Když potom se blížili k východní straně, opět znamenali týž zástup surovců, čekající na ně, s kamením v rukou, a když cizinci toho nedbajíce kráčeli přece ku předu, přivítání byli prudkým deštěm kamenů, z nichž kolik neminulo se cíle. Než cizinci neohroženě postupovali proti vojákům a Cox, jenž byl poněkud citelněji zasažen a znaje muže, který jej byl kamenem udeřil, hnál se za ním přímo do zástupu a dostihna ho, prudkou ranou srazil jej k zemi. Ježto Cox měří na výšku 6 stop a 4 palce a je mužem neobyčejně svalnatým, chlap od něho zajisté dostal ránu pořádnou. Lůza vrhla se pak na Coxe, ježž odtrhla od soudruhů jeho asi na 30 stop a obklopivši jej, pouhou vahou a počtem strhla jej k zemi; leč až potom, když několik jich byl pěstí srazil k zemi.

V témž okamžiku kapt. Norregaard udeřen byl kamenem zrovna do očí a rána ta prořála mu žilku, tak že obličej jeho byl všecek zalit krví. Nevěda, jak nebezpečně sám byl raněn, a domnívaje se, že pan Cox je v nebezpečí života, vytáhnul Norregaard revolver a vypálil dvě rány do luzy. Účinek byl okamžitý. Suroví ti zbabělci hned zanechavše Coxe utíkali jako ovce do svého ležení půl míle vzdáleného. Když byla Coxovi hlava obvázána a spomoženo mu povstati, společnost odkvapila k domu Norregaardovu a vzavši s sebou na trolleyovku pí. Norregaardovou a jejího 8letého synka, vrátila se do Fengtai. Cox potom telegraficky rozkázal všem inženýrům na železnici Lu Han zaměstnaným, aby opustili místa svá a odjeli s ním do Tientsinu. V Tientsinu jim bude vyčkávati, až vzbouření bude od čínských úředníků upokojeno, a mimo to až obdrží záruku, že napříště vládní vojsko, které přijede z jihozápadu, dobře se bude chovati. Když oběma pánům byly rány jejich ošetřeny, odjeli všichni vlakem do Tientsinu, a já vrátil jsem se do Pekingu.

Druhého nebo třetího dne po vzbouření obdržel jsem vzkaz od Hu-Či Fen'a, guvernéra Pekingu, bych jej ihned navštívil v domě Imbeckově. Zastihl jsem starého pána s 20 sluhy na mne čekajícího. Privil, že byl od císařovny vdovy jmenován zvláštním komisařem, a že mu nařizeno, by odebral se ihned do Luku Čiau a vyšetřil okolnosti, které asi předcházely vzbouřením dva dny před tím, jakož aby se vyptal důkladně na stav dvou raněných vojínů, o nichž důstojníci jejich sdělili, že byli od kapt. Norregarda svévolně (!) a nebezpečně postřeleni. Přál si, bych jej doprovodil do tábora a jako znalec prohlédl rány, tak aby mohl zaslati císařovně patřičnou zprávu. Přiznávám se, že jsem neměl valné chuti jít samotén do tábora pověstných vojínů z provincie Kansu, nepřátel všech cizozemců; ale jsem generálu Hu zavázán i chtěl jsem se mu zavděčiti. Kromě toho věc měla příchut' dobrodružství, což pro dopisovatele bylo příjemným. Ovšem neopominul jsem ozbrojiti se revolverem, ač jsem věděl, že revolver v nepřátelském táboře mnoho nespomůže; ale uvažoval jsem, zůstane-li guvernéř Hu se mnou, že mohl bych mu i v čas potřeby revolver přiložiti ke hlavě, a mítí jej rukojmím, abych ušel všeho ublížení. Domníval jsem se totiž bláhově, že osoba zvláštního komisaře císařovna bude jejím generálům posvátnou. Než, výsledek příliš brzy ukázal, jak bylo klamné moje očekávání.

I požádal jsem za dovolení, bych se na okamžik mohl vrátiti domů, jednak pro malý nástroj, kterého nejspíše budu potřebovat, jednak abych oznámil manželce, že odjíždím z města, aby neměla strachu, kdybych se nevrátil až za tmy. Guvernéř Hu odvětil, že mohu v železniční nemocnici obdržeti nástroj, kterýkoli bych potřeboval, a k mé manželce že pošle jednoho ze svých sluhů. Stál jsem však na svém, že je nevyhnutelno, bych se podíval domů, a že vrátím se v půlhodině. Guvernéř ustanovil se tedy, že zatím objedná svačinu, a žádal mne, bych si aspoň pospíšil s návratem a posvačil s ním potom v hotelu; pak že vydáme se na cestu do Mačiapu, kde bude na nás čekati zvláštní vlak. I spěchal jsem domů, vzal si Smith & Wesson šestiranný revolver, a po dobré svačině s guvernéřem Hu jel jsem na vozíku bez per do Mačiapu, sedl do vlaku a hnedle byl jsem na stanici v Luku Čiau. Když jsme vystoupili z vlaku, přišel nám vstříc podřízený důstojník z tábora a doprovodil nás asi s 20 Kansu vojáky ku vchodu, k železničnímu mostu, kde dva dny před tím dalo se shluknutí. Zde nařídil guvernéř Hu, by hlídači mostu (Číňané) byli přivedeni, a po té vyptával se jich na události, Coxem a Norregaardem vyličené. Obojí vypravování hlídačů bylo zrovna opakováním toho, co povídali cizozemci – shodovali se ve všech podrobnostech a svalovali všechnu vinu na vojáky Kansu! Byl jsem překvapen neohroženým svědectvím těchto dvou nebohých hlídačů, z nichž jeden později byl od vojákův zavražděn za to, že proti nim vypovídal! Guvernéř

potom šel do kteréśi hospody v městečku Lukou a řekl poddůstojníku, by vyzval generála i plukovníky všech pluků rozložených v okolí, by se neprodleně k němu dostavili, ježto z rozkazu císařovny musí dotyčnou věc vyšetřovati. Pili jsme oba čaj, dokud obeslaní nepřišli.

První, jakýśi generál Čang, dostavil se asi za 15 minut. Věděli jsme, že nějaká důležitá osoba přichází, soudili jsme tak podle hluku na dvoře, hučení mnohých hlasův a dupotu koní. V tom voják jeden objevil se ve dveřích a oznamoval: »Generál Čang od jízdy Kansu přijel.« »Čang,« odvětil Hu, a mžikem stál před námi tak divě vypadající surovec, jakého kdy máti země nosila Vysoký, osmahlý muž, asi 50letý, černých knírů, na Číňana příliš silných, a nosu nad obyčej vynikajícího. Měl na sobě tmavomodrý oblek satinový, vysoké boty, úřední klobouk s knoflíkem prvního ministra a páví péro, upevněné v pravém úhlu od zadu knoflíku drahým kouskem zeleného kamene. Malé oči vězely v hlubokých důlkách a z rysův obličeje zela divost a ukrutenství.

Ukloniv se toliko před Hu, mne si ani nepovšiml, a nedbaje čínských obřadností ihned kráčel k nejvyššímu sedadlu v malé místnosti a posadil se v nesmírně škrobené póse jakoby boha války, jak jej obyčejně vídati jest v čínském chrámu. Zdálo se, že Hu je touto drzostí nadobro zaražen, protože připustil, aby surovec po čas rozmluvy setrval na onom čestném místě. Prvé nežli Hu zdvořilými otázkami dověděl se věk, důstojenství a provincii svého nafoukaného hostě, přišli čtyři jiní důstojníci hodnosti plukovníkův a podplukovníkův a sice: pp. Čau, Ma, Wang a Hung.

Shledavše, že jejich generál sedí na předním místě a znamenavše jeho velitelské chování, vzali si hned z něho příklad; po celou rozmluvu tvářili se nanejvýš hrdě a jednali s Hu spíše jako s podřízeným než občanským úředníkem důstojenství prvního ministra, jenž kromě toho vyznamenán byl hodností nejvyššího komisaře Jejího Veličenstva císařovny vdovy. Usrknuv čaje Hu sdělil jim slovy nanejvýše zdvořilými a laskavými, že, ježto je generalním ředitelem císařských železnic, jakož i guvernérem nejvyšší prefektury v Šuntienfu, Její vznešené Veličenstvo, císařovna vdova, atd., atd., nařídila mu, by navštívil generály a důstojníky pluků Kansu'ských v táboře na tomto místě a na okolnosti posledního shluknutí se vyptal. Pravil, že přišel rád, protože cítil, že pečlivým vyšetřením okolností najisto bude lze dokázati, že vojáci počínali si neurvale, bez vědomí a souhlasu svých důstojníkův; důstojníci pak že zprávou dobře složenou unikli by vši vině a že věc dala by se urovnati k uspokojení všech, zvláště ježto nižádný život nebyl utracen, aniž císařský majetek zničen.

Generál Čang hrdě odvětil, že bylo zúplna zbytečno sem choditi; že princ Čing poslal k němu ráno posla, a že císařovna zajisté již skrze jeho posla o všech podrobnostech vzbouření má povědomost; Hu že by tedy udělal dobře, kdyby se vrátil a dalších starostí si uspořil. Neomalené chování Čangovo jevílo patrně, že Čang vysvětliv důvěrníku prince Činga svoji účast na vzbouření, a dosáhnuv takto i částečné záštity onoho vlivuplného prince, nedbal již ani, co by Hu kdy mohl té neb oné straně o něm tvrditi.

Ale Hu, ač velmi klidný a na pohled ponížený, byl pevný a odhodlaný, a když Čang svoji vyzývavou řeč skončil, pravil Hu: »Je velmi dobré, aby mělo Její Veličenstvo zprávu co nejdříve a těší mne, že jste Ji o událostech zpravil, ale ježto já byl jsem ustanoven úředně vyšetřovati, nevrátím se, dokud bych nevykonal svoji povinnost; pročez doufám, že nižádný z přítomných důstojníků neodepře mi svědectví a nepřiměje mne, bych žaloval na nedostatek vážnosti ku rozkazům Jejího Veličenstva.«

Při těchto slovech Čang kousal se do rtů a zuřivě za kudrny se tahal, ale nepromluvil. Ale plukovník Čau neočekávaně povstav jal se řečí nejjízlivější útočiti na zřizování železnic v Číně. Prohlásil je za nástroj cizozemců ku podmanění země, řekl, že uzmuly zaměstnání tisícům nosičů, člunařův a dělníků s kolečkem; že zvýšily cenu rýže a jiných obilin; že zaměstnávaly cizozemce o vysokých mzdách, a tíž cizozemci potom že nejen vynášeli ze země všechny peníze, ale ke všemu i zle nakládali s domorodci, kteréž měli pod svým dohledem – a poněkud dlouhou svoji řeč ukončil prohlášením, že zničení železnic a zahánání každého cizozemce do moře mělo by býti povinností jak jednoho každého vojína věrného, tak i jednoho každého obyvatele císařství.

Hu několikrátě snažil se mírně přerušiti jej vece, že všechny železnice byly vesměs čínským majetkem, a cizozemské zaměstnance že zjednala císařovna; než ale, Čau vyvrátil výroky Huovy všechny, tak že stařec po několika marných pokusech byl nucen umlknouti, až rozzlobený plukovník sám sebe unavil a funě jako plískavice usedl. Znamenal jsem, že Hu velmi nerad vidí mne posluchačem všech takových řečí, neboť dobře věděl, že všemu tomu dobře rozumím, i byl jsem jist, že litoval, že vzal sebou lékaře čínské řeči znalého. Pro mne bylo vše pravým překvapením. Slyšel jsem, že mohamedánské vojsko z provincie Kansu pod proslulým generálem Tung Fu Hsiang bylo hned po převratu posláno do Pekingu, by podporovalo císařovnu v její proticizinské politice. Slyšel jsem, že mluvčí byli fanatičtí, nevědomí a nanejvýše cizincům nepřátelští. Ale že by se opovážili urazit císařovnu v osobě zvláštního komisaře císařským ediktem jmenovaného, a odhaliti záměr svého generála v řeči

tak upřímné, a to před cizozemcem, sotva byl bych uvěřil, kdybych to byl svýma ušima neslyšel. Hu došel poznání, že by bylo marné hádati se s těmito lidmi nebo hleděti je usmířiti; pročež zmínil se hned o věci, pro kterou byl sem povolán a o nížto nebylo posud řeči, totiž o vyšetřování stavu raněných vojáků.

Když tedy plukovník Čau domluvil, Hu zdvořile obrátil se ku generálu Čangovi a nepovšimnuv si již ani rozzuřeného plukovníka pravil: »Bylo mi řečeno, že dva z vašich lidí byli raněni jedním z cizozemských inženýrů, a ježto mám na výpomoc velmi zručného lékaře, jenž ošetřuje všechny, kteří na dráze přijdou k úrazu, vzal jsem jej s sebou, aby vaše lidi prohlédl; dovolíte-li mu, jsem jist, že je může vyléčiti.« Na to představil mne jako Man Tai Fu, což jest můj čínský titul.

Zamračení jsouce, sotva znale kývli hlavou směrem ke mně, teprv nyní uznávající moji přítomnost, a generál Čang otázal se Hu'a, má-li tlumočníka, který by mohl se mnou mluvit: »Ach, on nepotřebuje tlumočníka,« odvětil Hu; »žije v Číně po patnáct let, má syny a dcery zde zrozené, a mluví naší řečí jako domorodec.«

Po slovech těch můj nejbližší soused, podplukovník Wang trochu změknuv, podotkl, že dosud nikdy s cizozemcem nehovořil, a že by rád se mnou se obeznámil. Odvětiv, že by mi bylo vzájemným potěšením, otázal jsem se ho na věk, domov (provincii) a osobní jméno, což jej velmi těšilo. Ježto se kvapně stmívalo a my dosud nebyli spatřili raněných, přerušil Hu naši rozmluvu, požádav generála Čanga, by mně ukázal raněné muže. Generál Čang zkrátka děl: »Jsou v táboře půl míle vzdáleném a muže je viděti, chce-li.« »Půjдете?« otázal se Hu. »Ano, doprovodíte-li mne,« odpověděl jsem, nechtěje odvážiti se samotem do nepřátelského tábora, zvláště když jsem byl poznal smýšlení vůdců; dodal jsem však: »Soudím, že by bylo lépe, kdyby ranění byli přineseni sem.« »Ano, ano, to je lepší,« pravil Hu. Ale generál Čang přerušil jej řka: »Nejde to. Jsou příliš nemocni, než aby se jimi hýbalo, a za dnešní zimy zajisté by příliš nastydli a zemřeli.« »Dejte je dobře zaobalit do přikrývek a rychle dopravit sem,« řekl Hu, nevšímaje si přerušení, »neboť se připozdívá. Nařídil jsem sice, by neuzavírali městských bran, dokud se nevrátíme do Pekingu, ale přece nerad bych je nechával déle otevřeny než je potřeba.« Potom generál Čang zaměřil místností ke dveřím vedoucím na dvůr, kde více než tři sta vojáků bylo nacpáno jako sardinky, naslouchajících všemu, co bylo mluveno, jak je zvykem čínským, a vzkřikl: »Přineste sem oba raněné!« Než všichni vojáci viděli, jak s guvernérem Hu-em opovržlivě bylo jednáno, a slyšeli, jak plukovník Čau tupil jej a jeho železnice, a rovněž slyšeli od svého generála, že oni vojáci zemrou, budou-li za zimy

přenášení, proto domnívajíce se, že mohou jednati podobně, po obdržení rozkazu po několik okamžiků, než odpověděli, odbývali hlučnou poradu. Neušlo mi, že Hu zbledl, když vzruch mohutněl, i pocítil jsem, že jsme byli ve skutečném nebezpečí zrovna uprostřed nejvyšších důstojníkův, a že můj dřívější úmysl, zajistiti si osobní bezpečnost pohrůzkou Hu-ovi, asi nic by mi nespomohl, ježto vojáci nenáviděli Hua právě tak, ne-li více, jako mne. Bylo mi patrné, že nastane-li nutnost, nebude mi než obráti si za cíl generála.

Tu zazněla ze řad vojáků skoro tatáž slova generálova: »Nemohou býti sem přineseni; povětrnost by je usmrtila.« Čung podíval se na Hu-a, aby zvěděl, jaký účinek mají naň tato slova. Než Hu nebyl zbabělcem a klidně odvětil: »Musíte je sem přinést, i kdyby to byla jejich smrt; mocí úřadu Jejím Veličenstvem mi svěřeného poručím to.« Generál, jenž chtěl Hua jenom zastrašiti, zamračivše, povolil. »Přineste je tedy, mrtvé nebo živé, darebové,« zařval hlasem tura, »a to hned« »Ano, ano«, ozvalo se ze sta hrdel a několik mužů odkvapilo ze dvora. Tábor byl zajisté trochu opodál, neboť uplynulo více než půl hodiny, a málem bylo již na čase rozžítí svíčky, když přineseni byli dva muži, každý zvlášť na nosítkách šesti muži na ramenou nesených. První všečen byl pokryt příkrývkami a tvářil se bezvědomým. Ale ukázalo se podle tepu jeho, jenž byl zcela pravidelný, že nebylo tu nejmenší horečky ani rány kromě nepatrného škrábnutí na dolním konci pravé lopatky, jež mohlo býti způsobeno i nehtem; leč možná, že snad kulka z revolveru odřela tam kůži. Potměšilý Čang nahnul se přese mne, když jsem konal prohlídku, otazoval se s líčeným soucitem: »Je-li těžce raněn? Může-li se uzdraviti? A dlouho-li bude nemocen?« k čemuž jsem odpověděl: »Není raněn těžce; uzdraví se; ručím, že pozítří bude zdrav, pošlete-li jej hned do mé železniční nemocnice ve Fengtai.« Pravil jsem to domnívaje se, že britský vyslanec v Peking, sir Claude de Mac Donald, rád by dostal tyto muže, by je patřičně potrestal, a věda, že kdyby byli v nemocnici ve Fengtai, mohl by je míti snadno; jinak musel bych tohoto člověka propustiti jako podvodníka, předstírajícího vážné poranění.

Druhý muž rovněž tvářil se, že je mu hůře, nežli skutečně bylo; ale ten opravdu měl na pleci malou střelnou ránu, z níž vytáhl jsem klíšťkami kousek modré bavlněné látky, a pak poslal jej rovněž do nemocnice, zaručiv se, že jej vyhojím do desíti dnů. Generál Čang děkoval mi za účastenství a slíbil, že odmění mé služby, až se oni lidé uzdraví; potom chladně pokynuv guvernérovi Hu, vyšel se svým štábem z místnosti a dovolil podřízenému důstojníku, by nás doprovodil ku zvláštnímu vlaku, který nás byl přivezl. Chování se generálovo bylo velikou nezdvořilostí, ba těžkou urážkou vůči komisaři císařovny vdovy.

Zpáteční cesta naše uběhla bez nehody. Městské brány byly ještě otevřeny, ale jakmile jsme se ocitli v městě, hned je zavřeli. Guvernér Hu ihned oznámil trůnu výsledek svého šetření, a poukázav na nestydatost plukovníka Čau'a, žádal, aby Čau předán byl trestní radě k pokutování. Císařovna uznávši důvodnost pamětního přípisu, degradovala plukovníka Čau-a na majora, současně udílejíc pochvalu Hu-ovi za správné provedení úkolu jemu svěřeného a za jeho povšechně osvědčenou schopnost. Rozhodnutí to se objevilo potom i v ediktu.

Než, běda guvernérů Hu-ovi! Generál Tung Fu Hsiang, jenž stal se kletbou Číny, patrně nebyl obeznámen s během událostí, když také on ozval se v to svým způsobem.

Muž tento zjednal si pověst zprvu jako loupežník a později jako vůdce vojska Jejicho Veličenstva potlačením hrozných vzpoury, mohamedánů v provincii Kansu, svěřené jeho správě. Jsa smělý ukrutný a nesvědomitý, vraždil nemilosrdně i svoje mužstvo, jež bylo prašpatně ozbrojeno a beze vši kázně, a nejenom že povstání potlačil, ale i povstalce téměř vyhubil. Pověst jeho jako podivuhodného generála roznesla se široko daleko, tak že, když císařovna opět domohla se moci, násilně uchvátivši trůn slabého, ale dobromyslného Kvang Su, hned obrátila zření své k Tungovi a jeho surové rotě, i povolala je z Kansu do Pekingu, by jí spomohli udržeti autoritu vůči cizincům. Příhoda dříve řečená udála se na pochodu jeho předvoje pod generálem Čangem do Pekingu. Jakmile Tung Fu Hsiang dozvěděl se o sesazení plukovníka Čau-a, zrovna zuřil, považuje trest jeho i za urážku sebe sama.

Věda, že císařovna bez vojska, na něž by mohla spoléhati, je v stavu žalostném, odvážný tento dobrodruh při první audienci po příchodu do Pekingu ihned císařovně dal na jevo, že nebude-li Čau-ovi bez prodlení vráceno důstojenství jeho a guvernér Hu sesazen s úřadů guvernéra Pekingu a generálního ředitele drah a zároveň zbaven místa v Tsung Yamenu, že on, Tung, rozpustí své vojsko a bez meškání vrátí se do Kansu. Císařovna nadarmo mu domlouvala, namítajíc, že, Hu konal jen svoji povinnost, a že při své znalosti cizozemců je v Tsung Li Yamenu cenným a nenahraditelným úředníkem. Ale Tung nepovolil a císařovna volky nevolky uposlechši propustila Hu-a do soukromí, v němž dosud tráví.

Ježto guvernér Hu pro své pevné přátelství k Angličanům obdržel pro Hongkong-Šanghajskou bankovní korporaci (anglickou) půjčku na prodloužení dráhy Peking-Tientsin, podepsav smlouvu, kterou skutečná kontrola železné dráhy dána jest anglickým držitelům akcií, začez osobně byl zodpovědným, propuštění jeho mělo býti zabráněno diplomatickým jednáním. Ve skutečnosti však podán byl toliko mírný protest diplomatickým zástupcem Velké Británie. Ale takového protestu Tsung Li Yamen, jak obyčejně, ani si nevšiml.

Guvernér Hu za několik dní po svém propuštění posteskl si mi přetrpce: »Kdybych byl býval takovým přítelem Ruska jako Anglie, nebyl bych nyní v nemilosti.« Na jeho místo v úřadovně guvernéra Pekingu dosazen Ho Yun Nai, a v úřadovně generálního ředitele železnic Hsu Čing Čeng, bývalý vyslanec v Německu a Rusku. Prvnější z těchto úředníků, pověstný nepřítel cizozemců, navržen byl generálem Tungem. Druhého, z ruského žoldu trávícího a takto i požitku opia oddaného předsedu dráhy manžuské navrhl kterýsi vyšší palácový kleštěnc, rovněž ve službě Ruska trvající.

Vliv Tungův v Pekingu byl od té doby všemohoucím; vojáci jeho v ozdobných červených a černých stejnokrojích potloukali se po ulicích, den ode dne stávající se hrozivějšími mimojdomcím cizozemcům, až posléze událo se několik shluknutí, při nichž jednomu cizozemci byla spřerážena žebra, jiných pak několik bylo napadeno. Vzhledem k tomu spojili se někteří cizozemští vyslanci žádající, by řečený vojenský sbor přeložen byl z Pekingu někam do okolí. Císařovna svolila jenom nerada; ostatně poslala sbor jenom několik málo kilometrů za město.

Tung brzy po příjezdu svém seznámil se s princem Tuanem, hloupým, nevědomým Manžuem, ježž zakrátko učinil podajným svým nástrojem. O otázce nástupnictví po »churavém« císaři Kvang Su bylo rokováno po několik roků, ježto neměl potomkův a zdálo se, že zemře bezdětek. Synové Tuana, vévody Laua a prince Liena byli považováni za volitelné a vše věřilo, z nich že musí býti zvolen budoucí čínský císař. Tung předpokládá, že Tuan byl by jeho loutkou spíše, nežli kdo jiný z druhých nápadníků, navrhl zasnoubení budoucího císaře, syna Tuanova, se svojí dcerou, začož prý by poskytl Tuanovu synovi podporu vším svým vojskem, bude-li zapotřebí trůnu dobývati. Tuan svoliv, dodal, že je nezbytno, by dohodnutí to chováno bylo jako tajemství a že, až nastane volba císařovny, teprv dostaví se Tung se svojí dcerou prostě jako s jednou z nápadnic, a že o další již se postarají členové rodiny. Po tomto dorozumění další věci utvářely se příznivě, a schválení záměrů, pokud se dotýkaly zájmu Tuanova, dalo prý se ve slavnostním konklave všech princů manžuských a předních ministrů státních dne 24. ledna 1900; téhož dne Pu Čun, syn prince Tuana, byl slavnostně jmenován nástupcem předešlého (zesnulého) císaře Tung Čí'a, kdežto nebohý, neduživý, malý Kvang Su byl provždy sesazen. Byla to současně i d'ábelská pomsta císařovny vdovy na synovci za jeho nezdařený pokus, aby ji odstranil od trůnu a vládl sám. Tungova zřejmá nevraživost na cizince brzy zjednala mu hojně přátel u dvora, zvláště nejstarší a nejkonservativnější Manžuvce, jakož i něco Číňanův. Ale u Manžův byl vliv jeho největší.

Mnozí z nich, lidé prahloupi a příliš zbabělí, než aby sami odvážili se mít svůj rozum, ať nedím, činiti návrhy k rozhodným činům, které od té doby provedeny byly, s radostí přisvědčili k Tungovým záměrům, jež mu byla vnukla sobecká ctižádostivost, o nichžto však říkal sám, že jsou pro blaho jeho země. Hsu Ting, Kang Yi, Či Šin, Čung Či, Čung Li, Na Tung a Li Ping Heng stavše se jeho nejvšelejšími přátely a ctiteli, utvořili kabalu, která brzy sama kontrolovala vládní správu. Vedením Tungovým všechny důležité úřady, jakmile se uprázdnily nebo mohly se uprázdniti, měly býti obsazeny přátely kabaly Manžu, nebo, byl-li to Číňan, což zřídka se stalo, i Číňanem, jenž náležel k nim a byl jejich stvůrou. To dalo jim do rukou mocnou patronáží k rozdávání výnosných úřadů taotajův a jiných míst, dříve více nebo méně stejným dílem mezi Manžu a Číňany rozdělených, kteréž ale nyní výhradně Manžům byly vyhrazeny. Kang Yi vyslán byl na jih, aby v tamních provinciích vymáhal peníze na rozmnožení vojska; zároveň měl se přesvědčiti o smýšlení lidu, jež měl i, kde třeba, povzbudit proti cizozemcům. Li Ping Hengovi uloženo bylo přesvědčiti se a zprávu dáti o stavu všech opevnění v údolí řeky Yangtse, a příležitost také měl udati každého zrádce (!) – úředníka s pokrokovými snahami. Yu Hsien vyhlédnut byl nástupcem Li Ping Hengovým v guvernéřství Šantungu, by rozséval v provincii oné símě nepořádku a bouří, jež vydalo potom, když uzrálo v žeň, plody tak trpké, jaké mohla zroditi jenom tak bídne zorganizovaná, z pola vlastenecká, zúplna však lupičská společnost, jež si dala jméno Aj-Ho Čuan, aneb organizace boxerů. Řečený program proveden byl ve všech oddílech, a že s výsledkem přesmutným, známo je všemu světu.

Jmenování Manžuvce Yu Hsiena guvernérem provincie Šantung místo Li Ping Henga cizozemcům nepřátelského, jež odstraniti Němcům bylo se podařilo, byl projev na znamení, že vláda počala uznávati společnost boxerů jako nástroj na vyhnání jak missionářů, tak cizích obchodníků a diplomatů. Yu Hsien, jenž nenáviděl cizozemce více než jeho předchůdce, sotva že nastoupil na úřad, přiměl všecky vzdělanější obyvatele své provincie, aby mezi lidem znovu oživovali organizace »Bratří Dlouhého Meče« a »boxerů«, jež byly odstraněním svého buditele, Li Ping Henga, poněkud utrpěly. Cizozemští obyvatelé Šantungu, kteří doufali, že nová vláda bude lepší minulé, brzy znamenali, že se přepočtli; byt' poslední věci horší prvních. Opět počalo pronásledování domorodých křesťanů pohanskými jejich sousedy, a jakékoli stížnosti o těch věcech přijímány byly v Yamenu s nelibostí.

Yu Hsien pracoval důkladně a rychle, věda, že zahraniční mocnost, která vymohla odstranění Li Ping Heng-a, vymůže také, by on sám byl odstraněn. Ale ježto usazen byl v Šantungu jenom proto, aby zúmyslně působil nesnáze, odstranění jeho znamenalo by pro něho přeložení

na místo ještě lepší, jako v odměnu za jeho úspěch. A úspěch nadešel, když boxeři z prefektury Činaufu napadli a zavraždili mladého missionáře anglikánské církve, jménem Brookesa, jenž z města Činaufu cestoval na svoji stanici v Pingyin. Britická vláda žádala za svržení Li Ping Henga; čínská vláda k tomu svolila, ale způsob, jakým bylo zacházeno s ním po jeho příjezdu do Pekingu postačil každému inteligentnímu pozorovateli, aby si učinil jasný obraz o politice císařovny, aniž by potřeboval jiných důkazů, ač jich byla hojnost. Na místě pokárání udělena Li Ping Hengovi audience u císařovny, a druhého dne dvorní gazetta zvěstovala překvapenému světu, že císařovna svou vlastní štětičkou napsavši na kus hedvábí slovo »Fu«, štěstí, veřejně poctila jím Li Ping Henga, jenž nosil potom vyznamenání to na kabátci, jako se nosí medalie za zásluhy. Pak následovalo jmenování Li Ping Hengovo guvernérem Šansi, provincie bohaté na kovy, v níž »Pekingský syndikát«, anglicko-italská to společnost v život uvedená lordem Rotschildem, měla cenné koncesse. V této provincii rovněž byly missijní ústavy amer. sboru (kongregacionalistů) a čínské vnitrozemní missie.

Číňané považovali hojná vyznamenání Li Ping Henga za skutek uznalosti císařovny, a jako Číňané tak i všichni starší obyvatelé cizozemští. Diplomatický sbor, vyjímaje slabý odpor vyslanců Velké Britanie a Spojených Států, neučinil ničeho. Tak se stalo, že Yu Hsien provozuje v Šansi tutéž politiku jako v Šantungu, a následky budou zajisté podobny.

Císařovna jmenovala nástupcem Yu Hsienovým Yuan Ših Kai-e, zrádce nešťastného mladého císaře Kvang Su. Yuan Ših Kai není cizozemcům neznámý. Byl dříve čínským obyvatelem v Seoulu, a je také jedním z vinníků, kteří mají na svědomí, že válka čínsko-japonská vypukla. Po válce jmenován byl velícím generálem vycvičeného vojska, složeného z cizích dobrovolníků, posádkou v Hsiau Čau, jižně od Tientsinu. Yuan Ših Kai je z nejprohnanějších a nejnesvědomitějších lidí v Číně, a císařovna odměnivši se mu za jeho služby, jež jí prokázal, prozradiv jí úmysl císařův, že ji chce poslati do zajetí, propůjčila moc člověku, který, kdyby se mu hodilo, také ji zradil by tak snadně, jako zradil slabého, však dobromyslného císaře.

Yuan v Šantungu ocítil se v obtížném postavení. Kdyby byl podporoval boxery, byl by si znepřátelil cizozemce; a naopak, za pronásledování boxerů hrozilo mu odstranění z úřadu a ztráta přízně císařovny, ježto stále ještě podléhala vlivu gen. Tung Fu Hsianga a jeho kabaly. Než Yuan Ših Kai pomohl si z rozpakův. Oplývá bohatstvím a jsa dobře znalým situace, vytkl si směr, na kterém nemohl narazit na žádné úskalí. Přispíval k organisacím boxerským, kde jej boxeři poslouchali, a trestal boxery, kde byli vůči němu vzdoroviti. Za nedlouho měl v hrsti málem všechen Šantung, v němž při jeho příchodu vřelo jako v sopce

před výbuchem. Boxerům dal na srozuměnou, že svým časem budou s to vyhladiti cizozemce, ale že jest jim zatím cvičiti se trpělivě a provozovati pouhý tělocvik až do té doby, kdy uzná, že dospěli dokonalosti. Varoval je, by neubližovali nižádnému cizozemci předčasně, protože by nepříjemnosti vznikly dříve, než by vláda byla na ně připravena. Zároveň dovolil jim svobodně olupovati a vraždit domorodé křesťany, dobře věda, že se to bude dvoru líbiti a nebude pokládáno od cizích mocností za překročení smluvních práv, jakým zajisté bylo takové počínání.

Organisace boxerů nebyla založena Tung Fu Hsiangem. ale na jeho radu dostalo se jí císařského potvrzení, což nadchlo ji novým životem a jarou činností Podobná organisace téhož jména, jež je známa v starých dobách Číny pod tímž jménem, byla dobrovolnická milice k národní obraně. Nedávné obnovení její nebylo jen k obraně Číny, ale spíše na vyhubení křesťanského náboženství a lidu, který přišel, aby náboženství to hlásal. Čínský lid může si ovšem svým dílem stěžovati na útočivé postavení domorodých křesťanů, zvláště římsko-katolických; věc tu nižádný pravdomluvný a rozumný člověk nezapře. Po léta bývalo zvykem kněží a mnohých protestantských missionářů, že pomáhali svým obrácencům v soudních přích proti pohanům, ano v jejich prospěch i nespravedlivého vlivu používali. Na víru obrácený, chtěje se s protivníkem chytrě vyrovnati, nepotřebuje než říci svému knězi nebo pastorovi, že byl nějakým způsobem pronásledován pro své náboženské přesvědčení, a již tím přiměje missionáře, by vystoupil na obranu jeho zájmů. Slyšel jsem častěji z úst pohanských Číňanů, že Číňan proselyta (obrácený na víru) svým kněžím zdá se býti dosti hodný, protože tito cizí kněží pramaloučko znají niterného jeho žití; ale za to za zády otce duchovního jest domýšlivý a zlomyslný vůči všem svým sousedům, kteří jej nenávidí, protože se ho bojí. Po letech přebývání v Číně dospěl jsem k závěrku, že mocnosti, vloživše do smluv s Čínou ustanovení, jímž se tu hlásání křesťanství i přese všechny čínské námitky právoplatně zavádí, dopustili se vážného pochybení. Téměř všechna vzbouření v Číně vznikla z pokusů, přiměti čínské úředníky k okolkování listin, kterými se přepouštěl majetek nezdvižný (nemovitý) missionářům na residence nebo kaple. Zášť nejčastěji vzniklá proto, že ta ona missie byla zřízena v některém vnitrozemním městě, městečku nebo vesnici, nemizívá po všecken čas. Čin takový zřídka kdy stěží trpěn bývá i v době míru; za to pospíší si kde kdo vyhladiti stopy činu toho, když vypukl nepokoj v zemi.

Jedva že se potvrdilo, že císařovna schvaluje sdružení boxerů, řady jejich rychle se doplňovaly, ježto jako lákadel používáno slibování odměn a předností, a většina čínského lidu jsouc ochuzena do krajnosti, chutě byla by se přidala k jakémukoli hnutí, jen slibovalo-li

zvýšený příjem. Hlavním stanem boxerů byl palác prince Tuana v Pekingu. Odtud vysílání byli emisáři s určitými návody nejprve do Šantungu, potom i do Čili, by podnítili k usilovnější činnosti tajné spolky z dřívějších dob a povzbouzeli ku tvoření nových a nových setnin. Kde bylo které město nebo městečko, kde která vesnice, důvěrníci navštívili všechny, zvouce na poradu tamní předáky a zapisující do seznamů mladé mužstvo a jinochy.

Zapsaní podrobovali se pravidelným cvičením tělocvičným, od nichžto jejich setniny odvozují své jméno, nabádání jsouce k trvalému pěstění tělocviku sliby, že ti, kteří nabudou žádoucí dokonalosti v umění rohovnickém (boxerském), vstoupí do služeb císařovniných, na místa dobře placená, se zajištěným rychlým postupem. Také jim namlouváno, že budou-li po tři měsíce, po případě po šest měsíců pravidelně vykonávati obřady předepsané na každý den, jako vrchol zdokonalení nabudou nezkrotné odvahy a nepřemožitelnosti, tak že ni kulka z ručnice ni meč jich nezraní; ale naopak, že i děcku bude lze v boji přemoci dospělého sic, avšak nezasvěceného člověka. Tisíce a tisíce uvěřili tomuto žvástu, a tisíce a tisíce jinochů, ba hošíkův až i desítiletých, spěchalo, aby se dali zapsati v řady zasvěcených.

Cvičením bylo: Shýbání se tělem k zemi, při čemž cvičenci prsty obou rukou dotýkali se země, obracejíce se nejprve tváří k východu a potom i k jihu; vrhání se na znak a po několikaminutovém klidném spočinutí házení sebou s boku na bok; posléze stojmo dlouhá řada cvičení prostých převážně s výpady na soupeře a s odrazy jeho ran. Za stejnokroj měli boxeři červený turban, přes prsa červenou šerpu, a červené »tae tzio«, neboli širokou tkanici na zavázání kalhot u kotníků.

Povstání bylo ustanoveno na 17. den 8. měsíce, dva dny po výroční slavnosti obžinek čili pa yueh čie. Předčasný výbuch povstání nebyl očekáván těmi, kteří byli jeho původci; ale z veliké části jenom ta okolnost, že spustil jen jaksi na polovic, usnadnila velmocem tak úspěšně jej potříti, když o něm zvěděly jako o skutečném podniku vládním. Není pochybnosti, že vláda zamýšlela rozdati mužům dorostlým palné zbraně i střelivo, ale především bylo jim ozbrojiti se toliko meči a kopími. Císařovna sama, jsouc velmi pověřivá, věřila, že jsou boxeři nezranitelní střelami zbraní nepřátelských, a na začátku května povolala k sobě hadače, by jí věstili. Přišli dva slepci a vztáhnuvše ruce pod hedvábnou přikrývku napsali do uchystaného písku tuto věštbu ze světa duchů;

»Tisíciletí nadešlo,

kdy krev poteče struhami;

to bude podzim úrodný
na stohy kostí vybledlých,
a železný kůň úprkem
z východu vzletí na západ.

Kdo pravdu má, kdo mýlí se,
v té době bude patrné.«

Slovem »tisíciletí« vyjadřují Číňané pojem kritické doby v cyklu let. Železný kůň znamená tu válku. Císařovna rozuměla věštbě tak, že ve válce, kterou zamýšlí, jasně dokáže se jejím úspěchem, že měla pravdu. Boxeři však na dobro zmařili všechny její plány nezřízeným lupičstvím. Pomnění na slíbenou kořist po cizozemcích, za povstání připravované v osmém měsíci, za niž považovali jmění křesťanův a jejich učitelů, nedopřála jim rozvahy; obávající se, aby vládní vojsko neurvalo také něco z kýžené kořisti, počali polní tažení na svůj vrub před ustanoveným časem. Vyšetřiti, pokud vláda činila slabé pokusy boxerů zdržeti, ale proč potom úplně se poddala okolnostem, spojivši se s povstalci, je již věcí dějepisu.

Nicotnost myšlenky, že Čína může s úspěchem vzdorovati všemu vzdělanému světu, mohla zroditi se jenom v prázdných mozcích Manžůů, ze kterých složen byl kabinet Jejicho Veličenstva. Několik ministrů Tsung Li Yamenu, jako princ Čing a Lian Šan Heng, pokoušeli se co nejšetněji vymluviti jim ony nesmysly, ale za to ještě byli jako nezdarové v úřadu odstrčení a zbaveni čestných odznaků, pavích per. Ti kteří po jejich odchodu v Tsung Li Yamenu ještě zůstali, neodvážili se již namítati ničeho proti boxerům, obávající se, že by jim také bylo jíti na odpočinek. Ale ježto nebyli dosti obratní, aby se zalichotili císařovně v jejím konečném jednání s cizozemci, Její Veličenstvo císařovna vladařka několik dní před započatím obléhání ustanovila prince Tuana hlavou Yamenu na místě prince Činga a dosadila zároveň dva zapřisáhlé nepřátely cizinců, Či Šuj-e a Na T'ung-a, na místa v onom obstruktivním tělese. Tito lidé, s Tung Fu Hsiangem a kabinetem, jsou zajisté zodpovědní za zavraždění barona Kettelera, F. Huberty Jamesa, Davida Oliphanta, H. Warrena, Ed. Wagnera a jiných občanův a stráží během obležení, jakož i za všechny životy misijnářů v provinciích zahynulé.

Nikdo asi neupřel, že mocnosti, soudíce ony zločiny, mají právo nakládati s řečenými vinníky jako s vrahy, jimižto bez odporu jsou, i doufáme, že nikdo z provinilcův, jenž byl jakkoliv u věci té shledán spoluvinným, neujde trestu smrti.«

II. V Pekingu

Cestovati do Pekingu v zimě nekladu právě mezi počitky turistův. Obzvlášť za nynějších mimořádných poměrův.

Od prosince až po březen jsou řeka Pej (Pei-Ho) a část zálivu Čili (nebo Tžili) sepjaty ledem, tak že přímé spojení ostatního světa s Tientsinem a Městem Severním je přerušeno. Protož bylo mi cestovati do Pekingu dosti značnou oklikou na malém parníku, jednom z těch, které má najaty německá vláda, udržujíc jimi ze Šanghaie poštovní a vojenskododavatelská spojení s dvěma přístavy zálivu Lia Tung, sousedícího severně s Čili'ským. Přístavy ony, Čin-Kvan-Dau a Šan-Hai-Kvan, nezamrzají totiž leda jenom z části; za nimi pak, asi čtyři, pět kilometrů cesty, je železnice, spojující trať Tongku Tientsin s Kin Čan a dalšími projektovanými tratěmi.

Dne 23. ledna 1901 opustil jsem tedy Šanghai na malé nákladní lodi »Progress«, jež po čtyřdenní velice bouřlivé plavbě, kterou odstonal i druhý lodník mořskou nemocí, minula mys Šantungský neblahé pověsti pro tolikero stroskotání lodí (tak i německé válečné »Ilitis«) a zakotvila v neděli ráno v Čifú (na mapách: Chifu). Vlajky stažené do půl stěžně na všech lodích zde kotvivších věstily nám úmrtí anglické královny, o jejímž umírání zvěděli jsme již dříve z telegrafických zpráv časopisů šanghajských.

V poledne pluli jsme dále. Tentokráte moře bylo nám milostivo. Aspoň bezvětrí a trocha slunečních paprsků poněkud zjemnily drsnotu naší mrazivé plavby, jež nás všechny tak

skličovala. I vylézali jsme na krátko ze svých uzoučkých, nepohodlných kabin, dobře jsouce zahalení v důkladné kožichy, a »koupali se« v blahodárné světelné pršce milovlídých paprsků, po nichžto se nám již tolik stýskalo – – – Bylo nás všeho všudy devět v kajutách a deset v mezípalubí. Sehnati mezinárodnější společnost, než byla naše na lodi »Progress«, nesnadno by se povedlo i třeba leckde jinde na východě. Pokoušel jsem kapitána, by loď překřtil jménem »Babylon«. »Progress«, byvši vystavěna v Anglii, přešla v majetnictví sibiřské jedné firmy ve Vladivostoku, kdež konala obyčejné plavby mezi Kamčatkou, Sachalinem a Vladivostokem. V čas plavby mé na ní byla v nájmu německé vlády a měla tedy krom ruské vlajky i poštovní vlajku německou. Její kapitánem a kormidelníky byli Norové, druhým strojníkem Čechoněmec z Teplic; desítičlenný sbor mužstva na její obsluhu skládal se z Číňanů sibiřských a kantonských; kuchařem byl Číňan z Šanghaje, topiči z doupat mořských lupičů kolem Amoye. V mezípalubí trávili Manžuové (či Mandžu), Koreanec, Žaponec, dva Indové (patrně sluhové některého poddůstojníka v Tientsinu), a Číňané z Šanghaje a z Čifů.

Neméně pestrou byla také ostatní společnost, nás totiž cestujících v tak zvané první třídě, jejíž nepohodlné kotce však podle pravdy rovnaly se zařízením svým asi třetí třídě cestovních lodí oceanu Atlantického. Severoameričan, míšenec Portugalec z Makao, Dán, Angličan, jeden rumunský a jeden uherský žid, každý se ženou, oba mluvící půl tuctem jazykův a plavící se za zlatou modlou do Tientsinu, posléze pak i moje osůbka – možno-li žádati si rozmanitější a smíšenější společnosti na lodi, jejíž únosnost byla sotva s tisíc tun! A všechny tyto mořeplavce na lodi »Progress«, toliko mne a missionářského lékaře z Ameriky vyjímaje, pudila na sever jedna a táž mohutná síla, jež neodolatelně pohání v let i křídla havranů – číjících mrtvolu.

V pondělí za časného rána vstoupiv na palubu, byl jsem překvapen tvárností moře, jež jakoby pokryto bylo miliony a miliony medus, anebo úžasným počtem okrouhlých listů jakési vodní, podivně průzračné rostliny. Byly to kusy ledu. Tenké plástve poznenáhle přecházely v tlustší a tlustší kry, tvoříce ledové ostrůvky. »Progress« jenom pozvolna razila si cestu touto změtí, až na konec, minuvši celkem šest válečných korábů, jež tam dlely na kotvách, také sama potom zakotvila tak asi tři míle od skalnatého břehu. Pohlížel jsem všecken zaujat na divoké, roklinaté, hnědé pohoří, na němž nikde nebylo ni vločky sněhu, ač zima slavila právě vrchol

sezóny; málokdy prý tu padá sníh. Ale ani dešťů nebývá mnoho z jara ni v létě. A tak na větším díle je všude v severní Číně.

Hned, jak jen poněkud rozeznával jsem podrobnosti na pobřeží, k němuž spěla »Progress« dosti rychle, lodním dalekohledem vyhlížel jsem po největším díle lidském – po čínské zdi. Než, teprve krátce před tím, nežli jsme zakotvili, znamenal jsem poněkud světlejší čáru vinoucí se po hřebenu jedné větve horské dolů k moři. Zde, kde všechny rozměry jsou obrovské, zdá se, že ubývá mohutnosti i čínské zdi. Teprve když ocitáme se téměř u ní, podmaní nás mohutnost díla starověkého i velkolepost myšlenky jeho tvůrce, nevíme, zda sluší spíše obdivovati se kolosu či litovati lidu porobeného, jenž byl obětován molochu nadlidské této tvorby. Zde končila právě čínská zeď výběžkem do samého moře. O její pevné zdivo marně tříštily se vlny a kry ledové, tak, jak po staletí bezvýsledně vracely se hordy loupeživých tatarských jezdcův od hradeb, jež stavěl Si-Hvang-Ti v době, kdy Alexandr Veliký chystal se dobýti Indie. Když potom napadlo čínskou vládu, by vystavěla tady pevnůstku, zbořili výběžek zdi do moře a velkých jejích balvanů použili k bezúčelné stavbě strašáka, nad nímž se Žaponci jen pousmáli. Nyní v ústrety vlají nám odtud prapory spojených mocí. A ty vlají také na několika čínských božištích, které ve skupinách stojí roztroušeny nedaleko samého břehu mořského. V každém je vojenská posádka. Po městě Šan-Hai-Kvanu rozhlížel jsem se marně. Leží poněkud v dolině asi 4 km od břehu. Vylodění je tu nesnadné, přetížné. Často pro led, často pro pobouřené moře je nutno vyčkávatí několik dnů. Tentokrátě však bylo moře pokojno a kry ledové odplavil odliv dále do moře. Nebýti však ochoty Němcův a železných dopravních lodic, nevím, kdy bychom se byli dostali na břeh. Naše loď měla dvě lodice, pouhé skořápky, a domorodých lodic, které všude jinde zpestřují pobřeží Číny a v houfech, lačných výdělků, chvatem se dostavují ke korábu, těch zde nebylo. Břehy jsou tu prosty domorodého života a uniformy vojínů, hlavně Němců, oživují studenou, smutnou krajinu. Teprve za tmy a pomocí čínských vozíčkův a železných vozíků malé vojenské poboční trati, dostihli jsme cíle cesty – nádražní budovy šanghaj-kuanské. Trať, do nedávna až do Pekingu ruská, jest nyní pod správou německého vojska. Náležela dříve čínské vládě, ale zničena byvši boxery, později byla s velikými obtížemi znovu vystavěna Rusy a Němci. Obyvatelům vesnic, bodáky pobádaným, označiti bylo skrýše, kam boxeři zavlékli kolejnice a prahy, a tak skoro většinu materialu opět našli.

Noc přespali jsme my muži ve strážnici s půl tuctem vojáků, kteří za dosti slušné zpropitné umístili nás tu jak mohli.

Šan-Hai-Kvan jako všechna města, ba i větší vesnice čínské, obehnané jest dost velkými hradbami. Památné jest mohutnou branou v Čínské zdi, a nyní různorodou vojenskou posádkou. Táboří zde neméně než dva tisíce vojáků. Francouzští Zuavové kamarádí se tu se Sibiřany a Žaponci, popíjejí s Američany i Němci, a jen o Angličanech dí se, že jsou rezervovaní, nespolečenší. V horách je prý dosud hojně Boxerů, více ještě však loupežníků z povolání a potom i chudiny, kterou zachraňuje před smrtí hladem jen loupež. Již na cestě sem od moře napočítal jsem tři veliká spáleniště, kdysi vesnice plné pracovitého a spokojeného lidu, jež v záhubu přivedla zlovolnost několika boxerů nebo zoufalost těch, jimž ženy, dcery, sestry znásilnila nebo znásilniti chtěla spřež, hanobící tu neb onu evropskou uniformu. Z pomstychtivosti vystřelili na důstojníky koňmo se projíždějící, zabili některého vojáka, načež celá ves odpykala nerozvážnost několika jednotlivců.

Ze Šan-Haj-Kvanu do Tongu a dále do Tientsinu, asi tři sta kilometrů cesty, loudali jsme se celé tři dny. V noci ovšem a pro větší bezpečí doprava byla přerušena. Dvakrát přisedali jsme, a noci přespali v témže voze, krčíce se ku malinkým železným kamínkům, a i v kožiších mrznouce. Vozům třetí třídy, majícím tato primitivní a málo vydatná ohřívadla, přezdívalo prvá třída; druhá třída nemá ani těch. A s námi zároveň mrzli důstojníci, jichž jedinou výsadou bylo, že neplatili cestovného, jež ze Šan-Haj-Kvanu do Tientsinu obnášelo půl osma mexických dollarův, a že noc přespali na stanicích u svých kolegů. Číňané, cestující třídy třetí, pykají za zločiny spáchané Mandariny, jsouce umístěni ve vozech nákladních, nekrytých, začež platí asi polovinu jízdného druhé třídy. Dokud Rusové měli trati v moci, stačilo zpropitné; leč teď i z každého zavazadla, ve vojenském nákladním voze umístěného, za něž nikdo není zodpovědným, požaduje se 1,80 mexických dollarů.[9] Z Tientsinu pak do Pekingu, při témž nepohodlí, platí se pět mexických dollarů za osobu a za každé, ať velké či malé zavazadlo, asi půldruhého dollaru. Zařízení to stihlo mne dosti citelně. Ježto měl jsem zavazadel svých, ač neobjemných, celý tucet, bylo mi častěji a hlouběji do sáčku sahati, nežli jsem měl v rozpočtu.[10]

Tlupa vojáků doprovází každý vlak, a malé četné stanice cestou nejsou ničím jiným, nežli malými vojenskými posádkami k udržení pořádku v sousedních vesnicích. A všude přísná kázeň! Však jest jí někde skutečně zapotřebí, kde surová, polozvířecí chátka čínská dere se ku vlakům, rvouc se o příležitost k výtědku, a nejpřísnějších trestů nedbajíc hledí kde co ukrásti. Průvodčí vlaku vypráví mi, že tady včera, onde před několika dny, zastřelili zloděje, kteří kradli s odvahou zrovna šílenou. Jeden hleděl vytrátit se s pytlím fasolí, druhý kradl náboje z

bedny. A přece spojená vojska zaměstnávají tisíce domorodých nádenníků za dobrý plat; mzda jejich je dvakrát taková, jako byla za dob míru podle čínských poměrů.

S největším rozhořčením jest mi odsouditi způsob, jak všeobecně, takměř bez výjimky, evropští vojáci dávají na jevo srdnatost, pohlavkující vše, kopající a mlátíce do všeho, co tu má cop, jestliže ihned nechápe novot a dosti čile nevykonává rozkazu, nebo pouhým pohledem osmělí se rozhořčiti surovce, který asi doma nevypadal o nic lépe aniž chytřeji, nežli nebohý tvor z lidu čínského, zpitomělého vládou a pověrou. Leč není pravidla bez výjimky Nejsou přece všichni vojíní surovci. Rozhořčení vojska proti čínskému lidu, vyvolané zvěstmi o hrozném, surovém pobíjení a mučení bělochů a domorodých křesťanův Čínany, již ochladlo; i spořádanější poměry a přísnější kázeň, shora přikázaná, vracejí vše do pravých kolejí. A tak ponenáhlu i čínský lid se upokojuje, ba i diví se, že s ním zacházejí poměrně tak dobře. Uvažuje asi, jak by sám řádl, kdyby jako vítěz vtrhl mezi cizince – – –

V Tientsinu zdržel jsem se tři dny. Jsa hostem Američanů, mezi jiným proslaveného sinologa a spisovatele Dr. Smitha, autora světoznámých spisův: »Charakteristika čínského lidu« a »Život na vesnicích v Číně«, a sekretáře prozatímní vlády, p. Tenney'ho, byl jsem laskavě a obšírně zpraven o mimořádných poměrech milionového města. Sídlo prozatímní vlády jest v bývalém yamenu místokrále Li-Hu-Čanga – shořelo však ze tří čtvrtin brzy po mém příjezdu do Tientsinu neopatrností vojáka z tamní posádky.

Spousty v evropské osadě, v čínském městě, v okolních vesnicích, spousty to, jež způsobili boxeři, vládní vojsko i spojené velmoci, jsou hrozné a daleko větší, nežli jsem očekával. Všude zejí rozvaliny a spáleniště. Celé čtvrti města byly rozstříleny a lehly popelem. Leč ani takovým žalem nenaplnilo domorodce, že všechny větší yameny, arsenal, asi pět tisíc domků v Tientsinu samém padlo za obět plamenům, jako spíše to, že nařízeno bylo zbořiti pevné hradby města. S bouráním hradeb právě bylo započato na rozkaz prozatímní vlády za trest Číně. Sotva že rozkaz vešel u vědomost Číňanů, seskupila se společnost mandarinů a obchodníků, nabízejíc vládě přes půl milionu mexických dollarů, upustí-li od provedení tak velké potupy pro lid města toho. Neboť, jak děl mluvčí prosebníků: »Město bez hradeb jest jako čínská žena bez kalhot;« není větší pohany pro čínské město, nežli poboření, odklizení jeho zdí. Přístup všemu zlu, potulujícím se venku zločincům i demonům zlým dokořán tak otevřen! Než, ani prosby ani snahy pánů mandarinů »podmazati« rozhodující kruhy, neměly zdaru. Rozsudek nad Tientsinem vynesen – tisícům lidu jinak odsouzeného ke strádání ba hladu, takto poskytnuta příležitost vydělati si na živobytí. Bourajíc a stavějíc vede si tady

prozatímní vláda, jakoby Tientsin jí náležel již opravdu, a nedbá pranic, jak hrozí se toho a jak naříká Čína, vidouc v novotách jí vnucovaných znamení urážky a hanby své.

Než i mně bylo podivovati a tázati se, kde že jest ona stará, pravěká, copatá Čína, dobrá moje známá? Zajisté že není domovem tady na nádraží s německými nápisy! Aniž jeví se řád její domácnosti v přesném odjezdu železničních vlaků, jenž byl patrným i v den cesty mé do Pekingu! Aby mne nenechali v Tientsinu, naházet jsem polovinu svých zavazadel do vozu vlaku jižjiž ujíždějícího. Než, co dím ujíždějícího: šourajícího se jako hlemýžď. Osm hodin jeli jsme do Pekingu. Krajinou šedou a hnědou plnou spálených vesnic, kolem nichž jsou rozsety, jako velké krtčí hromádky, hroby staré i nové. Také křížkův několik, značících, že pod nimi jsou na čas pohřbeni synové dalekých vlastí, Evropy neb Ameriky. Také zbytky zákopů čínského vojska, občas vyskytující se podél trati, prostřílené a jen částečně vyspravené vozy železniční svědčily, že jedeme krajinou navštívenou hrůzami války. Na Číňanech, všude na stanicích ku vlaku se dostavujících, bych toho byl nepoznal; tahle Čína byla vždy v hadrech a špinavá, a kromě počasného vznětu boxerského vždy netečná. Od poslední staničky křehl jsem venku na stupátku vlaku. Nemohl jsem se dočkat, kdy již uzřím hlavní město Číny, tak staré a tak podivné. Ježto nyní všude v okolí trčí holé větve, postřehl jsem v brzku šedivou hmotu obrovských hradeb, a brzo potom i mohutnou bránu, a již také minuli jsme stanici do nedávna poslední, Mandži-apú, boxery zničenou. Až sem a ne dále konservativní Čína dovolovala cizímu vetřelci, dráze, přiblížit se k sídlu »Syna Nebes«, odtud pak vozíky cestovalo se k branám města, spícího ještě snem XIV. století. Ale o běda, teď panují tady »cizí ďáblové«, a těm nic není posvátno. Vlak jede dále, již jsme u samých hradeb města, přejíždíme malý můstek a průlomem v hradbách ještě asi kilometr cesty až na stanici, jež stojí právě na prostranství mezi božišti Číně nejposvátnějšími, u samých bran Chrámu Nebes a Chrámu Orby.

Na těchto místech, kde císařům každoročně vykonávati bylo posvátné obřady nejstaršího snad ritu na světě, holdování Nebesům a Zemi, nyní hučí, piští a dýmají vlaky, po kterých dojíždějí vojenské vozy pro seno, na těchto místech roztahují se cizinci. Jak úzko musí býti Číně úřední a literární! Lidu vše je lhostejno – jen když vydělává a není znepokojován. Na onom obrovském prostranství mezi zdmi, jež oválově obepínají obě plochy božišť, několik set akrů zaujímající, sestoupili jsme v hluk a pestrost života, o jakém zajisté se nesnilo císařovně čínské, když nerozvážně vydala heslo asijsky barbarské: Vyhubit všechny cizince! Uniformy šestera národností pestří se tu, z božiště »Nebes« vlaje anglický a z božiště »Orby« americký praporec. Ind, Němec, Žaponec, Francouz, Vlach, Angličan, syn stepí amerických pobízejí

koně vozíků s vojenským nákladem, a čínští drábové, nyní ve službách mezinárodní vlády, kohoutí se na své krajany a mlátí holí do nich, neuhnou-li se dosti rychle novým pánům. Nad jedním z vchodů do Božíště Nebes pyšní se název »Buffet«, ač ho tu není.

Ah, Peking již není Pekingem! Nikde na mne nevyplazuje jazyk čínský rozpusta, nikde na ulici není nezmary, kterýž by po mně hodil kamenem, nikdo za mnou nepokřikuje: »Cizí čert, cizí čert!« když, hodinu později a již po západu slunce, vezu se v pekingském vozíku městem Čínským, Tatarským, do příbytku prozatímního missionáře, v jehož společnosti odjel jsem z Tientsinu. Jen vozík nezpronevěřil se zásadám čínským: tak mne roztřepal a umučil, že, když po tříčtvrtihodinné jízdě octli jsme se na místě, prosil jsem, by sebrali kosti mé na lopatku a snesli je s vozu.

* * *

Prvou noc v Pekingu přespal jsem v paláci vévody Džau'a, čínsky Džau Gun Fu.[11] Pan vévoda Džau, císařovnin synovec, byl tou dobou v Sí-Ngan-Fu v provincii Šensi, kde teď má své sídlo čínský dvůr, a bezpochyby zároveň s paní tetou klne cizincům, kteří uhostili se v hnízdech jejich.

Snad jenom jediná duše raduje se, že právě tento palác padl v moc barbarům, duše pana »Če« (= Černého), bohatého kupce, jemuž dříve náležela tato směs malých, s přepychem uvnitř zařízených domkův, ale kterou svého času se vším všudy jemu císařovna skonfiskovala a ji propůjčila za císařské obydlí synovci, nejvýš poslušnému. A jakého zločinu dopustil se pan »Černý«, že zbaven byl majetku svého? Zbudovav si z výtěžku prarozmanitých obchodů, zastaváren a heren svůj »výměnek«, v hříšné nevědomosti kázal staviteli, aby mu jeden z oněch domků vystavěl o jednom patře. Než běda! Ono staveniště rozkládalo se v »Městě tatarském« jenom několik set metrů od hradeb Města císařského, a přeběda! ne více než půldruhého kilometru od palácův císařovniných! Dávni závistníci pana Če, obchodní konkurenti jeho, jako by byli na to jenom čekali, za tepla jej obvinili z tak děsného zločinu. Z domu svého deset metrů nad ostatní střechy povýšeného, všetečně a drze byl by pohlížel v taje »Města Posvátného«, jichž nesměl proniknouti zpupný poddaný ani pohledem. Císařovna, sama vystoupivši na terasu jednoho pavilonu svého – přesvědčila se dalekohledem, jak pověst vypráví, že skutečně domek obviněného vyčnívá nelojalně nad střechy ostatních domkův. Jaká vítaná příležitost – a tu vyhledává v Číně každý, od císařské rodiny až do nejnižšího

drába – rozmnožit pozemské jmění své, buď si úplatkem nebo pokutou. Pan Če na konec byl odsouzen toliko zaplatiti pokutu jedenkrát stotísíc taelův.[12]

Ale pan Če, buď nemohl sehnati veliké té sumy, nebo jí nechtěl platit, i zabavili mu nádherné sídlo, v němž s malým harémem hodlal odpočívati po strastech a starostech obchodních. Když potom v povstání boxerském zničeny byly americkým missionářům v Tung-Čau (poblíž Pekingu) všechny budovy, missionáři po osvobození Pekingu přesídlili s rodinami svými a asi jedním stem domorodých křesťanů, kteří ušli všeobecnému vraždění, do palácův uprchlých princů a mandarinův. I palác druhdy pana Če, císařovnou zabavený a vévodovi Džau darovaný, byl jedním z těch sídel. Co zbylo po plenu vojáků spojených mocí z domácího zařízení, dílem přivlastnili si missionáři, dílem rozprodali ve prospěch pozůstalých rodin, které všeho byly pozbyly za dnů hromadného vraždění křesťanův a kdekoho, kdo jen poněkud byl ve spojení s nenáviděnými cizinci. A tak snídal jsem druhého dne v síni pokryté řezbou, akvarely a prűpovídkami čínských mudrcův, a jedl z talířův ozdobených císařským čínským znakem, drakem červeným neb žlutým, sedě u téhož stolu, u něhož druhdy princové při desertu vyprávěli si dvorní klepy, a snad i kuli plány na vyhubení protivných jim »Cizích d'áblů«. Téhož dopoledne v jedné z nejprostrannějších síní, v chrám přeměněné, v síni, v níž kdysi kejklíři a zpěvačky obveselovali hosty pana vévody, uzřel jsem přes sto čínských křesťanův pějících puritánské žalmy.

U stěny za domorodým kazatelem, na školní tabuli visí malé proužky hedvábí, s čínskými značkami. I zrak nezasvěceného spočine na nich, tuše v nich cosi obzvláštního. Jsou tam vetkána jména křesťanských mučedníků z Tung-Čau, jejichžto rodin někteří členové sedí tu a pějí žalmy. U dveří rozplakalo se dítě, rozmilý hošík v malebném barvitém kroji. Byl to nebohý sirotek, jenž sám jediný zbyl z povražděné křesťanské rodiny. Sám zachován byl na živu proto jen, že vůdce boxerů žádal jej za otroka. Než, i vůdce onoho potom popravili, a dítěte ujal se obecní starosta. Příští neděle navštívil jsem katolickou katedrálu Pej-Tang (či Bej-Tang), v níž hrdinně hájila se hrstka francouzských vojákův a kněží s tisícem čínských křesťanů takřka proti stonásobné přesile – a tam bylo těch sirot, pozůstatků zničeného štěstí rodinného, a jiných a jiných obrazů bídy ještě více. Leč ani tam nechybělo oné podivuhodné čínské resignace, takřka okamžitého, byť jen pudem a nikoli rozumem řízeného přizpůsobení se novým poměrům, a klidné oddanosti v neodvratný osud.

Za dva dny jsem se přestěhoval. Bydlím sice dosud v Městě tatarském, ale v ulici »Ústí Trhu Lamp« – »Don Si Kó«, v »paláci« Bej Dzu'a, mongolského prince, jenž zastával úřad

jakéhosi městského rady a soudce krom několika jiných důstojenství. Princ Bej Dzu, starší už pán, byl i majetníkem několika heren a kuřáren opia, a zajisté i velmi bohat, jako každý, kdo je v Číně vysokým úředníkem a zároveň majetníkem takových vedlejších živností, jako jsou tam opiové brlohy a herny.

Co do mravů starý pán byl asi velikým »světákem«, soudě jednak podle knihovny jeho, plné četby velmi pikantní, jednak podle zřejmé záliby jeho v necudnostech vytvořených štětcem, ježto svatyň jeho »zdobilo« hojně akvarelův obsahu nejoplnějšího. Množství vyšíváných dámských střevíčků, jichž v komnatách tu na sta párů objeveno, nasvědčovalo by, že si nevedl nic jinak než jako turecký sultán. Pokojík velmi prostranný, jež obývám, patrně býval i ložnicí jeho milostnic. Je tu »kange« (postel na peci) a několik velikých i malých skříní, do nichžto růžové prstíčky manžuských a čínských dam druhdy ukládávaly své toalety; zbyla tam z nich ještě leckterá drobnůstka. Dále je tu nízká skříň, již přeměnil jsem v psací stolek, ponechav na svém místě poklad, jež dosud chová, totiž asi tucet párů ženských střevíčků na vysokých špalících.

Ó těch výdajů, které nyní má starý pán, princ Bej, někde na hranicích Šensi, pořizuje nové toalety pro tolik dam! Byltě naspěch opustil Peking, takřka v posledním okamžiku, právě když do města vtrhli Američané, jejichž jeden zástup, veden jsa předsedou pekingské misijnářské společnosti americké, před chvílí asi teprv osvobozeným z obležení v anglickém vyslanectví, táhl právě k sídlu princovu, neboť v zadní komnatě jeho paláce, před oltářem jeho předků, ještě dohořovalo kadidlo. Čtverák, starý pán, ani jednu ze žen ve spěchu nezapomněl, ale obrazy svých předků nechal viseti na stěnách. Obrazy jsou dílem domácího umění, provedeny v životní skoro velikosti, na hedvábí, barvami velmi sytými, a do nejmenších podrobností bohatého kroje.

Podobizny zobrazují asi princovy rodiče, pak děda, bábu, strýce a tetu, i prince Beje, jemuž promineme útěk a zapomětlivost povinné úcty k předkům, vědouce, že měl proč spěchat. Běželo mu o hlavu, a sám zajisté dobře věděl, že by trestu neušel, kdyby byl dopaden a jat. Na jeho rozkaz totiž pobito bylo přemnoho domorodých křesťanů, ba on sám neváhal postavit se v čelo paličské luze, jež zažihala křesťanské příbytky a budovy misijnářské, vzdálené odtud jenom několik kroků.

V nádvoří, na něž dívám se okny – a těch je tu ve stěně plno, leč jenom dole zasklených a výše toliko řídkou látkou zalepených – zástupy křesťanů šmahem byly odsuzovány k smrti. Odtud vyváděli nebohé a na veřejných místech popravovali způsobem hrůzyplným. Zhusta

bývá mi kráčet kolem dveří Yamenu, na něž, dle doznání sousedů, boxeři hřeby přibili dva nebohé, jižto zdráhali se odříci své víry. Ve druhém dvoře téhož paláce to bylo, kde Žaponci, vniknuvše tam, našli zohavené mrtvoly sedmnácti domorodých křesťanů – –

Neblahé sídlo princovo, palácem nazvané, ničím nepřipomíná přenádherných staveb, jejichž obrazy odjinud tkví nám na mysli. Ovšem není od místa podotknouti, že z většího dílu kterýkoli palác čínský skládá se z přízemních budov, jež nikterak se neliší od stavení zámožnějších Číňanů, leda že budov těch na větším prostranství je více, že jsou, ne-li o něco vyšší, tedy mnohem delší a v nitře svým bohatěji zařízeny, potom že aspoň v jednom ze mnoha obdélných nebo čtvercových dvorův a dvorků, vždycky se všech stran zastavěných rámcem budov, prostírá se typická čínská zahrada s nádržkami na vodu, nějakým kioskem, ždíbcem skaliska, háječkem stromův a záhonem květin; ale květiny nebývají v ní nutny.

Bej Dzu Fú vlastně tedy nikterak si nezasluhuje jména paláce byť nejprostšího. Nedostává se mu všeho, i zahrad i kioskův, a byl již před útekem pána svého sešlý ba spustlý – starý pán, Bej Dzu, jsa krve mongolské, nemíval smyslu pro lad a sklad své residence; po umělecké úpravě či dokonce veliké nádheře vnějšku nikde není potuchy. A snad – ani nemohlo býti. Starý pán bez pochyby notně šetřil, maje tolik žen a patrně ještě jiných a horších, v Číně obvyklých zálib, takových, pro něž kdysi v Londýně i básníka odsoudili. Kolik bývalo přepychu v síních, potom jen z části obydlených několika málo členy americké missie, ovšem nevím. Co nevyhloupili vojáci, jimž Peking úředně dán byl v plen po tři dny (a neúředně po týdny), toho zmocnivši se po té missie, rozprodávala nevalnou již kořist ve prospěch svých svěřencův i svůj vlastní. Nezachránili sami většinou nežli holý život, i potřebovali znova zaříditi se, byť sebe skrovněji. Prodáváno tedy po ulicích zboží nejrozmanitější, jako výšivky, bronz, porculán i nefrit, čínský nábytek a jiné věci, za desetinu ba i za méně. Tehdy sběrateli, znalci – neznalci, za babku bylo lze nakoupiti pravých skvostů musejních. Ale již v prosinci předešlého roku nastal obrat, a Čínští sběratelé skupivše potom, co »Trestající bílé ruce« neshrábly a domů neposlaly, chovají nyní sami, co kdysi bývalo majetkem princů, buď ze záliby nebo nabízejí věci ty za ceny nestydatě přemrštěné nešťastníkům, kteří přišli později.

Věřen jsa zvyku svému nejdříve prohledl jsem si město a prolezl jmenovitě veškeré kouty okolí svého, – a těch je tu mnoho! Leč neznamenal jsem než toliko staré haraburdí a nic pozoruhodnějšího a cennějšího, leda tu a onde starého bůžka s uraženými údy, tabulku se jménem a ctnostmi některého z předkův, a v kuchyni bůžka krbu.

Kuchyňský bůžek je velmi užitečné a zajímavé božství v životě intimním. Zobrazen jsa levným barvotiskem na papíře neb i na hedvábí, ostříhá vše, co v kuchyni a špižárně svěřeno jest jeho doзору. Měsíčně a v obdobích, která jsou zvláště označena nad hlavou jeho, posílá prý do nadsvětí, vyšší instanci, zprávy o své činnosti, o všem, co dělo se kolem něho

Má-li kuchař zlé svědomí, šidí-li při nakupování více nežli v Číně pokládá se za obvyklo, snaží se častějšími oběťmi rýžového vína a malých koláčků nakloniti si přízeň bůžkovu. Anebo, taškář vychytralý, potírá modle ústa vínem, aby spita popletla si koncept a jakožto opilec nedošla víry. Mívá-li kuchař častěji nehody, buď při kuchtění, buď okrádaje svého pána, bůžek, jenž zodpověděn je za vše, dostane co proto; kuchař jej spálí a nahradí jiným. Není nad čínskou vynalézavost, čelící i nástrahám nejčernějších mocí. Můj kuchař je křesťan, nad krbem a dvěma ohníčky, na nichž pomoci jednoho železného a dvou hliněných hrnců kuchtí pro mne a lékaře Smitha, missionáře, nevisí nižádné domorodé božství, a snad proto právě co nám kuchař předkládá k jídlu, bývá prahanebné chuti. Není to než nechutná směs, jež není čínskou, a z evropských pokrmů přijala na se pouhý vzhled, bývá skoro vždycky táž a mívá časem jenom poněkud jiné přísady. V podstatě i v součástech bývají to zkrátka vždy jenom slepice, hovězí maso, zajíc nebo ryba – vařeny v téže polo omáče, polo polévce. Kdo by dbal však, přibyv do Číny, do Pekingu, takých maličností, jako je blaho hříšného těla, v době, kdy jsou otevřeny všechny paláce zakleté princezny, kdy hlídající draci a lvové dílem byli odvezeni jako válečná kořist, dílem dostali náhubky.

Čím byl dříve Peking cizincům, ať diplomatům tu sídlícím, ať turistům, jichž bývalo tu vždy po málu, nežli místem nejvyš nevábny! Kromě života pouličního, jenž zajisté velmi zajímá každého, kdo není blaseován, co tu bývalo přístupno i cizincům, na prstech jedné ruky bylo lze spočítati. Dnes je toho tolik, až se obávám, že ani za ty tři měsíce, jež vyměřeny mám ku pobytu v Pekingu, odejdu, nepoznav důkladně všeho, co by bylo lze tu ještě poznati. »Letmý« turista byl by ovšem i nyní s Pekingem »hotov« za dvě neděle a jeho úsudek zněl by asi: Středověk monotonní, zpustlost, prach a špína po staletí se nashromáždívší, zklamaná očekávání, v nádheru zakázaných intimních sídel zakletý vládce nad sta miliony poddaných. A upřímně řečeno, neměl by nepravdu.

Arci, tomu, jenž poněkud jen obíral se Čínou, jest Peking duší Číny, Číny vládní, jedním z divů světa i přes to, že je tak špinavý a rozedraný. A že není Berlínem nebo Paříží, není jeho

vinou; a nic na věci nezmění ani láteření gardových důstojníkův pruských ani vojínů francouzských, kterým je tu již nudno.

Však až navrátí se domů a vybalí z tlumoků vše, co si přivezli z výpravy proti Číňanům, ať to zabavili v palácích pekingských nebo lacino nakoupili, až potom tím vším po knížecku vyzdobí své příbytky, vzpomenou si přece na Peking s potěšením sybarity – a snad při tom aspoň budou méně zaujati proti Číně – – –

Bydliště mé jest velmi výhodně položeno k vycházkám po Peking. Mám skoro stejně daleko, jenom asi deset, patnáct minut chůze, k místům v posledních událostech nejdůležitějším. K místu, kde zavražděn německý vyslanec (bydlím' jen dvě stě kroků od Ulice brány Ha-ta), k vyslanectví anglickému, k »Tsongli Yamenu« k branám Města Čínského nebo k pagodám »Uhelného vršku«, z nichž je pohled nejlepší na město a nejbližší do Města Zakázaného. Jestli' severní brána císařských paláců takřka u samých temen pěti umělých návrší, na něžto – jak ani netřeba podotýkati – až do té doby, kdy Peking padl, nižádný obyčejný Číňan, ať nedím běloch, nesměl se odvážiti. Stejně asi daleko mám k pověstnému klášteru tibetských lamů a od nynějšího sídla Jeho Excellence Li Hung Čanga dělí mne jen dvě příčné uličky.

V Peking nejdříve vyšel jsem si k části hradby v Městě tatarském, která stojí mezi branami Ha-ta a Čien těsně sousedila s ulicí vyslaneckou, v níž byly budovy cizinských diplomatův a obchodníků; k části tedy, kterou »štěstí válečné« učinilo milníkem v dějinách. Na těch místech právě bylo štěstí na vahách. Kdyby se bylo sklonilo k Číňanům, a Číňané byli s to bývali zmocniti se těch míst, jak jinou tvářnost měly by tamní události! Za vítězstvím Číňanů nad kolonií evropskou devatenácté století bylo by ukončeno bývalo nejkrvavějším dramatem – pobitím všech, kdož utekli se v prostory anglického vyslanectví.

Odtud po prvé byl volný rozhled po všem Peking. Hle, tu obr sešlý věkem, v šedivém hávu prachem pokrytém, tvář maje plnu vrásek! Říká-li se matičce Praze »stověžatá«, Moskvě »bělokamenná«, New Yorku »město lezounů k nebesům« (pro mnohé více jak dvacetipatrové jeho budovy), jest Peking »městem hradeb a bran«. Komu bývalo přímo procházeti všemi branami různých těch »měst v městě«, všemi hradbami a obezděními až do malinkého císařova domečku a v něm ještě menších pokojíků, měl dojem pověstné práce s vybalováním dárku, jež kdosi příteli poslal žertem v známých lékárnických krabičkách, jež bývají nastrkány jedna ve druhou, s dárkem v nejmenší a poslední, tak že pochod za konečným odkrytím radostného překvapení bývá pravou křížovou cestou nedočkavému obdarovanému. Jak povědomo, z nejmenšího, neodvolatelně posledního již obalu na konec vyloupne se

nezřídka potutelné sklamaní v podobě dárku mnohem, ach, mnohem méně cenného, nežli v rostoucím očekávání si klade příjemce dárku. Ani mně nevedlo se o mnoho lépe cestou do císařovy svatyně. Nepřepočtl-li jsem se, prošel jsem v Pekingu třemi velikými hradbami, sedmerým skrovnějším obezděním a sumou asi čtrnácti branami a brankami, nežli jsem si usedl k nohám lože, na němž se převaloval nešťastný císař Kvang Su v poslední noc před útěkem z Pekingu – – –

Vystoupiv na hradbu Tatarského města, za dne málo větrného, kdy nad Pekingem nevznáší se tolik prachu, zřel jsem dílem dosti jasně, dílem jenom v sedavých silhouetách celé město se vším opevněním, totiž s hradbami a branami jeho. Až na jednu (bránu Te Šeng), vysokými střechami »Města purpurového« zakrytou, podařilo se mi spatřiti odtud mohutná tělesa všech ostatních devatenácti bran, anebo aspoň jejich střechy, ve směsi domů tří měst, z nichž skládá se Peking; menšího Města čínského, dvakrát tak, jako řečené město, velikého, k severu rozloženého Města tatarského, a třetího Města císařského, jež obemknuto je městem Tatarským. V Císařském městě posléze, opět obehnaném hradbou o několika branách, vysokými střechami tyčí se nade všechen Peking, jako by nad něj vyvýšena málem o dvě poschodí, svatyně hlavního města i veškery říše, »Město palácův a trůnních budov«. Za posledních čtrnácti let, jak o tom později, při líčení své návštěvy, podrobněji se zmíním, císařská rodina dlívala tu jen výminečně, bydlíc vně hradeb jeho, severozápadně, v novější, mnohem nádherněji zařízené části města, v »Městě západních palácův« – potomním bydlišti hraběte Walderseea.

Panorama Pekingu bylo by dosti jednotvárné, kdyby nebylo vysokých, slohem svým poněkud na stodoly připomínajících středních bran, budov průchodních, trůnních síní v »Městě zakázaném« obrovských hradeb s věžemi ještě obrovštějšími, až nerozumně vyvršenými; nebýti dále několika pagod a dagob – ač právě těch je v Pekingu ku podivu málo – a posléze bodu, na němž zrak divákův nejspokojeněji spočine – Božiště Nebes. Slohu jsouc nezvyklého ale při tom i vkusného, jasně modrou barvou obarveno a kryto trojnásobnou střechou, ukončenou zlatým zakulaceným hrotem, vyčnívá mocně a třpytí se nad jednotvárnou houští nízkých domkův »Čínského města«, ne nepodobno jsouc pestrému tulipánu v pažitě uschlé trávy. Malebně vyjímají se valně již sešlé dagoby Kjong Hoa Tan a Bei Ta; poslední kdysi prý bývala velmi nádherná. Obě jsou čínskému vkusu poněkud cizího, bachoratého slohu, kdežto původní čínské pagody jsou štíhlé, jako na př. pagody »Západní« a »Východní«, jež jako strážcové bdí nad Pekingem a udržují rovnováhu geomantickou. O tomto pověstném, čínskou mysl nejvíce soužícím »fong-švej« zmíním se šířeji, až mi psáti bude o lidu samém.

Jednotvárnost celku spестřuje mimo to pět pagod na návrších »Mej Šan« čili »Uhelného vrchu« a jakožto závěrek panoramatu pět až osm kilometrů od severní části Pekingů vzdálené výběžky pohoří Mongolského, na jehož úpatí plíží se jak obrovitý had »Čínská zed'«, neozbrojenému zraku ovšem neviditelná.

Velmi rušivě vyjímají se zbytky staré katolické katedrály. Budova ta jako cizinka nikterak se nehodí do obrazu ryze čínského slohu. Katedrálu tu vystavěli po prvním pokošení Pekingů, po válce Anglie a Francie s Čínou, a to v nejbližším sousedství Města císařského; i vystavěli ji hodně vysokou, aby mocně vyčnívala nade vše okolí. Než, za nedlouho byla opuštěna a zcela zbořena – ku přání císařského dvora a »z důvodův geomantických«. Rušilat' »rovnováhu mocí vzduchových«! Nynější katedrála »Bej Tang« není již tak vysoká, a je i dosti ukryta i vzdálena, tak že opomněl jsem ji označiti jako bod jeden z nejnápadnějších při pohledu na Peking.

Zběžným tímto výpočtem všeho, co za počasí příznivého jasně obráží se nad stejnoměrnou plochou nízkých budov pekingských nemíním říci, že jest to vše, co by cestovatel uznal za hodno poznamenati si jako zajímavé budovy. Kdo je tu již obeznámenější, nebo kdo provázen je místním znalcem, rozpoznává snadno všecky vyšší střechy božišť, posvátných míst historických, budov úředních (Yamenů), slavinů a pomníkův zašlé nebo zacházející nádhery, na niž Peking tak je bohat, ale které zároveň – řeknu to již předem a souhrnně – jedna s druhou závodí sešlostí a špínou.

Naskytne se v dalším popisu ještě dosti příležitosti přesvědčiti se o tom. Prozatím nebude věci na škodu, poohlédneme-li se letmo i po minulosti zajímavého města, jehož počátky kotví v dávném pravěku, bychom aspoň zběžnou črtou nabyli povšechných rysů stařecky výrazné tvárnosti jeho Vhodné stanoviště mé na hradbě Tatarského města, s volným širokým rozhledem odtud, samo k tomu vybízí.

Peking, po mandarinsku čili v řeči dvorní nazvaný »Bej Čing« (Severní hlavní město), právem pokládán je Číňany za město pravěké. Stávala v těch místech již v legendárních dobách feudálních osada, jež prabytelstvu »Říše vlaštovek« – Jen Kvó – bývala již městem hlavním. Přes to však značnější důležitosti v dějinách nabývala teprve za velikého khana Kublaje, počínajíc létem 1264, když učinil ji sídlem svým a prvním městem Číny. Od těch časů jednak rostla rozlohou, jednak i významem kulturním, až prodlením nedlouhé doby, honosíc se nebývalou velikostí a slávou, zastíňovala i lesk i váhu starších měst hlavních, kterých v Číně za věk několika tisíců let, pokud známo, vystřídalo se několik. Potom když

podlehla dynastie mongolská, císařové rodu Mingů, původu ryze domácího, usídlili se v Nan-Kingu (podle výslovnosti středočínské), t. j. v městě jižním. Až znova opět roku 1411 městu, nyní Peking řečenému, navraceny jsou důstojenství a velebnost metropole Číny, když císař Jung-Ló povznesl je na sídelní město své. Potom Peking již trvale býval nejpřednější obcí ve státě, i když polodiví barbaři Manžuvé čili, jak v Pekingu jim přezdívali, »muži praporců«, zmocnili se říše.

Hodno je zmínky, že kolikrát koli toto město přešlo v ruce nových pánův, tolikrát změnití bylo mu i jméno, při čemž obyčejně obmyšleno i novým opevněním. Za panství mongolského jevílo se spíše válečným táborem, nežli kulturním střediskem říšským, později však nabylo poznovu obvyklého rázu hlavně občanského. Na zříceninách jeho vzrostlo potom Staré Kambalii (Khan Baligh) khana Kublaje, až posléze pak i dnešní Peking; ale vzhledu svého asi valně neměnilo, zachovávajíc vždy mnoho z prvotní podoby.

Polohopis Pekingu nynějšího shoduje se po většině s plány staršími; toliko Město tatarské, a ovšem také vnitřní Císařské město z přítomných dob, liší se od někdejší úpravy, ježto i řečené části veleobce bývaly obehnány hradbami, za nimiž vítězné hordy té či oné dynastie rozbíjely vojenský tábor. Tehda mívalo Tatarské město 9 bran; později (v r. 1543) bylo s ním ve svazek pojato vnější Město čínské a taktéž obehnáno pevnější hradbou, sbíhající se s hradbou Tatarského města, dnes lépe řečeno Města Manžuského, s nímž teď tvoří jednotný celek až na část, která odděluje obě místa. Pekingčanům slove Město čínské »Vaj Čan« – t. j. Vnější město, kdežto starší část nazývá se Naj Čan – Město vnitřní.

Obvod náspů hradebních kolem obou měst páčiti lze asi na 33–34 km. Připočteme-li délku náspů, jež oddělují město ode města, i náspů »Města císařského«, napočteme neméně než asi půl sta kilometrů mohutných zdí, jakými nižádné jiné město světa nikdy nebyvalo hrazeno. Kdežto náspy »Vnějšího města« jsou jenom třicet stop zvýší a dole dvacet pět stop zšíří, náspy Manžuského města při výši padesáti stop mají dole šedesát, nahoře čtyřicet stop šířky.

Taková je obyčejná základní tloušťka obrovských těchto hradeb; avšak u vzdálenostech asi třiceti stop na vnějšek vybíhá zeď pokaždé v nových 48 až 50 stop tloušťky, tak že tu bývá úhrnná tloušťka zdi nahoře devadesát stop s přiměřeným sesílením u základů. Půdici výběžku takového bývá pravidelný čtverec, a kromě toho každý šestý výběžek mívá dvojnásobnou plochu za výměru základní. Srovnávajíce rozměry právě řečené s rozměry někdejších opevnění měst evropských, snáze učiníme si jakou takou představu o podivuhodné rozloze a mohutnosti pekingských zdí hradebních.

Zevní okraj hradeb opatřen je silným cimbuřím, jež sloužovalo městským obráncům namísto střilen. Výstup na zdi hradební bývá dvojím směrem, po plošinách 15–18 stop zšíří dosti příkře stavěných a ničím nehrazených, jež horem se sbíhajíce dostupují spolu k neširoké hradební úrovni. U bran však s pravidla bývá po jednom meziměstí (esplanadě) s obou boků brány.

Na stavbu bran po výtce užito bylo kamene; hradby ostatní na větším díle jsou zbudovány z cihel, a výplní je země vykopaná ze příkopů běžících kol města. Nahoře chrání hradeb důkladná dlažba z umělého zdiva, kamenů ze hlíny a vápna zdělaných, jejichžto tvrdost vyrovnává se tvrdosti přírodního kamene. Váha jednotlivých kusů bývá čtyřicet až i šedesát liber. Kdo z Pekingských kdy tušil, že právě ona hradební dlažba, vytrhána byvši, svým časem dobře poslouží hrstce bělochů, nahoře bojující, ku stavbě přepevných barikad!

Jsou-li hradby pekingské již samy o sobě podivuhodny, působí-li mocným dojmem na jednoho každého úžasnou mohutností svou, sluší uznati, že bašty a brány jsou důstojným jejich dovršením. Nad jednou každou branou do výše až i třiceti metrů strmí cihlová věž o třech i čtyřech patrech, krytá třemi střechami úběžně jedna nade druhou zbudovanými. Ale trojnásobná střecha nespočívá tu na zdech budovy, jak jinde bývá, nýbrž vznáší se neodvisle od nich na silných pních z vybraných lesních obrů. Nejvyšší z pekingských věží hradebních, pětipatrová Čien, shořela náhodou po obsazení Pekingu.

Brány Města mužského záležejí ze dvou osobitých obranných věží, mezi nimiž rozléhá, stejně jako mezi ostatním opevněním, silnými hradbami obehnané, zaokrouhlené, dobře dlážděné prostranství mezibranské pod několik hektarů země. Vysoké brány, uvnitř vyzděné kameny, opatřeny jsou těžkými vraty, jež bývala zavírána také v Pekingu, jako ve všech městech Číny, každodenně u večer. Opozdil-li se kdo za branou, ať byl kdo byl, přespati mu bylo vně města.

V nádvoří mezibranském s obou stran brány vystavěna jsou malá božiště, zasvěcená bohu války a městským domácím bůžkům, lárům. – Jak je patrné ze žlutých tašek na střeše, kapličky ty jsou majetkem císařským. Otazoval-li by se nevědomý barbar, nač ještě, pro vše na světě! tu, kde již jak tak bez nutné potřeby přespříliš vyplýváno bylo na hradby a brány, jsou také tyto dvojité zbytečné brány a tato nádvoří, do nichžto i po stranách lze vcházeti, nebyl by Číňan opět ani okamžik na rozpacích, jak mu odpovědět. A z odpovědi jeho vyzíralo by vše, jak příčina tak účel ano i naučení, jasně jako bílý den. Rázem bylo by po

záhadě! Opět je to »fong-švej« (voda-vítr), opět jsou to geomantické ohledy! Nová to past' na zlé duchy!

Divil jsem se vždy, kterak jenom lze pronásledovaným d'asům a demonům v Číně uhájiti existence, když, kamkoli se nebohý brach podívá, všude znamená jenom samou spropadenou nástrahu a zapeklitý úklad Je to zajisté trudné živoření!

Na této vedlejší hradbě stojí též dvě postranní budovy, které jako ony menší, jež stávaly, nebo podle kteréhosi zákona měly státi všude podél ochozu hradby, sloužily strážným vojínům za příbytky. Z těch zbývá jenom trocha kamení. Bez praporeců, bez obrazů draka, smutně trčí tu žerdi připevněné ve dlažbě ke dvěma balvanům. Zprahlé býlí, tráva a křoví, jež vítězně se zakořenily všude mezi dlažbou, dobře hodí se k rámci obrazu, kterýž nechal jsem si na posled. Obraz to zpusťování – – –

Vystoupil jsem na hradby po esplanadě u domků sousedících s pozadím amerického vyslanectví. Tady z malých, černých dvířek, historických, skrovná četa bělochů stekla hradbu, t. j. deset stop hradby, tady jeden oddíl její na prostore mezi dvěma barikadami, o nic širší nežli výška vzrostlého junáka, po dny bojoval proti čínskému vojsku, kdežto druhému oddílu řídití bylo práci čínských křesťanů, kteří ode dveří oněch kopali příkop, stavěli ochranné příčné zídky píd' za pídí, na příč uličky, nahoru po výstupu, až dosaženo bylo spojení obležených s hrdinnými obránci nahoře. Později stečeno několik barikad Číňanův, i dvě stě metrů hradby octlo se v moci statečných – leč, podrobnější popis těch věcí zajisté neušel pozornosti čtenářově u výňatku mém ze spisu Dr. Martina. Procházím se nyní barikadami, jež dosud stojí dosti zachovalé, a dívám se s hradby dolů na spousty, jež oheň a střely způsobily ve čtvrti cizinské a i v jejím okolí, jež náleželo sousedícím domorodcům. Proto, aby nenávidění cizinci v Pekingu byli vypáleni, lehnouti musilo popelem bezmála dvě čtverečných kilometrů budov. Ale »fong-švej« spolčil se s cizotou, nebylo dostatečného a vhodného směru větru! Kdož nevzpomněl by si tu na bajku o moudrých sedlácích švábských, kteří usilující zahubiti »divoké« neznámé jim zvíře, kočku, jež v radnici se ukryla, zapálili radnici a s ní celou ves! Ale kočka utekla oknem!

Pohlížím, nikoli bez žele, na rozvaliny tolikera budov, paláců vyslanectev, rusko-čínské banky, obchodních domův a jiného a jiného majetku, ale bezděky, a to s hlubším citem, připomínám si jiné zkázy; tanou mi na mysli nebozí Číňané, kteří tady a ještě více v Městě čínském, těsně u brány Čien a východně od ní, během několika hodin přišli o vše. Těm nikdo nevymáhá odškodného, a šťastni ti, kteří unikli vražedným zbraním boxerů. Běda bylo všem,

na nichž utkvělo podezření, ať pro přímé, buďsi obchodní nebo služební styky s cizinci, ať jako na prodavačích cizáckého zboží, že byli spolčenci »bílých ďáblů«.

Pohořelí v Čínském městě vyprávějí, kterak boxeři, vedeni jsouce osobními nepřiznivci, konkurenty obchodníků, zapalovali domky, v nichž prodáváno bylo sebe nepatrnější procento zboží cizozemského vedle převážně domácího. Ohrožené sousedy konejšili pak vůdcové povstalcův, ubezpečující, že oheň, kterého se používá k vypalování cizoty, jest »oheň čistý«, jenž tresce vinníky, ale kdo je srdce nevinného, tomu neuškodí. Než ale, když plamenné jazyky jaly se lítě pohlcovati vše bez rozdílu, ať náleží komukoliv, sousedé před chvílí ještě přehorliví věřící, odvrhše víru ve spravedlnost boxerských bohů, o překot pospíchali chrániti majetku svého. Leč, boxerům, z nichžto zajisté jen menšina měla víru v opravdový účín kejklův a nadpřirozenou moc apoštolů svých, nic nebylo vítanějším nežli to! »Sami jste se zahubili, metající vody nečisté v plamen posvátný, nemáte víry, vědomi jste si zkaženosti srdcí svých!« A šli dále vypalovat a loupit. Však, jak již povědomo, neběželo o nic jiného zástupům Aj-Ho-Čuanu, Bratrství dlouhého meče, nežli o lup!

Nelze sice zneuznávatí jádro vlasteneckých popudů ve hnutí Aj-Ho-Čuanu, ale ani přezíratí nebo zatajovatí, že kolem nevalného počtu skutečných vlastencův, jižto zajisté o nic jiného nikdy neusilovali, než o to jediné, by obmezili, po případě i překazili rostoucí rozpínavost cizáků, přidalo se, jak již bývá, k praporům jejich vše, co rádo žije na útraty jiných, totiž na tisíce šejdířův a lupičův. A těch odjakživa, zvláště v Číně, bývalo úžasně mnoho, ať z bída – úpí tu tolik milionů pod tíží hrozná chudoby, a to právě od posledních let, jež doléhala na chudý lid jako rány egyptských metel! – ať z jakýchkoli jiných pohnutek.

Za kolik milionů taelů zničeno tu bylo majetku a zboží, nelze ani odhadnouti. Nejvíce utrpěli Číňané z jihu, Kantoňané a Šanghajci – nejméně Manžuoové. Příslušejíce k osmi praporcům císařské pohotovosti, jenom v nejvzácnějších případech zabývali se obchodem a bydleli v částech města, které nebyly dány požáru v plen. Poměrně mnohem méně nežli v Tientsinu bylo tady vypáleno dobyvateli. Více bylo vypleněno a jinak spustošeno. Za to běloši na pochodu z Tientsinu sem zničili vše. Lidnaté město Tung Čau spustošeno bylo tak, že nezůstal kámen na kameni. Vyhlazeno bylo s povrchu země pro hříchy boxerů. K závěrku devatenáctého století pospíšili si rozliční »kulturtrégři« dokázati, že krom statečnosti ani v jiném nikterak nezadají Hunům. A byť toliko na menším díle bylo pravdou, na kolik národ na národ z nízké revnivosti a lítého záští sváděl o nevidané surovosti a nelidském ukrutenství v boji vůči nepřátelům, žel, pravdou je a pravdou zůstane, že mnoho, přemnoho bylo hřešeno

proti lidskosti a pravé osvětě, jimiž bílé plémě, a zvláště pověstná jeho část, za všeliké příležitosti naparuje se před jinými. Právě militarismus, hýčkané děcko povědomých kruhů, opět jednou ukázal, kolik barbarství a vandalismu – jednak vinou dědictví krve, jednak bláhovým vychováním – vězí ještě ledakde v bílém, křesťanském, osvíceném plemeni. Opět objevilo se, na jak slabých nohou spočívá tak vy hlasovaná modla osvícené lidskosti jeho, jak je všecka bez moci, pouhá nebohost, jako za všech dob – ne toliko za dob nejzavilejšího pohanství, – kdykoli k slovu výhradnímu dostane se meč.

Truchlivě pohlížejí věže Ha-ta men a Čien men, ohořelé, pobožené na spousty kolem, na sledy nedlouhého panování krutých cizinců. Bránu Ha-ta Němci právě boří. Vedou si tu, jako by jim náleželo při nejmenším půl Pekingu. Podezíraví tvrdí, že tu Německo vůbec již zůstane, přes to, že mír je uzavřen; tomu nasvědčovala by také zpráva, jež dnes (dne 5. března) došla Li Hung Čanga, že císařský dvůr právě nastoupil na zpáteční cestu a že opět usídlí se v Pekingu. Než, kdo ví, co do té doby uráčí se Osudu, s milostivým dovolením jeho poručníků – pánů diplomatův – – –

Procházaje se po valech mezi barikadami, znamenal jsem tam ještě mnohé sledy nedávných bojů. Kromě sploštělých kulí a zbytků šrapnelů, jichž tu byla spousta, kromě všelikých cárů z čínských vojenských uniforem tu a onde válely se také částky koster zabitých čínských vojáků, zejména jejich čelisti spodní; lebek tu nebylo, ty odnesli si vojenští lékaři.

Na vycházce této byl mi ochotným a povolaným průvodčím holandský vyslanec pan Knobel, jenž sám jako účastník bojů těch střelen byl do nohy. Obeznamuje mne obšírně s útrapami obránců líčil, kterak nepřátelé šinuli se k nim pomalu, avšak bez ustání, v noci stavějíce barikady, až posléze zřetelně slyšeti bylo i hovor posádky s posádkou. Nesnesitelný byl puch z mrtvol, jež tu Číňané vždy hned neodklízeli s bojiště; za to tím horlivěji metali na centy olova, na štěstí jenom z pušek, na barikady cizinců. Vlezl jsem i do podkopu, jímžto Číňané, díky liknavosti své, byli začali poněkud pozdě; ten, v čas byv dokončen, byl by zajisté se vším všudy vyhodil do vzduchu a na prach rozmetl malou plochu obsazenou Američany, Rusy a Němci. Ale prvé nežli podkopnická práce Číňanů byla z pola hotova, zaduněla děla spojených mocí u bran Pekingu. »Byl jsem jedním z prvních obleženců,« vyprávěl pan Knobel, »kteří velepamátného dne (15. srpna 1900) uznamenali tlupu indických »Shiks«, s anglickým důstojníkem v čele, na dohled před vrátky průplavu.[13]

Klidně, jako by neběželo než o pouhou procházku, postupovali k městu přímo na »Vyslanecké území«, kdežto Číňané dílem již úprkem opouštěli ztracené stanoviště, dílem ještě snažili se odrážeti nepřítele dobývacího bran. Za chvíli potom, branami již dokořán otevřenými, záchrancové naši vjížděli k nám, v anglické vyslanectví. Nikdy asi nebudu již účasten tolika radostného jásotu, objímání a výjevů tklivé srdečnosti, jako za těch nezapomenutelných okamžiků.«

Věnoval jsem zaslouženou pozornost výmluvnému průvodci jako svědku očitému, a zachycuje v paměti rázovité kontury jeho líčení, vyvozoval z nich v duchu obrazy nedávných bouří. Nestačilo mi však prodlévati u hotových událostí. Myšlenky mé jako mořské vlaštovky zvedly křídla k nespoutanému letu nad pěnicím se příbojem. Bezděky srovnával jsem fakta jednak se situacemi ještě trvajících, jednak s příznaky, jež zdají se věstiti klíčení nových útvarů dějinných. Ve chmurném zadumání nevážil jsem hned s chladnou soudností příkré zákmitý otázek, jež jako klikaté blesky razily si dráhy kalným obzorem záhad. Neznamenal jsem, že také probuzená obrazotvornost rozšířenými zornicemi v dálkách dychtivě pátrá, jaký nový neznámý obraz nedaleké budoucno jí vrhne na sítnici. Až mne zamrazilo, když potom jsem si jasně uvědomil mátožné jevy, jež jako v odpověď táhly vznícenou myslí. Byly to divoké skupiny Indů navrátilých se domů, nikoli jako vítání osvoboditelé čínských křesťanův a obléhaných Evropanův, ale jako vzbouřenci a jako vztekli pronásledovníci všech cizákův. Byly to i voje kultivovaných Evropanů, nedávno ještě svorně pospolu jdoucí, ale za nedlouho nesmiřitelným záštím rozjitřené a překonávající druh druhu v zločinném úsilí vrahův a pustošitelův společné otčiny – Evropy. Na konec, v dále, v nejmlhavější dále na obzoru valily se divé chumle hord asijských na návštěvu nesvorných, v sobě rozdělených království a vlastí – západní kultury – – –

Nedomnívám se o sobě, že bych měl prorockého ducha, nejméně pak přál bych si, aby naplnily se někdy něčí věštby na způsob mých »vidění« na pekingském valu. Přemítavým lidem ovšem leckdy lecco na mysl padne – – –

Laskavý můj průvodčí dovedl mne k zubatině cimbuří, a to k části, která byla v řečených bojích obsazena bělochy, a ukázal mi tam zárez v cihlách patrný, jehož vznik náleží k nejdůležitějším kapitolám v dějinách obleženců pekingských. Zárez ten povstal totiž třením lana, po němž za temných nocí bylo tudy spuštěno několik najatých zvědův a poslů s depešemi do Tientsinu. Než, jen málo se jich navrátilo. Pramaloučko. Někteří z nich sice

šťastně vyvázli ze všech nebezpečí vně Pekingu, v poli, mezi boxery, a vyřídívše svoji věc náležitě, s odpovědí z Tientsinu navraceli se opatrně již opět k obleženým; ale tu pod samými hradbami, nebozí, došli netušené odměny, byvše zastřeleni kterýmisi z nerozvážlivých evropských vojáků!

Jedním ze šťastnějších byl patnáctiletý hoch, jménem Lû, jenž bydlí se mnou v témže yamenu a každého dne přichází ke mně »dívati se na obrázky«. Je to malý ohyzda tváří neštovicemi zdrásaných, leč jinak hoch důvtipný a smělý. Jest mi pravou rozkoší, vypráví-li mi, ovšem s pomocí tlumače, příhody své. Za odměnu pěti set mexických dollarův odvážil se po lanu odtud se hradeb a táborem řadového vojska čínského do Tientsinu, by tam odevzdal dopis obležených. Nejednou ocitl se u velikém nebezpečí, kde běželo mu o život; několikráte byl nepřáteli zadržán a prohledáván. Podrobili jej důkladné prohlídce brzy u hradebních bran, brzy v řadovém vojsku i mezi boxery. Rub na rub šat na něm zobraceli, ba, u nejlítějších nepřátel, u boxerů, bylo mu týden sloužiti, prvé nežli jej propustili – jako neškodného. A kterak to, že vyzrál na ně na všecky, i na boxery? Prostě takto. Tajnou zprávu, napsanou droboulínským písmem na proužku papíru složeném na malé čtverečky, zašitou měl v obrubě svrchního roucha. Byv prohledáván ochotně rozhaloval šat, »aby usnadnil hledání«, při čemž ono místo, kde schovánu měl depeši, přidržoval prsty. Kdyby byli u něho našli neblahý dopis, byli by hoča zajisté umučili. Ale díky podivuhodné opatrnosti, pevné mysli a duchapřítomnosti jeho, nestalo se tak. Statný brach ani hnutím brvy nevyzradil svého tajemství. Ani hlesem nezmátl si úlohu, ale nepříteli notně napálil. Odvaha jeho byla odměněna dokonalým úspěchem; zprávu dodal v čas a opět šťastně navrátil se náplavkou do Pekingu a do anglického vyslanectví.

Jiní poslové, kteří ukrývali psané zprávy na př. v troubeli dýmky, v držadle bambusového vějíře ano i v knoflíku šatů svých, byvše polapeni nedobře pochodili; věc byla prozrazena, a usvědčení souspřeženci bílých ďáblů propadli hrdlo.

Můj nesličný přítelíček Lû jest nyní bohat. Až doroste, obdrží odměnu, jež jest prozatím dobře pro něho uložena, založí si potom někde v odlehlejší území, kde neznají minulosti jeho, výnosný obchod a bude pánem. Pět set mexických dollarů je v Číně slušné jměníčko, s nímžto lze již něco podniknouti. Sluha souseda mého, missionáře, vyžadonil na nás otci svému zápůjčkou šest dollarův.

Otec nemeškal a zařídil si s kapitálem tím jídelnu, blahořeče pěknému a slibnému začátku. Jak málo stačí někdy k lidskému štěstí!

* * *

Z Vyslanecké ulice dávno již, prve nežli jsem zavítal do Pekingu, odstraněny byly barikady, a ze středu rozvalin, jak bylo mi patrné, vyrůstají nové budovy. Vše, co stálo v ochranném pásmu obležencův a nezachváčeno plameny požárův, bylo jednak opraveno, jednak zbouráno, a velmoc předhání velmoc zabratí valné prostranství pro budoucí »svou« pevnůstku. Budoucími pevnůstkami budou prý vesměs všechny takové budovy, pospolu skládající znamenitou pevnost rázu spíše výhrůžného, výbojného vůči dvoru čínskému, nežli ochranného proti »nahodilým« vzpourám. Kde které zbořeníště v okolí bývalého německého vyslanectví má nyní nápis: »Majetek německého vyslanectví«. V té věci nezůstali pak za Němci ani Francouzové, Vlaši, Angličané, Belgičané, Žaponci a skrovnou měrou ani Rakušané a Rusové.

Co se dotýká poslednějších, není od místa připomenouti, že dobře si vedou v úloze přátel Číny neutuchající v dychtění, aby všelikým způsobem nabyli důvěry a náklonnosti čínského lidu. Tak na př. nedávno z rekvirované spíše podělovali hladovíci chudinu. Než i přese vše to po většině klidí neuznání a nedůvěru; kromě prostého lidu čínského jen málokdo věří v nezištnost a opravdovou dobromyslnost Rusů. Nezřídka zaslechl jsem tu, ovšem že z úst nevalně Rusům příznivých, že jediné vychytralost' Moskalů vyrovná se lišáctví čínské diplomacie.

Nejméně vhod otázka čínská vyskytla se Američanům. Jsouť jednak nad míru zaměstnáni novými državami svými, jednak jest jim doma činiti s hnutím nikoli nepatrným, jež je známo světu pode jménem směru antiimperialistního čili protiosadního. I nezbývá tudíž Američanům, nežli vzdáti se pro tentokrát společné traktace čínské.

Na prostranství německého vyslanectví takřka přes noc, za pouhých čtrnácte dnů, vystavěno bylo za horečného kvapu tucet menších kasáren pro příští trvalou posádku. Ostatním pak velmocem nezbude, než aby, volky nevolky, doháněly, v čem je Němci již předešli. Tak ono prostranství, které podle měření násilných upravovatelů Číny zaujímá pouhou maličkost, asi dvacetinu rozlohy všeho Tatarského čili Manžuského města,[14] za nedlouho nebude nežli válečným táborem bělochův. Ježto pak neustále proslychá se ještě také o malé pevnůstce

vyzbrojené děly, bude Peking brzy obdařen zvláštní zajímavostí, v dějinách lidstva doposud asi neznámou: zástupcové přátelských velmocí, které žijí s Čínou v míru a pokoji, majíce obydlí svá u samých zdí císařských paláců, budou předkládati žádosti a návrhy své císaři způsobem nejšetnějším, s obvyklými vybranými zdvořilostkami vyškolených diplomatův – ale z pozadí zeti budou děla strašlivými jícny namířenými proti palácům císařovým, jakožto nejzávažnější a poslední všech důvodů – »nejvyšší právo«.[15] A přece jsou ještě lidé, kteří nepochybuji, že dvůr císařský navrátí se do Pekingu. Znalci poměrů čínských však se domnívají, že čínská diplomacie, ustupující a podepisující, zajisté něco kuje, očekávajíc veliký obrat v příštích měsících, jmenovitě od nešváru velmocí. Navrátí-li se císař do Pekingu, bude prý to zajisté jenom na krátký čas, aby pak opět neočekávaně přeložil sídlo císařské do vnitrozemí, kamž přístup cizincům jest mnohem nesnadnější nežli do Pekingu. O vhodné výmluvy, asi takové, jako že jest nezbytno ze zdravotních ohledů, aby na krátko přesídlil někam na lovecký zámek a t. p., nebude Číňanům nouze, a to tím méně, ježto Rusové, jimžto by byl budoucí vliv Angličanův a Němcův značně na úkor, po nezdaru všech svých podnikův a snah v severní Číně, i tentokráte utvrdí jenom ještě přátelství s dvorem čínským. O trvání a vzrůst přátelství toho jeví neustálou péči starý pán Li Hung Čang.

Poněkud záhadna byla mi nepopíratelně značná míra přátelství úřední Číny k Rusku, pokud vůbec dáti lze na přátelství čínské k bělochům. A neotřáslo jím ani obsazení Manžuska Ruskem, ani nemírná krutost sibiřských kozákův a Burjatů. Tolik ukrutností sice se nedopustili, kolik anglické časopisy rády by namluvily světu, než přece tolik, aby člověk odvrátil se s politováním a odporem od těch, kteří vojska svá nevedli k lepší kázni.

Zajímavých zpráv o tom, jak vedlo si v Číně vojsko evropské a žaponské, dostalo se mi z několika pramenův a to věrojatných. V Tientsinu posloužil mi v té věci tajemník zatímní místní vlády, rodem Američan, v Pekingu kromě několika osvětlených Číňanů někteří missonáři a členové Ruskočínské banky (Nerusové), v Blagověščensku pak (i jinde na Amuru) někteří vynikající Rusové stavu občanského. Z klasobraní toho na válečném poli vypaběrkoval a v kytici uvil jsem tyto krvavé a těžké klásky. V rozpoutaném boji nejkrutěji řádili: Žaponci, Rusové a z části anglická vojska indická, nešetříce pohlaví, věku ni bezbranných. Nejlačněji plenili, vylupující i domy lidu prostého, jenž se ničím neprovinil, Žaponci, Indové a Italové. Kdo nejvíce pronásledovali ženy, przníce je nebo i jinak jim ubližující, byli Francouzové, Italové a Indové. Také jednotliví Angličané i Američané dopouštěli se sice některých ohavností, ale toliko v nemnohých případech, tak že nelze jich klásti na vrub jejich celku, jenž aspoň v Číně u srovnání s druhými choval se dosti »lidsky«.

Co však dotýká se plenu »ve válce dovoleného«, tak zvané válečné kořisti, nekladl si pout nikdo z bělochův a bral, co bylo lze vzíti. Pokud bylo kořistěno v domech mandarinův a náčelníků boxerských, lze počínání to jak tak omluviti právem válečným proti nepříteli, a těžko tu co namítati; ale plenilo se všude, u kohokoli. Jako »mistři plenitby« neblaze nad jiné vynikli Žaponci a Italové. Rusové prý spíše pustošili a ničili nežli odnášeli. Za to Němci, ač přišli později na jeviště čínské války, či snad právě proto, podle tvrzení tientsinských a pekingských autorit, jevíli nehorázný hlad, a kam prý padli na to, co zbývalo po jiných, padli jako hejna kobylek. Také ještě z Pekingu podnikali Němci »válečné výpravy« do bližšího okolí. Pohnutkou jejich výprav nebyla však nežli touha po laciných vojenských úspěších a nezbytná péče, aby ještě také mužstvu německému zjedнан byl »oprávněný přístup« k čínským pokladům. A němečtí hrdinové nelenivše zásobili se jak mohli »památkami« na výpravu proti žlutým barbarům – – –

Od tajemníka místní vlády v Tientsinu slyšel jsem tuto zajímavou parallelu o Rusích a Němcích. »Pravda je, tvrdí-li se o ruských vojínech, že vedli si mnohdy až nelidsky: do boje jako lité šelmy, svrchovaně hrdinsky, ale nemajíce slitování aniž ohledu, kdo vinník a kdo nevinný, zda před nimi kmet, žena, dítě. Jen zbíjet a zbíjet! I zvítězili, a hle! není měkčího a srdečnějšího člověka nad kozáka. Nejméně steskův na ně uslyšel jsem, když mír již zavládl. Za to Němci, ač vtrhli sem již po boji a zastali tu již poměry dosti spořádané, přece se zdejšími lidem, pokořeným, poníženým, ba strachy trnoucím, nakládají surově, až běda! Leč, když potom již i v lidu německém vzniká z toho nemalá nelibost, až pak ani pánům velitelům nezbývá než nějak tu odpomoci, zjednávají kázeň prostředky opětně tak ráznými a tresty krutými, až je to nespravedливо, ba nesmyslné! Což pak by příslušníkům národa tak uznaně kulturního nebylo lze vštěpovati kulturu již dříve, a jinakým způsobem, než vojenským zákonníkem?!«

Přišel jsem do Tientsinu a Pekingu již potom, když německá soldateska vůdci svými již tedy držána byla na kratší uzdě; přes to však po zkušenostech zde nabytých nezbyvá mi nežli doznati, že valně pozbyl jsem víry ve značnější působivost německé školní výchovy na zvýšení mravnosti a vznešeného citu všelidství. Nepochybuji sice, že vedle dvou, tří surovců mezi německými vojáky byl bych našel také jednoho Němce hodného (zejména nebyl-li by to Prusák), byť i vojáka, jemuž ohavný způsob, jak si vedli v Číně jeho krajané, zajisté se hnusil – nicméně však pravdou jest a pravdou zůstane, že tu leckde jejich neřestem sotva by stačila nejširší silnice, kdežto stopy ryzí mravnosti bylo by hledati na odlehlých pěšinkách.

Rakousko vyslalo do Číny jen malou posádku. Na tu neslyšel jsem pranic hanlivého, ačkoli jsem měl dosti příležitosti věnovati jí pozornost, a opravdu také věnoval A to jak v Peking, tak v Tientsinu. O tom, jak se chovala, dovídal jsem se z nejlepších pramenů, z úst čínského lidu. A s upřímnou radostí dávám pravdě svědectví, že až na jediný případ loupeže, který však pokutován byl nejpřísněji, nebylo druhého vojska tak spravedlivě a lidsky se chovajícího. Jevilo prý vždy a všude sympatie k lidu čínskému, pokud si jich zasloužil. A slušná pozornost k lidu tomu a zemi jeho vyburjela prý – u některých důstojníků – až i v nemírný, výstřední obdiv pro vše čínské To však lze prominouti snáze, než pusté pohrdání! Nuže, s kolika důstojníky rakouskými, ať Slované ať Němci, seznámil jsem se, jak se tu kteří vystřídávali, a to jak na pevnině tak na palubách válečných lodí rakouských, jež tady kotvily, všichni druh za druhem vynasnažovali se, aby jméno rakouského vojska v Číně nedoznalo úhony.

Není mi zajisté zapotřebí zvláště doličovat, že jsa občanem americkým, nemám proč ani za této příležitosti zvláště vytýkati přednosti Rakušanův; než činím-li tak přece, vzdávám čest, kdo si jí zasloužil. V této věci není mi tedy za těžko dokázati svoji nepodjatost. Méně snadno asi bude lze proniknouti stejnorodému chvalozpěvu mému na Američany. Leč i v té věci, pokud poznal jsem slušné a důstojné chování se jejich v Peking, trvám, že úsudku mého není možná zlehčovat. A rovněž tak, mého vědomí, ani Angličané v zemi draka neprohřešili se ničím proti lidskosti, jako rodáci jejich, žel, denně činí v jižní Africe. Leč trestuhodného plenění nevystříhali se ani v Číně!

Té zdivočlosti v úkrytu duše lidské! Té šelmy ukrutné, jež spí, v někom jenom podřimujíc, v někom odpočívajíc třeba spánkem zakletých princezen – ale probouzí se přec, a vstavši, bývá stejně krvelačná a zvířecky divoká! Kdož by na příklad v těchto kozácích, kteří nyní na ulicích pekinských hrají si tak prostomile s dětmi čínskými, zanášejíce je panenkami a cukrátky, kdož by, pravím, tušil v nich ony zuřivce, v šíleném opojení bojechtivosti vše sápadající a vraždící?! Kdo v tamtěch z míry dvorných elegánech francouzských a italských hledal by příčinu smrti sta, ba tisíců dívek a žen čínských, jež zoufaly si, mnohdy pro pouhý žert cizího vojáka, pro pouhý posun, jako by kterou chtěl v pasu objati, a tak puzeny jsouce studem na smrt uraženým, skokem vrhly se do studny, aby ušly hříchu a hanbě! Leč, kolik žen a dívek opravdu bylo znásilněno! Kolik bratří a manželů, bránivších drahou oběť, bylo ubito, protože vzpouzeli se – evropské civilisaci – – –!

Ulice vyslanecká počíná se u brány Čan (Chien píšou Angličané), a je rovnoběžná s jižním valem Tatarského města; ústí posléze v pověstné široké »ulici brány Hata« (Ha-ta), proto tak nazvané, že vede od brány té na sever až ku severnímu valu města řečeného. Ale sluje také ulicí Sú pailó čili ulicí Čtyř pailó, podle památných čtyř ozdobných bran, jež tam do nedávna ještě stávaly; ale zatím vítr již dvě z nich srazil. U této brány, a to asi v první její čtvrtině, zavražděn byl pověstný vyslanec německý, právě když v sedle cválal k Tsungli yamenu. Budova Tsungli yamenu zastrčena byla prý schválně, ano prý jaksi na potupu evropských mocností, v bezvýznamné uličce postranní, opodál ulice Hata. Poslednější jest nejživější ulicí Tatarského města.

V ulici Hata znali mne zajisté v každém domku, ano znala mne již i většina prodavačů v pouličním bazaru. Nedím, že mne i tam všichni znali, neboť vždy vyskytovaly se tam nové a nové tváře, nasvědčující tomu, že snad všechno pekingské obyvatelstvo, mandariny vyjímajíc, vystřídává se tu v boji o bytí. Z bytu svého měl jsem několik jen kroků na nejživější část ulice té. Což divu tedy, že znal jsem ruch a klopot její málem za každé doby denní, počínaje 5. hodinou ranní, když se probouzela, i tvářnost její v hodinách klidnějších až po samu půlnoc, kdy všechno téměř vůkol tiše spalo. Ba i po půl noci sám a sám kráčival jsem tudy jakož i okolními ulicemi, ovšem že nikoli nejdlehlějšími, nevydávaje se horšímu nebezpečí než jedině tomu, že některá z hlídek vojenských do mne střelí, nestanu-li a neozvu-li se na zavalanou. I stávalo se, že prve nežli jsem se dobral k domovu, bylo mi hlásiti se hlídkám v různých jazycích až i patera národů, Žaponců, Němcův, Italů, Francouzův i Angličanův. Ovšem jenom tehdy, když jsme si s hlídkou neviděli do očí; z blízka dostačil již pouhý pohled na moje líce, aby bylo patrné, že nepřísluším ke žlutému plemeni, i býval jsem pak v takovém případě bez námitek propuštěn všemi strážemi.

Častokráte zadumal jsem se, chodě tak městem za šera i za noci, a pravíval si: Hle, lid tento, jemuž cizinci vnucují vůli svou, a jemuž snášeti jest od nich taková příkoří! Kolik rodin z národa toho zahynulo již vinou vetřelých cizáků a kolik jich jinak utrpělo škodu na krvi i na statcích! A přes to vše nevzmuží se nikdo z nich k odvetě za všechna ponížení národa svého, nikdo nevyřítí se ani na osamělého cizince, jenž v noci ubírá se ulicemi. Zdali bych se byl kdy odvážil potulovati se takto v jiné zemi nepřátelské, na př. někde v Africe, Jižní Americe nebo na ostrovech osazených Malajci? Je-li Číňan v skutku takovým sketou? Číňan sice opravdu již pohlíží na bělocha jako na neodolatelného hrdinu, jemuž sama kouzla napomáhají k vítězství,

a tu ovšem není divu, že nemá jeden každý tolik odvahy, aby na bělocha jen tak zhola útočil, třeba to bylo v noci a za podmínek sebe příhodnějších ku pomstě. Vždyť právě poslední události v Pekingu poučily Číňany přesvědčivě, že hrstka bělochů dovede se ubránit i mnoha tisícům nejvybranějších, udatností svou po Číně proslulých mohamedánských tlup provincie Kansí. Než, proč bychom Číňanům křivdili? Není to u nich pouhá nestatečnost a zajisté ani sama bázeň smrti, jež tlumí v nich žádost pomsty; nýbrž tisíciletím vypěstovaná lhostejnost k osudu kohokoli, kdo nepřínáleží k členům rodiny, a zároveň opět zodpovědnost, spočívající na rodině, na sousedech obývajících tutéž ulici, ba i na občanech téže vsi nebo téhož města, za skutky krajana tam příslušejícího.

Tato lhostejnost Číňanů jest pravou příčinou, již se nám jeví Číňané brzy jako skety, brzy jako rekové. Hle, jeden toliko příklad ze mnoha.

Tlupa vojáků[16] navrací se z malé výpravy opět do Pekingu. Skoro již před branami města voják jeden stane, velmi prý jsa unaven, ba všecek schvácen. I zůstal za tlupou. Druhého dne však v pluku chybí. Ježto desertace v případě tom je úplně vyloučena, odchází silná tlupa vojenské policie do oné vesnice, kdež po bedlivém ač marném pátrání ohlašuje neodvolatelné ultimatum, že celá osada za pokutu lehne popelem, nebude-li do dvou dnů jim navrácen voják zmizelý, je-li živ, nebo nedostane-li se jim náležitých zpráv o příčině a způsobu, kterak zmizel, jakož i spolehlivých údajů, aby vinník byl vypátrán.

Neuplynul ještě ani první den a hlásí se mladíček děckému věku sotva odrostlý, jenž viní sebe, že zabiv vojína, hodil jej do blízké tůně. V tůni, jež byla ihned prohledána, našli pak vskutku mrtvolu vojínovu s lebkou proraženou, se vším šatem, puškou a náležitým příslušenstvím, z čehož bylo patrné, že nebeží tu o vraždu loupežnou. Ostatně záhadná událost a popud k neblahému činu záhy byly objasněny. Klidně o tom vypravuje dostavivší se vinník, a klidně udání jeho potvrzuje i jeho rodina. Onen voják, jenž vysílen zůstal za tlupou a teď tu mrtev leží, vešed osudného dne do chýše vinníkových rodičů, dral se horempádem do nejintimnější jizby, bez pochyby aby si tam vynutil něco k snědku. Uznamenav tam však mladistvé děvče, sestru vinníkovu, ihned uchvacuje ji se zvířecí rozvášněností, aby nebohé učinil násilí. Všecka rodina prosebně vrhá se k němu, úpěnlivě bídáka žadonic o slitování. Leč nadarmo. I uchopí mladík, bratr nebohé oběti, pádné poleno, jímž udeří vojáka do hlavy. »Dobrá rána! A teď lotra vyhoďte!« zvolal bych, a se mnou zajisté který koli slušný, spravedlivý člověk, domnívaje se, že bídák jak náleží dostal na pamětnou. Jen že rána šla příliš do živého a sprovodila vlníka na věčnost. Než co teď? tážala se, strachy trnouc, nebohá

rodina, znamenajíc, že uvržena je z jednoho neštěstí rázem ve druhé, a to větší předešlého. I hodili mrtvolu vojákovu do tůně, doufajíce, že naprostá mlčenlivost jak rodiny tak obce uchrání je hrozících krutých následkův. Ale když za vraždu zločinného vojáka byla by měla pykati všechna obec, odhodlal se mladík (jemuž prý ani na mysl nepřipadlo uprchnouti, ač snadno mohl), že předstoupí před cizí soudce a sám na sebe žalovati bude. A žaloval. Potom klidně vyslechl rozsudek a klidně ubíral se na popravu.

Za několik neděl potom čínský lékař jeden, po evropsku vychovaný, jehož důvěry jsem nabyl, aniž vlastně vím jak a proč, svěřil mi v důvěrnější chvílce, že v oné vsi, kde odehrála se dříve řečená truchlohra, onehdy postavili oltářík ku cti a na paměť onoho mladíka, jenž sám jsa nevinen, dobrovolně vydal se na smrt za otce svého, jenž bráně dcery, zabil škůdce jejího – –

Událost řečená je zaručena. Leč kdyby líčení samo, zvláště v závěrku, nebylo ve všem všudy pravdivo, v jádře svém pravdu chová, i lze mi potvrditi, že věci takové věru nejsou v Číně vzácností. Jsou-li pak tedy Číňané skety?

Než, kde ocitl jsem již opět z ulice brány Hata? Je třeba doplnit popis její; zasluhuje toho jednak pro nejvýš význačný svůj ráz, kterýž jí dodávají bohaté krámy, veliký pouliční bazar, pestrota a ruch proudícího tam lidu, jednak i to, že tam nejraději vydával jsem se na potulky. Pročež povedu tudy na chvílku i milé čtenáře.

Dnes vycházím poněkud pozdě. Vstal jsem až teprve po sedmé, ježto až do dvou hodin z rána bylo mi všecken čas věnovati fotografii. Vyvíjel jsem čtyřicet desek fotografických a nyní ještě naposledy je vymývám a stavím v jizbici v sousedství ložnice své. Se stěn polepených lacinými barvotisky pohlížejí ke mně fantastické postavy několika čínských dramát, opět a opět mi uvádějíce na mysl podivuhodný vkus hostitelů mých (ač jenom nedobrovolných), jenž oplývá podivnůstkami a neobyčejným věru přepychem barev. Posnídám jenom ještě kávy a zemních oříškův, a potom hajdy! Zatím Ki zapřáhl mula do vozu, ježž Li byl prve naplnil fotografickým náčiním a všemi náležitostmi, a potom i sám se na něm usadil. Posléze také já usedám do vozu, zády obrácen jsa těsně k vozkovi a z věncí, málem na voji samé, balancuje nohama tak, aby se nedostaly do kola.

Li jest mi neocenitelným. Je mu asi třinácte let. Zúplna tedy vlastně teprve dvanáct. Rodíť se v Číně děti rok staré. Novorozeně, jež oblažilo rodinu příchodem svým před novým rokem, platí již dne zítřejšího za dvouleté, neboť Číňané i tím liší se od nás, že nepočítají věk lidský

až ode dne zrození, nýbrž od prvopočátečního vzniku jeho. Li již od dřívějšího pána svého přiučil se trochu anglicky, a nyní, co je v mých službách, činí pokroky, jež svědčí jak o vážné snaze, tak i o značném nadání jeho. Prospívá v cizí mu angličtině daleko lépe nežli já v čínštině, již zde, v Číně severní, mluví po mandarinsku. Nedbám však valně; nač bych tím také mařil čas nedlouhého pobytu svého, maje ke všemu ještě takové dva výtečné tlumočníky! Li zakládá si velmi na svých schopnostech a je vzhledem k nim také znamenitě placen. Dostává o dva mexické dollary více nežli Ki, první můj pomocníček. Páčí si příjmy své i se všemi drobnými odměnami nyní už na deset mexických dolarů měsíčně a z velké sumy té živí matku, bratříčka i sebe, a ještě zbývá mu i na cigarety, jichž upřímným milovníkem býti nepřestává, přese všechny rady mé, upřímně míněné.

Ač je ještě dosti časně pro ostatní smrtelníky, venku přede vchodem do paláce mého (vlastně pana vévody Bej Dzu) pouliční cukrář postavil již nůši, očekávaje dozajista, že lákové jeho zboží nemine se účinkem na bystré smysly okolní mládeže, zejména dětí americké missie. Dále rozbil tu stan hadač osudu, jenž neklamné věštby své čerpá z číslic uložených v útrokách nepatrného měšce. Ostatní, mnohem větší plochu zabrala tlupa velbloudů s nákladem uhlí na hřbetech, odpočívajíc na zemi.

Již tedy vozka pobídl spřežení. Opatrně vyhýbáme se stromům, či spíše ochranným zídkám u nich, a vyjíždíme potom na střed silnice vyvýšený nánosem.

Stromů v ulicích, jednak před domy zámožnějších obyvatelů, jednak v stromořadí vysázených, v Pekingu je všude dostatek, a pohled na ně lahodí oku našincovu. Je hodno chvály upřímné a zmínky zvláštní, že péče o vzrůst stromův a radost z něho je tu všeobecná, hluboce zakořeněná již v srdcích útlé mládeže; i lze si tudíž vysvětliti, proč obtočí tu mladé sazenice stromové i v končinách nejdlejších. Není tu patrně zlomyslníkův ani svévolných nekáranců, prázdných všeho smyslu pro krásu kraje, kteří by rukou zločinnou ničili, co bylo s láskou vsazeno a pěstěno pro blaho všeobecné přítomných i budoucích. Bezděky srovnával jsem v té chvíli kulturní národy našich krajin s copatým lidem dálného tohoto východu, připomínaje si časté a veliké nářky mnohých našich spolkův okrašlovacích. Té spousty polámaných štěpů, posekaných stromkův! Toho politování hodného zmaru nezištné a nákladné práce jejich! Jaký to rozdíl bezpečnosti sadů ledakde mezi bělochy a v Číně.

Jedeme tedy, i rozhlížím se s povýšené silnice po svém sousedství. Hned vedle bytu mého je domek ševce, vedle něho bydlí vetešník, dále hotovitel rakví, za ním opět vetešník, a v onom dalším domku jakéhosi nižšího úředníka, prý »uprchlého«, usadila se italská polní policie.

Čtvrť, ve které bydlím, je totiž nyní ve správě italské. Stráž venku stojící baví se živě s hezkým, lepě urostlým čínským hochem. Že to hoch, soudil by totiž asi každý laik, neznamenaje téměř prázdného rozdílu vnějšího; jenom veliké náušnice svědčí o jiném. Kroj dívek pekingských až do prvního roku dospělosti jejich je tytýž jako chlapců, a ježto i hoši nosí tu copy právě jako dívky, těžko bychom podle vnějšku rozeznali, kdo je hoch a kdo je děvče, nebýti oněch náušnic.

Onde nevěstka, pramladá děvče, které z koketnosti ještě neodložilo chlapeckého roucha, krátí chvíli plno titulu pánům poddůstojníkům, rodem odkudsi od Neapole, kteří ovšem švitoření jejímu nerozumějí zhola nic. Děvče takové je domácí otrokyní nejhoršího druhu, a její osud nezadá si mnoho s osudem vězně; bydlí vedle síně, kde důstojník přísného vzhledu vynáší rozsudky nad jejími krajany tak sebevědomě a mocí neodolatelnou, jako nějaký paša.

Než, kdo pak by se ještě déle pozastavoval nad volnými mravy soldatesky, vidí-li na domech nevěstek úřední návěští (s pečeti nejvyššího velitelství), že do domů těchto chodit není dovoleno vojínům – druhých národností! Kde celé dvě ulice, sídlo veřejné prostituce, byly vyklizeny a opuštěny proto, že daň, kterou na »obchody« tamní uvalila posádková policie jedné národnosti, byla na poměry čínské příliš velikou, tak že majetníci místností těch odepřevše tolik platit, raději se odstěhovali pod ochranu vlajky francouzské! A potom ať někdo tvrdí, že do Číny nebyla vnášena kultura! Však za to i vojska, z Číny do Evropy se vracějící, kromě vzácné kořisti – cenných ukázek lidového umění čínského, přivezou s sebou domů i nejednu neblahou památku na výpravu do Dračí říše.

V ulici, jížto jedeme, v pořadí, kde bydlím, jsou krom řečených stavení ještě tři prosté domky, bez krámkův, a již ocitáme se na konci jejím. Odtud vjíždíme v ulici brány Hata, jež jest na začátku asi s 30 metrů šířky, dále však – aspoň v některých místech – ještě mnohem širší. V tu stranu, k severu, je brána Anting, a čtyři čínské »li« za ní Žlutý klášter, k němuž dnes mířím.

Žlutý klášter stojí na rozlehlých pozemcích někdejší hlavní části města, před věky Khan Baligh zvané, jež za časů Marka Pola bývala sídlem khanů mongolských. Doposud znamenáme tam rozvaliny, ovšem že sporé, někdejších opevnění na obvodě valného prostranství, na němž cvičovalo se čínské vojsko. Kromě Žlutého kláštera jsou tu i nějaké vesničky, božiště jménem Oltář Země a dva lamajské kláštery.

Jedva jsme zabočili tím směrem, hle tu staříka potulného, jenž nám důtklivě nabízí ke koupi doutnáky kadidlové, kterých se v Pekingu používá k obětním úkonům na domácích oltářících.

Stařík vytrvale šourá se podél vozu neodbytně žebroně, až pak jej odbývá několik měďáků. (Měďáků těch, v nichž je vlastně mědi velmi pomálu, počítá se nyní asi 700 na mexický dollar.) Čistým výdělkem tím, vlastně však almužnou, příčinlivý prodavač kadidla patrně byl uspokojen; a já nejinak, zhostiv se obšírných jeho výkladů. Jdu-li pěšky, bývám u rozdávání dáreků ještě skoupějším, a to z pouhé opatrnosti; v Pekingu v té příčině věru ani nelze být dosti opatrným, i když soucit za nebožáka nejvýmluvněji oroduje právem čirého altruismu.

Žebráci v Číně tvoří zvláštní společenstva, cechy, a to dosti mocné, ano téměř obávané. Vláda totiž veřejné žebroty netresce, a veřejnost sama, Číňané zámožní i nezámožní, pokládají rozdávání almužny jednak za výkupné z věčných trestův za hříchy, jednak za prostředek, jímžto snadno lze nabýti zásluh na onom světě, nejen že nikterak nenaléhá na vyplnění nebo aspoň obmezení žebroty, ale spíše ještě ji podporuje. Štědré udílení milodarů nuzným jest jedním ze stěžejních článků buddhistické mravouky; odtud plyne oprávněnost čínských žebráků dožadovati se almužny. Avšak v nazírání tom kotví také přední, ne-li nejpřednější příčina zla, totiž bujení zahálčivosti u mnohých, již by jinak byli způsobilými ku práci a životu spořádanému. Tuláků a zahalečů v lidnatějších místech je počet nepoměrně značný vedle nebohé chudiny, na široších oblastech buddhismu zvláště hojné, jež vrchovatou měrou by zasluhovala štědré podpory soucitných dárců, pokud bez vlastní viny nedostává se jí slušné výživy; proto také, jako všude jinde, pobudové na úkor skutečných nešťastníků, opuštěných starců a mrzáků, dělí se tu o výtěžek žebroty, jsouce nad to v cechovním zřízení čínských žebráků stranou silnější, vládnoucí. Každý místní cech žebráků má tu svého pohlavára, krále, jemuž obyvatelé zámožnější do pokladny cechovní vyplácejí určenou částku peněžní za ujednané roční období. Činí tak, aby ušetření byli častých návštěv žebráků, již s pravidla obcházejí v tlupách domy zámožných »dlužníků«, odpírajících vyrovnati účty s »králem«. Hromadná dostaveníčka neodbytné cházky bývají zejména obchodníkům velmi nepřiležitá obstupováním dveří krámových, ano i drzým vnikáním do krámu. Pustý vzhled a přímo hrozný vnějšek, nad to pak i nekonečné, bez míry protivné škemrání hostí neblahých bylo by nejvýš způsobilé odpuditi všecky zákazníky a kupující; pročez není hned obchodníka v Pekingu, jenž by opominul dáti v čas králi žebráků, co jest »královo«. Žebráci »divocí«, kteří sdružením cechovním pohrdajíce mají dosti odvahy prožebrávati se životem na svůj vrub, přece neunikají poměrné odvislosti od cechu; král cechu s vydatnou »mocí výkonnou« dovede je již přiměti, aby odváděli aspoň odškodné v podobě určitého poplatku manského. Jak patrně, nechybí ani tomuto nejnižšímu útvaru společenskému příslušné členitosti, ústrojí vyšších a nižších, a nelze mi zamlčeti, že po vznešeném vzoru vysokých a nejvyšších

čínských hodností říšských, pánů mandarinův, i v každém království žebráků čínských tyjou a tuční po přednosti hlaváči jeho. Právem silnějšího řídí se i zde větší, menší platnost nároku na tučnější sousto, a vyvolenci u vědomí převahy své shlížejí s patra na slabší.

Než i přes tyto rozdíly organické všecka obec, vlastně království žebráků, nespouští se zřetele svoji pospolitost, oceňujíc dobře moc na venek z ní plynoucí. Moc ta může za daných okolností býti snadno i hroznou. Běda každému, na koho by se upjal hlubší zájem žebrákův. Běda tomu na př., kdo by odpíral milodaru žebrákovi, jenž si dobrodince, jak se říká, vzal na mušku, totiž umínil-li si žebrák, že stůj co stůj vyždímá z »držgrešle« žádoucí almužnu – – –! Avšak přeběda i tomu, kdo by příliš ochotně udílel dárek svůj, a to dárek poněkud snad větší, nežli na jaký měl čáku žebrák podle zběžné taxace šlechtnosti lidumilovy! Kamkoli by potom kráčel dobrák ten zpozdlý, měl by všudy v patách nejen »vděčného« nebožáka, jehožto zvláštní pozornost poněkud neprozřetelně byl vzbudil, nýbrž za krátko již i hejno prosebníků jiných, jemuž tak snadno teprv by neušel. Kde se vzali, tu se vzali, pojednou vyskytují se kolem žasnoucího noví a noví členové žebráckého cechu, jako by vyrůstali ze země. Všichni nastavují dlaně a nikomu se nechce odejít s prázdnou. Za ten den zajisté bude znáti štědrého pána kde který příslušník tohoto »království žebráků«. Posléze, když dobrodince omrzelo déle ještě rozdávati, hlouček odmítnutých, jenž opět ponenáhle roste, sklaman jsa v bezpečném očekávání hojné almužny, počíná hlasně projevovati nelibost. Karta se obrátila. Do té chvíle nejšlechternější přítel nešťastných, pravý otec chudiny, v očích davu změnil se rázem v neužilého lakomce. V sluch neopatrného dobráka již již dopadají neomalené námitky, jízlivé úsměšky a roztomilé nadávky, jedna hrubší druhé; nechat' pokládá se šťastným, kdo za takových okolností neucítí sypati se kamení na hlavu svou, zbavenou svatozáře štědroty. V Pekingu nebývá cos takového právě vzácností, ano dokonce se přihází, že rozpoutaná smečka žebrákův almužnou nepodělených, lživým pokřikem, že »urputný cizák« někoho z nich udeřil, podniká proti němu pravé vzbouření lidu; bývá to zejména tenkrát, je-li cizinec ten bělochem, a ocítil-li se v místech, která nejsou dosud opanována bílým plemenem; jinak už i čínský žebrák obává se bělocha.

Ode dávna radívali v Číně cizincům nově přibylým: »Nedávejte almužny!« Děje se tak doposud a, jak patrně, nikoli bez potřeby.

Než, kdo by se neobměkčil v srdci svém, patře na slepce, nebo jiného v pravdě politování hodného mrzáka? Zajisté, ale právě po takových bývá značná poptávka. Nejen žebrácký cech, ale zámožná Čína sama nutně má zapotřebí zbědovaných tvorů lidských; čím hroznější je

podívání na ně, tím lépe, a není-li jich dostatek, vyrobí se. Leč nikoli pouhé napodobeniny, leč jaké bezcenné padělky, – v té věci nelze Číňana tak snadno ošáliti! Věc provede se »jak náleží«: děti vlastní, nebo k účelu tomu koupené, zmrzačí se skutečně. Ba i lidé dospělí, nemající zaměstnání nebo nehodlající nějaké slušnější obživy vůbec vyhledávati, sami se zmrzačují, aby se mohli oddati žebrotě. Vhod lidem takovým je, jsou-li stíženi nápadnou vnější chorobou, s tou pak vystavují se veřejnému soucitu. Kdo by se pokoušel vyléčiti je z choroby jejich, byl by jejich nepřítelem; vždyť by je zbavoval jediného pramene výdělků.

V Nankingu, když jsem po prvé navštívil Čínu, spatřil jsem žebráka, jenž v téměř lebky vražený měl nůž po délce ostří. Kdykoliv uzdalo se mu, že padá po řídce almužen v jeho klín, tloukl na nůž dřevěnou paličkou, až znova na lysé hlavě ronící se krev upoutala pozornost a uvolnila sáček mimojdoucích!!!

Zde v Pekingu potkal jsem zavalitého tuláka, nesoucího na ramenou zuboženého kolleagu, s nejmasitější částí těla úplně obnaženou proto, aby všem zřejma byla odporně a daleko ven vyhrzlá »zlatá žíla«. Krám od krámu tak žebrali a jen někdy vzpomněl si »jezdec«, aby peroutkou mávna, odehnal si vzadu dotěrné mouchy. Nechodili dlouho; sebrala je žaponská policejní stráž. Za to nikdo nevyrušoval žebráka slepého, sedícího na rohu jedné z nejživějších křižovatek, u rozlehlé ulice brány Hata. Slepce ten seděl na zemi, čelem bil o cihlu před ním položenou, až to dunělo, jako by cestář tloukl kamení. Kůži na čele měl ubožák samý mozol, a to bylo příčinou, že nezdařilo se mu vždycky poraniti se do krve, jak patrně bylo potřeba, chtěl-li tupé, lhostejné či zatvrzelé zevlovače, nebo nevšímavě kolem spěchající upozorniti na svou bídu. Pouhé tlučení čelem o cihlu neb o kámen, provázené lkavým vyvoláváním úpěnlivých prosb, sotva působilo pronikavěji na srdce Číňanů ku bídě cizí málo soucitných, nežli u nás působívá tiché zaklepání ostychavého prosebníka na dvěře lakomcovy. – – –

Že se neštítí Číňan nížádných prostředků k žebrotě, bylo mi souzeno poznati krátce před mým odchodem z Pekingu. Kterési mladší, v hnusné cáry oděné žebračce patrně napadlo, že mne osud zavál do Pekingu jen proto, abych almužnami, štědře jí udílenými, ulehčil sobě na hřiších a tak vykoupil černou duši svou ze spárů mocí pekelných! Neboť v buddhistické Číně i ten, kdo koná skutek dobrý ve způsobě udílení almužny, i ten, kdo ji přijímá, podkládají skutku dobročinnému jediný popud, totiž, aby zámožní již zde na tom světě penízem almužny levně přiměli přísného soudce na věčnosti, by zvážil a v jejich prospěch zapsal vše, co dobrého činili v slzavém údolí.

Pohnut jsa úpěnlivými prosbami a dojat příšernou bídou žebračky té, vrytou v dosti výraznou, sympatickou tvář její, dal jsem jí, když poprvé zavěsila se mi v paty, minci stříbrnou, hodnoty asi rakouské koruny. Od té doby však byl jsem nebohrou obětí tlupy žebráckého cechu, k němuž patrně příslušela i ta ženština. Ráno, již o šesté hodině, sedávala na ulici u vrat bydlíště mého a běda, nejel-li jsem dosti daleko z Pekingu. Míval-li jsem cestu pěšky před sebou, nejednou bylo mi prchati přes polozbořenou zadní zeď »paláců« Bej Dzu'ových, jen abych se vyhnul útoku žebrající tlupy, jež po mně přímo pásala; za hodinku však vyslídila mne přece, kdesi v ulicích, v krámcích studujícího. Fotografoval-li jsem, nebývalo lépe. Kdysi, když se podobalo, že hůře již ani nemůže býti, pozvedl jsem na sběr hůl, i rozprchl se jako vrabci. Leč brzo poznali, že hrozím na plano, že neudeřím! »Dědečku, dědečku, starší bratře můj, což nemáš soucitu s bídou mou?« – »Nic jsem nepožila od včerejška, hlad užírám srdce.«[17] – »V prachu válím se před tebou, moudrý, učený, veliký cizí pane! Ty že bys dal mi zemřít hladu – – –?« Nuže, co mi zbývalo, nežli opět rozdávat almužnu, byť den ode dne menší a menší? Tlupa těchto ubožáků sice se spokojila, nikoli však také její vůdkyně. »Tak málo, maličko dal jsi mi, ty obyvateli domu o dvou patrech?!!!«[18]

Dal jsem jí tedy, jenom abych se jí zbavil, desetníček žaponský, kterých pro malý jejich obsah stříbra počítalo se až i třinácte, místo desíti, na žaponský dollar. Odpoledne měl jsem potěšení užítí bezděčnou svoji »mladší, chudou sestru«, motající se pod účinem pozitivního vína rýžového, jež se nalévá sice jenom do malých koflíčků, ale přes to velmi potměšile působí! I stalo se krátce před mým odjezdem z Pekingu, že tato žebračka pojednou zmizela mi s obzoru, když byl jsem již na ni zvykl, jako na myši honící se přes nohy mé, kdykoli v noci doma v jizbici vyvíjel jsem fotografické desky. Než, jednoho dne zřel jsem ji opět, opírající se o nárožní boudu, na rohu úzké, v ulici Hatamenskou vybíhající uličky; v úpalu slunce (v měsíci dubnu hrálo tu, jako bývá u nás v červnu) třímala v náručí nahé robátko.

Srdce se mi sevřelo, když jsem postřehl v loktech žebraččiných útlé, slabé, nevýslovně zubožené děcké tílko, téměř jenom kostru, jež by zajisté byla prosvítala koží, kdyby nebylo na ní bývalo tolik špíny a prachu. Jak se tak třaslavě pohybovaly chabé, vysmahlé ručky a nožky nemluvnátka, věru nezdály se ani náležitě tvorů lidskému, leč spíše obrovskému pavouku, jenž byv na smrt ušlápnut, poslední námahou v údech ještě choulí se a napíná. Přistoupil jsem k děťátku, mimoděk sahaje do kapsy pro almužnu. Ký pohled hrozný a dojemný na tvářičku zbědovanou, na očka zakrývající se rouškou smrti! Nebohé robátko umíralo – – –

Nelze mi ani slovy vypsati, jaký žel mne jal té chvíle, kdy mi bylo patřiti na skon dítěte-mučedníčka – – – Zatanulo mi na mysli, že se tu děje cosi nekalého; bylť jsem totiž odjinud již dříve poučen, jak jest mi pohlížeti na takové zpustlé ženštiny s dětmi v náručí, a živou mocí nebyl jsem s to ubrániti se podezření mocně se vtírajícímu, že i v tomto případě běží o hřích nejhroznější, o zločinné ponenáhle utrácování dětí koupených nebo ukradených proto, aby ze soucitných lidí vymámena byla větší almužna. Uchopiv za rámě tulačku, o níž jsem bezpečně předpokládal, že není matkou toho dítěte, ani kojnou jeho, uvažoval jsem, co počíti. Právě vhod namanul se mi žaponský poddůstojník tudy se ubírající. Nemaje s sebou laskavého tlumače svého, s nemalou obtíží snažil jsem se poddůstojníka pozorna učiniti na případ s děckem a žebračkou, a vysvětliti mu, že by zajisté nechybil, kdyby jeho zakročením věc byla vyšetřena. I stalo se. Ještě s jedním žaponským strážníkem, jenž přikvapil, přiváben byv rostoucím davem zvědavců, hotovil se provoditi zatčenou na strážnici. Než kdo ví, zdali by se úmysl ten byl jim povedl. »Pěstounka« pokoušela se dítě odvrci, aby mohla snáze uprchnout; a v těch místech právě nebylo jí tak zhola nemožno prodrati se zástupem a zmizeti v některém ztraceném bludišti, nebyti náhodou amerického missionáře, jenž stanuv před ní, jal se ji konejšiti. Nepotřebuje prý báti se o hlavu, ježto nejde tu o nic jiného, než o záchranu nebohého tvorečka. Ochotně tedy podala nám dítě. Ale přes to bylo jí odebrati se k policejnímu výslechu; nic neprosplávalo, že ujišťovala nás výmluvně o své neúhonnosti, o přítrž se klanějíc těm, které měla za rozhodující ve své záležitosti, a častujíc nás nejvybranějšími tituly, jako: lau-je, ta lau-je,[19] ta jin. Nepochodila však.

Za námi hnul se zástup zvědavcův, až větší četa žaponské stráže přichvátavši rozehnala jej, patrně se domnívající, že snad vzpoura propukla v okrsku města, svěřeném jejich dozoru. Jenom několika starším ze zástupu dovoleno provázeti nás až na strážnici. Při výslechu potom právě tito starší mužští jako svědci nejvíce přispěli výpověďmi svými, že čistá »pěstounka« dětí usvědčena byla z přehrozných zločinův. Krutě zneužívala dětí k ziskným účelům, jak nikoli neprávem jsem se domníval, dílem kupujíc děvčátka jedva zrozená, dílem za smluvený díl z ďábelského výtěžku je najímající od matek stejně bídých, ne-li ještě bídějších. Nebozí zašantročení tvorové, děti nejútlejší a nejnevinnější! Bylo jim trpěti v katanských spárech bídne kramářky. Bylo jim uvádati úžasným nedostatkem péče, ponenáhle umíratí hladem a žízní, a to proto jen, aby v pravdě mučenické utrpení jejich, skytajíc nevšední podívanou mimojdoucím, zotvíralo měšce soucitných k hojnější almužně – »přenešťastné chudičké mateři«! A že ulicí tou zhusta přecházeli Evropané i Američané, poměrně přístupnější soucitu nežli plémě jiné, mívala »máti« žeň, na poměry čínské přebohatou. Tak bylo i toho dne, kdy

předvedena byla k výslechu; vyšetřující soudce našel u ní již asi za dva mexické dollary drobných mincí.

A zatím co žaponští vojáci prohledávali hnusnou katanku dítek, nebohé mučené robátko skonalo. Na onom světě aspoň bídná hamižnost lidská nebude již moci těžiti z neslýchaného utrpení jeho, z děsných muk dlouhého umírání hladem a žízní – – –

Kolik tisíc děvčátek nejútlejšího věku prodáno bývá v Číně žebrákům, kočovným hercům, kejklířům! Kolik mrzce zakramařeno v doupata prostituce! Než, pohříchu, toho není dosti; množství desateronásobné kojenců ženských u většině čínských provincií bývá ubito a jinak utraceno – – – O tom však později!

Od polou ulice Hata zbudovány jsou největší obchodní krámy, mezi nimiž, po přednosti v okolí bývalých pověstných »Čtyř bran«, jako nejbohatší sluší označiti krámy vetešníků a obchodníků starožitnostmi. V těchto místech právě rozkládá se i největší a v městě Tatarském nejnavštěvovanější pouliční bazar. Zde nejpřednější kupci čínští mají nákladně vyvedené místnosti prodejší s přezdobným průčelím; zde také od deváté hodny ranní do čtvrté a páté odpolední, mimo vetešníky, také prodavači nejznamenitějších obchodních závodů čínských rozkládají přenosné své krámky. Ovšem, jenom není-li příliš větrno; sice by se v závěj prachu neodvážili, než toliko ti, kterým je nejnevyhnutelněji tam spěti za kýženým výdělkem. I lze v bazaru tom spatřiti zboží nejrozmanitější, vedle přenádherných, drahých kožichův a látek brokátových, skvostně vyšíváných úborů dámských a krojů mandarinských, vedle vzácností starožitnických nezřídka znamenité hodnoty a ceny, také věci praobyčejné, až směšně nepatrné. Zboží takové na př. na dvou rohožích, jež byly také krámem svého druhu, rozkládal čilý staroch podivnou, téměř bezcennou směs náčiní, nástrojů a drobnůstek obstarožných, jakou v tom způsobu nelze viděti vždycky ani leckde. A přece i majetník této skrovničké obchodní firmy dřepě u svého několikašestákového krámků, netvářil se o nic méně sebevědomě, o nic méně vážně, nežli nejbližší soused jeho, jenž hově si za pěkným stolkem vykládal v malé skleněné skřínce pěkné sponky a jehlice stříbrné a zlacené, jež fintilky jak čínské tak mužské rády si kupovaly do přepodivných, velmi složitých účesů svých.

Procházejí se bazarem s milým a ochotným svým tlumočníkem, doktorem Smithem, otázal jsem se starocha u řečených rohoží, zač by tak byl všecek tovar na jeho krámků. Otázkou mou patrně byl zaražen, i poskytl nám dosti času, abychom zevrubněji si prohlédli, co bylo na obou rohožích. Nenapadá mi ovšem vypočítávati bezcenou tu strakatinu, pouhé staré haraburdí, v němž – jen tak mimochodem řečeno – na př. mezi rezavými hřeby, kousky

řetízkův a starým hodinovým závažím byl asi nejcennějším kusem sekáček na maso, rovněž starý a zrezivělý; dostalo se mu nejvýznačnějšího místa, zcela podle významu a váhy jeho v ostatním braku, jenž nezdál se býti k ničemu. Kus ke kusu nestálo to vše zajisté za víc nežli za dva mexické dollary. Po dlouhém rozpačitém uvažování, a teprv až k důtklivé, nicméně však zdvořilé domluvě přítele mého konečně odvětil, že »nelze mu jen tak zhola odhadnouti cenu všeho majetku toho, jež po léta klopotně sbíral, a na němžto lpí pot a trud mnohaleté rozvahy a pile«. Nikterak nebylo mi lze vystihnouti, v čem spočívala ta rozvaha; než, chtěje mu poněkud svým dílem přispěti, vybral jsem si »na krámě« trochu kabinetních kousků: starý polámaný zámek, jenž nový nestál více než asi 20 haléřů, k tomu staré nůžky a nástroj poněkud ještě podobající se rašpli. Ale dobrou vůli mou zmařil kramář sám, chtěje po čínsku nestydatě využití zájmu mého na své osůbce; i neostýchal se požadovati desateronásobně tolik za vybrané zboží, než za kolik vlastně stálo. Potom asi, vida nás rozhorlené odcházeti, pokyvoval copatou hlavou, široce a dlouze vykládaje sousedu, jací přece tihle cizinci jsou podivíni a obmezenci; vždyť pak, co je Čína Čínou, kdo kdy slyšel, aby prodávající neslevoval, kupující nepřidával. To by bylo pěkné obchodování! – – –

Ulice brány Hata ode dávna bývala oblíbeným tržištěm vetešníkův a obchodníků starožitnostmi, a zejména poslednějším dařovalo se a daří se tu výborně. Jsouť Číňané vesměs milovníky starožitností, a kdo může jenom poněkud, pořídí si rád nějakou tu sbírku, v níž věcem z věků nejdávnějších vykázano bývá vždy nejpřednější místo. Příbytky kupců více méně zámožných z pravidla honosí se cennými ukázkami domácího umění, domy boháčův a paláce mandarinův na způsob museí slynou velkolepým bohatstvím vzácných antikvit. Zálíba sbíratí kdekeré památnosti vrcholívá druhdy v pravou náruživost, i není divu, že prodavačům věcí takových kynou v Číně stále hojné žně. Pováživše toto, dovtpíme se, kolik pokladů takových bývalo v Pekingu za dnů pokoje, do potlačení posledního povstání proti cizincům, a kolik bylo i kořisti, když pokořené sídelní město vydáno bylo v plen vítězům. Bohatství tak nezměrné, že všecka hrabivost lačných cizinců sama nestačila je rozchvátiti. Hladová pekinská luza, jež potom za vítězi vpadla jako draví šakalové v opuštěné domy vládních úředníků, napaběrkovala toho všude ještě dost a dost. Ale vzedmuté vlny její baživosti vypláknuvše takto příbytky vládních nohsledů, nezastavily se ani před útulky občanů zcela nevinných, nýbrž pobraly kde co. S luzou prý dělili se o zbytky kořisti také Číňané pokřtění; než, bylo by to cos tak příliš hrozného, pomníme-li, že právě jim bylo vytrpěti nejvíce, že příbytky jejich se vším všudy byly zničeny, rodiny na větším díle vyvražděny, a že nějaká hrst

plenu toho měla jim být vlastně částečným odškodněním, jakousi náhradou za všechny ztráty jejich? Nuže, plenili též — — —

Na krámech starožitníkův neobyčejně přibýlo zásob. Ano počet obchodníkův zbožím tím značně vzrostl. V několika stech větších obchodů, na tisících rohoží, v přenosných krámcích a v boudách na kvap sbitých a do ulice postavených, až zúžena je na třetinu, prodávají tu směs nejrozmanitějších věcí nakupených, nahloučených a navršených v hojnosti nevídané. A jsou to na větším díle zůstatky pokladů, jež nepohltila saň zvaná »právo válečné kořisti«. Lup a plen chátřů hladové. Leč mimo to, na krámech vetešníků, znamenati jest ještě jiné trosky blahobytu rodinného, části šaten a jiných potřebností, kterých kus po kuse zbavily se rodiny do nedávna zámožné, jež vypuzeny byvše hrůzami bojův a téměř ožebračeny, ponenáhle navracejí se do Pekingů. Té spousty šatstva, oděvu přepychového i prostých obleků bavlněných! Drahá roucha z hedvábí všech barev pečlivě jsou rozvěšena, levné kusy bavlněné, po většině indigem obarvené na modro, rozloženy nebo jenom pohozeny jsou na zemi na rohožích. Z šatů ženských vypárané rukávy a lemy pěkně, ba některé opravdu přenádherně vyšíváné, jdou na dračku. Hlavně cizinci rádi je kupují, ať prostý voják, ať důstojník, neodolávající leposti té něžné práce, v pravdě umělecké, jež nejvíce ze všech ukázek čínského umění zamlouvá se vkusu našemu.

Nebude zajisté od místa u příležitosti, jež se tu naskytá, připomenouti, že ony »kuriosity čínské«, které si přivezli mnozí »dobyvatelé Číny«, po přednosti z oněch vojsk, jež přišla do Pekingů již po jeho pádu, nebyly ukořistěny ve válce, nýbrž prostě koupeny leckde na ulici nebo v čínském bazaru. Přátelé moji, rakouští a také američtí důstojníci, utratili za takové věci ve dvou, ve třech ulicích pekingských všecko své služné, na výpravě té přece valně zvýšené. I nebylo jim tudíž nikterak milo, že při návratu domů, když proclívali poklady své, stihlo je podezření, že tam v Číně také asi měli neblahé účastenství na zlopověstném »šíření kultury evropské«, jež správně sice, než i příliš povrchně a šmahem odsoudila veřejnost všeho světa. Vůči nim bylo mínění to věru naprosto nespravedlivé.

Za to nikterak nejsou smyšlenkami rozmanité historky různé povahy, na př. že i některé dámy z družiny vyslanecké dovedly si výhodně a lacino zaopatřovati skvostné čínské výzdoby pro svoje evropské salony; jak z těch cizích vojinů, kteří do Pekingů vnikli první, od nejvyššího důstojníka do posledního muže každý plenil, bera, co se mu zamlouvalo; jak i někteří missonáři vodili své na víru obrácené ovečky, čínské křesťany, k plnění hromadnému, po případe i sami za tou příčinou dávali se voditi na vhodná místa. Pokud šlo tu o majetek

císařovny-vdovy, jejích manžuských a čínských našeptávačů, mandarinů, zpátečníků zhloupkých požíváním opia, tropením všelikých neřestí a zaslepených nehoráznou pýchou, i pokud běželo tu o prononcované přívržence Aj-Ho-Čuanů, lze věc chápati ano jaksi také omlouvati. Domorodí křesťané o vše oloupení, Číňané obchodníci, jimž luza dílem pobrala, dílem i spálila před branou Čan vše, což jejich bylo, proč ti by si nebyli vzali náhradou trochu věcí v opuštěných domech zlosynů, kteří zavinili všecku pohromu? Či snad měla vojska bělochův i Žaponcův, ač jsouc jednak rozmrzena pochody nejvýš namáhavými a rozlícena bojem, jednak popuzena k pomstě zprávami o ukrutnostech, jež páchali Číňané na běloších, Žaponcích i vlastních krajanech, nešetříce ani věku ani rodu: měla vojska ta ke všemu ještě postaviti čestné stráže před branami paláců rozličných těch Tuanů,[20] Čvangův a jiných vůdců Aj Ho-Čuanů? Chápu i to, že vyloupeny byly státní pokladny: kdyby si nebyla ty veliké cihly ryzího stříbra, ty pruty zlata odnesla vojska, bylo by si je přisvojilo na účet cizinců vítězů obyvatelstvo čínské, ba sami páni mandarini. Krásná to příležitost obohatit se, a potom, navrátí-li se dvůr císařský a vysoké úřednictvo, padnouti na kolena a zlořečiti cizincům, kteří prý poklady uloupili; kdežto v pravdě loupež spáchal sám správce pokladu, jenž potom tak potutelně smál by se pod kůží. Válka jest válka, i chci-li býti spravedlivým, musím jím býti ke všem, nejen k Číňanům. Je-li však možná omluviti, že plenilo se všude, bez rozdílu, zdali pleněný vinen jest či nevinen účastenstvím na bouři proticizinské; že i mnozí missionáři zapomněli se jak nad učením lásky, jež prý přišli sem hlásati, tak i nad vlastní důstojností, jež plynouti má z úřadu jejich; že mstitel a nositel západní kultury plenu zjiště vyhledával a pro tu příčinu řádil všude, kdekoli v slušnějším čínském obydlí bylo nadíti se vydatnější kořisti? Jak pokálen tu štít samolibé, vychloubačné kultury západní!

A pusté choutky vojínů bažících po kořisti, kromě obtěžování obyvatelstva jiným způsobem, neustávaly ani potom, když úředně, z velitelství vojsk, nařízeno bylo chovati se zdrženlivě a slušně. Svědectví o tom vydávají praporečky barev spojených velmocí a pod nimi různé lístky prosebné, v jedné nebo v několika řečích vítězů nad Čínou psané a na každém takřka domku v postranních ulicích připevněné, obsahu asi takového: »Dům křesťanů, pod ochranou amerického vyslanectví. – Prosíme, neobtěžujte nás – jsme dobří lidé« – Poslednější věta bývala psána i v šesti jazycích, také žaponsky a indicky (bengali). Lístky ty psali missionáři! V prvních dnech zděšení, kdy čínský Peking byl na ruby, který Číňan (odchovanec missijí) uměl psát evropsky (byť i ne více, nežli děti naše umívají v první třídě obecné školy), psal sobě (a cizím za poplatek) zázračné amulety, aby na dveřích připevněny jsouce, chránily přibyté občana opravdu mírumilovného, ničím se neprovinivšího. A protože není asi národa,

kteřý by měl více šibalů a šejdířů nesvědomitých, nežli jich má národ čínský, nescházelo ani takových, kteří za drahý peníz prodávali čtvrtčky papíru s libovolným, ze slabikáře některé missijní školy vypsaným obsahem. Sám jednou jeda ztracenou uličkou, četl jsem z proužku papíru na jedněch dveřích následující (z anglického do českého přeložené) kouzlo: ma-ma, ba-ba, ta-ta, dí-tě atd. I stálo mne práce, přesvědčiti bodrého truhláře čínského, jenž právě dlel před domem, že ochranná cedulička na dveřích jeho je: »pug oban, mí jola« atd. Dal si říci, až když jsem na zítří, jsa doprovázen mladičkým tlumačem svým, připevnil mu na dvěře nápis paterou řečí psaný, kdež na prvním místě kýsi šotek vnukl mi česky napsati větu: »Posílám Vás, cizáky, všechny na horoucí skálu!« Domek stál v obvodu vyhrazeném policejnímu dozoru vojska severoamerického. Zavede-li sem rozmarný osud některého amerického Čecha, jak se mu tu zornice rozšíří podivem, uznamená-li řečený nápis! Jest pravděpodobno, že tu bylo i několik českoamerických bojovníků z výpravy na Filipíny; ale dopátrati se jich, krom náhody, je věc nemožná, již proto také, ježto mnozí a mnozí Čechové mezi Američany tak pozměňují svá jména, že v rouše angličiny v seznamu mužstva stěží uhádneš jejich původní tvar slovanský.

Jak bylo již dříve dovozeno, části Pekingů obsazené vojskem americkým požívaly skutečné ochrany, žijíce v bezpečí a poměrném klidu pod hvězdnatou vlajkou Spojených Států. Nemenším výhodám těšili se Pekingští v těch místech, kde pod námořní svou vlajkou rozloženo bylo vojsko rakouské, ač okrsek ten právě byl jedním z nejmenších, ježto Rakousko k výpravě spojených velmocí vyslalo na počet i nejméně mužstva – ovšem, vyjímaje Holandsko, jehož dva vojáci střežili pravidelně budovu vyslance svého státu. A když zmínku činím o spojených velmocech, vizmež, jak jejich posádky rozdělily se o vládu v ulici Ha-ta. Vlastní držitelé její byli tu vlastně jenom Němci a Žaponci, z části také Italové. Ale Rakušané, ač námořní vlajku jejich bylo zříti na stožáru asi v třetí čtvrtině řečené ulice za branou »Čtyř pailó«, nepřevzali ve správu kromě toho, že obsadili palác někdejšího policejního presidenta pekingského s přiléhající uličkou, nižádný okrsek městský a nevykonávali tu nikde nijakého zjevného poručnictví policejního nad určitou částí městskou, začez byli také domorodým obyvatelstvem velebeni jako zdrženliví a slušně si vedoucí – byť nezvaní hosté.

Za to v obvodu pruské disciplíny nebozí Číňané – jak již bylo také na jiném místě uvedeno, zle si naříkali, stěžující si do nesčetných požadavkův a do krutosti, s jakou jich vymáháno. Stesky jejich byly po většině podstatny, ač na díle i neoprávněny. Tak na př. žádati na Číňanech, aby kropili a zametali ulice, aby rozsvěcovali lampičky před domky, ať svítí měsíc na nebi nebo nesvítí, je po rozumu jejich ovšem čímsi neslýchaným. Jako zařízení obecné

jakživo cos takového v Číně nebývalo, a věc ta připadá tam ovšem jako holá zbytečnost, ba jako mrhání vodou, olejem i časem, což si může dovoliti jedině, kdo neví, jak již penězi plýtvati, aby je rozplýtvál. A když Němci narobivše z vozův a sudů velkých kropidel kázali jimi skrápěti, ba spíše polévati hlavnější ulice v okrsku své správy, a to třeba i dvakrát, třikrát denně, potřásali hlavou i ti Číňané, kteří se již byli poněmáhle smířili s nejedním vrtochem podivínských cizinců. Našinec ovšem liboval si, že poléváním ulic aspoň z části se zabraňuje neblahým účinkům prachu, jehož tu leží (v ulici Ha-ta) na třetinu metru vysoko, a jenž pod koly čínských vozičkův (a pod chodidly lidských tahounů jejich), pod kopyty koňů, mezkův a oslův znova a znova zdouvá se v nečisté a dusivé oblaky, ano i pod tichým a opatrným krokem velblouda zůstává po sobě ve vzduchu nekonečnou vlečku, jako koráb na moři širokou brázdu. Méně utěšeným jevil se nám způsob, jakým domnívali se řečení majetníci domův a domečků čínských nejpřípadněji hověti přísným nařízením nových pánův svých, pruských velitelův, o skrápění čili polévání ulic, k čemuž přidržováni byli pohružkami, ano zhusta užitím práva pěstního. Důmyslní a nejvýš spořiví Číňané, jimž líto je i vody, vybryndáli se »zbůhdarma«, třeba že studní všude v Pekingu je důstatek, mísili ji se vši tekutinou, jíž do rána se nastrádalo, ale nedalo se kloudněji použiti. Ovšem, nepřibývalo tím Pekingu vůně; než, přece jsem nechápal rozhořčení Prušáků, jež se jich rozmáhalo vždycky po takovém čínském výkropu, že jim bylo čichati o jeden odstín zápachu více – tam, kde čpí to co chvíli, kam jen se vrátneš, tučnou libovůní omastku brzy žluklého, brzy připáleného, z pouličních převozných kuchyní, s nímž jakoby o závod prodírá se omračný dech česneku s jinými a jinými výpary oltářův a svatýň čínského umění lukulského! Na tom dosti máje, o »zcela sprostém« smradu ze hnojišť a »míst slušnosti« ani se zvláště nezmiňuji; ten je tam všude – lokální; ale při tom tane mi na mysli, že bych měl prositi útlocitných čtenářek, které mne odhodlaně sledovati chtějí do všech koutů pekingských, aby prominuly, že mi není lze na osvěženou útlého jejich nosičku poskytnouti jim na té pouti aspoň molekulu šeríkové vůně.

Nuže, chutě dále ulicí Ha-ta. Ruch, jaký se tu všude jeví zraku našemu, ať jím utkvíváme na bohatých obchodech nebo u nuzných rohoží, ať jím sledujeme zástupy proudícího lidu mezi krámy a boudami, ať pány, kteří se tu vozí, v rozmanitých vozidlech, nebo chudásy, kteří jsou vlastním pohonem těchto ručních dopravních prostředků, vše skytá nám obraz nezvyklé čilosti, hybnosti a píle. Opravdu, v ulici Ha-ta bzučí to nejinak nežli jako v úli, a byť ani zde nechybělo trubců, přece dojem toho všeho vyhraňuje se v mysli naší představou horečné pilnosti. A to je v době, dobře řečeno, výjimečné, kdy účinem převratných událostí vrozená životnost domorodců doposud zajisté je ochromena, jednak také, kdy za přívalu cizinců, jichž

je tu na tisíce, možnost snazších výdělků spíše v lidu tlumí obvyklou snahu vyhledávati obživu klopotnou prací, než aby ji povzbouzela. A přece všude takový shon a taková dělnost!

I jest věru na podiv, že při tom všem Peking Číňanům slove jako hnízdo nehrubě pilných, ba spíše zahalčivých. Kterak bývalo tu asi dříve? A jakou dělností tedy vyniká lid čínský mimo zdi pekingské?

Prvé nežli rojištěm života čínského dále povedu milé čtenáře, od nichž jest mi tentokráte vyžadovati více trpělivosti, nežli kdy jindy, dlužno zvědět podrobnějších údajů o příslovečné pili toho lidu. A to pokud možná o pili všech tříd národa čínského. Poznejmež tedy nejprve výsledky pozorování a úsudky oněch badatelů, kteří prodlevše v Číně aspoň tolik let, co já neděl, slynou právem jako znalci její; tak mimo jiné na př. Dr. Smith[21] a Wells Williams, oba rodilí Američané. Potom následujtež skromné moje poznatky.

Ve své »Charakteristice čínského lidu« Dr. Smith vypráví toto: »Budiž nám dovoleno vymeziti pojem píce konkrétněji třemi rozměry: délkou, šířkou a tloušťkou. Délkou nazveme dobu vyměřenou prací, šířkou číselný odhad, kolika osobám nějakého tlumu, na př. národa, přísluší název pilných, a tloušťkou vydatnost ustavičné snahy, s kterou jednotlivci věnují se účelnému zaměstnání svému. Poměrem těchto tří činitelův určena je hodnota píce, vlastnosti to za dnů našich zvláště vážené a zajisté tím významnější, čím větší účastenství osob v počet pojatých podmiňuje hodnotu její. Šťastný národ, jehož věnem je převzácná tato vlastnost, vytrvalá píce, řízená vědomě k určité metě. Národ čínský vyniká v té příčině nad jiné.

Cestovatelům v cizích zemích udá se nezřídka pozorovati, že dojmy jejich bezprostředně nabyté o cizích národech neshodují se, ba často hrubě se liší od dojmů, které předchůdcové jejich, cestovatelé starší, zaznamenali po svých zkušenostech na těchže místech, ano i za podobných okolností. Tak je tomu v nejednom případě i zde, pokud se týká Číny, zejména povahy lidu čínského. Než, ať v kterékoli příčině rozcházejí se názory o lidu tom, v jedné věci zajisté shodují se výsledky pozorování a zkušeností všech cestovatelův, vydávající vesměs věrohodné svědectví o kromobyčejné, v pravdě mravenčí pili Číňanů. Kdo poprvé vkročil na půdu »Říše středu«, vždy měl dojem, že lid čínský v práci ani neustává; a že by tam bylo také lidí, již nepracují, na počátku není lze ani znamenati. Jsou ovšem i tam zámožní (byť zajisté jenom hrstka u porovnání s ohromnou většinou dělného lidu), kterým by nebylo nesnadno trávití věk blaze a pokojně, jimž by nebylo třeba pracovati. Život lidí takých nejevívá se však zraku cizincovu dosti patrně; cizinec nemívá hned a všude tolik příležitosti stýkati se s nimi. A přece ani bohatí neštití se obchodu, ale provozují jej i děle, jako by je pudila nouze.

Čínany tříditi dlužno podle toho, jak sami činí, v učence, rolníky, řemeslníky a kupce. Popatřme na každou z těchto tříd pátrající, jakou měrou v jedné každé je osobitě zřejma čínská národní ctnost, pílě. U prvé z nich, u kasty učených, k níž přináležejí, jak šíře je známo, i stav úřednický, v Číně i mimo ni smutně pověstný svojí úplatností a prodejností, nám západníkům nikterak nebude se asi zamlouvati způsob výchovy čínské, ježto vady její jsou příliš zjevný; přes to však aspoň jedna věc při ní vzbudí živý zájem náš, totiž poznání, že v říši Čínské není veřejných odměn, kromě odměn pilnosti.

Zdalo by se, že aspoň statky vezdejší, jimiž vládnou mohovití, leckterému synu boháčovu na studiích otvírají zadní branku, jíž by se bez obtíží dotřel nějakého úřadu, ubíjejíce v něm zároveň vzácný dar vytrvalé pílě. Leč tomu není tak, zejména pokud majetnost by mohla býti hlavní pakou k zakupování výnosných míst. Spíše slyšeti je ve všech územích stesky do počtu žadatelův o místo, jichž je mnohem a mnohem více, nežli míst. Zkušební síně stále a stále jsou přeplněny aspiranty buďsi na nejnižší, buďsi na vyšší hodnosti, a číslo uchazečův o jedinké místo úřednické začasť převyšuje deset tisíc. Náležitého pojmu o duchovní čilosti Číňanů nabudeme však teprve, představíme-li si, kolik nesmírné práce dá, chce-li kdo získati si pouhé připuštění ke zkoušce. Anekdoty o neslýchané píli našich (čínských) studentů-knihomolů, z nichž kterýsi učival prý se až i při skrovničkém světle svatojanských mušek (světlušek), a jiný nabodl knihy býku na rohy, aby se mohl z nich dále učit, zatím co mu bude krutě zápasiti s rozlíceným zvířetem, pozbývají zdání nedostížnosti, ježto ve skutečnosti za dnešních dnů tisíce a tisíce Číňanů činí více méně totéž. Tato pílě někdy sice nemívá tu delšího trvání, než toliko až dosažen je první stupeň úřední hodnosti; ale potom bývá veta i po vážnosti a účtě, jež jsou údělem jen těch Číňanů, kteří neochablou pílí po trnitých stezkách dospívají konečné mety vrcholných snah. Občas naskytá se podívaná, že děd, otec i syn toutéž zkouškou současně usilují dojíti téže hodnosti, tak že neúmorné vytrvalosti kmetův posléze v osmdesátém roce věku dostává se žádoucí pocty.

Roku 1889 z jara uveřejněny byly v »Říšském Pekingském Oznamovateli« rozmanité údaje o věku těch, kdož se podrobovali zkouškám v provinciích. Vrchní guvernér podával tam zprávu, že zimních zkoušek ve Fučau (angl. Foochow) účastnilo se 9 kandidátů starších osmdesáti let, a 2 kandidáti starší devadesáti let, kteří všichni dostáli všem požadavkům, a jejichž práce písemné provedeny byly přesně a čitelně. Všichni zkoušenci, kteří zdařilou zkouškou nabyli prvního stupně hodnosti a ve lhůtě 60 let složili další tři zkoušky, leč při poslední, páté, neměli zdaru, obdrželi přes neúspěch svůj příslušnou hodnost honoris causa. Také ze zprávy guvernéra Honanského vysvítalo, že v jeho provincii 13 kandidátů více než osmdesátiletých a

1 starší devadesáti let, podrobivše se zkouškám, přestáli skvěle devítidenní přísné zkoušky; práce jejich vynikaly znamenitým slohem a nejevily v nejmenším známky staroby svých původců. Než, distrikt Anhui překonává ostatní, vykazujíc 35 kandidátů starších osmdesáti a 18 starších devadesáti let.

A jako učenec, tak i čínský rolník je vzorem neobvyklé píce, nemaje nikdy dosti na práci, aniž říci moha, dokud živ jest, že by dílo jeho bylo zcela dokonáno. Kromě nedlouhého období prostřed zimy v severních oblastech, není snad jediného dne, kdy by nebylo nic na práci. Vlastně je to všude u sedláků, že je času vždy na mále, a práce stále dost; ale čínský venkovan jeví takou píli, že asi zhola nikým nebývá předstižen.

Než, ani čínský řemeslník, nejen že v ničem nezadá řečeným již dvěma představitelům svého kmene, spíše ještě nad ně vyniká houževnatou přičinlivostí; snad o to více, že neodbytná nouze stále a stále drze vtírá se mu do jizby, jako rolník věnuje nejúzkostlivější péči sebe nepatrnějšímu trsu zelin, stále a stále jej ochraňuje před hmyzem, jehož bezpočetné roje hubí nezdolnou pílí, tak podobně i řemeslník vynasnažuje se svědomitě, aby si udržel i nejskrovnějšího zákazníka; namáhá se do úmoru pro kus toho chleba, lépe řečeno pro hrst rýže, jíž má zapotřebí sobě i těm, které živí prací rukou svých. Kdo měl příležitost pohybovati se v krajinách, kde jsou vozové cesty, zkusil zajisté, chtěl-li odebrati se do jiné osady, že, podle tamního zvyku, přiměli jej vyjeti pěkně záhy – hned po půl noci. A po cestě ať v tu neb v onu hodinu, vždy bylo mu potkávatí vesničany čile za nějakým zaměstnáním jdoucích; nebylo-li již nikde pranic jiného na práci, aspoň bedlivě sbírali výkaly zvířecí, potroušené po cestách, jako mrvu na pole. Nezřídka také je lze přesvědčiti se, kterak lidé nuzně a lopotně shánějící živobytí, hlavní zaměstnání nastavují druhým vedlejším, když výdělek z hlavní živnosti o sobě nestačí. Tak na př. člunař tientsinský když řeka zamrzla, chápe se hbitě sáněk jako rychlého a levného přepravního prostředku. A rovněž i sedláci, kdy není polní práce, zabývají se horlivě výrobou klobouků, pletením slaměných rohoží a podobnou živností, jejíž výrobky právě jsou hledaným zbožím vývozním. O čínských ženách právem se tvrdí, že nikdy nezahálají; Číňanka byť i sedíc mezi dveřmi bavila se klevetěním, vždy aspoň párá se s nějakou prací ruční. Někdy přede bavlnu. Ale nikdy časem nemrhá.

Stejnou horlivostí v práci vyznačují se čínští kupci a jejich zřízenci. Ačkoli sice ani u nás není snadno představití si obchodníka zahálčivého, přece i při nemalé přičinlivosti své oproti čínským soustavovcům vyjímá se jako pravý soukromník. Nebohý kupec čínský pro samou práci nemá kdy se vyspati, a dnů svátečních, kdy by si pohověl po neustálém přetížení a

nesmírné únavě, není mnoho. V Číně otvírají krámy velmi záhy a zavírají pozdě. Knihvedení mají tam tak složité, že milému účetnímu, chce-li býti práv, jest pílati se v nich do pouhé noci. Jako duchaplná kratochvíle vedlejší platí tam třiditi čínské mince a pátrati, zda-li by mezi nimi nebylo snad ještě poněkud cennějších kusův, aby je obřezali, aspoň ještě o znáničko, nebo aby je prodali sběratelům starožitností.

Ze všech občanských stavů v Číně stav úřednický vyžaduje v pravdě nejvíce námahy a píce; ale, nastojte, právě k němu nesou se nejhoroucnější touhy největší části čínských snaživcův. Aby došel úřadu, ctižádnostivý všecku snahu svoji vynakládá, nežele ničeho, ačkoli v postavení tom, buďsi to úřad kterýkoli, byť sebe podřízenější, očekává jej taková hojnost práce nejrozmanitější a zodpovědné, nejenom obrazně, ale v pravém slova významu, až těžko uvěřiti. Jistý proslulý státník čínský stěžoval si tlumočníku jednomu v Pekingu takto do přílišného přetížení prací: »Den co den vstávám o 2. hodině s půlnoci, abych od 3. do 6. z rána konal palácovou službu u císaře. Od 6. do 9. zasedám v senátě jako člen tajné rady, od 9. do 11. jako náčelník v ministerstvu války; potom od 12. do 2. s poledne jest mi zasedati v nejvyšším trestním soudě, načež od 2. do 5. nebo do 6. hod. večer zabývám se vysokou politikou jako jeden z ministrů vnějších záležitostí. To vše spadá v pravidelnou moji činnost úřední, je to řádný můj rozvrh hodin; ale mimo to jest mi účastniti se rozmanitých komisí, jež dlužno zařaditi do běžného rozvrhu tak, aby hlavních povinností nebylo zanedbáno. Posléze o 7., někdy však až o 8. hodině večer bývá práce skončena.« Jaký div, že řečený hodnostář již po šesti měsících neúnavné činnosti zmožen jsa prací zahynul. Není to řídký úkaz v Číně, že právě úředníci v nejvyšších třídách hodnostních takto předčasně ukončují svoji dráhu, ač právě z nich mnozí na prospěch vlasti své měli by déle žiti.

Pojem délky, na začátku této stati řečený, kde konkrétně vymezujeme výměru »píle«, znamená tam počet pilných a zároveň i čas, jež píle ta vymáhá. Pracovní den začíná se u Číňanů velmi záhy, začasté již brzy s půlnoci. Císař čínský udílí slyšení, co dvory evropské ještě si hoví v nejhlubším spánku. Nám připadají tyto noční audience snad bláhovy; ale Číňanům se zdá, že by jinak ani být nemohlo, a jaký div, že po vši říši vedou si tak, aby se i v tom podobali svému císařskému vzoru, »synu nebes«.

Kotláři kantonští, výrobci staniolu ve Fučau, řezbáři v Ningpo, dělníci v šanghajských mlýnech rýžových, zástupové dělnictva zaměstnaného třibením bavlny, všichni pracují do pozdní noci, a na úsvitě opět práci začínají. Dávno před rozbřeskem cestující potkává rolníky, kteří z míst několik hodin cesty vzdálených pospíšili na trh, jenž začíná se s pravidla při

východu slunce. Zatím co my Evropané pojídáme první svoji snídani, bývá čínský trh již u konce. Není větší protivy, než vyjít si v létě za jitra o půl šesté na potulku hlavní třídou Šanghajskou. Evropanů, kteří vystavěli u vody své paláce, v nichž provozují svůj obchod, není ještě spatřiti, kdežto Číňané čile si vedou již hodnou dobu. Trvá ještě hezky dlouho, prvé než objeví se »na obzoru« bílé panstvo, důstojně se stavíc ku své práci; a to má Číňan již půli své denní práce odbytou.«

Pravou příčinu neobyčejného zjevu, proč vlastně Číňané, na rozdíl od jiných národův asijských, pracují tak vytrvale a rádi, shledává Sir J. Davis v úspěšných opatřeních vládních, kterými lid byl naváděn ku práci a vychováván k horlivosti v ní, až se moudrému systému tomu povedlo, že lid ponenáhle oddaně se vpravil v úděl svůj. To je na věci také nejvíce hodno pozorů, a cizinci jest dlouho a bystře bádati o životě lidu čínského, aby tomu náležitě porozuměl. Výrokem svým o »zálibě Číňanů v práci« Sir J. Davis patrně ťal do živého.

Zbývá ještě přičiniti drobnou poznámku o vydatnosti píce Číňanovy. Číňan je Asiat, a koná dílo přec jen také po asijsku, třeba by se jinak lišil od svých sousedů. Není tedy lze na jeho práci přikládati měřítka našeho. Nám stále připadá, že té dělnosti čínské, již tak značně si vážíme, přece troška čehosi se nedostává. U nás je na jevě, že bez okolků chápeme se práce, jak sama toho vyžaduje, kde je potřeba, ráz na ráz. Ale Číňan, věren jsa ve všem zděděnému náboženství a libomudrctví svých praotců, nedá se přiměti, aby zanechal důsledné, navyklé váhavosti. Tráví stále z minulých tisíciletí, a právě jako bozi Homerovi, nikdy nemívá naspěch.

Patříce na pilný lid ten, věru nemáme za jiné, nežli že je potřeba pamatovati na časy budoucí, kdy plémě bílé a žluté utkají se spolu v usilovnější soutěži, než jak uvykli jsme patřiti na ni dosud. Které z obou potom chtěc nechtíc podloží se druhému? Má-li pravdy do sebe výrok Šalamounův, že ruka přičinlivého dobývá statkův a bohatství, mají Číňané zajisté nejvíce čáky ze všeho lidstva v širém světě; tak by také bezpečně věc dopadla, nebýti toho, že nemají za to některých jiných stěžejných vlastností. Teprv až v čínském svědomí náležité místo zaujme poctivost a upřímnost, lid ten zajisté bude sklízeti utěšené plody nesmírné píce své.«

Až potud Dr. Smith. Vážím si nesmírně vzácných zkušeností muže, jenž půli věku svého ztrávil mezi Číňany, a nedivím se místům jeho stati, kde o lidu tom brzy horuje, brzy notně jej kárá. Rozcháším-li se s ním někde v úsudcích, je to zajisté jenom v podřízenějších věcech. Na mne na příklad píce lidu čínského činila dojem poněkud jiný, ať jsem se jí podívoval již za první své návštěvy, zcela krátké, nebo za posledního, delšího pobytu svého v Pekingu. Za

prvé cesty své událo se mi důkladněji poznati, jak pilný je lid selský, kdežto za poslední mé výpravy, zde v Pekingu mezi lidem po výtce po městsku se živících, i píle jevila se o něco jinak než na venkově. V jádře svém však tu i tam jest jedna, stejně veliká, stejně hodna podivu ta čínská píle, jež ode dávna byla srovnávána s pílí mravenčí. Právě tak ji nazývali také ti, kdož opojeni byvše její velikolepostí, dávali nám ji za vzor hodný následování. Také mně zamlouvalo se ode vždy případné to srovnání.

Vidím-li mravence, jenž řízen jsa pouhým pudem, na své pouti s uchvácenou kořistí, stonásobně těžší jeho těla, hmoždí se vytrvale, aby ji dovlekl k mateřskému sídlu, mraveništi, a odevzdal ji do společné zásobárny, kde se takřka rozplyne v nic a kde jeho konečný podíl na kořisti bude pranepatrný: nemohu nepřipomenouti si nebohého Číňana třídy nejnižší, která chová tři čtvrtiny všeho národa. Nikde není nepoměr píle a práce ke konečnému výsledku, totiž k užitku z ní vyplývajícimu původnímu činiteli tak křiklavý, jako v Číně. A jako mravenec puzen je přírodními zákony, jimžto mnohdy z nedostatku lepších názvů říkáme »boj o zachování jedince a druhu«, ku příslovečné pílí na prospěch mravenčí obce, kdežto sám vydán bývá zkáze v tisíceré podobě, tak i nebohý Číňan. Než, tomuto ubídnělému, upracovanému chudšas je zajisté ještě hůře, ježto jsa člověkem je si vědom zkázy odevšad naň zející. Jako příšera vznáší se stále nad ním strach z neúrody, rozvodnění řek, nedostatku práce, choroby; stíhá jej zlovůle a útisk silnějších, po výtce úředníkův, a vyděračnost soudů. Pověřivost lidu čínského a víra jeho v zlobohy lidskému rodu nepřátelské, všude a vždy na něho číhající, činí jeho bytí rovněž málo závidění hodným. Zkostnatělost pak a ješitné sobectví jedněch, a vrozené, část bytosti čínské skládající přílišné lpění na starých zvycích, jehož snad někdy v bůhví kolikátém budoucím pokolení bude možná se zhostiti jsou bez odporu horšími závadami na cestě ku šťastnější metě lidu čínského, nežli balvany, přes něž jest mravenci vláčeti přetěžkou kořist.

Však ještě jinak, nežli nesmírnou pílí svojí, národ čínský podobá se mravencům – budiž prominuto přírodozpytci toto srovnání.

Číňané vynikají totiž vzácným darem, jež skýtá jim příroda přehojnou měrou; jsou nadáni neobyčejnou houževnatostí života, již nazveme životností. Na životnost jejich jest nám patřiti jako na obnovovací sílu čínského plemene, na schopnost přizpůsobiti se nejrozličnějším poměrům, na pramen dlouhého věku a na znamenitou úpornost těla oproti námaze a nemocem.

Z nejprvnějších dojmů, jež se vtiskují cizincově mysli, je zdánlivé snad přeplnění země lidem. Leč přelidnění to není jen zdánlivé, nýbrž pouhou skutečností. Také Žaponsko je hustě obydleno, ale tam okolnost ta nebije tak do očí, jako v Číně. Nejvíce u věci té nám připomíná Čína střední Indii; ale Indie hostí hojně různojazyčných kmenů národních, kdežto Číňané jsou v podstatě veliký národní celek. Vstup kde vstup na půdu čínskou, všude jest žasnouti, kterak jest přelidněna. Kdekoli by se nejevilo přelidnění to, ihned se namane samozřejmá příčina, vylučující všecku pochybnost, proč je tam obyvatelů tak poskrovnu. Tak na př. povstání tajpingské, a brzy po tom mahomedanské s hladomorem za let 1877–78, jež zuřil přímo strašlivě, postihlo patero území čínských a způsobilo úbytek obyvatelstva o mnoho milionů. Také sledy války nemizívají tam tak snadno a brzy jako u nás, ježto Číňanům jest proti mysli opouštět starý domov a vyhledávati nových sídel. Opět a opět vysvítá, že síly rušivé nestačí tolik rozkotati, co mír dovede zbudovati. Připadá nám, že za období míru v několika desetiletích Čína by se vyhojila ve všech končinách svých ze všech ran a svízelů, jež jí zasadilo minulé století.[22] Vsi a města čínská hemží se v pravém slova významu mladým pokolením, a je věru diviti se, kde se berou prostředky na výživu takového roje dětí a na jeho bytí i ledajaké ošacení. Než, připomeňme si, že v mnohých a mnohých případech skutečně prostředků takových se nedostává. Jinými slovy řečeno, strašlivá nouze nebrání, aby obyvatelstva nepřibývalo.

Přibližnou představu o nesmírném vzrůstu obyvatelstva »Říše středu« lze si učiniti jediné ze spotřeby opia, onoho zlého nepřítele žlutého plemene. Není tu sice statistiky o přibývání lidnatosti v procentech, ale již z ohromné číslice duší, jež obecně pro Čínu přijímá se za platnou (odhady pohybují se mezi 250–400 milionů), vyplývá, že zajisté je číslicí velikou i ve skutečnosti. Kromě toho, Číňan žení se velmi mlád a žádost potomstva je v něm značně vyvinuta.

Jaký to rozdíl mezi neustálým vzrůstem žluté rasy a stavem zalidnění ve Francii, v níž poslední statistické údaje vykazují úbytek! Skutečnost ta vzbuzuje vážné obavy o budoucnost země této. Jedno z nejhlavnějších přikázání lidstva zní: Rost'te a množte se! Kýsi učenec správně připomněl, že jest to jediné, čeho člověčenstvo vsutku dbá, Čína pak obzvláště.

»Ši-pa-sang« (18 provincií čili říše čínská) rozprostírá se po nesmírné drzavě, zabíhající nejrozmanitější poměry půdy, podnebí a plodin. Číňanu daří se v pásmu rovníkovém jako v ledovém nebo mírném. Objevují-li se kde rozdíly u plemene toho v podmínkách životních, je

to důkaz, že lid ten dovede se přizpůsobiti všem země končinám. Vystěhovalci činští pocházejí z pravidla jenom z malého území Kuangtungu a Fu-kienu. Ale ať zaměří kam zaměří, do Západní Indie, do Siamu nebo do Východní Indie, do Austrálie nebo do Polynésie, do Mexika, do Spojených Států, do Rovníkové nebo do Jižní Ameriky, vždy o nich doslýcháme, že všude zdomácnují až na podiv brzy. Ano, znamenati jest, že tak záhy uvykají novému domovu, a pílí a spořivostí tak předstihují dotyčné tuzemce, a tak veliká že je pospolitost jejich, že jim zabraňováno bývá přistěhování, aby domácí plémě před nimi bylo chráněno. Za takových okolností Nečínan slýchá ovšem s povděkem, že neblahý ten lid po většině nejeví chuti stěhovati se. Kdyby tak dnešního dne Asie byla plna takových národů, jichž nemožno by bylo zdržeti, a ti by v době stěhování národů vysílali na západ přebytečné splozence své, co by zbylo z nás podle zásady, že silnější vyhraje?

Při naprostém nedostatku zpráv statistických nelze, pohříchu, než jen povšechně se vyjádřiti, jak dlouhá bývá pozemská pouť Čínanův; lze však tvrditi, že v Číně není krajiny, kde by nebylo mnoho lidí požeňnaného věku. Stáří těší se zde nevšední úctě a šetrnosti, ježto dožiti se mnoha let pokládáno je tu za velikou čest a za první z patera blahoslavenství. Také dávají si tu záležeti, aby věk svůj určili přesně; než, věc není tak snadnou, ježto lidový způsob počítání dává výsledky všemožné, jenom ne správné. Také z nápisů na náhrobcích vyčítáme údaje o dlouhém věku průměrného čínského člověka. Ovšem že mívají hroby přiměřené tabulky s nápisy jenom v krajinách, kde jsou lomy; ale ani tam jich vždycky nebývá.

Zhusta slýchati jest o Číňanech více než stoletých. A také soupis všech starců vykazoval by jich zajisté velmi mnoho, třeba bychom nevzali za základ věk 100 let jako číslo nejmenší. Vezmeme-li ještě v úvahu, jak nevydatná je strava převážné části obyvatelstva, žasneme věru, že přes to přese vše tolik lidí dožije se tu tak vzácných let. Není zajisté věci neznámou, že v přítomném století pozvolna roste průměrná výše věku lidského, jednak účinkem zevrubného studia, jednak horlivým odklizením společenských nepřístojností, dík zdravotnictví stále se zdokonalujícímu, dík podivuhodným výsledkům vítězně postupující vědy lékařské. Aby u věci té lépe vynikl rozdíl poměrův u nás a v Číně, mějmež na paměti, že je Čína za našich dnů zcela takovou, jako bývala za časů Kolumbových. Kdyby nauky socialní a lékařské v Číně provedly, co u nás provedeno bylo ve směru tom za posledního půlstoletí, v zápětí rozmnožil by se neodvratně počet starců.

Známa je zajisté jednomu každému cizinci naprostá netečnost Čínanů ke všem zdravotnickým předpisům a zařízením; zajisté mnohý z nich zakusil, že Čínan stíhá opovržením dobromyslné

horlivce, kteří se snažili poučiti o těch věcech zdejší lid. I jest cizinci pravou záhadou, že nepodlehne kdekterý Číňan přerozmanitým nemocem a chorobám. Zmírá tu sice rok od roku bez počtu lidí různými neduhy, jež by zajisté bez obtíží daly se vyhojiti; než právě okolnost, že případů těch není ještě mnohem a mnohem více, svědčí o značné životní síle Číňanů a znamenité úpornosti tělesné oproti nemocem, povážíme-li, že přemnohý z nemocných neužíval pražádného léku. Houževnatost je právě tak příznačnou vlastností čínskou jako lehkovážnost, s níž za nejmenšího podnětu vydává život svůj v sázku. Ježto nemáme statistických dat ani o takových věcech, jest nám spokojiti se s udáním cizinců, jež ale, povděčně budiž tu připomenuto, s každoročním přibýváním cizinských nemocnic a lékáren jsou stále a stále hojnější a cennější.

Velmi vhodnou látku pro posouzení čínské životnosti poskytlo by snesení zpráv lékařských již za jediný rok, abychom se důkladněji o tom poučili. Ale, jak se věci podnes mají, nelze uvést než několik příkladů, z nichžto dva zažil jsem sám, »dí dr. Smith«, původ třetího pak hledati jest v nemocnici tientsinské. Nejpozoruhodnějším na příkladech těch jest právě, že nejsou výminečnou zvláštností, nýbrž případy téměř všední, jež se přechasto přiházejí.

»Před léty bydlil jsem u jedné čínské rodiny. Jednou zalekl mne hrozný křik pod oknem, kde stál úl z pálených cihel s velikým česlem u země. K němu totiž přibatolil se hošík asi čtrnáctiměsíční, jenž máje úl za vhodné místo ku hře, byl tak hloupoučký, že vlezl do něho. Hlava dítěte byla po čínském způsobu hladce oholena a celá červená. Včely, málo jsouce potěšeny zjevem vetřelce, vrhly se na něj a jaly se jej bodati do hlavy. Prve nežli bylo lze ho zachrániti, utrpěl více než 30 ran žihadly. Nebohý křičel ovšem hrozně po několik minut, ale za krátko potom zcela pokojně usnul na peci. Ježto nebylo po ruce nižádných léčiv, nedáno mu masti ani čeho jiného. Hošík spal klidně po celou noc a ráno nebylo na jeho hlavě ani sledu nějaké opuchliny.

Roku 1878 onemocněl kočí, ve službě u cizí jedné rodiny v Peking, tyfem, jenž právě zle zuřil, vyžaduje si obětí nemálo. Třináctého dne, když nemoc dostoupila vrcholu, na smrt nemocný velmi byl rozčilen a stěží dal se ukrotit. Tři strážcové bděli u lože jeho, brzy podlehl však únavě. V noci byl chorý připoután k lůžku, aby nevstával. Než, přes to povedlo se mu, co strážci spali, že vysmekl se z provazův a ušel, všecken jsa nahý. Pohřešili jej o třetí z rána; i bylo vše prohledáno, i ve studni pátrali, do níž také byl by se mohl uvrci. Potom uznamenali stopy jeho na ohradní zdi 9–10 stop zvýší, na niž vyšplhal se po stromě. Odtud seskočiv a spadnův na druhou stranu, vbředl do příkopu plného vody, jenž běží mimo dlouhou

zed', oddělující město Tatarské od Čínského. Tam konečně našli jej po dvouhodinném slídění. Dřepěl ovšem již hodně dlouho ve vodě, ochlazuje si v ní zimničnou horkost, a když jej posléze dopravili domů, bylo skutečně veta po zimnici. Chorý zotavoval se ponenáhle, ale bezpečně!«

V Tientsinu byl člověk asi třicítiletý, jenž se živil sbíráním vystřílených patron na cvičišti dělostřeleckém. Jednou však vybuchlo nalezené pouzdro a utrhlo mu levý hnát. I dopravili nebohého do nemocnice, kdež mu odňali nohu pod kolenem. Ale na místě, aby si našel zaměstnání méně nebezpečné, docházel zmrzačený opět na stělnici, jedva se poněkud byl vzpamatoval. A neuplynulo ani půl léta, stihla ho ještě horší nehoda. Novou explozí utržena mu levice v nadloktí a pravice hrozně popálena; mimo to v obličeji byl těžce zraněn, od kosti nosní k hornímu rtu jevily se četné trhliny, pravé ucho, pravé víčko, čelo a na pravé ruce klouby vážně byly pohmožděny střepinami pouzdra nábojového. Tak ležel, nebožák, čtyry hodiny v úpalu slunečním, s pola v mrákotách, až jej náhodou tam našel mandarin, jenž nařídil sluhům, aby dopravili raněného do nejbližší nemocnice. Než, sotva že soucitný úředník sešel nosičům s očí, zprotivilo se jim patrně vléci se dále s chud'asem; i hodili jej do příkopu, aby v něm dodýchal. Přece však člověk ten, jakkoli mu mnoho krve uběhlo, napjav poslední síly, doplazil se z příkopu několik set metrův až ke krámu, před nímž ležel veliký koš na mouku. Obrátiv koš rukou méně zraněnou, lehl si do něho. Lidé, jimž koš náležel, odtáhli potom chud'asa ke dveřím nemocnice, aby se ho zbyli, a zůstavili jej osudu jeho. A nastojte, ačkoli všecek byl tak bídný, ač i tepot jeho žil povážlivě byl ochablý, a také ani okolnost, že člověk ten asi oddán býval kouření opia, nezvyšovala naději, že zůstane na živu, přece nepozbyl vědomí a hovořil zcela bystře a souvisle. Ani léčení jeho nedoznalo vážnějšího přerušení, krom průjmu, jenž dostavil se pátého a šestého dne, a kromě malého záchvatu zimnice bahenní (malariae), a za čtyři neděle bylo mu lze opustiti nemocnici, ježto byl dokonale vyhojen.

Kdyby lidé, jako jsou Číňané, uchováni byli strastí války, hladu a moru, zdali by neovládli jednou snadno polovici, ba snad i více, naší zeměkoule, jsouce živi aspoň poněkud podle pravidel zdravovědy a majíce i s důstatek náležitě potravy — —?«

* * *

Pozdržel-li jsem se poněkud déle u některých význačnějších rysů povahových lidu čínského, doufám, že nebude mi laskavý čtenář zazlívati, jednak proto, že charakteristiky té je nutně zapotřebí k pronikavějšímu poznání lidu toho, jednak i, že jsem již dříve na místě případně upozornil, že mi bude častěji odbočovati od popisu zajímavé ulice Hata-men. Vracuje se opět k líčení výstavností Hatamenských obracím pozornost čtenářovu nejprve k obrázku, aby snáze vybavil si představu, jak asi vypadá zevní zařízení nejbohatších obchodních domů pekingských. Krám větší tamo vyobrazený náleží čínskému drogistovi, lépe řečeno lékárníkovi, a menší vedle obchodníku čajem. Průčelí prvé, zbudované proti všem pravidlům »fong šveje« výmínečně až do výše jednoho patra nad střechy ostatních domků, obyčejně jenom přízemních, všecko je vykrášleno řezbami a zlacením, a břevna sloupové jeho vybíhají v symbolické dračí hlavy. Vše je tu ozdobami až přetíženo, nasvědčujíc bezděky tomu, jak výnosný je i v Číně prodej léčiv. Dolejší část průčelí krámu není ozlacená, za to však, jako balkon a sloupové, natřena lakem barvy »dračí krve«. Co splývá příliš k zemi a bylo by snadno kořistí zlodějův, uklízí sluha na noc do krámu; tak na př. i růžencovitě navlečené ozdůbky, jež jsou zároveň odznakem cechu, a jež hlásají, co vše v krámě tom se prodává.

Názorné návštěví takové je tu zcela na místě, ježto nápisy, kterých na krámech čínských je více než všude jinde, s devíti desetin bývají obsahu zcela jiného, nežli z oboru zbožíznalství, neudávající mimo to ani jména majetníka obchodu. A jako téměř v celé Číně, tak ani zde nedozvěděli bychom se ani z nápisů na dveřích, ani z oněch na sloupu, jenž podepřen jsou dvěma velikými kameny ční do výše asi sedmi metrů, jak zní zdejší firma obchodní a které zboží zde se prodává. Výkladních skříní či tak zvaných výkladců není tu také, ježto přemnozí obchodníci, jako na příklad prodavači porculánu, starožitníci a vetešníci, část zboží svého vykládají na ulici. Ale ony visuté ukázky zboží, jež zavěšeny bývají na žerdích vyčnívajících vysoko nad střechu, trčívají z podstřeší do ulice nebo splývají s balkonů, nedostatkům těm odpomáhají náležitě; aspoň podle nich každý Číňan rozeznává již z daleka, který to je obchod a s čím.

Nápisy štítů pekingských, zhusta kalligraficky provedené zlatou barvou na černé půdě, nebo černí na půdě rumělkově rudé, buď bývají připevněny na průčelí na příč, nebo trčívají ze země jako žerdi značné výšky. Mnohé dal jsem si přeložiti, a z větší jich části jsem vyrozuměl, že byly dílem zbožnými nebo mudroslovnými prűpovídkami k potěše nebo poučení čtoucích, dílem podivnými názvy, jimiž majetníci přezdíli své obchody a domy. Z názvů těch uvádím některé, jako: »U mandloňového květu«, »U dlouhého věku«, »U desíti dobrých geniů«, »Zahrada věčného mládí« (nad krámem ševce, souseda mého, kolébala se –

vedle obrovské, ploše do dřeva vyřezané, zlacené zimní boty – tabulka s nápisem: »Soulad ctností«), nebo lákavé: »U pramene láce«, »Výkvět dobrého a snůška rozmanitostí«, »Koření zdraví, trs mužského potomstva«.

Než, nechybělo tu ani průpovědek, jak již řečeno, a mravoučných pravidel, vyňatých z knih starých klasiků čínských, jež však obsahem svým neodnášely se ani v nejmenším k okolí svému nebo k tomu, co dotčený obchod poskytoval; ba, také bylo tu dosti dlouhých modliteb k božství, které případně ten či onen majetník uctíval přímo ve svém krámě, maje tam hned pro ně postavený oltářík. Ukázkou stůj zde jeden z kratších takových nápisů, modlitba k bůžkovi, jež napsána byla vně krámu jednoho na stěně:

»Řid' obchod spravedlivě a poctivě! Buď přízniv a milostiv mně ve všem podnikání! Chraň jmění mé a zúrodni je, jako vláha zúrodňuje zemi! Nechať zisk můj hojnější je zrnek písku v řece!«

Nuže, vejďme i do lékárny a popatřme, jak je zařízena a jaký je v ní život. Ve směsi rozmanitého zboží, již není lze najednou přehlédnouti, znamenáme hned na prvý ráz, že i vnitřek vyzdoben je nápisy na stěnách všude tam, kde stěny nejsou zastavěny lékárnickými regály. Mimo nápisy, čistě provedené, jsou hlavní výzdobou vnitřku desky s krásnými řezbami, jemně lakované, a hedvábné nebo papírové kakemony.

Za pultem lékárny stojí obstarlý Číňan s dvěma mladými pomocníky, již vítají nás všichni pohledem nevalně přívětivým. Jsme »bílí ďáblové«! Naše návštěva patrně tedy není jim valně vhod; raději by nás viděli někde tam, kde rostly některé z drog vyložených tu v krámě na prodej. Ale, díky průvodčímu mému, taje brzy led nevlídnosti na teple, jež je asi stejně mocného účinku všude v cizině. Je to znalost domorodého jazyka a zvyků lidových. Hned je veseleji! Pozdravili jsme se obřadně a pan »lékárník« nutí nás, abychom se posadili, káže přinést nám čaje, vykládá, co má v té oné fiole, v tom onom kelímku, a předkládá mi drogy, z nichž některé hodlám koupiti.

Té rozmanitosti a podivnosti léků čínských, jež uloženy jsou ponejvíce v hrncích a hrnečkách porcelánových nebo hliněných! Láhvic na tekutiny není tady viděti tak mnoho. Kamenné a mosazné kelímky, váhy, láhvice a jiné náčiní »latinské kuchyně« zdejší připadají mi jako staří

známí. Kde jen, probůh! jsem je viděl, vzpomínám si. Kde jinde, nežli v nezapomenutelné naší výstavě národopisné, ve »Staré Praze«, v středověké lékárně! Na procházkách svých Pekingem nejednou, ať již u stánků toho neb onoho řemesla, ba i u pouličních kuchařův a pekařů, jako bych s panem Broučkem byl si zajel do středověku – tak primitivní, středověkým evropským podobné nástroje zřel jsem tu.

Čínská farmakopoea čili kniha léků, »Pen Tsau«, o padesáti čtyřech svazcích, zná půl tisíce léků hlavních, z nichž asi 350 je původu rostlinného, třicet nerostného a ostatek živočišného. Poslední jsou nejzajímavější. Nechybí mezi čistě čínskými léky ani těch, jimž i leckde u nás pověřivý lid kdysi připisoval zázračný účinek; takovými jsou na př. i moč a sušené výkaly živočišné (zde v Číně i lidské), krev, plíce, játra nebo žluč lidská (v Číně zločinců popravených).

Pochyboval jsem, že by v této lékárně vše bylo na skladě, co »Pen Tsau« uvádí, ale pan »lékárník« ujišťuje, že je tomu tak! Neboží nemocní čínští! Mně zdravému obracel se žaludek v těle! Viděl jsem tu, abych jen několik z nejučinnějších »lékův« uvedl: sušené červy, larvy muší a jiné, housenky bource hedvábníka, škorpiony, brouky (chrousty), myši, žáby, cikady, kůže pasovců i hadí, žlučové kaménky opic, jelenův a j., sušenou žluč a játra, chrupavky, kosti zvířecí, parůžky mladých jelínků, lebky tygrů, vosí hnízda, ptačí trus a mnohá jiná odporná materia medica do nekonečna.

V láhvích byla tu i lidská moč i placenta, (!) šťáva ropuchami vyměšovaná a všeliké vodičky osvěžné. V čínské farmakopoei jsou afrodisiaka, jichž za drahé peníze hojně se užívá. Z nevinnějších uvádím kořen ginsengu,[23] žraločí ploutve, oslí vodičku (z oslí kůže připravovanou), prášek z tygřích kostí (po výtce lebečních), hnízda salangan. Jiná, ta dražší, jsou původu takového, že pro odpor, jež vzbuzují už pouhá jména, není lze jich ani zde uvést.

Že jsou lékárny čínské výnosny, bylo mi patrné již z toho, jak mnoho vcházelo sem kupců! Někteří přinášeli s sebou recepty, jiní ze zkušenosti vlastní poručili si léku, a opět jiní dožadovali se rady majetníka lékárny. Čínské předpisy lékařské jsou neméně zajímavé nežli lékárny a léky samé! Jakýsi zámožný kupec, jak soudím podle šatu a že přijel povozem, vybalil tu z ozdobné, po boku mu visící vyšívané schránky »recept« zděli půldruhé stopy! Co nejzdvořileji – a po obřadném představování – vyprosiv si recept do ruky, zvěděl jsem pomocí přítele Dr. Smitha, že jest na něm předepsáno dvacet sedm různých léčiv, která po pořádku, jak byla napsána, shora dolů, opatrně a rozvážně sám pan chef, přerušiv nyní rozhovor s námi,

odvažoval, každý zvláště balil, tekuté do láhví naléval, a pak vše pečlivě zabaleno v jedno doručiv kupujícímu, vysvětloval mu, jak by měl doma lék připravit a smísit! Konečná příprava léku děje se v Číně vždy až doma, v příbytku nemocného, a nikoli v lékárně! Další zvláštností lékařských předpisů jest, že – až na malé výjimky – čínský lékař, nesvědomitý šarlatán, neudává množství léků na váhu, nýbrž připsuje, zač má se ho dát. Nejsilnější a nejúčinnější léky píše nahoru do prvních řádků, slabší (!) dolů! Jest tu v Číně všude zvykem, že, kdo je méně zámožným, smlouvá v lékárně, a případně i některou z dražších součástí léku dodatečně v lékárně přeje si míti vynechání, aby uspořil! Že by tím lék ztratil na účinnosti, nevěří – a má pravdu! Případně vezme některé lacinější (třeba »slabší«!) ingredience dvojnásobnou dávku a mne si ruce radostí nad svým důvtipem! Konečně – jak jinak! – i v Číně nemocní buď se uzdraví, buď umírají! – – –

Obřadnými poklonami byvše vyprovozeni ke dveřím (já jsa o dollar chudší sic, ale s návštěvou nejvýš spokojen), opustili jsme lékárnu, abychom se zastavili vedle, v krámě obchodníka čajem. Později, za vhodné příležitosti, neopominu popsati domácnost čínského lékaře, při čemž, pokud možná, zasvětim čtenáře i v taje čínské »vědy lékařské«. Bylo by škoda zanedbati cos takového – – –

Krám obchodníka čajem je toliko přízemní a jak zvenčí tak i uvnitř méně bohatě zdoben předešlého. Za to však v severovýchodním koutě,[24] vedle bůžka štěstí, také místnímu bůžkovi jako patronu postaven je oltářík zvláštní, a před oběma zapáleny vonné doutnáky. V malých balíčkách je tu zavínuto i rozloženo množství hedvábí, jehož lepší druhy vesměs dovážejí sem z jižní a střední Číny; hrubší hedvábí bourců, živících se listím dubovým, pochází z Číny severní a i Manžuska. Po zvyku čínském je nám nabízeno za ceny nestydatě veliké. Ovšem že smlouvající, dostali bychom je takřka za polovinu – ale přece ještě draž, nežli v malých stáncích na ulici, kdež u vetešníků znalec lépe nakoupí. Pošetilý, kdo – jako na př. někteří evropští vojínové, již později sem přišli – v horečce nákupní dráze tu kupuje staré přeleželé hedvábí, nežli by lepšího nakoupil doma. Nejlepší hedvábí čínské lze koupiti za cenu přiměřenou jen v řádných velkoobchodech domorodých v Šanghaji, Hongkongu nebo Kantonu. Minuvše malý krámeček, v němž prodávají papír a tuš, staneme před budovou nápadně bytelně stavěnou, nezničitelnou, před níž je vztyčen vysoký, tmavohnědě natřený sloup, s ozdobným, zlaceným hrotem, a ve středu sloupu upevněnou zlacenou mřížkou, z níž vybíhá dvě ramen končících dračí tlamou. Podle množství takých návěštních sloupů zde v Peking, nežli jsem byl poučen o jich významu, soudil jsem, že budovy jimi označené jsou sídla úřadů veřejných, nebo že by to mohly býti ohnivzdorné veřejné budovy, podobné

žaponským »kuram«. Jsou to však zastavárny a zároveň nedobytné pokladny, kam zámožný Číňan ukládá v létě své drahocenné kožešiny, v zimě hedvábné a brokátové oděvy. Kdežto naše společenské zásady přímo nutí ty, kdož pro výpomoc v okamžité tísní peněžní zastavují věci, aby tak učinili, možno-li, prostřednictvím osoby třetí, v Číně není třeba planého studu takového, ježto zastavárna je tu jaksi bankou úvěrní, kam obchodník sebe zámožnější, úředník sebe vyšší, uchýlí se v okamžitých rozpacích majetkových, aniž by tím ztratil na vážnosti. Majiteli zastaváren často bývají sami vysocí hodnostáři, i můj bezděčný hostitel, princ Bej Dzu, měl takový ústav, kromě jiných, stejně výnosných podniků; měl totiž ještě také hernu a kužárnu opiovou!

Zastavárny jsou budovy tlustých zdí, a malých oken, silně zamřížovaných, jež mimo to mají zevně na ochranu silné okenice jako by ze železa. Jsou takřka malými pevnostmi, a i v noci jako pevnosti dobře stráženy; přes to však nebývají krádeže, vloupání se (často podzemním průchodem, nebo násilně prolomenou stěnou) žádnou vzácností.

Zastavárnám dostává se hojně přízně a ochrany státní, začez arci jest jim odváděti také nemalé daně. Zločinné skutky, spáchané proti záložnám, pokutovány bývají těžce; tak na př. na zločin vloupání se do zastavárny ustanoven je trest smrti. Nicméně není právě řídkou událostí, že lupiči přepadli budovy ty za bílého dne, a to v městech tak lidnatých jako je Kanton. Jižní Čína vůbec vykazuje nejvíce takových případů. Proto zastavárny mají stálé strážce své, kterým vždy jest býti pohotovu, obyčejně na střeších, kde mívají zásobu těžkých kamenův a cihel, aby v čas uvítali jimi lupiče. Když padl Peking do rukou vítězného vojska spojených velmocí, byli to na větším díle Žaponci, kteří počítvali návštěvou svou budovy úřední, mincovny a jiné takové domy veřejné; po výtce však vrhli se s chutí největší na zastavárny, znajíce dobře jejich odznaky. Do zastaváren lákal je nejbohatší lup. Zastaváren je v každém čínském městě aspoň tolik co ulic. Než, jaký div, povážíme-li, že náruživostem, jako jsou hazardní hry a věci jim podobné, nehoví se jinde na světě tou měrou jako v Číně. A není národa, jenž by častěji vydán byl hříčkám vrtošivé Štěstěny, nad národ čínský.

Zastavárny úředně povolené půjčují na 12 i 15 ze sta ročních úrokův a mohou prodati propadlé zástavy teprve až po dvou, po třech letech. Jiné však požadují až 3 % měsíčně. Vůbec dělí se zdejší zastavárny, nehledě k podnikům neoprávněným, pokoutním, na trojí co do lhůt zástavních, do sazby úrokové a do povinností záruky. Vznikl-li v sousedství zastavárny oheň a zastavárna při tom vyhořela, povinen jest klientům náhradou ze škody majetník zastavárny, za nějž z polovice ručí státu zámožné příbuzenstvo.

Sběratel uměleckých věcí v Číně pochodil by vždy dobře, kdyby se seznámil s několika majetníky zastaváren, používaje potom příležitosti, kdy zástavy propadají, aby si je prohlédl. Nalezl by tu skoro vždy, co se hodí do sbírky, nejednou i věci velecenné a převzácné. Koupí tam také levněji, nežli v obchodech u starožitníkův a vetešníkův, ač přece ještě o něco draže, nežli bývá prodáváno lidem domácím. Ovšem, kde a kdy uplatnil by Číňan lépe vrozenou, příslovečnou obchodní hřivnu svoji, nežli při příležitosti, kdy může snadno napáliti »cizího barbara«, »bílého ďábla«?

Majetník tang-pu (zastavárny), před jejíž průčelím, ohrazeným dřevěnou mřížkou stojíme, jakýsi pan Ši, rodem od Šanghaje, navštívil prý po dvakráte známého Dra Smitha za tou příčinou, aby se jeho prostřednictvím se mnou seznámil. Proč? Za prvé, že doufal odprodati mi lecco ze svých zásob, za druhé pak, že nadál se u mne bůhví jak mocného vlivu na členy kteréhosi vyslanectví v Peking. K domněnce o mé vlivnosti sveden byl klamnými zprávami příbuzného svého, chudičského malíře čínského, jenž opět, nevím odkud, látky nabýval k takovým řečem o mně, na jichž základě vznikla snaha v panu Ši, nabídnouti mi k obývání jeden domek svůj v rozsáhlých, za zastavárnou zřízených obydelných výstavnostech. Dosud třásl se strachy, nedůvěřuje tehdy právě uzavřenému příměří a domnívaje se, že by opět vrátiti se mohla doba plenu a obtěžování příslušníky vítězné armády. A tu by přítomnost má, jak usuzoval, zachránila příbytek jeho a velké množství zboží, jež tam ze zastavárny byl odklidil, přede všemi možnými nehodami! Než, vejďme do krámu pana Ši!

Stařec, nejméně sedmdesátiletý, rozestaveny má na malém stolku porculánové nádoby a mezi nimi několik oněch drobných vásiček na šňupavý tabák, jejichž pěkné tvary, rozmanitost a roztomilost kreseb dávno již – před padesáti lety více ještě nežli nyní – sváděla Evropany v Číně i doma za mořem, aby je sbírali! Bylo jich tu, jako uměleckých pohlednic. Často pozoroval jsem v Peking domorodce, hlavně starší pány, chodící krám od krámu, rohož od rohože, a znalecky si tu vybírající doplňky svých sbírek! Někteří mandariní mají za tisíce taelů těchto hříček, a vydávají za staré, vzácné porculánové i nefritové kousky takové desetkrát i vícekrát tolik peněz ve zlatě, než věci ty váží. Většinou bývají nádoby ty tak malé, že pojmu sotva více nežli pět, osm, nejvýš deset gramů tabáku. Jsou obyčejně z porculánu, z hlíny, z křišťálu, ze skla (skleněné dodává Evropa), dále z jantaru, ano i z polodrahých kamenů. Vyprávěli mi, že císařovna prchajíc, ve spěchu zapomněla na svém stolečku takové skvosty ze safíru a rubínů; ty jsou prý dnes již jistě kdesi v Evropě, buď na etažeru některého vojevůdce, nebo v některých sbírkách musejních. K láhvičce náleží zátka buď z téže látky, nebo jenom ze dřeva či ze skla, do ní pak zasazena je maličká lžička, tak

útlá, by prošla nejužším, často jen 8 milimetrů širokým hrdélkem. Láhevky ty jsou buď hladké a většinou ozdobené drobnými, nezřídka velezdařilými obrázky uměleckými v jedné neb i více barvách, nebo bývají vyřezány jako kameje. Čínský řezbář umělec nejednou strávil mnoho měsíců řezbou takové tvrdé nefritové láhvičky, než dal jí podobu některého bůžka nebo mytického zvířete. Jinou ukázkou trpělivosti čínské jsou ony skleněné láhvičky, tlustých stěn, na jejichž vnitřní plochy (otvorem, jak již řečeno, několika milimetrův) umělec ohnutou štětičkou namaloval krajinky, výjevy ze života lidu, válku, scény divadelní, atd. Šňupající nabere lžičkou tabáku, vysype jej na nehet palce levé ruky a vážně, zvolna pozvedá jej k nosu. Čína nemá nervosních lidí – a jen vítr může překaziti na chvíli požitek šňupání, za nějž děkuje Čína francouzským jesuitům.

Táži se stařečka na cenu nefritové vásičky, dosti nepatrně vypadající pro neznalce. Zapomenuv patrně na chvíli, že má před sebou cizince, pozvedá ruku a třemi prsty značí mi, že stojí tři dollary.

Číňan užívá hojně posunkův a mimiky (často velmi rázovité), nejednou i na označování číselné. Až do čísla pěti snadno i my porozumíme, ukazuje-li souřadmo vzpřímené prsty; dále však jest nám třeba se učit. Palec a malíček, jsou-li vzpřímeny, značí šest, palec a oba poslední prsty – sedm, palec a ukazováček poloohnuty jako by do kruhu značí osm, ukazováček sám ohnutý vyjadřuje devět, prostřední prst na palci spočívající deset. Číslo deset označuje Číňan ještě jinak, a to tak, že ukáže ruku nejdříve dlaní vzhůru, načež obrátí ji dolů. Nabízím za vásičku dollar, ale stereotypní »pugoban« – tolik co naše »nemohu, prodělal bych«, naprosto záporná čínská odpověď obchodní – odhání mne dále. Při tom div nevrazil jsem do tlust'oučkého pána, s ohromnými okuláry na nose. Uklání se pokorně až na zem blíženci svému, zrovna tak tlust'oučkému, s tímže říd'oučkým vousem a ohromnými okuláry (jež bych nazval koly dětského vozičku obloženými želvovinou a vyplněnými křišťálem), a to na vzdálenost asi desíti kroků. Oba jsou literáti a, jak z hedvábného šatu a okrouhlých bříšek patrně, zaujímají úřady výnosné. Ač potkali se tu náhodou, bude trvati aspoň čtvrt hodiny, nežli za nejvybranějších zdvořilůstek odbudou si své nenadálé pouliční setkání! Což teprve, navštíví-li druh druhá soukromě, nebo dokonce úředně!

Té pověstné čínské zdvořilosti! Neprávem vzpomínáme zdvořilosti španělské nebo francouzské jako vrcholu společenských ohledův! Co jsou také, ta i ona, oproti zdvořilosti čínské? Nic, leda písmena latinské abecedy, kterým se Papuanec, do nedávna lidožravý, naučí ve škole misiónářů za několik dní! Naučiti se zdvořilosti čínské, osvojiti si všechna pravidla

společenské slušnosti pro všechny potřeby životní nestačili ani ti, kdo v Číně po dlouhá desítiletí věnovali veškerý svůj čas, všechno úsilí, seznání řeči a mravů lidu čínského. Kapitoly přál bych si věnovati této význačné vlastnosti lidu čínského: zdvořilosti, obřadnosti, ač poznal jsem a přečetl z obrovského foliantu »čínského Kniggeho« jen tak asi první stránku. Dr. Smith ve své výtečné, mnou již citované knize, po hříchu, nevěnoval této vlastnosti lidu čínského tolik pozornosti, jako jiným, ač ví, že co nejvíce činí Evropany v očích lidu čínského nenáviděnými barbary, jest právě jejich »neznalost slušných mravů«. Kdosi jako na odvetu nazval čínskou zdvořilost »obřadností, která sešílila«. Ježto při líčení svém častěji musil bych se k důležitému rysu tomu v povaze čínské vraceti, ruše tím jen souvislost pojednání svého, uvedu nyní souhrnně nejvýznačnější jevy čínské etikety, počna opět úsudky o ní tak rozhodujícími, jaké uložil Dr. Smith v řečeném díle svém, v následující kapitole »O čínské zdvořilosti«.

»Zdvořilost čínská je příslovečná. V pravdě není hned tak národa, jenž by se podobal Číňanům po této povahové stránce. Než, i na ni, jako na zdvořilost vůbec, je možná patřiti s hlediště dvojího; po prvé jako na ctnost vši chvály hodnou, a potom jako na věc kteroukoli jinou, již bez výhrady podrobujeme bezohledné kritice. Lichotíváme si rádi, že nás, jakožto Evropany, zdobí valná řada duchovních předností, tak řečených ctností občanských; ale dobře je známo, že převážná většina krajanů našich bývá spíše fortiter in re, nežli suaviter in modo, jinými slovy, že druh vůči druhu jevívá mnohem více ráznosti, nežli prostomilosti v obcování. Na cestách východními kraji našinec nevychází z překvapení, znamená, o kolik honů předčí nás mnozí Asiaté v umění uvarovati se třenic, k nimž přece obecný život v každodenním styku lidí s lidmi zavdává tolik příčin; i jest na nás, abychom podle zásluhy projevíli uznání těm, kteří tak dovedně a hladce provozují vzácné umění »býti zdvořilými za všech okolností«. Největší podíl uznání toho připadá právem národu čínskému. Ať kritik posuzuje Číňany jak posuzuje, tolik povinen je přiznati, že dovedou býti zdvořilými až do té míry, ku které nejenom že jsme u nás v Evropě daleko ještě nedospěli, ale již si ani nedovedeme náležitě představit, pokud jsme jí sami nepoznali ve skutečnosti.

Jak staří klassikové čínští dovozují, řídí se obřady čínské třemi sty pravidel; ale pro slušné chování jest jich tři tisíce. Zdálo by se, že nižádnému lidskému plemeni na dlouho by ani možná nebylo, aby se vléklo s takovou přítěží; a přece brzy nabýváme poznání, že Číňanům nesčetné obřadnosti jejich přešly úplně v krev a tuk. Na roven našim diplomatům, s toužou přepjatou přísností dvorního ceremonielu. i Číňané upravili podrobnosti každodenního spolužití doma, v živnostech, úřadech i na ulici. Tím však nebudiž nikterak řečeno, že by si

Číňan trvale znesnadňoval žití takovým břemenem formálností. To nikoliv. Pravidla zdvořilosti jsou mu spíše parádním oděvem, jež obleká kdy je zapotřebí, aby neupadl v rozpaky, kterak si vésti má za všech okolností; komu by se přihodilo, že by toho nevěděl, utržil by si ostudu nemensší, než kdyby nedovedl spočítati, kolik je dvakrát dvě.

Nám »západníkům« není snadno jasné porozuměti čínské zdvořilosti proto asi, že si vykládáme pojem zdvořilosti jako projev dobroty vyjádřený slušnou formou; kdežto v Číně nemá zdvořilost té podstaty, nejsouc ničím jiným, než toliko mechanickým návykem, jenž, jako vůbec nic, co je mechanické, nejeví srdce ni rozumu, ale vykonává prostě vykázanou část celkové činnosti. Nesčetné tituly, kterými oplývá zdvořilost Číňanova vůči druhému, a jež nám připadají tak směšnými, ať nedím ztřeštěnými, mají za účel i slovy uplatňovati zevní rozdíly hodnostních stupňů. Lichotivá oslovení taková svým dílem přispívají také, aby se zdálo, že hovor lehce plyne. Má-li každé předvětí vhodné závětí a každé závětí náležité předvětí, potom je vše dobře. I při hře v šachy užívají hráči ustálených rčení, jimiž ohlašují nejbližší tah; na hru nemá to sic účinku, ale náleží to již k věci. Rovněž sklídl by posměch a potupu, kdo by na otázku neměl pohotově obřadné odpovědi. Jsouť u Číňanů průpovědky věci hlavní; kdo těch dosti neumí, jako by neuměl vůbec ničeho.

Etiketě ubývá na přísnosti čím dále od velikých měst, a na venkově se nám jeví, že tam lidé daleko nemají toho brusu jako v městě, ač stejně uznávají důležitost ceremonielu.

Zároveň však jest nám vytknouti, že jest jenom nepatrně těch, kteří by nevěděli, co se sluší, a věru, i nejosvícenější cizozemec je pravým břídilem u věcech obřadnostních. Cizozemec ani téměř nevychází z obavy, že pojednou nějak zakobrtí propadne zdání, že není nežli prapovrchním znalcem Číny, byť jeho zkušenosti byly sebe větší. A právě tato, patrná neschopnost Evropanův osvojiti si náležitě znalost abecedy zdvořilosti čínské, jak doznávají snad všickni cizinci, dostačuje vzdělancům čínským, aby na nás pohrdavě shlíželi jako na barbary, neumějící pět spočítat, a vyznačující se politování hodnou lhostejností a nedostatkem napodobivosti i potom, když si již uvědomují krásu čínských pravidel společenských.

Kdosi připodobnil zdvořilost podušce naplněné vzduchem; ač není v ní kromě vzduchu ničeho, přece podivuhodně zmírňuje nárazy. Jest však připomenouti za této příležitosti, že Číňan, zahrnuje nás nebo i krajany své nejvybranějšími zdvořilostmi, není při tom nadšen snahou, by oblažoval hosty své, ale že mu při tom běží prostě o to, aby ukázal, jak dobře ví, co se sluší a patří. Nikomu se nezdaří rozmluviti mu, aby nezatápel a nevařil čaje, o nějž host přílišně nedbá. Ať nás třeba kouř štípá v oči, ať i jen z přinucení srkáme nelahodný nápoj, nic

nedělá; jenom když hostitel nás přesvědčil, jak výborně se vyzná v pravidlech společenských. Není-li host péčí tou okouzlen, čím vina?

Taktéž i sedlák na venku, jenž cestujícímu přenechává jizbu, klade si za povinnost smýčiti ji a upravovati, jedva host v ni vkročil, nic nedbaje proseb jeho, aby ustal vzdýmati prach, jehož tam leží za věk několika pokolení. Stojí psáno, že se sluší v jizbě zamést, a to se děje, ať host se třeba zalkne prachem. Nejinak je tomu o rozličných hodokvasech, o slavnostech, jež jsou pravým postrachem jak zasvěcených tak i nováčků. Předobry hostitel vrchovatě nakládá na talíř krmí, podle jeho zdání nejvýbornějších, lhostejno, žádáme-li si jich, nebo není-li nám lze pozřít z nich jediného sousta. Hostitel má na mysli jen domnělou povinnost svoji, a nikdo ať o něm neříká, že by byl čeho zanedbal. Není-li cizinec dostatečných smyslův, aby chápal vzácnost požitku, je to jeho ujma.

Jednou přišla čínská nevěsta návštěvou k jisté paní z cizozemska, k níž však neustávala se obracet zády, a i s poklonami svými otáčela se od žasnoucí a rozmrzelé paní v opačnou stranu. Posléze, byvši otázána, proč to, dala na vysvětlenou, že koná poklony své podle předpisu, k straně půlnoční, kde je sídlo císařovo, a pranic nedbala, že osoba, jíž přece zamýšlela počtiti poklonami svými, stojí v polední stranu jizby. Neví-li cizozemka sama, kam by měla usednouti ve vlastní jizbě, což je Číňance po tom; však ve svém svědomí neznamená nejmenší výtky, že by se byla něčím provinila proti dobrému mravu!

Čínská zdvořilost dokonce dopouští, aby druh s druhem smluvili se o vzájemné dary, a ty se potom opakují beze změny. — — — Komu jest častěji se zabývati s Číňany, nezřídka ztrpí klidně a beze vší námitky, že na něho adresují zásilky koláčů zúplna nezáživných, v pěkném obalu z červeného papíru. Číňan za živý svět nevzal by jich nazpět ani potom, kdyby cizozemec, dohnán jsa k nejhoršímu, hrozil, že dary takové opět rozdá jiným — — — Ale podle čínských pojmův o zdvořilosti není přestupkem darovanému koni důkladně se podívati na zuby; zhusta bývá dárce otazován, kolik dal za dotčený dar, načež, když odpověděl, slýchá s pravidla obvyklé poděkování: Způsobil jsem Vám tolik obtíží! Udělal jste si k vůli mně takovou škodu!

Cizinec jeden pozván byl kdysi na svatbu, při kteréž příležitosti bývá vždycky spousta koláčů. Na samém sklonku svatební hostiny nabízeny byly posléze ještě dva nebo tři jednotlivé koláče na zvláštním prkénku, při čemž nápadně horlivě ohlašováno, že jsou ještě »horké«. Nejprve nabídli je cizímu hosti, jenž je však s díky odmítl. Z toho zavládl patrný zmatek a značné rozpaky mezi ostatními svatebčany, což cizí host nedovedl si nikterak vysvětliti; a koláče

náhle zmizely, aniž by jich bylo nabídnuto ještě komu jinému. Nuže, je zvykem o svatbách čínských, aby jedenkaždý z hostů přispěl svým dílem na útraty svatební, a příspěvky ty vybírány bývají, podle místních zvyklostí, pokud ještě hosté sedí u tabule. Nesrovnává se však s názory čínskými žádati hosta jen tak bez obalu o příspěvek; pročež bývá upomenut na povinnost svou tím způsobem, že mu nabízí »horký koláč«. Všickni Číňané rozuměli ovšem něžnému tomu vyzvání, kromě cizince, věci neznalého, jenž chováním svým způsobil, že ani druzí nebyli s to k povědomému účelu odevzdati povinný halěr svůj. Když potom kdysi později řečený cizinec opět byl pozván na svatbu v téže rodině, a hostina dospěla již až ke stupni »horkých koláčů«, zmoudřelý družba tentokrát oslovil hosta cizího tak, že nemohl nerozuměti: »Jest na každém, aby teď zaplatil dluh svůj!«

Pomineme-li těchto maličností a malicherností, jež lpí na pravidlech zdvořilosti čínské, zbývá ještě mnohé, čemu bychom se s prospěchem pro společenský styk mohli přiučiti od copatého plemene. Upřímnosti naši nikterak by zajisté nebylo na úkor, kdyby přišla na jemnější brus orientální zdvořilosti, jíž by západnické mravy naše, jež jsou – dobře řečeno – v podstatě své poněkud hrubšího zrna, zajisté jenom získaly. Ovšem, nebudou všichni »západníci« se mnou u věci té za jedno; já však nicméně pokládám za šťastna člověka, jenž sloučiv, co je nejlepšího na Západě i na Východě, ubírat se bude zlatou střední cestou.«

* * *

Až potud Dr. A. Smith. Já sám vzpomínám na školu čínské zdvořilosti s pravou hrůzou! Jako dítě prvním krokům učil jsem se choditi na příliš nejisté podlaze její, a nebýti podpory mého strážného anděla, dra Smitha, byl bych učinil sotva dvě krůčků samostatných. Před každou návštěvou k vyšším hodnostářům čínským, nebo před hostinami čínskými, k nimž několikrát nejen že jsem byl pozván, ale na něž dokonce vždy jsem se odvážil jíti, ač s heroickým sebezapřením, věnoval jsem se úloze, v níž bylo mi vystoupiti, s pilí zajisté horlivou. A výsledek mého přičinění? Částečný nezdar, částečný úspěch. Ale i ta trocha uznání, již jsem si na konec přece vynutil u choulostivých a vůči bílým cizincům nad jiné zaujatých »synů Říše Středu«, není malé hodnoty. Z toho, jak se měli ke mně později za všech příležitostí, ač jsem byl tu v Číně téměř nováčkem, vysvítalo, že nesnažil jsem se tak zhola marně, abych jednak poznal, jednak nejnutnější měrou si osvojil společenský takt, po rozumu Číňanů nezbytný každému, kdo má jeviti se v jejich očích slušným člověkem. Okolnosti nebyly mi nepříznivy. Jaký tudíž div, že v tu dobu, kdy Peking jen se hemžil Evropany, z nichž takřka nikdo nedbal

čínských mravů, zdál jsem se milým hostitelům svým skutečnou výjimkou! Inu, jednooký mezi slepci bývá králem – – –

A nyní tedy několik ukázek z čínské etikety...

Šel jsem návštěvou, rozumí se samo sebou, že ne samotný, ale drže se nezbytného šosu tlumače svého, jako batolátko matčiny sukně, k mandarinovi druhého stupně, panu Lü. Již den před tím ohlásil jsem se, poslav mu svoji čínskou navštívenku – proužek tenkého papíru zděli 18 cm. a šíře 7 cm., na jehož rudé straně bylo dvě čínské, tuší provedené písmen – Fa-Sien (jméno čínského cestovatele středověkého, kněze buddhistického), jméno, kteréž jsem si na čas přisvojil na radu znalců, ježto prý by pro evropské mé jméno nebylo lze najíti čínské značky odpovídající zvuku jeho. Ti, kdož nosí smutek, používají navštívenek barvy bílé s písmeny modrými nebo fialovými. Čím vyšší má kdo hodnost, tím větší – o několik centimetrů – má i navštívenku. Veliká navštívenka skládá se na několikrát; můj postačilo jediné přeložení prostředkem.

Dva povozy naše – a tenkrát, nutkán jsa pravidly etikety, seděl jsem ve voze a nikoli na voji, kdež mi bývalo pohodlněji – stanuly před brankou vedoucí v přednádvoří příbytků mandarinových. Vyslal jsem sluhu našeho s oběma našimi navštívenkami. Za malou chvíli potom vyšel majordomus a uvedl nás dvojím nádvořím, určeným pro služebnictvo, ku brance, již se vcházelo do části domu obývané mandarinem. Tu vítal nás již sám hostitel, přioděn jsa úředním oblekem. Klobouk měl na hlavě, kdežto my jsme měli smeknuto. Jeť na klobouku připevněna kulička z kamene, skla nebo kovu, kterou označuje se hodnostní třída podobně, jako výšivkou na prsou i na zádech a sponou v pasu; pročež i v příbytku svém, u stolu, při hostině, čínský úředník mívá klobouk na hlavě, aby hosty své ctil úplným stejnokrojem úředním. Vysoké hodnostáře napodobují v této věci opět všichni, kteří chtějí býti vpočtení v lepší společnost čínskou, nosíce zvláštní čepičku.

Na vzájem kloníme se hluboce, několikrát! Při každém úklonu zvedáme vážně k čelu obě ruce v pěsti zaťaté a k sobě přimknuté tak, aby oba palce, jsouce vztyčeny, dotýkaly se bokem, a opět páže v loktech ohnuvše necháme je klesati k nohám. Při tom jest nám na pozdrav syčeti zkráceninu »Tsin-tsin« (zdar, zdar) nebo cosi podobného, nebo tlumeně pronášeti slova »koto, koto« (klaním se Vám, padám před Vámi na kolena).

Manžuvé (muži i ženy) uklánějí se jinak. Vykročivše levou nohou, schylují se poněkud, jakoby chtěli dřepnouti, při čemž levicí dotknou se kolena levé nohy, kdežto pravice visí

volně. Dvornější jest pozvednouti pravici k prsům. Stojíme-li, stojíme zpříma, paty majíce volně přisunuty. Upřeně pohlížeti druh druhu do tváře považováno je za hrubou neúctu. Mluví-li člověk vyššího důstojenství s osobou stavu nižšího, upírá zrak svůj na prvý nebo druhý knoflík šatu jejího, a jen jako maně, občas, pohledne jí na okamžik ve tvář.

Již nyní mohli bychom na zkoušku vyměňovati obvyklé otázky, jimiž Číňané mařivají drahocenný čas, potkavše se na ulici, jako na př.: »Sian song (san) hau«, t. j. »Máte se dobře?« nebo všednější (mezi důvěrnými přáteli): »Tči lu fan mea jo«, »Kterak jste požíval svojí rýže?« – což má týž asi význam, jako náš starostlivý dotaz: »Jak je s Vaším vzácným zdravím?« Než, zdvořilůstek čínských sledovati nebudeme až v příbytku samém. Prve, nežli se tam dostaneme, jest nám vykonati ještě mandel úklon u každých dveří; všude opakuje se tatáž komedie. Chceme-li činiti nárok na jméno slušně vychovaných lidí, dáme si záležeti, abychom prošli brankou nebo dveřmi vždy po straně pravé, kdežto náš hostitel vynasnaží se, bychom vešedše po levé straně kráčeli před ním. Jen za tím účelem bývají vchody do budov úředních i do soukromých sídel o dvojích až trojích dveřích. Nám, jakožto cizincům a hostem stále jest předstíratí zdráhání a tvářiti se, jakobychom přemožení byli laskavostí hostitelovou, tak že nám již nezbývá, nežli nezříkati se déle takové pozornosti, jíž by však přijmouti nesměl Číňan podřízený, člověk nižšího důstojenství.

Vkročivše do příbytku hostitelova ukláníme se přítomným, a to nejdříve na pravo, pak na levo, ujišťující, že vzácné cti, býti sem pozváni, nejsme hodni. Potom, opět po nějakém okolkování, dáme si říci a usedneme na čestné místo po levém boku hostitelově, vyčkavše dříve, až sám se posadí. Kdykoliv by vstal buď hostitel nebo kterákoliv starší osoba, povstaneme také. Na cizince působí dojmem v pravdě směšným stálé to vstávání a usedání Číňanů přišedších k němu návštěvou, kdežto Číňana do duše by rozhněval barbarský cizinec, který pro každou maličkost zvedaje se s místa, přiměl by tak své hosti, aby volky nevolky činili totéž. Obchodníci čínští, kteří v přístavních městech bývají v častějším styku s cizinci, upouštějí ovšem před nimi od mnohých přísných pravidel domácí etikety, jíž by mezi pouhými rodáky nezanedbali za nic na světě.

Zatím, co takto jsme se chystali usednouti si, neochabující v projevech úcty četnými poklonami, dočkali jsme se sluhy, jenž vstoupil přinášeje čaj. Hostitel vzal od něho jeden koflík do obou dlaní a neohlížeje se pranic, že vlastně já jsem ten, který mu prokazuje čest návštěvy, podal jej příteli mému, jenž byl přece toliko mým průvodčím. Ale přítele mého zdobil větší vous, čině jej starším, a tudíž v očích pravého Číňana i důstojnějším. Nebylo tedy

po rozumu etikety čínské ublíženo ani mně ani pravé dvornosti, ježto v Číně, jako druhdy ve Spartě, starší (zde i podle zdání) požívá pocty a vážnosti před mladším. I bylo mi vzíti za vděk až druhým koflíkem čaje, opět ze štědrých dlaní hostitelových. Nepřijmouti ho takto a nepokloniti se za to, bylo by velmi nezdvořilé. Ale nesluší se ani čaj hned pít; pročež postavíme koflík vedle sebe na stolek a napijeme se teprve, až buď sami uznáme, že je na čase ukončiti návštěvu, nebo až by sám hostitel, usrkna čaje, dal nám na jevo, že pokládá návštěvu naši za odbytou. Na kom dříve jest, aby dal tento pokyn, o tom rozhoduje účel návštěvy, rod, věk, důstojenství účastněných a jiné a jiné ohledy, jednak společenské, jednak rodinné.

Jak je patrné již z tohoto jediného příkladu, veliké množství takových »ohledů« tají v sobě nebezpečnou spleť, z níž by host, i dosti malým nedopatřením v ní uvázna, nemohl býti vyproštěn bez mravní úhony. Veta bylo by po dobré pověsti jeho jako člověka slušného vychování.

Podivný tento zvyk, naznačovati konec návštěvy vypitím čaje, tak vtipně volený až do přejemnělosti, má-li se jím na místě mnoha slov vyjádřiti nezbytnost co nejkratší přípravy na rozchodnou, a tak důstojně a zdrženlivě tlumočící projev nelibosti, jehož není možná déle utajiti, po výtce obvyklý jest při setkané rázu obřadnějšího, kdy šetří se obapolně všech platných řádův, pravidel a titěrností až úzkostlivě. Poněkud jinak bývá ovšem za návštěvy rázu důvěrnějšího, kde lecco z přísných požadavkův etiketních odpadá na prospěch volnějšího tonu, ač ani tam nepřekračuje se dovolená mez nenucenější řeči a pohodlnějších pohybův. Aspoň však bývá jí vyměřeno více času a přichystáno vždy něco pro zábavu i pro pochoutku. Čajem pak se tu přisluhuje proto, aby se ho vskutku požilo, a nikoli jenom jako symbolu nebo diplomatického prostředku, kdy čínský libomrav neví si rady jiné. Než, nezapomínejme na návštěvu naši u pana Lü.

Nyní bude nám, lépe řečeno mému příteli, projíti ohněm čínských zdvořilostí. Hostitel můj, ač dobře ví, kdo jsem, táže se přece: »Gvej šing?« – t. j. »Vaše důstojné příjmení?« Načež odpovídám: »Džan šing Fa Šien« – »Nedůstojné jméno mé jest Fa Šien.« Ponižovati před jinými sebe i co mého jest, vyvyšovati pak, velebiti, ano i nesmyslně přeceňovati vlastnosti a majetek osoby, s níž hovoříme, tak žádá si čínská etiketa. Proto také znějí následující otázky a odpovědi, doslovně jsouce přeloženy, takto: »Fu šang?« »Váš palác?« (naše: kde bydlíte, kde žijete) – »Moje chudičké sídlo, má studená chýše, má chatrč ze suché trávy atd. atd. je tam a tam...« Číňanu by nikterak nevadilo, aniž zarděl by se studem nad vědomou lží, užívaje

podobných nesmyslných frází i tehdy, kdyby otazoval se chud'asa, jenž bydlel by skutečně v chýši »jen ze suché trávy«.

Další – a v Číně vlastně také nejdůležitější – jest dotaz, týkající se věku hostova. Mého, sice vousatého, léty však mladšího přítele dotazuje se náš hostitel po jeho »vznešeném, úctyhodném věku«. V přílišné zdvořilosti tutéž otázku klade i mně, ač podle platných pravidel, pro mne, jenž kromě knírku jsem čistě oholen, stačilo by dotazovati se »na důstojný věk«. Dávajít' si tvář zarůstati vousem (jenž bývá všude v Číně, i na severu, velmi řídkoučký), jen ti, kdož se dočkali již vnoučete, tedy muži u věku asi čtyřiceti let. Mně, »mladíčkovi«, bylo by předstíratí rozpaky a slovy: »pu-gan« (neosměluji se, stydím se) skromně se přiznati, že let mé nezkušenosti, nevědomosti, hlouposti je příliš málo, než abych odvážil se hlásiti se k nim ve společnosti mužů tak vzácné moudrosti a tak značného věku! Ale tak daleko moje napapouškováná zásoba frází a slov nestačí, a proto krátce a stručně dím, že jest mi (podle čínského počtu; viz, co jsem o něm napsal zde) let čtyřicet a dva. Jaký úžas! Jaké rozpaky! Označilt' přítel můj věk svůj – odpovídaje obvyklým »šú dú« (marnotratil jsem, t. j. v čínské fraseologii: »v letech svých nenabyl jsem tolik vědomostí, jako Vy, za tutéž řadu let«) třiceti osmi lety – a hle tu nyní »mladíčka«, jenž praví se býti starším tohoto vážného vousáče. A co zbývalo našemu, v rozpaky uvedenému hostiteli, měl-li přesně plniti zákony společenské, nežli ujišťovati, že host jeho asi z pouhé skromnosti, nechťje povyšovati se nad něho, »teprve padesáte let marnotratnícího«, zúmyslně ubírá si let! Že bezpečně, soudě již dle »učeného výrazu tváři« jeho, dožil se vyššího věku, než padesátky, tvrdil kdosi z přítomných. Co zbývalo mu potom ještě říci o věku mém, jakou poklonu učiniti mně, staršímu? Avšak Číňané jsou příliš vycvičení ve škole dvorných průpovědek, než aby vězeli dlouho v rozpacích. Přisoudili mi blahosklonně také »padesátku«, hostitel vyvázl z kličky a na mně bylo, abych se radoval z titulárních »abrahamovin«.

Takovou radost dopřejí tu člověku častěji, a »padesátka na zádech« nebývá největším vyznamenáním. Za jiných návštěv nestyděli se mi lichotiti, že je mi šedesát, nejméně šedesát, jak dokládali, poukazující na vznešený výraz tváři mé.

Co se dále dotýká té vznešenosti tváři, stydno mi téměř pověditi na přítele tlumače, že u příležitosti návštěv u osobností vynikajících, na př. u prince Sú, doporučil ji pozornosti vzácné z těch důvodů, »že z očí mých, neobyčejně oduševnělých«, vyzírá tolik myšlenkové zralosti a tolik moudrosti, jako bych byl celých tisíc let ukájel žízeň po pravdě, dobru a kráse

ze studnice lidských vědomostí«. Pochopíte, že po takové »pokloně« není mi lze psáti o věcech pro mne ještě »lichotivějších«.

Další otázkou bylo, ku kterému »velikému národu« náležíme – a nebyl bych se pranic podivil, kdyby mě snad přítel Angličan doma později byl poučil, že i na tuto otázku bylo mu odpověděti nesmyslnou průpovídkou, ponižující jak jeho sama, tak i mne a moji vlast. »Které je Vaše důstojné zaměstnání?« »Kolik platí Vám za to, že podáváte zprávy o nás vladaři svému?« – a podobné a jiné, nezřídka dost indiskretní otázky střídají se, na něž odpovídá sám Dr. Smith, aniž by mi jich dříve tlumočil! Přítomného jednoho obchodníka táže se můj průvodčí: »Kde shromažďujete své bohatství?« – což je tolik, jako »kde máte obchod?« – načež zdvořilá odpověď zní doslovně nejinak, než: »Pozbývám peněz, živořím, v potu těla svého klopotím se životem tam a tam – «

Nezapomínejme však, že zákony zdvořilosti platí tu pro všechny bez rozdílu, a že, jak my jsme otazováni, tak také se dotazujeme druhých, a to po výtce hostitele našeho. Poptáváme se po zdraví jeho rodiny: »Dža li du hau?« (doslovně: dům uvnitř všechen zdrav?) Otázka »Kolik máte synů?« opisuje se tu větou: »Kolik máte mladých ženichů?« Odpověď hostitelova zní v překladu přítele mého: »Mám tři malé psíky.« (!) Ptá se po dcerách není dovoleno než toliko lidem sobě rovným a poněkud aspoň spřáteleným, a v tom případě zní otázka v Peking: »Kolik tisíc uncí zlata?« Velmi indiskretní, ano neslušné bylo by, odvážiti se otázky po zdraví choti Číňanovy; to dovolí si jen nejbližší příbuzní! Nejvýš potupná je zmínka, byť jen mimochodem pronesená, o souložnicích. Potkal-li Číňan přítele s chotí jeho, pak ovšem smí se ho tázati: »Ling džank?« (doslovně: »Cenná, zákonná?«) »Jest to vaše choť?« Mluví-li Pekinčan o své choti, což zajisté se děje zřídka kdy, nazývá ji: »Ona hloupá, nerozumná v domě«, »trn v mase mém« neb: »dzo dží« »hloupý (blbý) trn«. Jak patrné, čínské tituly žen oplývají vším jiným, jenom ne lichocením.

Nežli jsme odešli, hostitel náš, pan Lü, ze samé blahosklonnosti představil nám i tři nejmladší ze svých synáčků, kteří byli doma, ba i děvčátko asi šestileté. Dcerušky starší devíti let chová Číňan doma již jen v komnatách ženských a neukazuje jich ani osobním přátelům svým. Chlapci páně Lüovi, z nichž nejstaršímu bylo asi deset let. uctivě se nám uklonili, a pozdravivše nás chvatně odešli! Uchovej bůh, aby host, jako u nás bývá zvykem, chválil vzrůst, tělesnou vyspělost, krásu nebo zdraví dětí! Nejvýš pověřivý syn říše copů zajisté pokládal by to za nedobré znamení. Věřit, jako u nás bývalo za nejtemnějšího středověku, v moc uhrančivých očí, v rozmanité zlobohy a duchy závistné, lidem nepřiznivé, již oživují

vzduch a sídlí v pěti živlech čínských; jsou to ony prahmoty, z nichž skládá se vesmír, jak se domnívá, totiž voda, oheň, dřevo, kov a země. Věří, že chvála těla lidského nebo zvířecího je způsobila přilákati zlé duchy, aby je posedli, a chvěje se hrůzou o překot spěchá vyhledati kněze taoistického, nebo kejklíře pouličního, aby spomohl zaklínaje zloducha.

Pro tu příčinu také nikdy neudílí dětem, zvláště chlapcům, libozvučných jmen, chráně se, aby se v nich nezalíbilo demonům. Jména dětí bývají tedy spíše hanlivá nebo aspoň všední a bezvýznamná, jako na př. »Šau go« (ohyzné štěně), »Kvaj dau« (ostrý nůž), »Lau hu« (starý tigr). Ta jsou zvuku ještě dosti obstojného. Co však by říkala útlocitná Evropanka, slyšíc, že jedináčku jejímu, útlému a sličnému, přezdívá někdo »blecha«, »veš« nebo dokonce »myší lejno«? Ale tato jména v Číně »z ohledů bezpečnostních« obvyklá, jsou toliko jména »mléčná«, za něž dítě dospěvši dostane, aspoň pro veřejnost, jiné. »Mléčné jméno« udílí se novorozenci asi za měsíc po narození. Toho jediného jména bylo by Číňanu také málo. Jako nespokojil by se jednou duší, věře, že má každý člověk tři, tak i jmen osobních dopřívá si nových a nových, za všech významnějších událostí životních. Dítě jdouc poprvé do školy, obdrží za dosavadní »mléčné jméno« druhé, šu-ming (školní); jinoch, jenž dospěl v muže a je ženichem, dostane jiné jméno, potom, nabyv hodnosti úřední, opět jiné, a posléze, když odebral se na věčnost, obdařen bývá posledním jménem, posmrtným.

Krom toho, po výtce v Číně jižní, dostane se každému, ať muži nebo ženě, ať domácímu nebo přichozímu, od přátel ne-li od příbuzných samých, přezdívky, kterou Číňané nazývají »květným jménem«, byť i sebe méně lahodila dotčenému, jako na př.: »Dlouhá tyč«, »Poďobaný neštovicemi«, a pod. Zvláště my cizinci býváme obdařeni od Číňanů povedenými »květnými jmény«. Tak mě v Nankingu průvodčí moji nazývali: »Ostrý nos«. Nad to ještě mnozí mají, hlavně v střední Číně, příjmení, řekl bych, patricijské, t. j. dědičné jméno svého klánu (velké rodiny).

Ženám a dívkám čínským, jež, jak známo, mají oproti mužům postavení značně podřízené, přece však ne v té míře, jak se u nás v Evropě soudívá, udílí se k »mléčnému jménu« některá přezdívka; když pak jdou za muže, přijímají za své jeho jméno, připojujíce k tomu, – jako na př. také ve Španělsku je zvykem – i původní jméno své rodiny. U veřejném životě, ano i před soudy, dáma byť z nejlepší společnosti tázána jsouc, jak slove, nenazve se jinak, nežli chotí pána toho neb onoho. Ale mezi přátely v rodině nemluvívá se o provdané paní, má-li již nějaké děti, nežli jako o matce toho kterého syna, ku kterémuž jménu přidává se i někdejší její jméno rodinné.

»Mléčná jména« děvčat nebývají nikdy tak všední a z úmysla ohyzdná, jako jména hochů, ba spíše volí se pro ně jména půvabnější. Než, kterak to srovnati máme s úzkostlivostí při výběru jmen chlapčích z ohledu na jejich bezpečnost před zlými duchy? Nesnadno uvěřiti, že by Číňanům (otcům, a zvláště matkám) nezáleželo, zdali ten či onen běs, jimiž ovzduší je přeplněno, dostane zálusk na některou z jejich dcer, aspoň pro pěkné jméno – jež druhdy poetičností až okouzluje. S oblibou nazývají se dívky Ledňáček (Tzvej), Květ lotosu (Lian), Okrasa, Vůně, Stříbro, Zlato, Perla, Nefrit, Vánek, Obláček, Jasmín, Chrysanthemma, Květ hruškový a těm podobně.

Různé druhy těchto jmen mají v Číně výhodu tu, že přispívají snáze určiti osobnost. Nenít' v Číně ani 2000 jmen rodinných. Pro sluch cizincův není jich ani pět set! Vezměmež na př. jméno rodinné Li Hung Čanga. Li po česku je Slíva (švestka) podle výslovnosti; podle přízvuku však může býti nejméně šestero jiných věcí pod oblohou nebeskou, jež právě tak se zovou. Lü znamená »zářící«. Hung Čang je titul, řekněmež, akademický, značící as tolik, co jas všeho umu, světlo všech věd. Ale dosti již o jménech. Jejich výklad zdržel nás beztak již tolik od líčení návštěvy u pana mandarína Lü.

Asi dvacet minut celkem trvala naše, pro tentokráte jen ceremonielně, na kratičkou dobu stanovená návštěva, po jejímž skončení, opět za stálého poklonkování dvěře ode dveří, dostali jsme se posléze až na ulici. Bohu díky, oddechne si asi čtenář, dosti maje zajisté již na této malé ukázce čínských obřadností? A rád mu věřím. Sám však ještě daleko nevyčerpal jsem vše z této jediné stránky »knihy o pravidlech čínské zdvořilosti«. Posmíváme se výstřelkům jejím, zapomínajíce, mnoho-li jich, poněkud sice méně směšných, avšak o nic méně neupřímných, hostíme sami, ježto nejednou nezbyvá než slepě se podrobiti a jako bezduše napodobiti, co předpisuje lživý konvencionalismus. – Podpisuje-li se Číňan v dopisech »Váš malý bratr« – byť sám byl kolohnát a nejméně o třicet let starší toho, jemuž svědčí dopis, nebo napíše-li dokonce při závěrečce listu »yu dí« – »Váš nevědomý (hloupý) bratr«, oč upjatější, oč obřadnější jest na posledním řádku před svým podpisem, nežli bývá zvykem leckterého našince, rozplývajícího se samou hlubokou, zaslouženou, obvyklou, vrchovatou atd. do nekonečna – úctou! Sám se tak podpisuji. Mechanicky, ze zvyku. Mnohdy úctu skutečně pociťuji, ale jindy nemyslívám si při tom vůbec ničeho – zrovna tak jako Číňan! – Hle, tu aspoň na ukázkou zčeštěný obsah adresy čínského dopisu, který zasílá syn otci.

Ulice »Dobrotы a souladu«. Krám

»Vzkvétajících klenotů východních«.

Posílá z města..., z ulice... malý psík...[27]

Nazval-li kdosi zdvořilost, jak dí Dr. Smith, poduškou, která byť jen vzduchem naplněna, zpřijemňuje nám ať již posezení, nebo při odpočinku pod hlavou nejvýš jest pohodlnou, čínská obřadnost všude tam, kde vybíhá v plané fráse, nekonečné kudrlinky, jest močálem, do něhož noha Číňanova stále se zabořujíc překáží mu, aby se snáze nebo vůbec nedostal k cíli! Číňan si ji však již proto velmi oblibuje, že začasť jí může vhodně býti použito, aby nedostal se právě tam, kam jíti nejví žádne chuti! Pro každý případ, každou potřebu, pro všechny okamžiky žití, pro všeliké styky se světem zevnějším, co tu pravidel čínské obřadnosti! Však čtenář můj setká se s nimi ještě několikrát – ať již při hostině, svatbě nebo pohřbu! Věřitel, poněkud jen dbalý slušnosti, nalézá-li dlužníka ve společnosti jiných, nesmí ho upomínati o dluh, nýbrž zdvořile požádá, »by mu laskavě zapůjčil (!) nějaké peníze (částku, kterou mu dluhuje) a spomohl mu přátelsky v jeho nahodilé tísní.« Snad zní to směšně; ale cosi podobného, jenže v jiné formě, ani u nás není vzácností. Mnohá však z pravidel slušnosti čínské zaslouží si plně našeho uznání. Vizmež jen, kterak v ulicích čínských (často užoučkých, krom severní Číny takřka všude) v obrovském davu lidu, dbá tu jedenkaždý pravidel, vzešlých zajisté z potřeby! Každý pěší, byť si chodil v hedvábí a brokátu, vyhne se chudšasovi, jedoucímu s trakařem, třeba prázdným, nebo nesoucímu náklad! Vždyť je tak snadno vyhnouti se mu! Ovšem, nečiní tak mnohý nadutý Evropan ani doma, a ještě méně zde v Číně! Stalo se, jak vlastníma zřel jsem očima, že taký neurvalec holí, pěstí, koněm, na němž jel, srazil s cesty čínského nosiče, protože se nevyhnul jeho milosti, vznešenému bělochu! Avšak přihodilo se také, že rozlícený lid čínský postíhal tři takové neurvalce, kteří kdesi ve vesnici čínské tak surově se zachovali k starci, nesoucímu břímě.

Nosič, byť i nesl náklad sebe větší, povinen jest opět vyhnouti se nosítkám (palanquin) třeba prázdným, což méně se nám zamlouvá, ježto příliš jeví zděděnou zotročilost čínského lidu. S prázdnými nosítky jest vyhnouti se nosítkům, v nichž někdo nesen, a podle jejich různé barvy,

jíž označena je důstojnost mandarína, sedícího uvnitř v pozici tak nepříjemné, jak nám připadá, ustupuje modrá barva zelené; všechny vyhnou se však pohřbu nebo červenému palanquinu svatebnímu! Nejenom jest vyhnouti se, ale i stanouti před nosítky císařské barvy žluté všem, kdož nejdou pěšky! Ustupují stranou a kroky své staví snad více ještě ze zvědavosti, nežli z úcty! Čínská obřadnost určuje též počet nosičů takých palanquinů! Císař má jich šestnácte, členové nejbližší císařské rodiny osm a tak postupně až k »davu«, kterému stačí dva. Nevím zda sluší sem zařaditi, nač právě si tu vzpomínám, leč nebude asi na škodu, připomenuti-li tu, že v Pekingu rozhoduje dvůr císařský také, i kdy vyměnit jest oblek zimní za letní a naopak. Sotva že ohlášeno bylo edikty císařskými, po ulicích nalepenými, že Jeho Veličenství poprvé obleklo se v jarní háv, poddaní, ve všem jiném často neposlušní císařských nařízení, podobně vyměňují své teplé šaty za lehké – ač mají-li již které! – – –

Opět ocitáme se v ruchu pouličním. Jen jsme učinili několik kroků, tony pouličních šumařů (většinou slepců) lákají mne k skupině lidí, tlačících se okolo stolku malého, u něhož dvě hudebníků vyluzuje tony... Jak je nazvati? Mrazilo mne v těle, i připomínal jsem si bezděky chvíle strávené u zubního lékaře, kdykoliv ještě jako přílišný entusiast »pro vše čínské« přinášival jsem oběti, naslouchaje zvukům vyluzovaným z čínských brnkaček.

Hudebních nástrojů mají v Číně výběr nemalý. Napočítali sedmdesát a dva druhy; z těch je sedmnáctero bubnův, asi třidcatero všelikých cymbálů, tamburin a ku potřebě hudby upravených rozmanitých nádob kovových, dřevěných, skleněných i kamenných, na něž jednak bije se paličkami, jednak třením z nich se vyluzují zvuky pomocí napjatého provazce. Hudebníci pouliční hrají nejčastěji na nějaký nástroj strunový, na bubínek anebo na tamburinu.

Cithere či ležaté harfe o sedmi strunách podobá se »kin«. Jiné nástroje připomínají poněkud evropské kytary nebo žaponské šamizeny.[28] Opět jiné nástroje na způsob citer, na něž se plektrem hraje, mívají devět, třináct, ano i třicet strun.

Kytary čínské jsou trojstrunné i čtyřstrunné. Také onen slepec, jenž právě zaujal naši pozornost, doprovází chatrný zpěv svůj pronikavými zvuky trojstrunné kytary, k čemuž hudec druhý tluka na bubínek, udává jaksi takt. Rohové plektron, jímž kytarník vyluzuje tony z nástroje, neliší se nikterak od žaponského. Ale hůře je s hudebním požitkem, který činští šumaři skýtají na těchto nástrojích zvědavým bělochům. Povahu koncertu takového vystihnouti slovy hrubě není možná; jenom kdo sám jej slyšel, chápe dokonale všecku drsnotu jeho.

Než, zarývají-li se již zvuky řečených nástrojů nám, kteří nejsme odchováni Musami čínskými, až do kostí, což teprve říci o skřipotu houslí dvoustrunných, na něž se hraje žíní protaženou mezi oběma strunami! Věru, sluch bělochův nepomůže se přitom o nic lépe, nežli čich jeho v oblasti pouličních kuchyní v oblacích škvařících se přiboudlých tuků, nebo na blízku špinavých doupat a brlohů pekingských, odkud jako ze sopouchů valí se dusivý zápach, div se člověk nezalkne.

Rozmanité a zajímavé jsou i nástroje foukací jako flétny, píšťaly a jakési okariny, jichž ale nemíním všech vytýkati ani jménem, neřku-li obsáhlejším popisem.

Všech druhů čínských nástrojů hudebních nepoznal jsem sám ani polovici; za to však některé z nich jsou kromobyčejné kulturně-historickou cenou svou, i nebude od místa, zmíním-li se o nich zvláště. Prvé místo zaujímá tu »Yang kin«, strunový nástroj, kterýž je hodno nazvati praotcem našeho piana. Je to resonanční deska o několika mosazných strunách delších a kratších, jež jsou k prknu tomu připevněny a podle nestejné délky své přiměřeně sladěny. Od pravzoru toho pochází množství nástrojů podobných o rozmanitém počtu strun. Tluče se na ně kladívkem.

Pramátí varhan dlužno nazvati okarinu »sang«, vybíhající buď v tykev, buď v několik píšťal, jichž bývá devět, jedenáct nebo třináct. Zvuky »sangu«, vyluzované slabým vdechováním, náležejí bez odporu k nejlíbeznějším, které jsem kdy slýchal v těch či oněch končinách, kam nedoléhá kouzlo naší hudby. Dosti živě připomínávaly mi hlas našeho klarinetu, a poněkud i zvuky harmonia. V Žaponsku zachoval se tento prý z nejstarších nástrojů hudebních toliko ve chrámech šintoistických, kdežto v Číně dopřívají mu čestného místa ve svatyních svých i kněží taoisté. Kdysi při návštěvě u domorodcův ostrova Bornejského získal jsem nástroj, který téměř do všech podrobností je podoby »sangu«, a přivezl jej do Prahy, kde umístěn je teď ve sbírkách Náprstkova Průmyslového musea.

K oblíbeným hudebním nástrojům potulných šumařů náleží flétna (flageolet), na niž pískají nosem. Nezřídka vídal jsem v Pekingu i celý orchestr, na těle jediného člověka nejen umístěný, ale i v plnou činnost uváděný končetinami jeho beze vší cizí pomoci. Jsou to figurky hudebníkův potulných, známé ve své době i v Evropě, hlavně z Italie (jež za delší čas i v Čechách někdy vystupují pohostinu), v úžas uvádějící malé i velké děti mistrností, se kterou ovládají všechny ty bubny, cymbály a gongy na zádech i na prsou, na hlavě, na rukou i nohou připevněné, na něž hrají rukama i nohama svýma podle potřeby i pomocí motouzův a provazců.

Nenáleží-li právě k nejvybranějším požitkům naslouchati některému z nástrojů čínských, což teprve, spojí-li se jich několik, nejvýznačnějších, v orchestr! Klarinety, cimbály, píšťaly vedou tu svou, každý sám jakoby druha přehlušiti chtěl, a v to víří bubny, duní různé rány v gong – brzy ucpáváme si uši prchající, máme-li kam. Což ale, když za účelem, poznati starou, historickou Čínu, odsoudili jsme sami sebe ku pobytu několikahodinnému v čínském divadle? Je-li první náš dojem, nasloucháme-li orchestru čínskému, že je tu vše páte přes deváté, bez ladu a skladu, že každý hudebník hude svou, přece za nedlouho i tu rozpoznáváme, že tomu není tak, že všichni správně dodržují takt, jeden z nich že přesně podle prvního vyhrává oktávy, druzí nástroji svými doprovázejí příslušně vpadající, jak toho vyžadují podivná pravidla čínské harmonie, našemu sluchu ovšem dosti cizí. Nikterak jich nemáte, že každý nástroj naladěn je do jiného klíče, do jiné toniny, a co jim po tom, zdali nám, »bílým d'áblům«, taký »symphonický« koncert připadá nezáživnějším a nechutnějším, nežli jsou čínské nedovařené knedlíčky se sumýši.

Čínská hudba má svou velikou minulost i literaturu. Čínští učenci libovali si vždy, připisovati kterákoliv zařízení lidská nějaké legendární osobě, polobohu, jakožto vynálezci! Hudbu prý vynalezl císař Fu Hi (2800 před Kristem), a nástupce jeho o sto let později, Hvang Ti, prý ji upravil. Ale nástrojů hudebních, jakých tehdy užívali, ani knih o hudbě nezachováno, ježto prý roku 212 před Kristem všecky je spáliti kázal pověstný císař Či Hvang Ti, který nejen že takto zničil všecky knihy, kromě lékařských (!), zemědělských a prorockých, nýbrž i za živa dal pohřbiti pět set nejproslulejších učenců, – k čemuž jediné prý ponoukán byl žádostí, by nezbylo ni památky na minulost, kterou dychtil zastíniti slávou své dynastie »Tsing«.[29] Kdysi hudba v Číně těšila se velké vážnosti, ježto přičítán jí značný význam vzdělávací a zušlecht'ovací! Kdo chtěl dobře hráti na nástroji hudebním, nejdříve sám ušlechtiti měl srdce své! Sama jména některých nejstarších nástrojů tomu nasvědčují, Tak na př. znamená »kin«, jméno prve řečené harfové citery, »zakázati«, »nedovoliti« nebo jak Číňané vysvětlují, zvuky nástroje tohoto nedovolují vzmáhati se lidským vášním zlým. Hudební literatura čínská je velmi obsažnou. Tak sama nauka o tom, jak tlouci na bubny (z roku 860 našeho letopočtu) uvádí za příklady stodvacetdevět symphonií. Považme, že jeden každý nástroj má taková neméně stará pojednání odborná.

Čínská škála tonův složena je z dvanácti chromatických »mužských« a »ženských« lü (půltonů), které však kromě základního zvuku a quinty zladěny jsou jinak než naše. Oktava jest proti naší příliš vysoká. Základní zvuk podobá se našemu D (6011/2 vibrací za vteřinu). Čínská hudba pohybuje se v moll tonině. Stará čínská škála byla c, d, e, fis, g, a, b, c (zde k

lepšímu porozumění vzato c na místo d za základní zvuk). Každá skoro z dynastií čínských zavedla jinou škálu; nynější vládnoucí předsala národu onu Kublaje Chána; – přes to však v lidu zachovala se nejoblíbenější, složená z pěti tonů (f, g, a, c', d'). Takt nejvíce užívaný jest třetinový v theorii čínské, jedině uznaným jest čtvrtový. Noty označuje Číňan písmennými značkami a píše je svisle dolů, od pravé k levé. Nezná tedy našich linií notových. Než, dosti o hudbě!

Náš hudebník, jemuž jsme naslouchali chvíli, přehráv malý kousek, nyní produkuje se také jako pěvec. Byla-li hudba jeho našemu sluchu nezvyklá, což teprv zpěv! Mluvím tu arcí o hudbě na nástroje – drnkačky; za to slyšel jsem v tibetanském i taoistickém klášteře hudbu chrámovou rázu dosti jemného, melancholického, a i sluchu evropskému na chvíli se aspoň zamlouvající. Kromě veřejných zpěváků a zpěvaček pouličních, v divadle a v čajárnách, málo kde v Číně uslyší cizinec, že by lid zpíval! Zpívá sice, než u porovnání s Evropany přece jenom zřídka.

Čínské melodie, jež jsem uvedl tady na ukázkou, ač jsou přizpůsobeny našemu slohu, nemohou nikterak podati pravé představy o svéráznosti čínského zpěvu! Málo kdo z Evropanů, nevyjímaje ani těch, kdož tu celý svůj život strávili, byl by s to napodobiti přesně zpěv čínský. Mnohé zvuky, jež zpívány jsou většinou falsetem, zdají se nám neb skutečně jsou vyluzovány zároveň nosem i hlasivkami. Jazyka, zubů, rtů jako by ani nebylo zapotřebí. Nepřirozený hlas pohybuje se, abych tak řekl mezi pištěním, jekotem a tureckým falsetem! Ať muž ať žena, pějící touže toninou. Zpívá se unisono. Pouze při chrámové hudbě tenory chlapců, hluboké neb falsetové hlasy kněží připomínají nám harmonii obvyklou našemu sluchu. Chrámové zpěvy Buddhistů jakž takž podobají se starodávným písním Ambrosianským a Gregoriánským.

V ulici Hata potulná musa se zálibou rozbíjela stánky své. I nyní, za mimořádných poměrů jest tu domovem. Komu zachtělo by se počítati všech těch tlup kočujících umělců, čajáren a jídelen, kde pěvci, hudebníci, vyprávěči pohádek a rozmarných anekdot poutají pozornost stálých hostů i mimojdoucích. Hlavně anekdotáři mají vždy četné posluchačstvo! Ti, kteří jsou populární, pronajali si od majitele některého z krámů právo postavit polokruhem lavice na druhé straně »chodníků«, oproti jeho krámu. Nad lavicemi upevňují v létě proti úpalu slunečnímu plachtové stříšky, – a pouliční arena nejprostšího druhu jest hotova. Evropana překvapuje, že lid čínský, zubožený a zdánlivě flegmatický, rád veselí se a baví, a že i u tříd lidu nejobyčejnějšího velmi vyvinut jest zdravý humor, a často i břitký vtip, jenž druhdy dosti otevřeně dotírá na hanebnosti třídy úřednické! Pouliční básníci, improvisatoři, hlavně pak

anekdotáři velmi rádi často vtípem svým šlehají, byť jen v podobenstvích, zlořády čínské vlády. Ale také mnohé pobuřování proti bělochům rozdmýchováno bývalo zde u jejich stánků. Většina však toho, čím nejvíce rozesměje posluchače své degenerovaný nyní pouliční povídkář, a čím jejich měšce nejsnáze otevírá, jsou povídky v genu Boccacciova Dekameronu! Smyslný, oplzlosti milující lid čínský snese i nejsilnější koření. Čínská literatura doby o dvě, tři století starší proslaveného otce italské novely, a postupmo až do nedávna, stvořila množství oné »literatury«, holdující nejnižším vášním lidstva. Uměleckého zrna ze spousty takového písemnictví jest jenom »Hung Lao Mung«, »Sny červené komnaty«, kniha, z níž hojně pouliční povídkáři kořistí.

Od rána do večera kupí se chodci, ba často i jezdec sestoupí a vmísí se v kruh posluchačů před pouličním povídkářem. Dobrý herec, živě gestikulující, právě v anekdotě, v povídce své dospěl tam, kde v ději nastává rozhodný obrat, kdy zabřínčeti má nejmasťnější vtíp, slovo nejpeprnější, kdy vrcholná scéna bude nejchoulostivější. A tu povídkář, jenž mívá také pomocníka na způsob našich cirkusových šašků, jemuž jest co nejnejapněji odpovídati na otázky jemu davané, zanechává gest, umlká, zvažní – vyčkává, až jeho famulus obejde s talířem a vybere milodary. »Dáte-li, velectěné posluchačstvo, budu pokračovati – – –!«

Byly doby, kdy tito povídkáři, jako u Řeků, Římanův a dosud u Jihoslovanů, lid šlechtili, k činům krásným jej pobádajíce jen a jen vyprávěním legendárních a historických zkazek. Nechci křivditi národu čínskému. I jeho povídkáři, a na jevištích čínských divadel i herci, mluvívali k lidu vkusem starých čínských klasiků. Dosud možno lidu kochati se krásou »Lí Sao« básníka Ju Juena, Lí Taj Pe'a a j., naslouchati znělkám Ší-Kingu[30] (z doby 1200–300 před Kristem!!!). Dosud proslavené dílo Čin Šau'a (asi z roku 340–350 našeho letopočtu), »San Kvó Čí« (Dějiny tří států), nejlepší historické novely a jiných autorů díla podobná tu na jevišti, tam ústy pouličních deklamátorů poutají a národní pýchou vzněcují lid čínský – –

Ale nezbytným desertem klassické krmě vždy bývá ještě na konec přídavkem nějaká anekdota, povídka, na jevišti velkých měst i veselohra, banální, frivolní, nestoudná! Ať v Pekingu nebo v Šanghaji, vždy po hře historické vídal jsem takovou veselohru, řeknu (ač porovnání dosti pokulhává), jednoaktovku, bez poesie a životného jádra. Než, věci ty ani valně nežadávají plodům téhož oboru moderní Musy francouzské a vídeňskému braku. Aspoň, od ukázek toho genu, které jsem poznal náhodou, a k nevalné radosti své, i v rouše sladké mateřštiny na pražských jevištích, »ve svatyních ušlechťující tvorby dramatické«, nelišily se značně tyto čínské zákusky Thaliiny, jejichž pochybné lahody okoušela se mnou

(ovšem že bezděky) hojná společnost rozmilých pražských poupátek, půvabných ženušek a mladých mateří, leč tím, že šly v realnosti ještě o krok dále! Na čínském jevišti herci totiž ještě makavěji označovali posunkově, co chud'asové, evropští umělci, vyjádřiti směli jen tonem, dvojsmyslnými větami a naznačením situací nejvýš pikantních.

A ještě jednoho rozdílu jsem postřehl. Číňan do divadla bere s sebou jen své milostnice, a kromě demimond nižádná dívka neb žena neosmělila by se navštívit veřejná divadla. U nás ovšem chodívá to jinak. – Je tomu již mnoho staletí, co čínské divadlo se zvrhlo, a z těch dob asi trvá nevážnost v Číně vůči stavu hereckému. Čína, země bizarních protiv, často sice uctívá i hodnostáře nejvyššího tím, že na počest jeho třeba z dále pozve proslavenou divadelní společnost, pořádá slavnostní představení, umělce odměňuje pochvalou i dary bohatými – je samy však vylučuje ze společnosti, stavíc je mezi nejnižší, opovržené třídy. Jim, podobně jako veslařům, otrokům, holičům, nádenníkům nedovoluje se, aby byli účastni dobrodiní vyššího vzdělání; ti a jim podobní nejsou připuštěni ke zkouškám, jimiž v Číně otevírá se brána ku cti, hodnostem, úřadům.

Měl bych při této příležitosti snad širě rozhovořiti se o čínském dramatickém umění vůbec; to však vybočilo by z rámce mých črt.[31] Jen tolik třeba se čtenářem sdělit jako méně známé, že lepší divadelní společnosti, počtem umělců, statistův a sluhů dosti velikým a velmi nákladným jsou podnikem.

Skvostné, z hedvábí a brokátu bohatě vyšívané kostýmy starodávného střihu značí nezřídka slušné jmění, také služné herců hlavních rolí jest na poměry čínské dosti značné. V Pekingu u společnosti řádu druhého vyzvěděl jsem, že dva herci, zosobňující vysoké hodnostáře, mandariny, brali 30 mexických dollarů měsíční gáže, ti pak, kteří velmi dovedně napodobili slabé pohlaví hlasem i pohyby a vystupovali jako přední hrdinky v kuse, 20 mexických dollarů – a tak postupně, až ke komikům, jejichž plat byl mnohem skrovnější. V »Paříži« Číny, v Šanghaji, pak ve Fučau a jinde gáže ty bývají i čtyřnásobné! – – –

Od brány Hata až ku severnímu městskému valu napočítal jsem sedmnácte pouličních kukátkářů. Čtenář asi podiví se, proč věnoval jsem tolik zájmu jejich počtu. Jen strpení! O duchovní pokleslosti, o nejvyšším stupni mravní hniloby nynější Číny, právě tito kukátkáři, tak jako pověstné »Paláce chlapců«, věru že nejpádnejším jsou důkazem! Kde jsou čínští

mravokárcové, kde vysoká morálka Číny, kterou nám tak často za vzor uvádějí mnozí naši evropští sinologové, neznající Číny z autopsie a žijící duchem v Číně bývalé, klassické, dávno pohřbené? Znamenáme, že děti, jedva šestileté, již o překot se tlačí tady ke sklu kukátek a s planoucí zvědavostí dychtivě pohlíží na »divy světa«. A které to bývají divy? Několik čínských barvotisků, scény historické nebo divadelní, několik laciných evropských barvotisků, jež majetník kukátka provází pásmem nejnesmyslnějších výkladů, jimiž obyčejně tupí a hanobí Evropany. Až dosud nevím, nad čím bych se horšil. Ale závěrkem obrázků jest serie pečlivě provedených akvarelů čínských, anebo – což obyčejněji bývá – skupina fotografií, čínskými fotografy v brlozích všech neřestí sejmutá. Rafinovaností, kalem nejhrůznějších provinění proti zákonům přírodním, zastiňují obrázky tyto vše, co kdy takového našlo se v Pompeji, ba i vše to, co v nejpokoutnějších brlozích Egyptu nebo Paříže prodáváno je zvrhlými nemravý. Nikterak nedivil jsem se některým americkým důstojníkům a lékařům, že v rozhořčení nad mládeží, chechtající se u kukátek, mečem rozbíjeli přístroje ty. – Kdo by však hodlal vyčistit chlév onen důkladně, měl by v Číně snad ještě více práce, nežli v Evropě. »Nadlidská« prostopášnost Číňanův, od pánů mandarinů až ku nejprostšímu kuli – ovšem, většinou obyvatelů měst – je podle toho zajisté hrozná! Usuzuji tak z knihy buddhistické, v níž psáno jest – o pekle a trestech za hříchy. Bez počtu bylo tu vyjmenováno hříchů, o jichž možnosti – nepravím jsoucnosti, – snad se nezdávalo ani starozákonním mravokárcům! Z knihy té tehdy překládal mi muž nejvýš věrohodný – –

Raději však již pryč od hrozných těch obrazů, jež ovšem nemohly chyběti, kde chceme se nejen ohřátí teplem přechetných význačných ctností lidu čínského, ale také proniknouti uličkami nejtmavšími jeho světa – –

Stěží jen proplétám se tolika vyčnívajícími budkami a vyhýbám se rohožím na zemi rozložených obchůdkův. Dobře ještě, že lid posud vidí v nás Evropanech vítěze, a vyhne se raději, než by se kupil kolem cizince, sotva že týž se zastavil, aby si cosi prohlédl. Vzpomínal jsem pobytu svého před léty v Nankingu, kde nejednou naivní, častěji dotěrná a někdy i hrozivá zvědavost lidu městského, tehda proti bělochům již s dostatek popuzeného, přiváděla mne až i v zoufalství. Nyní směle mohu se pozastaviti kdekoliv a nad čímkoli mi libo, ba i v rychlosti tu a tam fotografickým strojem sejmuti některou jednotlivost, nebo některý výjev pouliční, prve nežli účast mimojdoucích bude hojnější. Zvědavci budou vždy a všude; ale ti tady a tentokráte, krom toho že nakukují, neobtěžují mne jinak nikterak, aniž v nebezpečenství uvádějí mne nebo přístroj můj. A věru, mám-li si nač naříkati, jest to na krátkost dne i nedostatek fotografických desek. Dvakráte, třikráte tolik měl jsem jich vzíti s

sebou! Jak neblahý jest úděl cestovatele, v jehož úzkostlivě sestaveném rozpočtu bývá na pováženou částka za několik tuctů desek nad nejnutnější potřebu! O zásobě není lze ani mluvit. A jak zhusta byla by žádoucí!

Kde rovnoběžky ulic kříží se s hlavní ulicí, tam a ponejvíce kolem samého nároží, je krámk na krámk, rohož na rohoži, kupujících i zevlujících jako mravencův. Jen pracně prodírá se tudy chodec; tu spíše razí sobě cestu nádenník, nesoucí náklad na bidle bambusovém, nebo pouliční prodavač – prodavač, ale čeho všeho? – Ah, čtenáři milý, kdybych měl vyličiti, co všechno nabízí se ke koupi na křižovatkách pekingských, vycházel by tento můj spis, račič prominouti, ještě mnohem déle, ba vlekl by se do nekonečna, jako jisté slovníky! Nedáš se však jen tak zhola odbýti? Dobře tedy. Poodstupme z nejhustší vřavy, a opřeme se třeba tady o dřevěný pilíř slavnostní brány (pailó); ale opatrně, tak, abychom ji neskáceli. Tak vetchá jest a větrem rozvíklána.

Jsme právě u nároží ulice Hata a příčné, široké, na západ k valům města císařského, k sadům císařským směřující ulice »Uhelného návrší pěti pagod!« Povšimněmež si jen toho, co v nejbližším sousedství znamenati jest, za prvé tedy okolí jižního, pak severního nároží obou křižících se ulic, a to vždy jenom na vzdálenost asi dvacetipěti metrův od čáry základní každého nároží. Na této ploše tísni se patnácte krámků menších, dva větší v sedmi domcích přízemních a jednom o patro vyšším. Vzácná to výsada, udělovaná výjimečně, poskrovnu, jenom některým ulicím, a to vždy toliko v předepsané vzdálenosti od města císařského, »aby nebyla porušena rovnováha vzduchová«. Cestička podél těchto domků, po níž se také chodí do krámků, není širší dvou metrů. Zády ke stálým krámkům obrácen jeví se před námi pouliční bazar na stolcích a rohožích, pak opět o něco širší »chodník«, a na protější straně jeho, řekl bych na jeho úpatí, běží posléze vlastní, až na 1 1/2–2 metry (někde i více) nánosem vyvýšená ulice, vyhrazená povozům a jezdcům. Nebývá žádnou vzácností, skutáli-li se klusající tudy tvrdohlavý mezek; ba i mongolský kůň, zde dosti špatné povahy, zvrhnuv i s povozem sletí rovnou mezi krámky, do zboží a veteše, jejichž rozmanitost nemá sobě rovné. Aspoň dvacetkrát byl jsem svědkem takové nehody. Jednou dokonce sřítíl se vozík s nákladem pětičlenné rodiny rovnou do pánvic a kbelíků pouliční kuchyně!

Takový pád bývá někdy nebezpečnější pro ty, kdož sedí uvnitř, v těžkém voze, nežli pro ony, na něž vůz ten spadl. Než, ať tomu tak či onak, nikdy nevídal jsem tu, co by všude jinde na světě krom Číny následovalo, že by totiž pomocné ruce soucitných svědků nehody chápaly se osvobozujícího díla. – Netečně zevlují tu jak chodci tak i majetníci krámků, kromě

poškozených, lhostejně očekávajíce, zdali, kdy a kudy z vozíku se vyderou pošramocení nebožáci, a zdali uchrání se kopyt zuřivě do vozu mlátícího mezka jenž neklidem svým jen přiděluje zmatku a škody. Jest mi ovšem uvést, jako spravedlivému kronikáři, že jen dvakráte patřiti mi bylo na nerozumné takové počínání čtvernožců. Patrně jsouce již podobným příhodám zvyklí a nakaženi lenivou oddaností v osud flegmatických pánů svých, jak koníci, tak mezci nehybně zůstávají ležeti, až by odpoutáni byli od oje. Kdy a kdo tedy tu spomůže? Teprve když na zdravých svých hnátech ohrožení volají o pomoc, odměnu slibující, vrhá se všeliká pouliční čeládka ku práci záchranné, mnohdy také snad jen proto, že nás Evropany vidí chápati se díla.

Vraťmež se opět k našemu nároží. Kolik tu stánků, budek, rohoží na zemi se zbožím nejružnějším, není snadno stanoviti; počet jich mění se takřka každou čtvrt hodinku. Málo bude asi v Číně řemeslníků, kteří by se obmezili jen na činnost v dílně a nebyli s to naložiti výrobu se vším všudy na bedra svá a vydati se s ní na cesty, obchůzkou ves ode vsi, v městech dům od domu! Nároží v živých ulicích jakoby byla k tomu stvořena, aby se tu zastavili, aspoň na tak dlouho, než práci vyhotoví zákazníkům svým, v čajárně nebo před jídelnou sedícím, anebo na tak dlouho, dokud je odtud neodežene žehravý majetník té či oné budky, toho či onoho krámu, jenž obyčejně od nich nájmu požaduje a tak je vypudí. Vždyť tu za každé sebe menší místočko prodavač platí nájemné majetníku domku, na jehož půdě byl se rozložil se zbožím. Ještě více, než řemeslníků, vystřídá se tu potulných prodavačů potravin, pamlskův a občerstvení; ty ovšem nejspíše odhání ze svého sousedství majetníci lepších pouličních restaurantů, pekaři a cukráři. Jak vyznati se v motanici této, kde připadá nám vše jako jediná bohopustá změt! Kyne-li již tu očím našim pastva hojná, čich náš nemění, ale velmi nepříjemný má požitky, a rovněž o sluch náš nejednak je pečováno zvuky všelikými, kterých kromě Číny málem jinde ani neslychati; tak jsou pro ni příznačnými. Ode dávna není v Číně řemesla ni zaměstnání, jež by nemělo zvláštního hudebního nástroje, kterým prodavač nebo mistr ohlašuje sebe a zboží své. Jinak ani Číňané by nepostřehli řemeslníka uvnitř krámu nebo domu jeho.

Co tu zvuků vířovalo mi hlavou a dosud vířívá, kdykoli mi Peking zatane na mysli! Nestačilo by, věru, ni nejlepší »notové« péro, aby vypsalo všecku rozmanitost a všecko bohatství jejich. Stěží nástroje příslušné lze jen vyjmenovati. Jsou to trubičky, bubínky, cimbály, chřestidla, rolničky, klapáčky, píšťalky, zvonky, kovadliny; jsou to rozmanitá skřípadla a vrzadla ze dřeva i kovu, jsou to gongy a tykve zvící ořechu, až průměru talíře. A té rozmanitosti tónin, různé výše zvukův a kolikerého rozsahu intervalů! O vyvolávání raději ani se nezmíním. A

vše to jest předobře známo dětem i dospělým v Číně, vše náleží tam v ovzduší čínské ulice za dne, právě tak, jako za noci podivné ono klapání a chřestění hlídačů, jímž strážcové spících občanů hlásí zlodějům, kudy na lup jít bylo by asi nebezpečno – – –! S reminiscencemi sluchovými na Čínu byl bych tedy hotov – leč bych ještě připomněl pekingských vzdušných píšťal a fléten dosti libozvučných, kteréž prostomilé hračky, vydlabané z lehoučkových tykví, obyvatelé severní Číny připevňují holubům pod ocas tak, aby, jak jedni tvrdí, hlasem píšťalek plašili dravé ptáky, dle jiných, aby demonům bloudícím nad městem činili pobyt co možná nepříjemným. Rozmanitější zajisté však bude pastva našich očí! Do krámů samých ani nevstoupíme! Až na několik uzavřených obchodů beztoho všechny ostatní, majíce zboží venku vyloženo, ušetří nám jednak cesty do nitra svého, jednak i času, jež bychom promažili mnohými poklonami a nekonečným téměř odpovídáním na obřadní dotazy.

Nuže, pěkně po pořádku: Tam v levo první znamenati lze krámek uhlíře, jehož rodina všecka umouněná přesejpá uhelný prach, s hlínou jej mísí a hněte v kuličky zvící vlaských ořechů. Kuličkami těmi vytápějí v severní Číně menší místnosti, topíce jimi v maličkých přenosných kamínkách šedesátikrejcarových i lacinějších. Pohřichu, otravné plyny z nich mají v Číně do roka mnohem více lidských životů na svědomí, nežli větší jich a četnější příbuzenstvo v Evropě! V době obsazení Pekingu a okolí vojsky Spojených velmocí stala se kamínka ta bezděčným strůjcem pomsty za lid čínský na běloších nenáviděných! Několik důstojníků (mezi nimi člen nejvyšší anglické aristokracie) a prostých vojáků v jejich teple sladce usnuvších, neprobudilo se více!

Vedle uhlíře papírník prodává rozmanité tuše, štětce a papíry, a to papíry počínaje pevným, kterého používají tu místo skla okenního, až do červeného jemňoučkého, v nějž ceremonielní Číňan balí dárky. Venku vyloženy jsou na metr dlouhé barvotisky dvou legendárních hrdin, které zbožná mysl lidu přeměnila si na dobré skřítky. Ochranná božství domu lepí si Číňané na hlavní vrata svých příbytků! Onde v malém krámečku, právě uzavřeném, jak souditi lze podle znamení venku visícího, prodávány bývají provazy a žaluzie. Tam dále opět větší soused vyložil porculánové zboží – nerad to díím, že nejprostší a velmi nevkusně zdobené; zboží jest tam tolik a tak podivně narovnaného, že jest věru hádankou, kterak jemu i jeho příručím jest možná ještě se pohybovati v té díře, aniž by ty pyramidy a stohy se nezřítily.

Opodál velkoobchodník rýží a luštěninami sousedí s uzavřeným obchodem, jehož plechové a mosazné zboží nemívá patrně odbytu valného. – Avšak, nač mařiti čas po krámech, když to nejzajímavější jest venku, na ulici. Pět krokův od nás na zemi, na bobečku, sedí u rohože

babka; její zboží rozpoznáme teprve, až je vezmeme do rukou. »Kýho výra, zdali možná? Sušené myši!« Ať je obracíme jak chceme, jsou a budou to jenom sušené myši. Mrzutá stařena odpoví nám teprve, až získáme si její ochoty maličkým dárkem. Zvíme, že její zboží jest lékem, kosmetikem, neklamným prostředkem pro vzrůst vlasů ženám, jež okrasy té stářím pozbývají. Rohoží, na nichž veteš rozložena, nevšimneme si. Také stánky s potravinami, z nichž dobrá polovice nepříjemně čpí, jakož i »velkorestaurací« a těch půl tuctů menších jídelen o jednom, dvou stolcích, ponecháme si, až důkladněji budeme se moci věnovati umění i v Číně nejdůležitějšímu, totiž umění kuchařskému! Zde na rohoži prodávají rozmanité nástroje železné ku potřebě všelikých řemesel, tam na stolečku opět vážky. Možná, že se tu ledakde i zmýlíme, že budeme břitvu zaměňovati za hoblík; tolik však je jisto, že nebylo by nám potřeba jeti až do Číny jediné proto, abychom spatřili tyto věci! Vsadil bych se, že tak jako podivné ony klobásy, či jitřničky, jež tam opodál našeho stanoviště opíká děsně špinavý, bezzubý stařec, i ony záhadné nástroje zde v Číně jsou zachovanými pravzory evropského »pokrevenstva« z let prvního tisíciletí. – Nosítka svá, k budce prodavače jehlic do vlasů (do účesu vycházkového Manžurka má zapotřebí stříbrných, modře emailovaných jehlic nejméně tucet), postavil čistič dýmek a za ním brousí na brousku jakoby pro děti figurka našich trhů. Prosím za prominutí! Vypadá přece jen jinak; ale, věru že stačí několik jen dnů tu v Peking, abychom se tak vžili v okolí, že zapomínáme cizokrajnosti. Oko zvyklo si cizímu zbarvení, a již i v mandarinech, kolem v nosítkách nesených, zdá se, že poznává staré známé z Evropy. Div že se nepokloníme a neřekneme v tom neb onom evropském jazyce: Oddaný sluha, Vaše Excellenci! –

Čištěním dýmek v Číně živí se tisíce lidí! Kdo čistí, také spravuje! Ó těch čínských dýmek! jedny, bambusové z jižních krajin, vypadají tak veliké, že máme je z nejprvka za soudky kuchyňské soli, a tyto zde, maličké, mosazné, pojmu tabáku jen zvicí hráchu.

Tu, hle, zámečník jde kolem. Jeho celou dílnu snadno uneslo by dítě. Nástrojů má, tuším, asi patero; ale ruce dovedné, jako vyškolený chovanec některé naší odborné školy. Avšak zároveň i tolik tvrdohlavosti a konservativnosti, jako kterýkoliv z poddaných jeho Nebeského Veličenství! Nebohý proto byl by Evropan, který založiv továrnu v Číně svěřil by ji rukám domorodců! Zámky na rohoži prodává tu žena. Koupil bych rád jeden pro vzorek, který jako by byl vyleptán; kdo však chtěl by tu kupovati od žen, ať připraví se, že bude mu k tomu ještě více času zapotřebí, nežli kdyby kupoval a smlouval s mužem. Hle tu čínského kolegu našich antikvářů! Vykládá tu na prodej na nůši rozložené, asi půl sta knížek; některé jsou sice ohořelé, nicméně však cenné a původem z kteréési bibliotéky zámožného. Mimojdoucím

literátu, jež přivábil vzhled knížek, není ani možná, takřka, rozloučiti se s nimi; úsilně smlouvaje hašteří se s dědkem prodavačem, jenž hodnoty zboží svého patrně dobře je povědom.

Čtvero zajímavých řemesel svorně utábořilo se na druhém rohu, kolem kamenného podstavce svítilny. Ale ve svítilně nerozžihá se prý, než toliko za úplňku – na oslavu měsíčního světla! Jiného, krom slavnostního osvětlování ulic, v Číně vůbec není. Za tmy jedenkaždý chodec má míti světlo s sebou; kdo by neměl, běda mu! Kdyby dopadla jej městská stráž, byl by dozajista jat a pokutován jako velmi podezřelý noční pobuda. – Tady na zemi uhostil se podomácku počestný příštipkář. Jemu po boku čilý krejčí, zabývající se latováním, porozloživ z uzlu něco klůcků na záplaty právě na komsí hbitě spravuje nohavici – »na honem«. A krejčíkův zákazník, jenž asi dobře umí využívat času svého kolikonásobně, zatím co hnáty své ponechává péči záplatářově, svěruje pyšnou hlavu svoji dovedným rukám »holiče a kadeřníka«. Příslušný odborný závod toho názvu znamenáme právě v nejbližším pozadí této skupiny, na zdi praskrovného baráčku, již použito je důmyslně jako vykládce pro několik »pravých čínských copů«.

Cop dlouhý a tlustý jest chloubou každého Číňana; není-li vlastního, nahrazován bývá cizím. Holíč vlasy pročesává opatrně každý z vypadlých vlasů schrání a za poměrně levný peníz těm, kdož stydí se za nepatrný cůpek svůj, vyrovnává citelný nedostatek přírody. Občas také až k nám vyváží se čínský vlas! V dobách revolucí, kdy hlavy lidské nemají ceny, nejlépe dařívá se čínským překupníkům v městech pobřežních! Žeň bývá tu největší. Nevím kolik asi kilogramů ročně vyváželo se vlasů z Číny do Evropy, aniž je mi povědoma obchodní cena jejich! Do nedávna i do Prahy posílány bývaly plné bedny vlasů čínských z Anglie a Francie, ovšem již lučebně vyčištěných a zbarvených. Ježto vlas ten je pevný a velmi pružný, mnohem lepší hedvábných nití, zhotovují se z něho síťky na ochranu dámských účesů, aby kučery se nerozpoutávaly. Některá nároží obsazena bývají třeba tuctem holičů, mezi nimiž zjevna jest úctyhodná družnost. Přihlížeti obřadné činnosti »lazebníků čínských« nepostrádá zajímavosti; ale, jako při mnohém, tak i zde úzko nám bývá z čínské nečistoty. Věru, raději bychom se dali zarůst, jako bývají »lidské opice«, lidé z míry srstnatí, druhdy v panoptiku vystavovaní, nežli bychom svěřili hlavu svou rukám a nástrojům takým! Břitvou je tu kus železa (ano i skla) do kusu kolíku zaraženého (viděl jsem ovšem také lepší břitvy), a tou holí se vlas nad čelem dosti daleko, aby, jak tu jest oblibou, čelo zdálo se až dvojnásob vysokým. Ani mýdla k holení není zapotřebí; vlažná voda úplně postačí! Když prvé dílo bylo dokonáno, jest i cop rozpuštěn, hlava i s vlasem v mosazné nádobce na třínožce vymyta, vlas pročesán a v cop upleten. Potom

také uši vyčištěny budou mosaznou naběračkou nebo dřívkem, a posléze vysušeny malou hubkou na dřívku nasazenou. Však mívají toho Číňané zapotřebí! Jenže prý se mnohdy stává, že některý dosti nevyškolený Figaro čínský příliš ohnivě konaje zušlechťovací dílo své, v nemírném spěchu protrhne zákazníku až i sluchový bubínek. Než, nejpodivnější z činnosti holičů čínských jest umění čistiti lidské oči. Obracejí lidem klapky na ruby a čistí tyto i bulvy oční malým nástrojem podoby pilníčku – – –

Spravovač lampionův a svítlen z rohoviny je čtvrtý ve skupině námi pozorovaných řemeslníků! Právě dal se v půtku slovní (a ta v Číně vede se poněkud hlaholněji, nežli v Žaponsku!), s čínským frenologem, jenž stoleček svůj postavil neprávem zrovna vedle něho. Zvědavci nahrnuvše se k »lebkopravci« přitlačili ke zdi »správce lampionů«, v pravém slova významu nebohého; ten však hlasně protestuje rukama rozhazuje a, jsa patrně z osvětlených, nazývá »učence« drzým vetřelcem, šibalem tyjícím z lidské hlouposti, a jinými slovy, nikoli asi pěkně vybranými, jej častuje. Ale již je tu i majetník těchto krámků, a nedbaje než toliko zisku svého, přesně vymezuje hranice působistě jednoho i druhého! Nepamatuji se, že bych byl kdy uzřel v Číně tváře šibalstější té, která náležela onomu valně ošumělému frenologu. Patrně »věda« ta špatně tu živí kněze svého. Že koná služby své levně, a že věřících má četně, patrně je z toho, že sotva se tam umístil, již přihnali se k němu dva klienti! V okamžiku, kdy vzal do dlaní hlavu jednoho z nich, notně přihloupě vypadajícího venkovského synka – podle všech známek stavu nepochybně kupeckého – a prsty rukou svých (jakoby hrál na klávesách) po kotrbě mu přebíhal, dotýkaje se hrbolcův, a kdy se kmitl v jeho lišácké tváři zjevný úšklebek nad lidskou hloupostí, stiskl jsem hbitě měchýřek stroje fotografického a těšil se na nejlepší svých snímků pouličních. Ale sklaplo mi! Po nezdařeném vyvolání desky přesvědčil jsem se, že čínský správce osudů, snad pro tu příčinu »aby nebyla porušena rovnováha ovzduší«, nedopřál mi, po čem jsem tak dychtil – – –

Obrátme již nyní zrak svůj na druhou stranu. Než, – – bůhú, búúú – húú – – probůh, jaké to zvuky! Temně, zasmušile hučí z dále hlasy trub, dosud v Pekingu neslýchané, i zmocňuje se mne divné chvění, byť jen na chvíli. Kdeže jen slyšel jsem ty zvuky tesklivé, barbarské, jež na postupu k nám rostou mocněji a mocněji, řekl bych skoro děsivěji? Jak často jeden takový ton zasáhne tu onu strunu či klapku vzpomínek mých, pojednou rozzvučí se v celý chorál a vzbudí upomínky dávno zalehlé. A to již není Peking – – –

Připadá mi pojednou, že stoje uprostřed vesnice ašantské, naslouchám děsivým zvukům rohův a lastur, jež nesmírně žalně, ano děsivě hučí ku pohřbu náčelníka. A tyto zvuky temné, oč asi

ještě děsivěji dopadají ve sluch těch, jimž dnes bude zemřít, aby doprovázeli pána svého na věčnost – jako oběti na usmíření duchů zlých! Až i v pralesy jižní Ameriky zaletěl jsem vzpomínkou, mezi Indiany na botuta troubící – – – Než, upokoj se, milý můj čtenáři, vždyť už opět jsme v Pekingu! – V hučení (a nehněval bych se ani, kdyby šotek sazárny místo h vsunul b) nyní mísí se jekot klarinetů, píšťal; již kde kdo naslouchá, lid zvědavý v ulici kupí se v tlupy, ba i z krámů vybíhají obchodníci, aby uzřeli vzdálený sic ještě, ale směrem k nám se ubírající průvod pohřební. Byť i průvody takové byly zde neméně všední událostí, jako u nás, přece sbíhá se tentokráte mnoho zvědavců; vždyť již odtud jest znamenati (a v sousedství, dobře jsouce zpraveni, čekali již na milou zábavu), že jest to, abych tak řekl, pohřeb první třídy, o němž předem již se mluvilo – a jak dlouho ještě vyprávěti se bude! – V Číně rakev, pohřeb, uctívání mrtvých jsou z hlavních os, kolem kterých točí se denně myslí všech. A dnes uzříme tu pohřeb, kde syn, poměrně nezámožný, matce své strojí pohřeb, jakého lepšího nemůže mít ani sám mandarin vyšší kasty. Dnes láska synovská zastkví se jako zářivý příklad všem! Synovská láska! Láska dětí k rodičům, připjata pouty, nám barbarům nepochopitelnými, daleko za hrob, k mrtvým, do kolika generací! Jak málo o ní víme, jak různě ji posuzují přátelé i nepřátelé Číny! – – – Ježto pohřební průvod řečený jest ještě daleko, laskavý čtenář snad mi promine, že dříve nežli pohřeb, – vyličím, jednak ze zkušeností nejlepších znalců Číny, jednak z vlastního názoru – co jest ona proslulá čínská úcta a láska dětí k rodičům.

Jako tak mnohé v Číně, liší se tam i láska k rodičům dosti podstatně od lásky k rodičům v zemích národův ostatních. Pojem lásky té, jak nám tane na mysli, není slovy těmi vystižen dokonale. Překladatelé z jazyka čínského měli by, věru, co vyprávěti o nesnázích, které jim při práci působí sdružené představy a složité pojmy čínské mysli, jež Číňané vyjadřují slovem jediným, a kdy u převodu na jazyk cizí často několik slov nestačí vyznačiti všechny vztahy k věci společné. K takovým překladatelským oříškům náleží i slovo »li«, jemuž v cizích řečech příkládán bývá prostě význam obřadů čili ceremonií, ač v mysli Číňanově vybavuje současně, vedle představy obřadův, i představu lásky k rodičům. Callery v knize »Říše Středu« píše takto: »V obřadech čínských obráží se všecka mysl Číňanova jako v zrcadle. Mám za to, že Číňané, pořídívše »Knihu obyčejů«, podali v ní nejvěrnější a nejobsažnější popsání záliby své v obřadech, ano, pravý obraz národní své samobytnosti. Probouzejí-li se kdy v Číňanovi které city, zkonejší nitro své tím či oním obřadem. I povinností stavu svého činí zadost, vykonává řadu obvyklých ceremonií. Všecka činnost jeho není vlastně ničím jiným, ať tak dím, nežli proměnlivým pásmem obřadů, jimiž jako by protkána byla všecka osnova bytosti

jeho mravní, politické i náboženské. Z toho vyplývá, že nestačí překládati slůvko »li« prostým slovem »ceremonie«, ježto prvnější neznačí toliko vnější způsob dvornosti a uhlazenosti čínské, ale i zásady samy, jež jsou skutečným pramenem jejich.

Lépe chápali bychom pravý pojem slova »li«, kdybychom pročetli některé klassiky čínské, pokud pojednávají o lásce a povinnostech dětí k rodičům. Raději však volíme skutečné poklady nežli pouhou theorii, a vyličíme nepodjatě, co vídati jest v Číně v obecném životě den ze dne. Při tom nezapomínejme, že čínská láska k rodičům je pojem složitější našeho, a že nestačí vyjadřovati všechny způsoby a projevy její slovem jediným, nám obvyklým jako není lze všechno tkanivo strojit na jedno brdo.

Je téměř nesporno, že čínské děti nevědí, co je kázeň pravá, ježto vlastně nebývají vedeny, aby poslouchaly rodičův, ano, že vůbec neznají oně ctnosti, u nás na větším díle se zvláštní oblibou pěstěné, jejíž jméno jest poslušnost. A přece, budiž pravdě dáno svědectví, z oněch dětí nepěstěných, nebo, chcete-li, napolo pěstěných, nevyrůstají nezvedové, jak by snad bylo se obávati podle zkušeností nabytých s našimi nezvedenci za obyčejných poměrů; ba, nastojte! je dokázáno, že udeří se v Číně poměrně více dětí vděčných a rodičům dětinnou láskou oddaných, nežli kde jinde. Číňan kojí se v té příčině pomněním, že »čas narovná i křivý strůmek«, a z mladých nekáranců že také časem budou lidé řádní. Kdo měl příležitost déle a důkladněji sledovati chování dospělých synů a dcer čínských k rodičům, jest mu dosvědčiti podle pravdy, že názory a mínění Číňanův u věci té v tamních poměrech nejsou nesprávnny. Spočívá již právě v čínském významu »lásky k rodičům«, v hlubší výměře pojmu toho a ve způsobu, jak se vštěpuje dětem, i v tom, jak je vlastnost ona vždy a všude na výsost vynášena, že jsou možny výsledky takové i při kázni, jak řečeno, nedostatečné. Stojí o tom psáno v klassicích: Zločinců jest do tří tisícův a na každý zločin patero pokut; ale za nižádný nikomu nebývá tak těžce pykati, jako dětem za neposlušnost rodičů.

Čínské mudrosloví, jak známo, bohato je prűpůvdkami a příslovími. Jedno z nejužívanějších přísloví dí: »Z tisícera ctností dobré chování dětí jest nejceennější!« Dobře jest však spokojiti se tu prostě dobrou vůlí; jinak sotva bylo by v celé Číně jediného syna dokonale zdárného. Přísloví čínská poučí nás také, že všeliké nepravosti prűjší vlastně z nedostatku lásky k otci a matce. »Škűdce majetku cizího ani jako dítě k rodičům nechová se asi řádně.« Rovněž o těch, kteří opomíjejí plniti úkoly povolání svého, uslyšíme tu, že nemají s dostatek lásky synovské. Zraditi přítele, nebo nedostatečným býti v boji rovněž je tolik, jako prázdnen býti nejprűednější ctnosti dětinné, lásky k rodičům. Tak znamenáme všady, jak učení o lásce k rodičům u

Číňanů chová v jádře svém nepoměrně více, než toliko vnější úkony, vyplňujíc takřka všecku mravní podstatu Číňanovu po všechem věk jeho. Vděčnost pak obecně pokládají tam jako zdroj veškery lásky k rodičům.

V jednom odstavci sbírky výkladů »Posvátných příkázání« veliký učitel Číňanův, Konfucius, v příslušném pojednání nabádá věřící, aby po tři léta neopomíjeli památku zesnulých rodičův uctívati smutkem, z vděčnosti a na památku prvních tří let děckého věku od zrození svého, v nížto jedva rozpučelý život jejich vyžadoval nejbdělejšího pěstění, a ve kteréžto době nemá býti novorozené dítě od rodičův oddalováno. Jehňátko útlé obecně pokládáno jest jako pravzor lásky dětinné, protože »uctivě klečíc, ssaje«! Láska k rodičům ukládá Číňanovi, aby nezanedbával těla svého, ale věnoval i jemu náležitou péči, připomínaje si, že jest »kost z kostí jejich a krev z krve jejich.« Táž láska nabádá syny a dcery, aby rodičům po čas života jejich sloužili a potom i za mrtvé se modlili. Ona také přidržuje syna, by kráčel v otcových šlépějích. Toho pak, jenž by věrně a bez úchytky, po všecka tři léta, plnil zákon tento, Konfucius nazývá dobrým dítětem.

Na doklad uvádím z »Knihy obyčejů« toto: »Je-li syn s rodiči v rozepři a nejsou-li rodiče v právu, syn pokusiž se věc, o niž běží, objasniti jim přesvědčivě, zachovávaje patřičnou mírnost a pokoru. Kdyby nechápali výkladů jeho, syn trvej v neumenšené uctivosti k nim, až by se spokojili. Potom lze mu opět dále rozprádati názory své. Než, kdyby slušné výklady jeho nedoznávaly úspěchu, lépe jest, aby neustával naléhati na rodiče výtkami, nežli by dopustil, aby v sousedství vzešel hněv a nesvár z jejich počínání. A byť i rodiče, rozhořčení jsouce a hněvem sršíce, trýznili syna, až by všecek zbrcen byl krví, syn ať ani nehlesna raději prokazuje rodičům ještě více upřímné úcty a neobmezené oddanosti.« – U nás upadla by příkázání taková brzy v zapomenutí, a ký div, že ani v Číně valně jich nedbají. Také zde tedy, jako kde jinde, učení a příkazy mravokárné staly se mrtvým písmenem.

V druhé knize sbírky Konfuciovy čísti lze rozmanité odpovědi, jež mudrc dával tazatelům, kteří přišli, aby zvěděli, co jest podstatou lásky k rodičům. Důmyslný Konfucius, sedě uprostřed učedníků svých, podle okolností různě, ale vždy případnou řečí moudře uspokojil tazatele. První odpovědi, z oněch v řečené knize uvedených, dostalo se Mang-Imu, osobě úřadující ve státě Lu. Odpověď zněla prostě: »Vu-vej,« to jest: »Ne neposlouchati!« Konfucius, jako všichni krajané jeho, libuje si v okolkování sám nepodával ihned obsáhlejšího výkladu ku prastručným odpovědím svým, ale sečkal, až by nejstarší z učedníkův poodvedl tazatele a navrátil se. Pokynuv pak učedníkům, aby přistoupili,

připomněl jim otázku Mang-Iho a stručnou odpověď svoji. Jeden pak z učedníkův, jménem Fanč-í, otázal se Konfucia, řka: »Mistře, co jsi mínil slovy ,Ne neposlouchati!‘?« I vykládal jim a dovozoval, že na dětech jest, aby podle stavu svého dochovavše rodičův až do skonání, neodpírali jim ani pohřbu slušného ani náležitých obětí za mrtvé. A domluviv propustil učedníky i Fanč-ího, jenž odebral se po té k Mang-Imu aby mu obsírněji vyložil naučení mistrovo. –

V dalších výkladech svých Konfucius nabádaje děti k šetrné uctivosti k rodičům dokládá, že kde té není, všeliká jiná péče o pouhé tělesné dobré nebyla by asi onačejší citu, který pudí lidi, aby dobře nakládali se psy a koňmi.

Z uvedeného výňatku snadno vysvitne, že prapojem čínský o lásce dětinné drží v sobě závazek, že dětem jest podřizovati se rodičům ve všem, co koli by žádali, a s dostatek je zakládati vším, co slouží k výživě a zachování těla. Konfucius výslovně podotýká: »V tyto časy láska k rodičům neznamena více, nežli udíleti jim podpory,« vytýkaje, že za starých dobrých časův, o nichž sám horuje a jež by rád znova uplatnil, bývalo jinak!

Minuly věky, a v jejich toku slova mistrova přešla v krev a tuk čínského národu. Než, kdyby veliký mistr ožil a vstal, oč, že by s důrazem ještě mohutnějším, poukazoval na to, že láska dětí za našich dnů není nežli podpora, udílená ustaralým rodičům. Ve svědomí Číňanově právě tato péče o výživu pěstounů náleží k nejpřednější, a připomínáme-li si, že to jest pouhý díl širší povinnosti jeho podle zákona Konfuciova, dbáti o vezdejší i posmrtné blaho rodičů, vysvítá nám jasněji a jasněji vážný obsah prostých slov »láska dětinná« i význam jejich u lidu čínského. Tažme se po různu desíti prostých, nevzdělaných Číňanův, o kom by řekli, že je hodným synem, a zajisté od devíti uslyšíme, že »ten, kdo rodičům nedává zakoušeti strastí ani nouze«.

Kdož v Číně neznal by »Čtyřmécítma příkladů dětinné lásky«? Uvedu jen některé. V jednom, jehož děj spadá v dobu vlády císařského rodu Han, je zmínka o hošíku šestiletém, jenž přišed návštěvou k druhu svému, byl vyčastován pomoranči. Ale nedosti, že se jich najedl seč byl, uzmuč ještě dva, ukryl je v širokém rukávě roucha svého. Než, běda! když se dvorně ukláněl, jsa již na odchodu, ukradené pomoranče vykutálely se před očima hostitelovými. Neblahý host ocítil se v nejtrapnějších rozpacích; ale záhy se probrav unikl následkům přečinu svého nad očekávání šťastně. Na kolenou a plačky omlouval se hostiteli, řka: »Maminka naše jí tak ráda pomoranče; byl bych rád jí přinesl také některý.« Slova jeho letěla ústa od úst, a jméno jeho stalo se proslulým na věky. Nebylo by mu zajisté, jako synkovi skvěle placeného

úředníka, nesnadno bývalo jinak opatřit si pomorančův; ale v Číně přes to skutek jeho trvá v dobré paměti jako zářivý příklad lásky dětinné.

Jiný, chlapec osmiletý, živ byl za časů panovnického rodu Čin, a rodiče jeho byli velmi nuzní, tak že neměli ani na ochrannou síť proti moskytům. Proto chodíval brzy spat a neovíjeje se vějířem, vyležel nepohnutě až do rána, proto jen a pro nic jiného, aby moskyti všichni ušetřili otce a matky jeho a nevrhaly se než na něho. Tak obětavě mladý hošík stříhl spánku milých rodičův.

Opět o jiném psáno jest, který chlebil u macechy, jež na něho velmi nevražila. Hoch přes to snažil se seč byl, kterak by se jí zavděčil. Věda, že macecha ráda jídá rybí krmě, a zvláště kapři že jsou jí pravou pochoutkou, usmyslil si, ač bylo v zimě, a ryb nikde ke koupí, že jí nanosí kaprů. Šel tedy, bláhový, a odstrojiv se do naha, lehl si na led. Horlivost a odvaha taková dojala prý ryby nemálo, tak že proděrověly kůru ledovou a mlaskající dávaly nebohému chlapci najevo, ať si jen jich nachytá, maceše na pekáč, jen aby se, bohdá, udobřila! Věru, že jest nám usmívati se nad naivností těch smyšlenek – avšak v nich lépe než jinde zračí se duch čínský.

Lpěti bez míry na ženě a dětech nesluší se, podle čínských pojmů, zdárnému synu ani zdárné dceři. Bylo by to na úkor zákonu o lásce k rodičům. Z nadřečené sbírky »Čtyřmécítma příkladův« jako vzor této lásky uvedu aspoň jediný. Za císařů z rodu Han byl chudřas, jenž nadarmo přemítal, kterak by uživil matku a tříleté dítě; nebo byla veliká nouze. Rady nižádné si nevěda, pravil k ženě své: »Je takový nedostatek, že sotva uživíme matku samotnou, a to dítě ujímá jí sousta, jež jí od nás přináleží. Nebylo by lépe dítě zakopat? Vždyť bychom snad ještě potom dostali nějaké. Ale kdyby nám umřela matka, za ni by nebylo náhrady –« Žena jeho nebyla té myslí, aby mu odpírala. I kopali hrobeček dvě stopy do hloubi, a než s ním byli hotovi, nastojte! na dně jeho dokopali se třpytné zlaté nádoby. Na nádobě stkvěl se nápis: »Nebe uchystalo dar tento věrnému synu.« (!)

Rozstůně-li se v Číně úpornou nemocí otec nebo matka něčí, věrný syn nebo dcera jejich věří pevně, že je mohou uzdravit, když by, vytnuvše kousek masa z těla svého, dali jej vařený pozřít chorému, aniž by čeho tušil. »Pekingská Gazetta« přináší dosti často zprávy takové. Dr. Smith sám znal mladíka čínského, jenž pro tutéž příčinu z hnátu svého dal si vytít kousek masa, věře nejinak, nežli že matce tak spomůže. Hrdinný syn honosil se jizvou po ráně té jako bývá zvykem vítězů na poli válečném. O případech takových není sice slýchati příliš často, nicméně nebývají ani příliš vzácnými.

Výtka nejhrubšího zanedbávání povinností dětí k rodičům lpí, podle Mencia, na bezdětných. Vroucí tužba mítí potomstvo vyplývá u Číňanů z nutnosti, aby posmrtné blaho jednoho každého zabezpečeno bylo trvalými oběťmi za mrtvé. Dosíci toho jest jedním z nejpřednějších úkolů životních. Pročež hledí syn zdárný, aby také v té věci uspokojil rodičův, a možná-li jen poněkud, ožení se záhy. Potom ovšem jaký div, že setkáváme se – a to ne zřídka – v Číně s pradědy, kterým není než asi třicet a šest let. Číňan jeden, leže na smrtelné posteli a probíraje vzpomínky na uplynulé žití, bědoval jednak proto, že jest mu odejít s toho světa dříve, než by byl mohl matce své prokázati poslední poctu, jednak proto, že posud nic nevykonal z nutných příprav ke svatbě desítiletého syna svého. Jsou to právě nejtěžší dvě výčitky, jimiž svědomí trápívá Číňany pro zanedbávání nejpřednějších povinností k rodičům.

Při jednáních o rozvod bývá nejčastější a nejvážnější příčinou, že není mužského potomstva. Touha mítí syny zavádí nezřídka k souložnictví, přese všechny stinné stránky jeho. Narodí-li se syn, bývá vždy vítán s jásotem, a šťastná událost ta oslavuje se radovánkami; kdežto zrození dcery členům rodiny vyluzuje povzdech trpké příchuti, jako by bylo čímsi nehodným mítí dceru. Předpojatost u věci té nemálo přispívá, žel, i k velikosti číslu utracených dětí, kterýmžto přehrozným společenským zlořádem stíženy jsou nejhůře kraje v severní Číně. Nemanželské děti, jichž se rodí ohromně mnoho, bývají takoruka šmahem sprovázeny se světa, nechat' jsou rodu mužského nebo ženského. Po přednosti týká se věc ta děvčátek; není však o ní zpráv určitých. Než, byť bychom ani neměli zření k tolika případům, jež byly zjištěny, což je snazšího nežli domysleti se, že nedělá se asi okolků s nepohodlnými útlými tvory lidskými v národě, kde není nezákonnito pohřbívatí děti za živa – – –

Předepsaný smutek za rodiče trvati má, jak již bylo řečeno, tři léta; leč, zkušenost životní dopouští úlevu, zkracujíc dobu tu na dvacetsedm měsíců. V XVII. knize výkladů Konfuciových psáno jest o kterémsi předním žáku jeho, že pozvedl hlasu svého proti tomu, aby smuteční ta doba trvati měla do tří let. Avšak mistr odvětil prý, že v nitru svém je přesvědčen, že není člověka ušlechtilého, jenž by po takové ráně dříve nabyt opět šťastné spokojenosti.

Přednější, než co jiného, jest, buď co buď náležitě dodržovati dobu smuteční. Pro tu příčinu, aby povinnosti této vyhověno bylo, lidé promeškávají nesmírně mnoho času, což jmenovitě ve všelikých úřadech pociťuje se nemile. Stává se také, že syn truchlící, chtěje velikost zármutku svého na jevo dáti zvláštním způsobem, staví si vedle hrobky rodičů zvláštní přístřešek, v němž tráví potom všecku dobu smuteční. Obyčejně však truchlící toliko nocují u

hrobův, a z rána pak jdou po svém. Ale jiní za to vykonávají příslušné obřady co nejpřesněji, nic krom toho po všechn ten čas nečiníce a jenom žalu svému zúplna se oddávajíce. Je na bíledni, že rodiny synů, kteří hoví tou měrou zvyku smutečnímu, doznávají proto přemnohých škod i nesnází; ale co na tom záleží Číňanu, jenž nepřemítá o následcích; dostátí zúplna obřadním předpisům pokládá za povinnost nejsvětější, ano za nezvratný životní úkol svůj.

Jsou případy, a nikoli vzácné, že Číňan prodává i poslední dlaň pole, ano i stavení, aby mu bylo lze vypraviti onaký pohřeb. Nepřístojnost konání toho nikdo by mu nedokázal. Číňan řídí se v té věci toliko citem, po případě předpisy obvyklými, jež má v té příčině beze vší námítky za jedině správné.

Z toho, co až dosud bylo řečeno, čtenář můj prisuzoval by asi Číňanu ctnosti nejvyšš stkvělé; než, pohříchu, kolikrát byl by zklamán! Je na snadě, že nevedou si stejně všechny děti čínské vůči rodičům. Ledakde střetneme se i tu s výstrelky společenskými, také u nás nechvalně známými. Mnoho jest i v Číně synů nehodných! Zřídka kdy však, na štěstí, slýchati jest o zločinu otcovraždy a p., a kde a kdykoli cos takového se stává, bývá spácháno jediné ve stavu duševní choroby; avšak na výměru trestu za zločin takový nemívá okolnost tato nejmenšího vlivu. Pokuta za úkon tak hrozný bývá stejně krutá. Přihází se – a jak by bylo jinak v národě, jenž jedním dílem stále a stále tře bídu s nouzí! – že povinností dětí k rodičům nebývá dbáno. Za to však nechybí ani příkladů neobyčejné obětavosti, kdy za otce odsouzeného hrdla syn dobrovolně podnikl pokutu smrti na popravišti, jak příklad jeden již sám jsem uvedl. Nesvědčí-li případy takové, kterak přehluboce zakořeněny jsou v lidu tom city lásky dětinné?

Zvláště vábnou jeví se nám, bílým cizincům, utěšená pospolitost čínské rodiny. Rovněž co se týká úcty ke stáří, mnohé se nám zamlouvá vábíc k následování. Připomeňme si, jak zhusta u nás mladík jedva prohlášen byl svéprávným, jde svou cestou, pozbýváje nadále všech styků s rodiči. V tomto vzhledě zvláště poznáváme, oč chatrnější jsou naše řady socialní, a jak nutně již vyžadují brzké nápravy. Arci, další věcná rozprava o názorech Číňanů na lásku dětinnou nebyla by možná, kdybychom nevěnovali nutné pozornosti také neblahým výhonkům oné ctnosti čínské, jinak převeliké.

Všecko čínské učení o lásce k rodičům trpí, jak se podobá, paterým zlem, dvojím přímým a trojím nepřímým: chová přemnoho závazkův a povinností dětí vůči rodičům, než, nepronáší ni jedinkého slůvka o vzájemných povinnostech rodičů k dětem. A přece Čína není zemí, jež by neměla již dávno zapotřebí takového připomenutí.

Čínská nauka o lásce k rodičům staví ženu na stupeň podřízenější. Konfucius naprosto zůstavil nás v pochybnostech, co soudil o povinnostech obapolných v manželství. Kdežto křesťanství nabádá muže, aby opustil rodiče a věnoval se ženě, učení Konfuciovo naopak nabádá muže i ženu jeho, aby nejprve přísně dbali zákona o poslušnosti k rodičům. A kdyby snad rodiče synovi nesnášeli se – jak již bývá – se snachou, jest pak na synu, aby zpřetrhal pouta manželská, jež podle názoru čínského, nemají přílišné houževnatosti. Žalostným důsledkem toho bývají ode dávna sebevraždy zapuzených manželek. Nešťastné ty oběti svárlivých tchyní jsou neblahým rubem příkázání Konfuciova o povinnostech k rodičům. Kolik nebohých snach odpykalo již za to v Číně průběhem věkův! – – – Tak tedy má všechna čínská soustava, založená na pravomoci stařešinské, nejednu stránku stinnou. Potlačuje některá přirozená hnutí srdce, kdežto jiná úsilně pudí, aby vyhnala v podivnůstky. Posléze vyžaduje naprosté podřízenosti mladších, pokud vůbec bude starších, a utlumujíc takto i rozvoj duchovní, staví překážky blahoplnému rozvoji společenskému.

Zvláště onen odstavec, hlásající, že je tak říkajíc povinností dětinnou mítí potomstvo, jest příčinou mnohých nepřístojností; na př., bývají od bezdětných manželů z ohledu toho přijímány děti, pro něž není pak ni sousta potavy. Ranné sňatky v zápětí mívají velikou míru zalidněnosti, tak že miliony nebožáků pak nevědí, kterak by se uživil. Také mnohoženství a souložnictví jsou následky řečené theorie. Spočívá totiž všecko skutečné náboženství Číňanů toliko na uctívání praotců, a zkoumáme-li v kritickém světle tento kult, brzy uznáme, že není nežli největší ošemetností a šalbou, jímž kdy který národ upadl do osidel. Poslední generace je připoutána okovy k minulosti. A kterak má říše ta pokročiti o jediný krůček, pokud zpráchnivělé rody předkův uctívány jsou v národě neustále v opravdové pokoře dětinné –?!

Pohnutkou uctívání duší předků, jímž Číňané za každé příležitosti tak se honosí, není as, tak hádám, nic jiného, nežli trocha bázně a trocha samolibosti, dvou to vlastností, které mívají největší vliv na lidskou duši. Je nezbytno přinášeti oběti duchům zemřelých proto, že duchové ti mají moc, vykonávati vliv buď dobrý nebo zlý na žijící. Zásadou Konfuciovou, se stanovíště jeho vpravdě duchaplnou, bylo: »Moudré jest, duchy uctívati, ale také jich se chrániti. Duchové se hněvají a mstí, nepřinášíme-li jim obětí. Pročež jest arci moudré nezanedbávati takových povinností.« Výklad tento vystihoval by asi pojem normálního Číňana o příkázání, uctívati praotce. Pochod myšlenkový při tom jest velmi prostý. Jednomu každému synu bylo vykonávati některé povinnosti k rodičům, i žádá právě totéž od dítěte svého, jež jest právě proto na světě. »Proto pěstujeme stromy, aby skytaly nám stínu, a

pěstujeme děti, abychom z nich měli užitek v pozdním věku.« Ani rodiče ani děti nemají o této věci nižádného ideálnějšího pomyslu. »Nemáš-li dětí, jež by třísnily postel tvou, nebudeš mít ani, kdo by na tvém hrobě sžíhal papírky.«[32] A kterak pokolení za pokolením shošťuje se závazků svých oproti předkům, opět a opět žádá toho touž měrou od svých potomkův. Tak tedy dědí se ustavičně povinnosti lásky k rodičům – pokolení od pokolení.

Tolik prozatím o lásce a povinnostech dětí k rodičům. A nyní věnujme opět všecku pozornost pohřebnímu průvodu, jenž mezi tím docela se přiblížil k místu, kde jsem stanul. Zvolna sune se průvod mimo a brzy odbočuje od směru dosavadního k jihu. V čele jdou dva Číňané odění zeleným hávem. Třímající tyče bambusové nesou na nich po obrazu bůžka, z nichž oběma připadá chrániti mrtvolu, tak aby nebyla sužována upíry cestou do »Neznáma«. Jeden obraz těchto božských strážců namalován jest na papíře barvou červenou, druhý černou, a v rámcích ovšem také bambusových; bambus totiž jako rostlina ve světě nejužitečnější hodí se Číňanovi ke všemu. Za nosiči obrazů kráčí skupina modře a zeleně oblečených lidí, pohřebních pomocníků, kteří vždy dva a dva, nebo i čtyři a čtyři, na nosítkách zeleně postřených nesou jakási prkénka, zasazená v dřevěné podnože. V části prkének těch zaujaly místa duše zesnulých předkův a členů rodin jejich, část pak nese jednak jméno posmrtné, jednak přehled skutků nebožtíkových. Za ní ubírá se jiná skupina mužů s obdélnými deskami (prkny) na tyčích a s návěštími na deskách oněch, z jejichž obsahu, kdo je povědom čínského písma, dočítá se všechněch titulů zvěčnělého. Nosiče tyto, kromě hudebníkův a jiných zřízenců, jež mají ve stálé službě, vypravili zvláštní podnikatelé pohřební, sebravše je ze řad pobudů, žebrákův a jiné lůzy městské, jejíž nečisté a hmyzem hemžící se rozedrané haleny zakrývá pohřební úbor na tu chvíli půjčený. Evropan, krom svrchovaného obdivu nad svérázností čínského pohřbu, neubrání se věru dojmu nelibého, patře na tuto sběr, navlečenou v parádní zelené a modré hazuky, ale tváří svrchovaně odporných, ano až i hnus mimoděk vzbuzujících drzým výrazem.

Při pohřbech vznešených osob a hodnostářů nebylo by takřka konce oněm návěštným tabulkám, a teprve za poslední skupinou jejich následovala by četa praporečníků s praporci trojhrannými, pak něco vojska pěšího i na koních a posléze nosítka, nesená sluhy jenom obyčejnými, ale za to provázená dvěma nebo čtyřmi »truchlícími«, na znamení nejhlubšího smutku oděnými v bílé roucho; jeť bílá barva v Číně barvou smuteční. Než, ani tito truchlíci nepřísluší pokrevními vztahy k rodině zesnulého, nýbrž jsou jen také najati, aby zastupovali příbuzné kolem nosítek, na nichž v případě tom byly by složeny hodnostní úbory, řády a vyznamenání dotčené vznešenější osoby. Před nosítky nebo za nimi nesený rozvinutý

papírové stučky, na způsob žaponských kakemon, s výňatky z klasikův a průpovídkami čínského mudrosloví. Druhdy také v průvodu jest znamenati nosítka malá přeozdobné práce, a na nich svitek zabalený v žlutý hedváb. Bývají v něm vyznamenání a díkůčinění samým císařem nebo jeho jménem kdysi udělená zesnulému úředníku, i patrna jest zvláštní pozornost a úcta, kterou všichni prokazují takovéto vzácnosti.

Ale průvod, jenž bere se mimo nás, není vystrojen ani mandarinu, ani boháči, než toliko ženě z lidu; pročez neznamenáme tu nižádné z posléze dotčených okázalostí. Láska synovská člověka nezáměrného vystrojila jej zesnulé matce; a bylo zajisté mnoho vynaloženo, aby nabyl takých rozměrův a té malebnosti, v níž právě rozvíjí se před našimi zraky. Ač tedy tento průvod pohřební nemá ničeho ze všech právě vytčených znakův okázalého přepychu, bez nichž nelze si takoruka mysliti pohřeb čínského bohatce nebo »pána od úřadu«, přece nechybí ani tu některých pozoruhodnějších věcí, jimiž nehonosívají se pohřby pravšední. Tak na příklad již z dále nápadno jest a vyjímá se tu pěkně asi půl tuctu rekvizit, zvaných »slunečníky desítitisíců díků« (nebo »desítitisíců jmen«). Tyto zajímavé ozdoby průvodu pohřebního jsou jakési červené baldachiny vrchem polokulovité, průměru 2 až 2 1/2 m, po výtce hedvábné; mohly by sice býti i kterékoli barvy jiné, ale červené jsou nejoblíbenější, ježto v Číně jest červená barvou radosti a štěstí. S hořejší obruby baldachinu splývá nesčetně úzkých proužků dílem hedvábných, dílem atlasových, s vytištěnými na nich zlatými písmeny; na každém proužku o sobě zlatem zvěčněno jméno dárce, jenž přispěl hřivnou svojí, aby ze společných peněz pořízen byl čestný odznak tento. Má-li se totiž komu v Číně dostati veřejné pocty, na př. úředníku nově dosazenému, pro dobré oko, druhdy opět zasloužilým úředníkům na rozloučenou, v uznání zásluh, společnost, po případě obec, volívá k tomu začasť i tento způsob slavnostního projevu, uštěďujíc oslavenci takovýto zvláštní slunečník, arcí, kromě jiných dárků (příjemci asi milejších), jež deputace holdujících současně pak odnáší v průvodu s hudbou až do příbytku oslavencova.

V době obsazení Pekingu dostalo se i bělošským i žaponským velitelům ano i nižším hodnostářům vojenským takovýchto vyznamenání, a zajisté i ne jeden z důstojníků rakouských jest šťastným majetníkem nevšední té čestné odměny čínské. Než, tady, v průvodu pohřebním, dárcové obřadních baldachinů jsou asi příbuznými nebo druhy v povolání syna nebožčina.

Hned za řečenou tlupou nosičů se »slunečníky díků« jdou hudebníci, za nimi pak opět několik nosičů žerdí s novými a novými nápisy na tabulkách. Asi za touto částí průvodu zajisté

bychom spatřili na pohřbu zámožnějším i někdejší podobu zesnulé, na obraze provedeném vodovými barvami na hedvábu a napjatém jako kakemono; zde však obrazu takového není znamenati. Za to nechybí tu hlouček zřízenců pohřebního ústavu, jimž připadlo za úkol zvláštní, sypati na cestu a metati do vzduchu papírky »stříbrné« a »zlaté«. Má tím býti znázorněna pravá obět ryzího zlata a stříbra na usmířenou duši prokladců rakev provázejících, aby dali pokoj a mír jak duši zesnulého tak účastníkům pohřbu.

Další částí průvodu, jejíž neobvyklý vzhled překvapí dojista každého laika, je skupina stolečků na nosítkách, s hojným výbojem krmí a nápojů. Pečená selátka, uzené kachny a jiné a jiné vábné pochoutky vzbouzejí tu laskominy lačné chudiny, jež odevšad se sbíhá, nemohouc odepřít si aspoň vzácné podívání. Ale také potulné psy městské láká vůně pečinek, dráždí hlad jejich přímo v dravé zálusky. Lítě vrhli by se na svůdnou kořist, nebýti asi nejedné kruté zkušenosti od dřívější, kterou živě na pamět jim uvádějí notné obušky a klacky v rukou strážců pohřebních. I cení jen vztekle zuby v marné chtivosti, plížíce se opodál jako nezvaní a nevitáni průvodčí pohřbu, nežli průvod zajde branou za městské valy, kam totiž Pekingští mrtvé své pochovávají; ani tam beze škody nesmí se odvážiti městský pes pro nevraživost psů zábranských. Uspořádání této skupiny s pohřebními hody, jež však umístěna bývá, druhdy i v Pekingu, a v některých provinciích s pravidla, kdesi na konci průvodu, až za rakví, jest obzvláště pečlivé a úpravné.

Za nosítky s lahůdkami nová tlupa nese jiná, a na nich cosi zaobaleného; co však a kterého by to bylo významu, nepovedlo se mi vypátrati. Za tímto záhadným skupením následují kněží buddhistští a za nimi pak několik osob světských, patrně přátel nebožčina syna, třímajících kadidlové tyčinky, jež doutnajíce šíří známou pryskyřičnou vůni. Vychvalovaná snášenlivost Číňanův u věcech náboženských, o níž zhusta bývá u nás psáno, dochází tady, u pramene svého, zdůvodnění nejnázornějšího a nejpochoptelnějšího. Na pohřbech čínských spatřujeme vedle sebe »působiti« představitele duchovní dvou náboženských vyznání, v dávnověku pověstných vzájemnou nenávistí. Právě jako kněze buddhistické, pudí v podstatě tytéž pohnutky i kněze taoistické, pišící tu na »sang« (viz výčet hudebních nástrojů zde), aby svorně si vedli na téže roli, v pohřebním průvodu. Je to mimo péči o blaho duše zesnulého i duchovní starostlivost, aby mrtvola v hrobě ušetřena byla všeho znepokojování jednak od upírův, již podnes v Číně straší, jednak od následků zvláště obávaného vlivu fong-švejismu; je to však mimo to v podstatě týž popud neduchovní, rodící se z choutky tučného výdělku, společné příslušníkům duchovního stavu obou řečených vyznání. V Číně totiž je zvykem povolávati k církevním úkonům, jako jsou na př. pohřby, kněží obou stran, jak bonzy tak i

racionalisty (taoisty) a, vedle štědrého úplatku za osobní námahu, vděčiti se rovnoměrně i klášterům jejich značnými dary.

Později svedla mne náhoda s hlavní osobou ze živoucích účastníků pohřbu toho, se synem oné zesnulé, čínským literátem. Mluvil i plyně francouzsky. V delší známosti zvěděl jsem o něm, že býval členem katolické missie, ale zpronevěřiv se její kázni, brzy od ní odpadl; za okupace však propůjčil se službou jisté velmoci evropské, ač současně i krajanům svým »sloužil«, Z obojetnictví svého těžce zahospodařil si slušné jměníčko, dílem z odměn čínských rodáků, dílem z válečných kontribucí, jež zároveň s veliteli menších posádek vymáhal na nebohých »přemožených«, a proto posléze byl s to značným nákladem vypraviti poměrně slavný pohřeb zesnulé máteři své. Jsa literátem, vzýval, jako všichni literáti čínští, Konfucia. V průběhu dosavadního líčení poznali jsme již dosti podrobně, že jest patrný rozdíl mezi původním učením Konfuciovým a naukou, kterou dnešní jeho vyznavači zovou jménem jeho. Nebylo by ani dost málo upřílišeno, kdybych pravověrnost nynějších konfucionistů srovnal – aby podoba nápadněji bila do očí – s pravověrností svíčkové báby, jež z milodárků zbožných věřících obětujíc pánubohu a všem svatým po svíčičce, nezapomíná rožžítí jednu i satanáši, aby si nezkazila všecko ani s ním. Věřil-li Konfucius v Božstva, jak na krátce před smrtí svou vyznal v posledním svém Obětování Nebesům (Bohu nejvyššímu, jehož sídlo jest nahoře), nevěřil arci v nižádné titěrné a nesmyslné stvůry, jež nízká vašeň lidská vymýšlela a strojívala na větším díle na oblouzení vlastního svědomí. A dnes, je-li jinak? Žák Konfuciův po stech ano tisících let, bůh ví z jaké opatrnosti, aby si pro všecken případ, až by nadešly poslední věci člověka, nepokazil ničeho s nižádným, zavčas dbá zakoupiti si ochranu všech církví v zemi a přízeň kdejakého pánbicka, ať zákonem nařízeného ať právem zvyku přijatého, domácího či přespolečného. Nepochybuji, že chytrák Číňan, hledě vždy a ve všem zisku svého, i běží-li o žití záhrobní, neváhal by pozvati si kromě obou domácích řádů kněžských také ještě kněží řádu Kristova i dervise Mohamedovy, k tomu cíli a konci, by duši své zajistil šťastné a bezstarostné trvání na věky věkův: jenom kdyby křesťanství a nauka Mohamedova tak zásadně se nepříčily duchu staré Číny!

Za tlupou bonzů, mohlo jich býti asi dvacet, a to již před rakví samou, krácejí nejbližší příbuzní! Znalci nebylo by nesnadno rozpoznati stupnici jejich příslušenství příbuzenského již podle oděvu smutečního. Tak na př. kdežto nejbližší pozůstalí oděni jsou řízou zúplna bílou a bez obruby (smuteční šaty vždy jsou z hrubých látek), příbuzní nejvzdálenější mívají toliko proužek takové látky připevněný na denním svém, byť hedvábném a barevném oděvu. Ježto klassická Čína učí, že ztráta rodičů dopadnouti má jako blesk nebo jako nemoc nejtěžší na

syny, proto dva přátelé o pohřbu vedou a podporují syna, sklíčeného zdánlivě tak, že sotva nohy vleče! V Číně zákony společenské ještě mnohem více, nežli mezi námi bělochy, vychovaly v každém podivuhodnou schopnost hereckou! Jako v mnohém jiném však, tak i v tomto svět náš vysoce kulturní jest mistrem! V Číně na př. dosud není vdoviček, jimž nejlepší krejčí šíje smuteční roucho, a kde rafinovaná elegance i barva vdovského šatu zvýšiti mají půvaby neutěšitelné trpitelky, které nezřídka bývá strádati želem až i půl roku, nežli v náruči jiného zapomene veliké ztráty. V Číně však pozůstalé (ženy a příbuzné) nebožtíkovy za rakví neseny neb vozeny bývají v nosítkách, nebo ve vozících dvoukolových, oděny jsouce prostým bílým šatem a bez kterékoliv vypočítavosti na efekt.

Dvou zvláštnůstek, tentokrát méně ve prospěch Číny svědčících, nesmím opominouti, ač chybějí při tomto pohřbu námi sledovaném. Jak bylo mi řečeno, při pohřbech čistě buddhistických, a to ne všude v Číně, zjednávány bývají zvláštní ženy, které jdouce před rakví srdceryvně štkají, pláčí a nářkem svým obecnstvu tlumočí hloubku žalu a zármutku pozůstalých, postižených úmrtím. Jaké podružné a člověčenstva nedůstojné postavení zaujímají ženy v Číně a jak ve směru tom blahodárně mohlo by působiti rozšíření křesťanství, budeme ještě častěji míti příležitost pozorovati. Provdané již dcery nejen nesúčastňují se pohřbu, ale ani nebývá prý zapotřebí sdělit s nimi úmrtí rodičů jejich. Zemře-li Číňanovi žena, ovdovělý sice někdy (!) účastní se pohřbu, není mu však předpisy kázáno, by chodil v oděvu smutečním, neb aby nosil zvláštní smutek, jak nevyhnutelně činiti jest, umřel-li otec nebo zesnula-li matka (!). Spanilomyslným čtenářkám budiž však útěchou, že Čína pohybující se v mezích starých zvykův a zákonů filosoficko-náboženských, a Čína srdcem cítící, není jedna a táž, nýbrž dvojaká, ba že mnohdy až nápadně se liší různými znaky svými. Jako na př. všude na světě, i mezi divochy pleť na jedněch tmavší jest, na druhých světlejší a na jiných dokonce až i bílá, tak i poměr u Číňanů mezi manželem milujícím a jeho ženou, jednak mezi otcem a dcerou, bývá asi týž, jako v podobném případě u nás »mezi bělochy«. Potom ovšem i v Číně velí srdce, majíc převahu nad malichernými předpisy. Tu však nebyl by zúplna opodstatněn, ani na místě, nezřízený podiv a nepodstatný hold některých učencův evropských pro vše čínské a přede vším pro to, co připomíná staročínské klassiky, filosofy a zákonodárce.

Zatím přiblížila se k nám již i skupina lidí nesoucích rakev. Na nosítkách a pod ozdobným baldachinem v celku veliký to katafalk, přes nějž přehozena těžká látka s výšivkou, znázorňující draka (obyčejného, ne císařského pětiprstého!!). Třicet dva nosiči, v zelené šaty odění, nesou dřevěné tyče středem katafalku a po stranách probíhající, a tolik též jich k vystřídání jde podél. Při pohřbech členů rodiny císařské bývá počet nosičů ještě mnohem větší

a dosahuje prý až i číslice sto dvaceti osmi s tolikerem též náhradníků. Bylo jim po několik dnů cvičiti se nošení katafalku, na nějž prozatím postaveny byly nádoby naplněné vodou až po okraj. Jestli nerozlili vody, ba ni nevyšplouchli, bývá to důkazem úplné a nezbytně požadované obratnosti nosičů k obřadu tomu. Rakev, řezbami a malbami zdobená zajisté že stála několik set dolarů. Z prken tlustých nejméně 8 centimetrů, mnohdy však až i 15 cm i nejprostší, z kteréhokoliv dřeva zhotovená rakev stojí 7–10 dolarů – obnos to chudšasovi mnohdy nedosažitelný. Rakev, neúhledná, tvarem připomíná veliké prací necky. Síla prken a výběr dřev řídí se požadavkem, aby mrtvola, v rakvi dobře zatmelené, přechovávána býti mohla případně po měsíce ba i po léta doma, nebo ve zvláštních k účelu tomu zřízených budovách, nežli by fong švej sian san (přibližně opisují tu obtížnou výslovnost a to výslovnost pekingskou) t. j. fongšvejismu doktoři (učenci, znalci) ustanovili vhodnou, šťastnou dobu i místo (nemá-li již rodina pohřebiště takového dávno zakoupeného anebo nepoužívá-li ho již dokonce), kdy a kde by pohřeb mohl se vykonati. K tomu není ovšem potřeby ani tak mnoho doby – jako mnoho peněz, aby rozhodnutí kejklířů nedalo na se dlouho čekati. Přechovávání mrtvoly doma však častěji děje se z důležitějších ještě pohnutek, nežli z ohledů na zhoubné, Čínu ničící hloupé pověry geomantické, jež se datují ze století XII. našeho letopočtu. Rodina nemá peněz na vystrojení pohřbu, který jinak není lze konati nežli s nádherou srovnávající se s postavením rodiny. Někteří nezámožní zaprodali raději ženy své i dcery, ba v případech literaturou zvěčněných i sami sebe uvrhli v nevolnictví, jen aby z peněz takto nabytých rodičům svým vystrojili důstojný pohřeb. Chudý lid selský ovšem tak dlouho s pohřbem neotálí, ba často ani sama geomancie nestačí, aby předpisovala tam, kde bída jedinou jest poručnící. I staví potom mrtvoly nebo je zahrabávají na pole své, sijíce na něm až po sám hrob. Má toho políčka lid beztoho »sotva na dlaň« – – –

Rakev již nás minula, a již opět cosi obzvláštního poutá naši pozornost. Vizme skupinu lidí nesoucích podivné loutky ze slámy a papíru, některé i v hedváb oděné, takové též domky (při pohřbech mužů a obzvláště mandarinů uznamenali bychom i napodobeniny paláců, lodic, otroků, vojínův atd. atd.), onde i levné papírové napodobeniny stříbra a zlata – což vše určeno jest, aby spáleno bylo nad hrobem, pro tu příčinu, aby duše osoby zemřelé i na onom neznámém světě za tyto poukázky nalezla skutečných hodnot stejné ceny, a na cestě Nekonečnem, na pouti své k duchům, opatřena byla tímže pohodlím, jako na světě tomto. V dávnověké Číně při smrti a pohřbu knížat nebo císařů konány bývaly asi i lidské oběti; v těchto hračkách slaměných a papírových zříme patrné toho doklady a – ovšem i praktické a moudřejší náhražky.

Pohřební průvod blíží se již svému zakončení. Pěšky opět jdou tu mužští příbuzní, z nichž mnozí kolem hlavy mají ovity bílé šátky, a za muži těmi táhne se dlouhá řada pekingských vozíků s příbuznými druhého pohlaví, dětmi neb osobami staršími. Také na vozících, neb na mezcích a koních kusy bílé látky dodávají průvodu rázu smutečního. V duchu provázíme pohřeb až na místo (jindy očitým byl jsem svědkem ukončení pohřbu), kde rakev uložena bude v hluboký hrob. Až ji spustí na dno, hrob naplněn bude nejprve vápnem, a potom i hlinou! Žulový kámen, s několika krátkými nápisy, jež na léta mají zachovati prosté jméno zemřelého, místo narození a dobu úmrtí, teprve později bude sem postaven! Kněží odříkají několik průpovědí nad mrtvolou, několik raket vypustí do vzduchu, aby jimi zahnali zlé kouzelníky, nad hrobem spálí výše zmíněné loutky a cetky, a něco vína vylejí v oběť na hrob. Část potravin za průvodu sem nesených zůstavena bude na rově, aby bloudící duše právě pohřbeného i těch, kdož byli zemřeli na cestách nebo na ulici, měli čím se nasytiti. Ostatek potravin (rozumí se samo sebou, že nejlepších) vezmou opět domů, by u bohatších rozdán byl chudým; ale méně zámožní na díle jím pohostí pohřební hosti. Také tabulka se jménem posmrtným a druhé při pohřbu použité desky, nápisy a jiné takové pohřební náležitosti postaveny budou buď v jizbě, nebo, u zámožných, do rodinného domácího chrámu, aby tu i nadále, v obdobích posvátnými knihami předepsaných, konány byly náležité pocty a nové a nové obětiny kladeny před ně na oltář.

Již dříve zmínil jsem se (zde), kterak synovi truchliti jest po smrti otcově. V jižních provinciích Číny smuteční barva bílá později zaměněna bývá za polosmuteční modrou; ale v Pekingu, a vůbec v Číně severní, jediné oděv barvy bílé pokládán jest smutečním. Po třicet dní po smrti některého z rodičů svých nesmí syn ani se holiti ani se česati aniž se mýti. V jižní Číně doba ta prodlužuje se až do dvou měsíců. Zemře-li »otec vlasti«, císař, bývá zákonem zabráněno holičům, aby po celé čtvrtletí nevykonávali řemesla svého. Arci, ani v Číně zákony dávati nebývá vždy také jimi se řídit. Ženy aniž dívky nesmí zdobiti vlasů svých, veškeré zábavy jsou zapovězeny, hercům pod trestem přísné baštonady zakázáno jest po celý rok hráti! Krom pěti dnů povolených zvláštní blahosklonností kteréhosi z moudřejších vládců Číny, po celý rok smuteční nesmí nikdo z lidu vstupovati v stav manželský. Úředníkům pak vyšších stupňů hodnostních dva a čtvrt, až i půl třetího roku čekati jest, nežli v slavnostním palankinu (v nosítkách) nevěsta smí se přiblížiti ke dveřím jejich obydlí.

Duchům zemřelých, ať příbuzných ať cizích, v Číně hromadně se obětuje dvakrát do roka. Prvé dny dubna koná se slavnost Paj Šan. V dny ty, zvané také »zametání hrobů«, putují všichni ku hrobům svých milých, by tam, jakož i my činíváme, pálili svíce a kadidlo, a krom

toho, podobně jako při pohřbu, obětovali něco potravin i nápojů i jiných věcí podobných. Obětující modlí se tam asi takto: »Já, Jé-Kiying, třetí syn druhé generace, dovoluji si tu (na př. v Pekingu) roku, měsíce a dne toho a toho, přistoupiti před hrob svého předka (následuje jméno). Opět uplynul rok a nastalo jaro. S pocity opravdové úcty zbožně zvedám zraků svých a zametám hrob Váš. Na kolenou prosím, byste přišel a účasten byl úcty mé. Vašemu potomku zde ó, dejtež, aby došel zdaru a slovutnosti (vyznamenání).[33] V této době blahodárných dešťův a jemných vánků přicházím, bych kořenu rodu a bytí svého vzdával díky a přehluboce jemu se ukláněl. Ó Vy, jenž božského jste ducha, chraňtež mne mocí Svou. Přináším Vám obětinu pateronásobnou, jak zákonem jest předeepsána: vepřika, slepici, kachnu, husu a rybu, zároveň s obětinou vína. Sestuptež, prohlednětež a přijmětež. V úctě nejhlubší vysílám k výši prosbu svou a ohlášení své.«

Druhá slavnost čínská, slavnost »dušiček«, jest ještě význačnější. Ač koná se po vší Číně, přece není nikde jinde tak oblíbena, tak okázale slavena, jako na čínském Jihu a jmenovitě v Kantonu. Vůdčí myšlenkou její, v pravdě jednou z nejkrásnějších, jež kdy v lidské mysli vůbec rozbřeskly, jest svrchovaný soucit s lidmi krajně nešťastnými, jež nevlídný osud stíhal krutě po samo rozhraní života a smrti, ano až za ně. Soucitný Číňan měl tu na zřeteli zejména duše těch nešťastných, kterým v nesmírné nouzi a nevýslovných mukách zahynouti bylo hladem, pak ony nebohé, jejichž mrtvolý zůstávají nepohřbeny v pustinách, a posléze ony největšího politování hodné, za něž po smrti nikdo se nemodlí ani nepřináší obětí. To jest v podstatě své čínská slavnost dušičková. Ovšem, vnější tvárnost její daleko nevystihuje vzácného zrna. Prostoduchost lidu čínského pojímá věc tak, že duším oněch nebohých, o něž tu běží, je záhodno aspoň jednou do roka náhradou poskytnouti úlevy, posily a veselí za všecku trýzeň, za všecka muka, jež bylo jim snášeti za živa i po smrti. Provádějíc chvály hodný záměr svůj předkládá o slavnosti na místech veřejných, na náměstích, ulicích a leckde jinde hojně krmí duchům bludným, aby se nasýtili aspoň jejich vůní, sférickým požadavkům duchů hoví pak hudbou a modlitbami, jež veřejně konají mniši buddhistští za jejich věčné blaho. Z hostiny arci, kromě vůně, neužijí duchové ničeho; ale, aby pokrmy nepřišly na zmar, o to postarají se již kněží, a také chudina mívá z nich svůj díl.

V severní Číně (zdali také v jižní, není mi povědomo), v měsíci srpnu, konávají slavnost podobnou, již zovou »sau-í«, spalování oděvu. Také o této slavnosti přináší lid oběti za mrtvé, dáváje plamenům sžíhati napodobené kusy šatstva z papíru a slámy, a napodobeniny rozmanitého náčiní a potřebností všelikých, jež nosívány bývají o pohřebních průvodech, pečují-li příbuzní dostatečně, aby na ničem nechybělo duši nebožtíkově na onom světě.

Zmínku o tom učinil jsem výše, líče pohřeb tento, při němž rovněž bylo s dostatek takových věcí »nezbytných pro blaho duše v záhrobí.«

Slavnosti toho rázu, jsou v Číně velmi rozšířeny a docházejí značné obliby lidu čínského. Ať první pohnutkou jejich vzniku byl soucit, ať byla to bázeň před mrtvými, podobá se pravdě, že by asi nenabývaly takového rozšíření, nebýti veselí, jehož lid těžko postrádá o slavnostech kterýchkoli. Slavnosti ty staly se lidu čínskému nevyhnutelnými, ale není lze mi zatajiti, že jsou i největším kamenem úrazu pokud se tkne styku obyvatelstva Číny s námi – barbary.

Poslední vozík účastníků pohřbu minul. Zevlouni se rozešli a ulice nabyla obyčejné tvářnosti. Byl jsem rád, že mohu opět volně se hnouti. Čas nutkal, abychom se poohlédli dále.

Ubíráme se na sever, po pravé straně ulice. Za krátko upoutá pozornost naši jev nový. Žena jakás, patrně z cechu také holičského, dámu z lidu, sedící na židli před krámkem obchodníčka se smetáky a oprašovači, chloupků zbavuje tvář. Hle, kterak vede si v tom podivuhodně! Mezi prsty obou rukou kus tenkého provazce dohromady svázaného kříží, rozepíná, jak u nás děti s motouzem si hrávají, a v skřížení to svírajíc chloupek za chloupkem rychle je vytrhává. Věru, prapodivná to pinceta!

Po několika kročejích ocitáme se opět před veřejnou jídelnou. Na stolcích, zašlých špínou více ještě nežli stářím, dva pekaři – či kuchaři? – umouněnými tlapami svými hnětou těsto. Hbitými pohyby dlaní rozvalují těsto v dlouhý provazec, aby za chvíli k nemalému překvapení mému, držíce těsto za oba konce, kroužili jím vzduchem, nad hlavou, jako by se tu produkovali vrhači lasem. Patrně to náleží k lepšímu »propracování« těsta! Jeden z nich potom, jsa hotov s prací tou, část těsta rozetírá kouskem prkénka, kráší ji »datlemi« (málo chutnými plody jisté palmy zakrslé) a posypá cukrem! Ježto děje se vše na ulici – však nyní ještě netřeba utíkat se pod ochranné stříšky před žářem slunce, který dubnem počínaje změnil tvářnost Pekingu – kromě cukru a datlí i spousta prachu ba i četné nerozvážné mouchy přispívají k tomu, aby součásti pochoutky, všude tu na ulicích velmi na odbyt jdoucí, byly co nejrozmanitější. – – – Ó té přehrozné nečistoty lidu čínského!

Pramálo bezpochyby vadí Číňanu, že vedle veřejných studní (jsou zde ve všech hlavních ulicích dosti četné a pronajaty jednotlivcům) ze stok vytékají výkaly, že veškera půda kolkolem studní nehlubokých, jest jich plna!? Málo kdo pije vody nesvařené, a i k omývání má ji věru málo zapotřebí! Otře-li si Číňan hadříkem v teplé vodě smočeným tvář a ruce jednou denně, směle nechť zván jest vzorem čistoty! Snad ani jedno procento Pekingčanů

neomyje si celé tělo své vícekrát, než jednou do roka! Koupele, koupelny veřejné i domácí – a byť to byla jen obyčejná štoudev nebo škopek, jaké mívají v Žaponsku všude – v Číně jsou buď úplně neznámy, nebo bychom je spatřili jen u nejzámožnějších.

I kde jest vody hojnost, kde si nemusí jí kupovati, jako v Pekingu, Číňan jako by se vody štítíl! Sami obyvatelé břehů řek, vod stojatých nebo moře, často ni rybáře ni plavce nevyjímaje, z pověrečné obavy před dušemi utopencův a jinou havětí, výplody to bujně fantasmie čínské, neradi vstupují do vody, neřku-li, by se tedy koupali. Ještě že ulice Pekingu na štěstí jsou dosti široké, a, díky větrům i psům vše požírajícím, poněkud aspoň čištěny! Běda však cizinci, cestovateli, turistovi, kdyby v létě měl se procházeti úzkými ulicemi měst střední nebo dokonce jižní Číny, kde jsou smetiště a louže močůvky před každou takřka budovou! Největší snad bylo mi a bude pro vždy hádankou, jak to, že obyvatelé takých obrovských záchodů a hnojnišť – jiného případnějšího porovnání pro Čínská města, žel, nenalézám – uhájí života před zkázonosnými bacilly? Snad proto, že Číňané jsoucnost malých netvorů těchto ani ještě netuší? Nebo že jest i bacillům ovzduší čínské příliš husté, nestravitelné, jedním slovem, že zvířátka ta v boji tu podléhají? – Šprýmař – přítel můj dr. Smith, – česneku a cibule zarytý nepřítel – tvrdíval mi, že některým bacillům najisto vůně česneková tak jest nepříjemnou, jako jemu. A že jest v jeho žertu dobré zrunko pravdy, nepochybují.

Byly doby, kdy vláda čínská nebyvala ještě tak naprosto shnilou. Kdy i v Pekingu pečlivě bylo dbáno veřejné čistoty. Má Peking všemi hlavními ulicemi vedené stoky z dob pradávných. Do dnes platí stát značné obnosy na jich udržování. Povinností zvláštního vyššího úředníka jest, aby sám se přesvědčoval o dobrém stavu stok a zprávy o tom podával – nevím kterému odvětví císařské rady. O tom, kterak se to děje, bylo mi vyprávěno několik historek dosti poučných! Jedna však postačí, abychom poznali ducha kasty vládnoucí Číně. – S průvodem, důstojnosti stavu přiměřeným, v nosítkách, dostavil se »neočekávaně« pan mandarin k některému z ústí stok, kamž před jeho přísnou, vždy úředně vážnou tváří na rychlo svoláni byli »ničeho netušící« podřízení úředníci a průtočníci neboli cídičové stok. Průtočník jeden, k účelu tomu oděný, vlezl do stoky a poloshrbený v mžiku zmizel v její útrobách. Od té chvíle úředník, s mapkou v ruce, sleduje běh stoky provázen jsa ostatními a veden znalci až k místu, kde pro dnešek má býti poslední meta prohlídky. Dorazivše tam, čekají chvíli, podle vzdálenosti mety tentokráte vytknuté, a ejhle, z útrov země, druhým otvorem, na ulici nebo i v nádvoří toho neb onoho domu, v pravdě vystupuje průtočník, jenom po kotníky jsa umazán. Slavná inspekce ucpává si nos a prchá odtud, jsouc úplně spokojena důkazem právě podaným o dobrém stavu stok, nedávno prý nákladně opravených. Jak jinak

bylo by bývalo možno cídiči projíti celou stokou? Zprávy o prohlídce zdarem korunované potom snad poslány jsou až ke stupínkům trůnu, opatřeny byvše celou řadou pečeti.

Což se asi pod koží směje lišák mandarin, všečen průvod jeho, ba i sama císařská rada! Vždyť i ta ví, kterak se konají takové inspekce. V Pekingu »ví prý to každé dítě«, že k tomu jest potřeba průtočníků dvou, jednoho, který v A do stoky vlezl, druhého, jenž v B čekal, až bude radno ze stoky vystoupiti, do níž o několik metrů dále snad nevnikl by ani pes. O peníze na opravu stok, jako o většinu všeho, co předepsáno bývá v Číně na papíře císařskými edikty, rozdělili se velcí i malí, které Čína klassická zve »otci lidu«.

Několik jen kroků od veřejné jídelny, od dílen pekařův a cukrářů, v nejbližším sousedství studny, z níž nájemce nyní právě váží vodu okovem, prosakuje nečistota z poškozeného ramene stoky hlavní, tvořic louži. A v sousedství louže této a hnusném puchu jejím škvaří se, peče a smaží v nečistých brlozích, ve špinavém nádobí, šmahem.

Obraz nebyl by úplný, kdybych opominul tohoto. Nastává období, jemuž Číňan, libé řeči milovný, přezdívá »Doba procitnutí hmyzu«. Nejvýš vhodné jest to pojmenování, a věru, přírodě dobře odpozorováno! – sedít' nyní leckdes na prahu domů svých – i zde na lavici u kuchyně jedné, párek lidí, druh druhu navzájem hledají v hlavách – a cosi »ze spánku zimního probuzeného« ubíjejí. Nejednou putuje kořist do úst lovcových (arci jenom u nejsprostšího lidu čínského), zcela tak, jak vídal jsem u divochů, kde platívalo přísloví: Jak ty mně, tak já tobě! – Lid chudý těší se a omlouvá běžnou v Pekingu průpovídkou, »že i císař je má« – – – Dozajista však už i střední třídy Číňanů stydí se za ty cizopasníky – a trpí je, jako nezbytné zlo.

Kdysi bylo mi jíti uličkou města čínského v Pekingu, tak úzkou, že chodec na chodce se tlačil. O stěnu krámků, kde prodávány ozdoby do vlasů, opírala se na bobku sedící hromádka kostí lidských a scvrklé kůže. Kromě vody dešťové snad po čtyřicet let nepřišla ve styk s vodou. Blbý žebrák ten, jehož nohy byly pokryty vředy, krátil si chvíli vybíraje cizopasný hmyz jeden za druhým z vlasů, z hadrů na klíně, a házeje ním po mimojdoucích – a nikdo z nich proto na něho se nehoršil, aniž před ním prchal!!

Když byl tedy laskavý čtenář s dostatek již poznal okolí veřejných kuchyní pekingských, nezachtělo by se mu vstoupiti do některé a ochutnati jídel? Jak mnoho nesprávného napsáno již a věří se u nás o čínské »nevyběračnosti« v pokrmech! Opět jinde, s nemístnou chválou a kadidlem Číně, líčen bývá nám lid čínský, jako by byl národem vegetarianů z důvodů

citových, (!) ohledů náboženských pravověrně buddhistických! Kolik ilustrací »z Číny« jsem viděl, kde na tržišti visely celé svazky psů, koček, myší a j. havěti nám odporné! A zatím dalo by se tímže právem tvrditi o Evropanech, že živí se masem koňským, psím, kočičím, ježčím, že požívají žáby, hlemýžďe, shnilý tvaroh atd. atd. Čínu dlužno dělit na »všežravou«, onu ubídněnou, nejchudší, hladovící a tedy zřejmo, že málo asi vybíravou, pak na Čínu, jejíž krmě jsou z takových součástí, jež ani bělochům nejvybíravějším nebyly by odpornými, a posléze na Čínu zámožných mlsálek – jejichž jazyk co do labužnictví dozajista vyrovná se jazyku bělošského gourmanda, totiž nepředčí-li ho!

Vyznačiti přesně hranice mezi těmito třemi skupinami není snadno z týchž asi příčin, jaké platí u nás. Jako leckde v civilisované Evropě chudí a nejchudší příslušníci její, cikáni, tuláci a j. a j. pochutnávají si na mnohém, čeho druzí se štítí, tak i v Číně nezřídka bývají vítanou pochoutkou statisícům nejen myši, psi, kočky atd., ale i zdechlina zvířat, kterýchkoliv, a byť i otrušikem, i strychninem otrávených. V Nankingu byl jsem svědkem toho, kterak sousedé otrávil churavého psa, jehož tělo žebráci potom odnesli, aby je snědli. V době hladu pak, jenž každoročně navštěvuje některou z provincií čínských; kdož by sobě vybíral? Hruzné scény odehrávají se na místech hladem stížených. Na denním pořádku bývá potom i lidožroutství, jež obyčejně přátelé Číny a čínští úředníci a literati snaží se popřít, ba stává se i, že masem lidským nejen potajmu ale i veřejně bývá obchodováno, ano že tlupy lupičů vycházejí na lov – zvěři lidské! Že v starověku Číny některé součástky těla lidského – jako na př. játra a srdce – bývaly požívány a to buď ze msty a nepřátelství, buď z touhy osvojiti si některou vlastnost ubitého (na př.: statečnost), vyprávěli již arabští cestovatelé. Před několika lety vládní list pekingský přinesl zprávu jak v samém Pekingu Manžuec jeden vině tchyni, že nedbalostí svou byla příčinou smrti mladičkého vnuka, zavraždil ji za pomoci své ženy, dcery její. Nejen pak že ďáblové ti, vlastní dcera a zeť, snědli srdce její syrové, ale i maso všecko uvařivše, prodávali je za vepřové. Oba byli

ovšem potrestáni »smrtí tisícero násobnou«, jsouce za živa řezáni na kusy – – –

Nepamatuji se, že bych kdy v Nankingu neb Pekingu byl viděl kočky nebo myši jako zboží na tržišti potravin. Ale prodávají tam druh psa, jenž zvláště na to krmen bývá, jako drahou lahůdku jen pro boháče! Nevidím valného rozdílu mezi požíváním koňského masa v Evropě – a vykrmených psů v Číně! Obé blíží se, abych tak řekl, kanibalství! Pes, všech zvířat nejlepší přítel člověka, i kůň ať jezdecký nebo ku přípřeži, ba i vůl i kráva, člověku práce

vykonávající, lepšího věru hodni jsou osudu, nežli za odměnu služeb svých, když stali se neschopnými práce, snědění býti pány svými.

Na jihu Číny v létě pojídají černé psy a černé kočky jako prostředky ochranné proti letním nemocem. Myši pak některými bláhovci bývají kupovány jako „dobré“ aphrodisiacum, a sušené jako prostředek kosmetický, jak řekl jsem již jinde.

Vizmež nyní, čím živí se lid v Číně severní, zejména tedy v Pekingu. Vegetariánem jest Číňan – ať na severu neb na jihu – kromě kněží buddhistických a té hrstky přísných buddhistů ze zásady – jen potud a z těchže příčin, pro něž chudý lid u nás neužije masa, leda ve svátek. A takých vegetariánů z nouze jest u nás poměrně snad ještě více, nežli v Číně! Vepřové maso, ryby, slepice, kachny, maso skopové jsou, jak je uvádím tu pořadem, nejhlavnějšími součástkami masité potravy čínské. Zvěřinu, vejce, husy, jakož i kachny, počítají ledakde v Číně za drahé lahůdky! Kůň, osel, mezek, dobytek hovězí, velbloudi, ježto se jich používá jen do práce, velmi zřídka dání bývají na jatky, vyjma po úrazu jakéms, nebo že by věchostí či pro nemoc nebyli ku práci. Koza v Číně pobřežní a zde v provinciích severních jest poměrně velmi vzácná a tudíž i její maso.

V zimě v Pekingu lze užiti levné a rozmanité zvěřiny! Pak i méně zámožný lid si na ní pochutnává. Můj čínský kuchař kupoval bažanta i nyní asi po 40 h. naší měny. Karavany ji přivážejí zmrzlou často z dosti vzdálených krajů Mongolska a Manžuska. Také zde, jako již v Nankingu, vídal jsem umělé líhně kachních vajec, a vím, že v okolí Pekingu nechybí ani umělý chov ryb, v Číně tak starodávný.

Rýže na severu Číny neroste, na venkově jest vzácností, ano i zde v Pekingu mlskou jen zámožnějších; u chudších bývá na stole jen při rodinných slavnostech! Severní Číňan a Manžuec přílišně jí nedbají. »Denním chlebem« Číny severní jest proso, pšenice, sorghum, pohanka, bér vlašský *Panicum italicum* (*Setaria*), kukuřice (v XVI. století patrně sem zanesená Portugalci z pravlasti její – teplé Ameriky), a pak luštěniny. Méně požívá se ječmene, ovsa, nejméně žita. Na mouku melou tu pouze pšenici a bér; ostatní zrní vaří se nad parou v hrncích zvláště pro to upravených. Nad samým hrncem totiž jest ještě nádoba s přihrádkami o několika patrech, na jejíž síťková dna nasypou zrní a tak při malé spotřebě paliva navaří větší množství potravin. Bylo-li v hrnci maso, krmě hořejší aspoň částečně nabude vůně a příchuti masové. Chleba v Číně jest pomalu. A to ještě nevím, smím-li nazvati

chlebem cosi napolo vařeného, napolo pečeného, co se jenom chlebu podobá. Nudle, těsto vařené (opisují tím slovo knedlík) a jiné, v páře dušené, s omáčkami ať již masitými, neb jen »sojou« kořeněné, jsou nejobyčejnějšími pokrmy čínskými. Luštěnin a zelenin mají v čínské kuchyni více ještě, nežli ve francouzské. Není-li nadsázkou tvrditi, že není v moři aniž ve vodách sladkovodních ničeho »živoucího«, co by se přičilo čínskému žaludku – nechybím ani, pravě, že nižádnému národu říše rostlinná neskýtá tolik potravin, jako lidu čínskému. Třeba mi jenom pomníti oné rozmanitosti zelin a bylin považovaných v Číně za jedlé, které v zimě a na jaře vídal jsem tu v Pekingu, a jiných, jež potom v letě poznal jsem i v Nankingu a Honkongu, pozbývám jak vůle tak i chuti vyjmenovati aspoň nejhlavnější. Není mým účelem psáti – rostlinopis Číny! Ježto pak velříše Čínská rozkládá se od jižních břehů Amuru pásma studeného a mírného až k tropickému, – kolik napočítal bych tu rostlin jedlých od pohanky až ku bananovníku! Číňan, jsa spíše zahradník nežli sedlák ve smyslu našem, krom obilí věnoval největší svou pozornost zelinářství a, ku podivu, vypěstil tu a zušlechtil mnohé, co v Evropě dosud buď bývá bez úspěchu pěstěno, nebo pěstít opomíjí se vůbec. Mnohé, co u nás platí za rostlinu ozdobnou, nejsou pěstovány leda na květ, v Číně dává užitek dvojí. Tak na př. Lotus, některé lilie, čekanka, amarant, bazalky, Kochia, kohoutí hřebínek, Hovenia, vodní kotvice (Trapa), ibišek, ochra, a mnohé jiné poskytují jedlé lodyhy, kořeny, cibule, plody.

Asi půl sta jest rostlin, z jejichžto dužnatých a křehkých listí a lodyh dělají tu salát nebo »špinat«, k nim náleží i plevel našich sadův a palouků, prostá pampeliška. Co tu odrůd zelí, kapusty, karfiolu, brukví, říp sladkých i pepřných, řetkviček, rajských jablíček, celerů, špinatů, dyní a tykví! Jaká to rozmanitost od vařených, v octě nakládaných mlad'oučkových výhonků bambusových, až do semen dyní a melounů, které Číňan ať doma, ať v čajárnách anebo divadlech rád žvýká. Z rostlin hlízovitých na severu jenom bataty, na jihu Caladia, Arum, dioscoreje atd. nahrazují naše brambory, jež v Číně dosud nepatrného došly rozšíření, a zřídka kde je sázejí jako potravinu. »Vodní kaštiny« i obyčejné také tu v Pekingu prodávají hromadně na ulicích, a to buď vařené nebo pečené, v podivných železných válcích přenosných, podoby beztvárného lva s otevřenou hlavou. Na dvacet druhů hrachu, bobu a čočky pěstují v Číně, z nichž jenom patero pro dobytek. A mnohých těchto luštěnin, jak odenků tak listí, upotřebuje se buď na saláty, buď k vaření. Samo moře chaluhami nemálo přičiňuje k větší pestrosti bylinné kuchyně čínské. Jako přísady kořenné používá čínský kuchař po výtce česneku, cibule, pažitky pěstěné tu v mnoha odrůdách. I zde využívají rostliny celé. Dále oblíben jest zázvor, paprika, hořčice (již užívá se řidčeji), divoký šafrán, Pimelia, mléč, merlík, badyan hvězdnatý, pelyněk, kardamom. V lepší kuchyni nesmí chyběti

pepř, hřebíček, muškátové ořechy. Nejpřednější však přísadou ke krmím čínským bývá ocet – není země, kde by spotřeba octa byla větší nežli v Číně, – pak omáčky z bobů. Poslednějších jsou dva druhy, dražší, jménem »soya«, známá i v Evropě, a obyčejnější, jehož si dopřává v Číně i nejchudší lid. Připravuje se také z bobů. Boby rozdrčené, svařené políti jest horkou vodou, do níž něco přimícháno bylo sádry a jiné ještě, neznámé mi přísady, a ponechati kvašení.

Kořenné přísady tyto dodávající svérázné příchuti všem krmím čínským, pramálo soleným, u chudších vůbec nesoleným, jsou to právě, které nám Evropanům činí krmě ty nechutnými, ne-li odpornými, a to i tehdy, jsou-li v podstatě jídla sama totožná s našimi. Na omastek běře Číňan s oblibou mastnoty rostlinné –, z nich na př. olej ricinový u nás jen jako lék užívaný, aneb řepkový a konopný, jichž se v našem průmyslu a hospodářství upotřebuje toliko k mazání strojů, ani olej ze semen bavlníkových, aniž sesamový nepřispívají nikterak, aby labužník Evropan zatoužil po krmích čínských. Bylinného másla Stillingie a oleje z *Eleococca cordata* a t. p., v Pekingu používá se také, ale jen menší měrou, pokud měl jsem příležitost poznati, ku přípravě potravin. Nevím, kolik hlavic česneku v Číně připadá průměrně denně na copatou hlavu obyvatele čínského vůbec, dozajista však je to značnější dávka, ježto omračný výpar z neblahé požitiny pronikati zdá se veškerou ohromnou oblastí tou, tak že Čína spíše nežli »Říší květin«, slouti by měla Říší vůně česnekové! Potiti se při jídle Číňan považuje důkazem zdraví; nepotí-li se, vynutí pot většími dávkami česneku.

Sýr a mléko jako potrava Číňanům jsou vlastně odporná, a krom Číny severní patrnější měrou prý se jich dále ani nepožívá. Leda výjimkou »lékař« na př. předpisuje mléko chorým, nebo starobou sešlým. Tu však bývá to skoro výhradně mléko lidské. V Pekingu mně samému se událo potkati ženu, jež v hrnečku nabízela na prodej vlastní mléko své. Kachní vejce, a to ještě jenom »sesýrovatělé«, bývá spíše lahůdkou, kterou podobně, jako drůbež kachní i husí, Čína vyváží uzenou a sušenou lisovanou krajanům svým až i do Kalifornie, Austrálie, Panamy, Perúvska atd. Venkovský lid selský libuje si i ve vejcích slepičích. Vejce holubí scházeti nesmí jako jídlo na žádné lepší hostině! Na vejcích »sesýrovatělých« sám jsem si pochutnával. Vejce kachní, byvše obalena směsí vápna, popele a vyvařeniny různých listův i čaje, zahrabávají se do truhlíku s popelem, druhdy zakopou se i do země. Za měsíc potom jsou již »zralá«, i možno je pojídati. Žloutek nabyl barvy oranžové, bílek nazelenalé! Ale přezrálo-li vejce, nevóní nikterak příjemně, podobně našim sýrům, a bývá potom, zrovna jako u nás, věci zvláštní záliby, jísti buď čerstvý sýr smetanový, nebo přezrálý limburský!! Z vajec

takto upravených dával jsem vždy přednost oněm »nepřezrálým«. Zvláštností Číny, nám dosti směšnou, jest nakládání ovoce, hlavně pak zázvoru v ocet a zavařování cibule do cukru.

Až posud, celkem vzato, málo jsem uvedl, co by podstatou potravin samé budilo hnus a odůvodnilo »pomluvu o všežravosti Číňanů«, u nás rozšířenou. Mořští sumýši (holothurie, trepang), ploutve žraločí, hnízda salangan o sobě zajisté nejsou tak odpornými, abychom se jich hrozili jako požitin. Ovšem, kdo by viděl živé sumýše (holothurie), vyměšující slizké, odporné šťávy, a ne nepodobné obrovské pijavici nebo velikému slimáku, tomu asi navždy zašla by chuť na čínské lahůdky! Nikterak odporně však nevypadají, když byly do Číny přivezeny z jihu, sušené. Jsou příchuti rosolové a jevu klišovitého, na polo asi jako omáčka, na polo jako polévka! Jedl jsem je několikrát. Zhýřilcům čínským, pojídajícím sumýše. neběží o nasycení ani o chuť, nýbrž o účinky posilující (aphrodisiaca), jež jim připisují. Ze mnohých jídel čínských, jež našim zvykům zúplna se přičí, jsou na př. menší hadi. V jižní a střední Číně nosí je stále do města na trh jako lahůdku. Oblíbeným příkrmem jsou také larvy bource hedvábníka, některé housenky, kobylky a larvy mnoha brouků, na př. i nosatců palmových. Také jsem je ochutnal a dokládám, že nevzbudily odpor žaludku mého; usuzoval jsem důsledně, pojídáme-li druhdy raky, ústřice a těm podobné tvory hlubin vodních, nebo rovněž málo vzhledné hlemýždě, proč nemohli bychom pojídati čistších, z rostlinné stravy tučných larev brouků. Než polévka, v níž zavařena byla vejíčka zárodku již velmi pokročilého, jež jest z nejpřednějších lahůdek čínských, přece pobouřila mi žaludek, – ač doznávám, že vlastně také bez podstatného důvodu.

Za pobytu svého v Číně býval jsem nejen na hostinách, ale i mimo ně odkázán po kolik dní na stravu domorodou. A směle mohu říci, že nebýti nečistoty kuchařů (v Číně v hostincích vaří výhradně jen mužové, v domácnosti arcí opět ženy, ale ani tu nechybí mužů, znalých ctěného v Číně umění kulinarského), dobrou polovinu krmí, jež mi tehdy bylo pojídati, jedl bych s chutí opět i tu ve vlasti, kde co do chutnosti a vzhlednosti jídel, i prostředí, v němž vznikla, jsou kladeny požadavky zajisté největší.

Ovoce v severní Číně není mnoho druhů. Do Tientsinu a Pekingu přiváží se tudíž veliké množství ovoce z jihu. Slívy, hrušky velmi šťavnaté, chutí však nikterak se nevyrovnávající hruškám našim, vinné hrozny, gdoule a špatná jablíčka náležejí k ovoci domorodému. Umějí tu dobře a dlouho přechovávat hrušky i hrozny ve slámě ve zvláštních sklepích, a prodávají je zároveň s ořechy lískovými i vlaskými, pozemními a kaštany po ulicích pekingských. Ovšem že pro chudřasa nejsou, ježto stojí taková hruška nyní na jaře tři i čtyři haléře. Pomoranče,

broskve a meruňky v Číně jsou výtečné, a není k nevíře, že vlastně tady v Číně jižní je pravlast pomorančů. Moruše, granátová jablka, carambola (stromový angrešt) a ovoce tropů lze jest dostati jen v jižní Číně; ale sušená ovšem dovážejí sem právě tak, jako k nám do Evropy »ličí«, »whampe« (Cookia), »peho«, »Eriobotrya«, mandle, »Torreya« a j.

Ovoce není tu druhým chlebem jako bývá u nás, při hostinách však to neb ono nikterak nesmí chyběti. By nabyt čtenář ještě dokonalejší představy o čínské kuchyni, hle, tu dvě jídelních lístků větších hostin. Byv kdysi pozván strýcem císaře čínského princem Sú'em, k hostině, poznamenal jsem si tento pořad jídel a druhé následující:

Hostina započala obřadním podáním čaje a dýmky, po čemž předkládáno bylo následující ovoce a zákusky:

Hrušky, ořechy v cukru, hrozny, pomoranče, semena tykve, pasta z gdoulí, meloun v cukru, mořská tráva (chaluhy) na kyselo, vodní kaštiny, lotosové kořeny (v cukru), ryba v gelatině, kachní vejce sesýratělá, vepřové maso v omáčce, okůrky v cukru, nožičky mladých kachen zadělávané, a dvojce (mně neznámé) zeleniny.

Vše to bylo na stole seskupeno v malých nádobách.

Druhá řada jídel: Řezaný lotos na způsob našeho hrášku, žraločí ploutve, uzené kuře v polévce s bílkem, sladké žluté knedlíčky, knedlíky (rýžové) nadívané jehněčím masem, žraločí ploutve v omáčce. Pečené těsto z pohanky nadívané holubími vejci a masem, knedlíčky se sladkou, nádivkou, brambory v cukru, raci s vodními kaštany houby, trepang, troje zeleniny v soli naložené.

Třetí řada: Pečená kachna, z níž kosti vyndány a která, ač rozřezaná na kousky, složena byla tak, že vypadala jako dosud celistvá.[34] Kapr v omáčce pikantní, kuře v téže omáčce (jak mi připadalo), puding ze sorgha a polévka (či omáčka?) z hnízd salangany. Raci s vejci holubími.

Čtvrtá řada. Così jako polosyrové lívance, pečené sele (výborné jakosti), bažant v rosol, prasečí nožičky s cibulí cukrovanou a, jakožto závěrek, rýže a polévka z různých zelenin; čaj na rozloučenou.

Asi tři druhy rýžového vína, jedno studené, dvě teplých a, jako ústupek mně a mým dvěma evropským přátelům, koňak a šampaňské víno. Válka a zničení majetku prince Tuana boxery byly asi vinny, že hostina byla tak chudou. Kdysi jedl jsem mnohem lépe u Nankingského místokrále.

Členům ruské výpravy v Pekingu kdysi připravena tato hostina:[35]

Čaj, dýmka tabáku, okůrky, pikantní zavařenina z hrachu a bobů v soli a octě, šunka (ovšemže nikoli »pražská«), plovací blány kachní vařené a v ledu ssedlé, maso vařené v octě s paprikou, nakládaný česnek, srdce kapusty a černá řetkev, solená (sesýrovatělá) vejce kachní, poněkud zastárlá, již amoniakem čpící.

Hlavní jídla.

I. Polévka z hnízd salanganních s houbami a na másle pečenými vajíčky holubími.

II. Polévka obsahu velmi složitého, z ploutví žraločích, vepřového masa, holothurií (sumýšů), rybího měchýře a jiných přísad.

III. Kachna s císařskou rýží »obložená« kaštany, šunkou a trepangem (holothuriemi).

IV. Kapr s omáčkou sladkou, medem chutnající.

V. Smíšenina zadělávaného jesetera, šunky, sušených ryb, hub a rybích paštik.

VI. Vepřové s houbami.

VII. Vařená slepice.

VIII. Pečení krabi.

IX. Kořeny Nenupharu s omáčkou.

X. Raci v omáčce z vodních kaštanů (Scirpus).

XI. Žraločí ploutve.

XII. Rýže.

V převráceném pořádku končila hostina ovocem (Číňan pojídá je nejdříve), mezi jiným jádérky meruněk olejem napuštěnými a pak sušenými, a sladkými koláčky a pudinky.

Když již mluvím o hostinách, nebude od místa dotknouti se také několika slovy obřadností, jichž se při tom dbá.

Již na jiném místě vyprávěje o čínské obřadnosti za návštěvy, zmínil jsem se, kolik poklon a upejpání obapolně jest zapotřebí, nežli hosté se posadí! Vstane-li hostitel, činí tak i hosté. Dříve nežli hosté se rozsednou, hostitel stojí pozvedá oběma rukama koflíček čaje, drží jej nad čelem a v řeči uvítací prosí jich za prominutí, že vystrojil hostinu tak »chudičkou«, jež se nikterak nesrovnává s důstojenstvím hostů ani s úctou, kterou hostitel chová ke všem přítomným! Mlaskání a jiné podobné zvuky při jídle, u nás přímo zavrhané, přináležejí tu

nejen k dobrému tonu, ale i k nejobyčejnějším požadavkům běžné zdvořilosti. Bylo by přímo za hrubou nezdvořilost pokládáno, kdyby host aspoň na konci hostiny, zvedaje se od stolu rázně nevykrkl na důkaz, kterak mu šlo k duhu při hostině, až se byl přejedl chutnými krměmi! Přípitky nejsou v Číně tak obvyklé jako u nás a – díky nebesům! – přípitků po způsobu dlouhých řečnických výkonův, u nás obvyklých, vůbec tu není! Mrav vyžaduje, nalil-li nám kdosi nápoje, abychom jemu na počest, vypivše do dna, obrátili nádobku dnem dolů. Na štěstí jsou pohárky dosti malé – obsahu jen asi čtyř až šesti náprstků. U vzdělců, hlavně literatů, druhdy také po vzoru antickém improvisují znělky na oslavu hostů, krmí i nápojův. Ale obyčejně baví se hosté známou v Itálii »morrou« (latinců »micare digitis«), při kteréž hře uhádá se počet prstů rychle vymršťovaných. Kdo prohrál, jest mu vypiti nádobku vína rýžového. Než, obyčejně hostitel pečuje, by při hostině hudebníci, tanečnice, zpěvačky, akrobaté neb i herci obveselovali společnost. Bez těchto věru čínská hostina byla by nudnou. Ženám čínským nedovoluje velmi podružné postavení jejich, aby byly při hostině, vyjma zpěvačky tanečnice atp.; ty pak posaditi ke stolu, bylo by urážkou hostů. A ježto ženy čínské vůbec nesmí se objeviti, kde sešli se mužové, již tím společenský život čínský, a jako zde tak i kdekoliv mezi Asijci, všemu na úkor zbaven jest ozdoby nejkrásnější, zábavy nejušlechtlejší.

Národ čínský dlužno zváti prastředmým! Hostem zasvítí očka, mysl se rozjaří; ale pitím zmožených tu viděti nebývá, jako pohříchu leckde mezi bělochy, byť u výkvětu intelligence, třeba samých učenců. V starověku Číny hojně lisováno bylo víno, a Bacchus mnoho měl ctitelů! Až jeden z císařů lisování vína zakázal pod přísnými tresty. V době vína měla Čína i nejlepší pěvce své. Li Taj-Pe,[36] byl pravý král pěvců; zhynul však samochtě, utopením. Jeho poslední slova, nežli skočil do vody, prý byla: »Jdu hledat měsíc v hlubinách moře.« Jsa ctitel vína, dovedl je skvostně opěvovati. Stůj zde několik jen perel z chvalozpěvů těch, arcí v překladu prostém, v řeči toliko nevázané:

Život-li náš jen pouhým snem,

nač chvatu toho, nezřízených tužeb třeba?

Celičký den já proto piju,

až vínem zcela opojen

na prahu ležím v zapomnění.

A ráno-li mne vzbudí ptáčet cvrlikání,
mnu sobě oči, na dobu se tážu
těch mezi květy skrytých pěvců;
že máj jest, oni mi pějí.

Uprostřed křoví plných květů sedím,
přede mnou vína džbán,
veselý že schází mi druh,
smuten píti musím já sám,
Hle, tam měsíček, číši mu zvedám,
i stín můj se pojí, nás tu teď tré.

Špatným však věru pijákem
přítel můj milý, měsíc,
lepšího druha v stínu svém,
vždy mne napodobícím, mám.
Sotva že v zpěv se pustím, klátí se měsíc sem a tam,
při každé sloce si poskočí stín i jeho pán.
Pospolu veselí hodujem, dokud hlavy střízlivé;
když skloní se však opojené, svou cestou jde každý sám.

Od východu větřík věje, letí plný jara mládí,
v zlaté číši víno jasné krouží se a perlí.

Tak mnohé povadlé již větřík květy sráží,
polospité krásné dítě, vína žár máš v tváři.
Jak dlouho ještě broskev, slíva pod okny nám pokvetou?
V brzku krátkého snu, prchavého lesku větry lístky odnesou.
Protož ku veselí, vždyť slunce již uhasíná.
Bláhový, kdož rozkoše plné číše v mládí nedopil.
S bílými na skrání vlasy marně lká i ruce spíná.

Zákazem lisování a kvašení vína dán lidu podnět vrátiti se ku starým národním nápojům opojným, zejména vínu rýžovému. Rýžové víno připravuje se z vařené a pod lisem kvasící rýže. Jednoduchá destilace sluje tsin a jest nápojem chudšího lidu. Třikráte předestilovaná slove »samšú«. Dva tisíce let před Kristem vynalezl přípravu tohoto nápoje I-Ti, zlořečený mravokárci čínskými. Některé druhy dlouho uložené, pak ony z míst dobrotou »vína« proslulých, jsou dosti drahé! Obtížno jest popsati správně zvláštní chut těchto vín. »Nejlepší« chutnalo mi dosti dobře (teplé – tak většinou se pijí), jakoby Xerez, jemuž bylo by přimíšeno krapet lehkého, vyčichlého piva. Jiné druhy »vína«, lépe řečeno slabé kořalky, pálí se v Číně severní ze sorgha, a na jihu všeliké opojné lektvaře z některých rostlin.

Ještě několik slov o umění kuchařském. Čínská literatura bohata je spisy pojednávajícími o přípravě různých jídel, hlavně pak omáček. Snad se zavděčím několika recepty z jedné takové knihy, přeložené Angličanem Ballem.

»Dušené ploutve žraločí: Na slunci sušené ploutve žraločí dej do hrnce s troškou dřevného popele a svař v několika vodách, seškrábej pak drsnou kůži z nich a, nejsou-li ploutve ještě s dostatek čisté, opakuj to. Vyměň vodu a vař znova. Oškrábej všechno maso zbytečné a nech jen ploutve. Vař znova. Vlož pak do pramenité vody. Buď dbalým a častěji změň vodu, neb jen tak zbavíš ploutve vápenné příchuti; vlož je pak do polévky a třikráte převar, až úplně změknu. Předlož je na misce, na niž jsi byl prve dal trochu masa račího nebo z krabův, a navrch polož tenké řízky šunky.

Kuře na víně: Vyjmi kosti z kuřete a dus je na měkko. Nech je vystydnouti. Nařež na malé řízky. Vezmi rosolovité, na víno skvašené rýži, přidej vody a vař po dvě hodiny. Přidej pak šťávy z čerstvého zázvoru, soyu, sesam, olej – ode všeho drobet. Smíchej s olejem pozemních ořechů. Předlož, přidav trochu vonných zelenin – – –«

Stanuli jsme před krámkem s loutkami a dětskými hračkami. Věcičky ty jsou více nežli primitivní, a ještě daleko ubožejší těch, které vidáme u nás na poutích. Čínské hračky dojista nejsou tak rozmanité. Kterak vzpomínám za té příležitosti na Žaponsko, kde vyspělejší mysl lidu i v takých drobotinách jeví značnější míru vkusu a vytříbenosti umělecké! Oč také žaponská mládež lépe jest v té věci opatřena, a věru šťastnější – mládeže čínské!

V pekingském krámku hračkářském mladí i staří kupují si dlouhé trubice z tenoučkého barevného skla, končící v hrušku nebo láhev. Dno láhve jest tak teninké a pružné, že dechneme-li do podivné hračky, ta třesouc se vydává zvuky, jež sluchu čínskému patrně lahodí, když i dospělí se jimi baví dětinně. Tu opět, jako vzácnost, v klíčkách malých prodávají cvrčky vycvičené ku zápasům. Nejedem Číňan všecko jmění své vsadil a prohrál – na cvrčky. V jiné klínce nabízí mi prodáváč, jako novinku, cikády pějící, ač jest na ně ještě příliš záhy! Patrně přivezli je z jihu, po moři. Fáma dí, že císař Čien Lung tak miloval ten »zpěv«, že z Joholu (loveckého paláce v Manžusku) tisíce cikád navoziti kázal do letních paláců za Pekingem (paláce Yuen Min Yuen). Ke cti Číny budiž řečeno, že svůj zvláštní, vytříbenější vkus projevuje ve chvalitebné zálibě v ptactvu zpěvném.

Přecházejíce na příč ulice, div že jsme se nestřetli s průvodem svatebním. Nenadálý jehojev proto nás tak překvapil, že se hudebníci na chvíli před tím odmlčeli, tak že jsme již dříve neznamenali toho, co mimo pohřeb náleží k nejzajímavějšímu divadlu v ulicích pekingských. V Pekingu jsou totiž veškeré jiné průvody náboženské zakázány – nemají tudíž obyvatelé hlavního města Dračí říše, co by značnější měrou upoutalo jejich pozornost. Na jihu Číny jest veseleji. Slavnosti jsou četnější, a mnohé z nich tu na severu naprosto neznámé. Krátce řečeno, Číňan má slavností národních a náboženských velmi po málu: nový rok, obětování duším zemřelých – slavnost lampionů, dračích lodí (tuto jen na jihu), věru není národa, jenž měl by v pozemském plahočení méně svátků, méně prázdnin, méně odpočinku! Čínský týden má sedm dní práce – a to práce nikoli osmihodinové! Jest tudíž pochopitelné, že svatba není pouze veselou událostí rodinnou, ale že na veselí bere účast všecko sousedství. Dvakráte byl jsem v Pekingu svědkem svatby, a to po prvé jenom trpěným, po druhé však i zvaným hostem. I není mi tudíž nesnadno šířiti se o ní, jako nikomu, kdo patřil na ni opravdu hodně z

blízka. Hned bezprostředně za tlupou hudebníků následují nosítka novomanželů nic jinak, než opět jenom kusy červené látky zdobená; i neliší se tudíž nikterak od nosítek v pohřebním průvodu, zacloněných látkou téže barvy štěstí.

V nosítkách za hudbou nesou nevěstu; zřejmě jest to proto, že úplně jsou zakryta, přes ně pak že přehozena jest červená rouška. Nosítka tato jsou vzdušnější, s okénky v předu, v zadu i ve dveřích vyplněnými látkou, kdežto jinde, po výtce v střední i jižní Číně (tedy, kde bývá největší vedro), nosítka pro zámožné jsou ze dřeva všecka bohatě vyřezávána, lakována, perletí neb ozdobným modrým peřím lednáčků vykládána, bez jakéhokoliv otvoru. Jedva že šťastná nevěstinka vstoupila v nosítka, zavrou za ní dveře na klíč, a klíč pak odevzdají ženichovi nebo první z »družiček«. Nezřídka však býval a bývá na místě svatby pohřeb. Nebohá nevěsta zalkla se v nosítkách nedostatkem vzduchu. Že tam u vnitř horkem omdlévá, přes to, že dámy v Číně tak snadno nepodléhají mdlobě, nikterak není případem vzácným. Za nosítka (jinde již před nimi) zřízenci červeně odění nesou tabulky na tyčích, a na nich případně označeny jsou jména i tituly rodičův a prarodičův obou snoubenců. Ve vozících mnohdy vezou se i bratři nevěstiní, ale nikdy nechybí tam žen zkušených, naše družičky zastupujících přítelkyň nevěstiných. Zde sám ženich s přáteli svými koňmo doprovází průvod; v jiných částech Číny očekával by v příbytku rodičů svých příchodu svatebního průvodu s nevěstou. Jsou tu i malá nosítka naložená cukrovinkami a jinými drobnostkami, a průvod uzavírá několik vozíků s přáteli rodiny nevěstiny, po případě i s výbavou nevěstinou, rozloženou pak na různých nosítkách v barevných skříních, anebo bez výbavy. Ježto v průvodu tomto nikde není znamenati skříní řečených, soudíme právem, že odnesli asi výbavu nevěstinu ve slavném průvodu již den, dva dni před svatbou do budoucího bydliště jejího, což jest po všech krajích Číny způsob obvyklejší. Nedlouhý průvod svatebčanů, patrně méně zámožných, již nás minul, i mohli bychom volně jíti dále. Než kdy opět namanula by se lepší příležitost, abych se zmínil, byť jen krátce, o tom, co jest v Číně věru nejen nejdůležitější ale i nejzajímavější?

Postarati se synům o nevěstu jest v Číně úkolem a povinností rodičů. Synovská poslušnost káže pojmouti za ženu dívku, kterou mu rodiče předurčili buď již z mládí, nebo pomocí sprostředkovatelů (mejžin) byli vyhledali krátce, neb i leta před svatbou. Na nich i na sprostředkovateli jest, by volba vypadla v souladu s postavením ženichovým, případně s jeho požadavky, ač napadlo-li rodičům obírat se takými starostmi a dotazovati se syna svého na jeho zvláštní přání. Není třeba podotýkati, že čínské zvyky, a předpisy starých čínských

zákonodárců, jež ustáleny jsou jako zákony, platí jen tehdy v plné míře, nestaví-li se jim v cestu vážné ohledy nebo důležité zájmy, hlavně pak sociální postavení rodičů.

V městech čínských u tříd zámožnějších všechn volnější styk mládeže mužské a ženské jest takorůzka znemožněn uzavřeností děvčat, o málo méně přísnou, než v haremech mohamedánských nebo v Indii; za to však u lidu dělného, po výtce vesnického, naskytá se s dostatek příležitostí, aby se oznámili hoši s děvčaty v trvalejším spolubytí, v době před pohlavní dospělostí. Tam ovšem bývá pak méně řídkým úkazem, že syn, jinak poslušný, naléhá na rodiče, by ponechali volbu jeho budoucí ženy jeho vkusu, a nikoli sprostředkovatelům. A že i mezi obyvateli městskými tříd nejzámožnějších, v nichž dbá se přísně obvyklých, klassiky předepsaných cest, přes to vyskytnou se ohnivější srdce jinochův a děvčic, jež v náhlém vzplanutí lásky odhodlána jsou nedbati ustálených, věkem posvěcených řádův, a buďto naléhavými prosbami, nebo lstí hledí dojít cíle, o tom svědčí steré, i v Číně oblíbené romány a povídky, kde oba zamilovaní – právě jako u nás – »na konec se dostanou«!

To však jsou nepatrné jenom výjimky! Převážnou měrou ženichům čínským bývá celkem dosti lhostejno, která žena kterému bude chotí. U věci té důvěřuje syn rodičům, že nevyhledali mu ani staré ani ošklivé. Nehledá duše, jediné těla hledá, a zhusta i zisku, jenž by mu vyplynul z přízně s rodinou zámožnou, mocného postavení! Tím ovšem Čína málo by se lišila od Evropy moderní; ale jinak jest již s dalšími obvyklostmi. Tak na příklad v provincii Fuhkien a jinde v Číně rodiče zasubují na vzájem děti sotva několikaleté. Ba událo se také, že sladkými okovy snubními připoután byl jistý chlapec k »děvčátku«, jež mělo teprv spatřiti světlo světa v rodině, s níž rodiče hochovi rádi byli by vstoupili ve svazky příbuzenské! Tak děje se i v Indii, na Koreji atd., jak známo. A jako tam, tak i zde v Číně závazek jest nezrušitelný, vyjma že by některý z členů rodiny byl stížen malomocenstvím, nebo že by rodina byla zneuctěna pokutováním některého člena svého na hrdle, aneb že by ženich trpěl nemocí, která v manželství byla by mu na závalu. Upadla-li by však rodina mladičké snoubenky v bídu, podle zvyku dají snoubenku rodičům ženichovým, aby měli o ni péči.

Nevěsta čínská přináší s sebou část vlastní výbavy, část pořídili rodiče ženichovi; věno je tu věcí neznámou. Ovšem, v čas potřeby a nehod životních, zámožní rodiče podporují zete svého. Kromě darů, kterými otec ženichův povinen jest rodičům nevěstiným, v mnohých částech Číny (ovšem vyjímaje všude třídy bohatců, literátův a úředníků) bývá mu také zaplatiti za dívku jakési výkupné, »náhradou za vychování«. Výkupné to páčí se na 20, 40, 100 až i přes sto mexických dollarů. (Mnohým z Evropanů v přístavních městech Číny žijícím

bylo zaplatiti za čínské konkubiny rodičům a příbuzným jejich, kromě darů také »ustálenou cenu nevěsty«. Dělo se tak za dřívějších časův i v Žaponsku, až nyní policie žaponská přísnými zákony zamezila bělochům uzavírání pohodlných takových »manželství na čas« à la Pierre Lotiho »Madame Chrysantheme«.) Chud'asům v Číně nebylo by lze ani darů činiti, ani »výkupného« platiti; pročež zhusta chudí rodičové kupujíce od ještě chudších děvčátka mladá, neb děvka pohozená, odsouzená k smrti proto jen, že jsou rodu ženského, doma je vychovávají za nevěsty dorůstajícím synům svým (zároveň tak už od nejútlejšího mládí zužitkujíce je ku práci). Potají kupují mnozí kradená děvčátka, k témuž neb jiným účelům. Za velkých požárů v Číně prý hlavně toho jest dbáti rodičům, aby jim lupičové městští nepokradli dětí. Ku cti a chvále Číny budiž však řečeno, že stíhá zločiny takové pokutami nejprísrnějšími, aby, pokud možná, počet jejich aspoň obmezila na míru nejmenší, nemůže-li jim učiniti přítrž nadobro. Tak na př. zlodějové dětí (stejně často ženy jako mužové) bývají trestáni na hrdle.

Patriarchální systém čínský mnoho má sice do sebe předností, – ale i neméně plodí zla. Jedním z poslednějších stíženo bývá manželství! Hle, u nás mladý párek nejraději buduje si hnízdečko samostatné. V Číně ve společnou domácnost k rodičům svým, přivádí syn dívku, která v theorii čínského mudrosloví jest sice »dcerou jejich«, ve skutečnosti však bývá pravou otrokyní nejen tchyně a tchána, ale i podřízenou svých švekrů, žen starších synů rodiny. Provdavši se, ztrácí dívka příslušenství svého k rodině vlastní, ano i styky její s ní převelmi jsou pak obmezeny. Jako zboží přešla v majetek rodiny mužovy! Jen za velikých rodinných katastrof, neb je-li utiskována, pronásledována, anebo kdyby byla od manžela vypuzena nebo zavražděna, vzpomene si vlastní krev její, rodina její, na příslušenství k ní a jme se hájiti práv společných rodině.

Pravým opakem řádů posud líčených, byť jen jako výjimka pravidla, jest zvyk popsáný jistým spisovatelem – ač jsou-li zaručeny zprávy jeho – z provincie Junanu. Tam prý lidé zámožní dceruškám svým, nechtějíce se od nich odloučiti, muže kupují. Muž ten, odloživ jméno své, přijímá rodinné jméno ženino, a přistěhuje se k její rodičům. Postavení jeho jest arcí podřízené – ženě připadá tu nadvláda. Neboť kromě péče o dobré bydlo chotě svého a kromě věrnosti manželské, žena takého muže koupeného, jenž se k ní lacino »přiženil«, jiných povinností nemá, jsouc paní domu svého i dosti volna ve všem konání svém! Povinností pana manžela jest pak, aby potomstvem zpříjemnil a zabezpečil rodičům své ženy vykonávání posmrtního kultu; práce a pečí o rodinu mu není třeba. Ovšem, ani v naší Evropě moderní táž instituce není novinkou, ani obmezena na jednu provincii, na zvláštní případy. V Číně ostatní,

kdož by neměli než dceru, nebo jsou-li bezdětní, raději přijmou chlapce chudého za svého, aby bezstarostně mohli umřít, majíce, kdo by obětoval mánům jejich.

Ke kostem spráchnivělým předků svých přikována jest Čína od věkův až podnes! Vše se kolem nich točí. Nezanéhati potomstva mužského znamená zbaviti se pohodlí na onom světě, blouditi, jako bloudí onny duše, které nemají, kdo by jim přinášel oběti! Kdyby nebyla Čína stará uvrhla ženu v podruží, synové ženy důstojnějšího postavení mohli by tak dobře obětovati duším její rodičů, jak oněm otce svého! Samy dcery vykonávati by mohly předepsané oběti. Z poloviny ubylo by vraždění nevinátek ženského pohlaví, méně bylo by žen jenom proto vypuzených, neb odsouzených ke spolužití s kuběny mužovými, že neobdařily chotě svého synem.

Jak úzkostlivě snaží se Číňané vyhověti všechněm povinnostem ke svým zemřelým, k tělesným jejich zůstatkům a neméně pak i k duším jejich, ne jeden již uvedl jsem příklad! Stůj zde i další. Jak ono »pohoštění duší bloudících nešťastných« (viz zde), nepočítáme-li bázeň za pravou pohnutku krásného jinak zvyku, ukázalo nám lid čínský v lepších jeho vlastnostech, tak dojemný, byť podivný jest zvyk – opět jen na některé provincie a některou třídu obmezený – oženiti syny, zemřelé u věku panického. Tedy svatba – po smrti.

Rodiče, kterým zemřel syn mladistvý, vyčkavše let, kdy byl by dospěl ženitby (v jižní Číně už i ve 14. letech, ano i dříve, zde na severu v 16.–18.) pomocí »sprostředkovatele sňatků« vypátrají rodinu, jejíž mrtvá dcera byla by již také asi u věku dospělosti – a hodila by se tudíž k zemřelému. Nalezena-li na konec taková, jejíž horoskop shodný byl by s horoskopem mrtvého ženicha, titíž »hvězdopřevodci«, kteří prozkoumali horoskopy obou »snoubenců«, stanoví pak i den ku »svatbě« vhodný. Toho dne pak u večer, již za tmy, malý průvod svatební přátel rodiny »snoubencovy« a kněží taoistických, bez hudby, odebere se k příbytku »nevěstinu«. Rodiče »nevěstini« posadí do nosítek, jichž se užívá při svatbách skutečných, loutku životní velikosti, a na jiná nosítka umístí každý, jehož povinností jest, příslušné svatební dary a výbavu. Jako »nevěsta«, jsou i dary z papíru, slámy a tkanin zhotovené hračky. V domě rodičů »ženichových« posadí »nevěstu« v křeslo, vedle loutky mužské, již je očekávající. Před nimi upraven jest oltářík s obětinami, pokrmy, vínem a deskami posmrtnými. Za modliteb a prozpěvování kněží potom loutky prohlášeny jsou za »manžely«! Na hrobě ženichově posléze jak loutky, tak obětiny a všecka výbava svatební stává se kořistí plamenů. Navrátilivše se domů, rodiny »novomanželů« ohlašují před domácím oltáříkem, duchům předků svých, novou významnou událost rodinnou, blažení jsouce vědomím, jednak,

že tak pečlivě se postarali o blaho syna svého, jednak, že dostáli povinnostem svým vůči duchům.

Než, vraťme se opět k živým. Šestero jest obřadů, nevyhnutelných k »námluvám« a k platnému vykonání sňatku; jsou tyto:

I. Když byl »sprostředkovatel sňatku« smluvil vše mezi oběma rodinami, což nebývá tak zhola snadné ani tak honem, ježto náleží k dobrému tonu v Číně nespěchat v takové věci, naopak, na oko »dělati drahotu«, vyšle otec po případě i starší bratr ženichův (je-li synů více v rodině té a hodlá-li ženiti se právě mladší syn), sprostředkovatele povoláním, nebo přítele dobře znalého předpisů ritualních »Velké Čisté Dynastie«, k otci dívky za manželku požadované případně i k bratru jejímu (má-li kterého a je-li ženat). Vyslanci tomu slavnostně oděný otec vyvolené odevzdá červený lístek, na němž napsáno jest jméno dívky řečené i kdy se narodila, jakož i podrobnosti hvězdopravné při zrození. Astrolog, ač snad lépe bylo by řečeno »doktor fongšvejismu«, napsal tu osmi značkami horoskop dívčin; tuto její »sudbu hvězd« srovnávají potom v domě ženichově, za přispění jiného fongšvejisty, s horoskopem nabízejícího se ženicha.

II. Shledáno-li, že lidičky oba povahami hodí se za sebe, jednak i, že planeta slibuje oběma věk požehnaný léty i potomstvím, potom za několik dní dostaví se opět zástupce, přítel nebo člen rodiny, pověřený rodinou ženichovou, v dům nevěstin, aby odevzdal tu závaznou žádost ženichova otce o dívku, jež býti má chotí syna jeho.

III. Otec dívčin pošle otci nápadníkově písemné svolení, aby pokračováno bylo v námluvách, i prohlašuje tím zahájené jednání o sňatek již také za věc svou i rodiny své. Veškerý listiny k sňatku hledící psáti jest na papíře zvláštním, určeném jen pro ty obřadnosti. Obyčejně na papíře příslušném vytištěna bývá ratolístka kvetoucí slívy, nebo jiný odznak, připomínající vhodně a slušně záležitosti rázu snubního. Listiny uvedené pod I. a II., ač jimi teprv dán jest pouhý popud k vlastním přípravám snubním, nicméně mají právní platnost do té míry, že z nich po případě lze odvozovat i vážné závazky hmotné. Kdyby na příklad některá z obou smluvných stran mínila upustiti od smlouvy z příčin některých kromě dříve řečených, jež závazek samy sebou platně rozvazují, strana ke zrušení smlouvy nesvolná jest v právu domáhati se soudem náhrady na penězích. Žádané odstupné, jež soudce čínský s pravidla nalézá důvodným i přiměřeným, bývá mnohdy značné.

IV. Rodičům dívčiným poslány jsou dary, po případě »výkupné«.

V. Obě rodiny za přispění geomantů (fongšvejistů) posléze dohodnou se o dni ke sňatku nejvhodnějším pro štěstí a blaho snoubencův. (Čínský kalendář císařský udává každoročně počet takých šťastných dní. To však zámožným nepostačuje, a tak opět dovolávají se raději pomoci šibalských kejklířů.)

VI. Závěrečný děj, svatba sama. Ač podle místních zvyklostí různívá se některými podrobnostmi rázu podřízenějšího, děj hlavní bývá vždy týž; nevěstu donesou v palankinu za zvuků hudby a ve slavnostním průvodu do domu ženichova. V některých provinciích (tak na př. ve Fukienu) před průvodem nosívají pečené selátko, aby zlí duchové nasativše se vůně, neposedli nevěsty. V Pekingu zvyku toho není, za to však průvody svatební bývají tu snad v celé říši největší. Obzvláště žení-li se kdo z manžuské šlechty, nelituje výloh. Než, sledujme další průběh svatby čínské zde v Pekingu.

Blížící se průvod svatební ohlašuje se hlučnějšími a hlučnějšími fanfarami, kterýmž z domu snoubencova odpovídají prskavkami a jiným ohňostrojem, byť bylo za dne. Před hlavními dveřmi nového domova nevěstina stane palankin, jež neslo nejméně osm, obyčejně dvanáct nosičů. Jsou to nosítka svatební, Hva Kiau, v kterých Číňance přáno jest seděti jen jednou za žití. (A bývá málo výjimek od pravidla toho, ježto vdova znova se vdávající jest v Číně vskutku velikou vzácností, a sňatek vdovy, již jenom jako podružné manželky, odbývá se bez všeliké okázalosti.) Nevěsta ještě v nosítkách sedící uvítá pak jménem ženichovým a přátel jeho chlapec, obyčejně mladší bratr ženichův, po čemž vynesou ji družičky odtud přes práh v nádvoří. Opírajíc se o družky své, vedena jest jimi dále. Podpory a vedení jest jí také nevyhnutelně zapotřebí, neboť má hlavu zahalenu červeným hustým závojem.

Jinak děje se na jihu Číny. Tu buď ženich (který po případě i sám byl se účastnil průvodu), buď jeho zástupce očekává před vchodem, až by tam stanul palankin s nevěstou, a potom otevřev klíčem, již prve mu doručeným, dvěře nosítek, dává pokyn úderem vějíře na stěnu jejich, aby nevěsta vystoupila. Kdežto by někde nevěstu odnesla na zádech do vnitř domu některá žena, ve Fukhienu přenesou ji přes pánev se žhavým uhlím postavenou na prahu. Zde

v Pekingu a v domech zámožných oněch krajů, kde je zvykem, že nevěsta ubírá se pěšky od prahu hlavních dveří přes dvůr až do domku, v němž jí očekávají ženich, rodiče a hosté, kladou jí na cestu koberce. Došedše až do komnaty, kde jest jim stanouti, družičky obrátí nevěstu tváří, dosud zahalenou, v tvář jejímu budoucímu choti, by se mu poklonila. Na Jihu postaví se ženich na židli, a nevěsta poklekši, čelem dotkne se země na znamení pokory a poslušnosti manželské. I na ženichovi jest, zde v Pekingu, aby se poklonil nevěště. Po té oba snoubenci obrátí se tam, kde za stolkem sedí rodiče ženichovi, tváří k polední straně světa, a těmto uklání se opět nevěsta na dané znamení. Jinde děje se tak až druhého dne z rána. Zvyk ten pokládám za výhradně manžuský, a to z podstatných příčin. Jakkoli jsem totiž opravdu poznal zvyk ten na svatbách manžuských, jichž výlučně byl jsem tu svědkem, přece v nižádné knize, ač přečetl jsem jich nemálo, nebylo zmínky o něm při popisu dotčené části obřadu.

Podobně i následující obřad odbývá se někde až druhého dne, jinde však, jako tady v Pekingu a při svatbě, kde byl jsem svědkem, bezprostředně přimyká se ku předešle líčeným.

Snoubenci, na znamení dané ceremoniářem (kněží ani buddhistických ani taoistických tu není), pokleknou před oltářík (není-li v domě zvláštního chrámku), s tabulkami duší předkův, a čelem pokorně se dotýkajíce podlahy, lépe řečeno koberce na ní prostřeného, uklánějí se jim. Ženich pronáší krátkou modlitbu, na př.: »Spojení muže se ženou největší jest důležitosti, a ze všech obřadů sňatek nejvyšší má cenu, protože z něho vznikají další potomstva. Poslušen jsa rozkazu otcova já... (následuje nové jméno, které každý Číňan oženiv se připojí ku svému rodinnému) беру sobě za choť... (vyřkne jméno své snoubenky), s níž jednomyslně podrobuji se sudbě vyšší, a tady před oltářem dědů našich pokorně dnes uzavírám předepsané obřady. Oba nyní vysíláme k Vám zprávu tuto, prosíce, abyste nás obmyslili vzácnou přízní svojí a požehnali nám, všemu domu spořádanému, i rodině v něm počestně a svorně žijící.« Vstavše potom snoubenci buď jdou poklonit se ještě Nebesům a Zemi, aneb již bez této ceremonie dávají se odvésti přímo v ložnici, kde ženich sejmuv závoj s hlavy nevěstiny (což leckdes konává jedna z družiček), poprvé teď pozná i tvář dívky, jež nyní jest již chotí jeho.

Že jest i dosti odchylek od toho postupu a průběhu svatebních úkonů, řekl jsem arcí již také na místě jiném. V mnohých částech Číny ženich snímá závoj nevěště hned po prvním obřadě, a s ní pak posadí se na lože bohatě vyšňožené. Nad ložem na zdi, obyčejně na hedvábné oponě, zdobně vyvedena jsou obrovská písmena »Šťěstí«, a na prouzcích od nebes nad ložem splývající vyšity věty, jako: »Budiž Vašich potomků do tisícův« a j. podobné. Pod těmito

znaky a průpovědmi novomanžel »sing-lang« a choť jeho »sin-fužin« přijímají blahopřání a požeňnání od žen, které v manželství dospěly štěstí, že měly syny, a pospolu pak vypijí doušek vína. Nevěsta podá pak ženichovi šáleček čaje a svatební koláč, a když byl okusil z obojího, sama také okusí. Potom již dovoleno jest příbuzným i hostem vstoupiti do ložnice a popatřiti na nevěstu, ano i hlasitě pronášeti úsudky o ní. Věru, že jest to nejtrapnější výjev pro nebohé děvče. Po starém zvyku nebývá nevěstě dopřáno, by použila ku svatbě líčidla nebo kterýchkoli umělůstek na okrášlení tváře, na setření nebo zakrytí nedostatků v případě, že máti Příroda nebyla dosti útlocitnou k neblahé snoubence. Nešetrnost svatebčanů bývá druhdy takovou, že sejmou nevěstě i korunku svatební, která splývajícími okrasami dosud částečně halila tvář nevěstinu, aby zvědavci lépe mohli si ji prohlédnouti. A toho sváru citů, které asi zmítají duši ženichovou, byl-li sklamán v očekávání svém!

Čínští spisovatelé s oblibou volí si za námět rozmarných románů i her divadelních příhody, kdy buď rodiče nevěstini, nebo sami milenci, jejichž lásce kladeny jsou překážky, podvádějí rodinu ženichovu. A nejsou také ani tak vzácný případy skutečné, kdy dotčení, využivše příležitosti, že tu, abych tak řekl, »prodáván jest zajíc v pytli«, na místě zamluvené krásné »Vlaštovičky« poslali »Netopýra«, spoléhající se, že oklamaná rodina, aby ušla posměchu veřejnému, opletačkám a výdajům soudním, přijme výměnu tu mlčky. Dr. Smith vypráví v jednom ze svých spisů, jak jeho učitel jazyka čínského požádal o ruku děvčete, jež kdysi spatřiv si oblíbil, vlastní vinou napálil se také tak. Podvodný přítel jeho, spřátelený s rodinou dívky té, by sám utrhnouti mohl květ, udal mu jiné číslo postupné, označující dívku starší a nehezkou. Byl asi nelibě překvapen milý ten čínský učenec, když místo »Květu mandloňového« vybalila se »Větevka javoru« svadlých listů. Zřejmě, že v Číně takové tragikomické, náhodou neb intrikami zaviněné omyly v nevěstách nejsou vzácné.

Bývá někde zvykem (krom Peking, kde zvyku takového není), že nevěsta, když usadí se na lože vedle chotě svého, snaží se zasednouti část šatu ženichova. Pověra dí, že pak bude mužem vládnouti a zachová si jeho přízeň! Důkladní znalci Číny tvrdí, že by se leckdo klamal, soudě z podružného postavení ženy, že »vláda pantofle« jest tu věcí neznámou. I bude tedy asi těch »čárů« více!

Ženich zdrží se jenom na krátko u své nevěsty; brzy odchází s hostmi svými ke stolům a ku zábavě, kdež právě tak jako u nás, není než »terčem vtipů ne vždy slušných«. Zde v Peking, budiž za to čest a chvála lidu čínskému, není nezbytno, aby nevěsta vposlechla všecky ty duchaplnosti pochybného zrna, jako bývá v kulturní Evropě, ale osaměvši se zkušenou

přítelkyní nebo dámou instruktorkou v komnatě uzavřené, dává se jí odstrojiti, přijímajíc od ní nejnnutnější poučení o budoucích povinnostech. Arciť, všude obřady takto nekončívají.

V jižní Číně na př. po obřadu vzájemného přípitku ženicha s nevěstou a pojedení koláče, nevěsta jsouc v hávu již domácím, přinese z kuchyně jídlo do síně svatebního veselí, aby je předložila rodičům chotě svého. Potom již pokorně zaujme u nich místo služky. Naplnivši malou nádobku vínem, podá ji tchánu svému a dodatečně i tchyni, poklekajíc vždy po úkonu tom před nimi na zem a provádějíc přesné »koto« (úklona čelem k zemi) na znamení veliké úcty a podřízenosti své. Po hostině jest jí zasednouti na levo ke stolku na vyvýšeném místě k tomu zvlášť uchystanému, aby přijala poctu tchyně své, jež podá jí oběma rukama nádobky buď s čajem nebo vínem. Snacha pokleknuvši dotýká se dvakráte čelem země před tchyní a pozvedá potom nádobky s velikou uctivostí k čelu, načež teprv nápoj vypíjí.

Třetího dne po svatbě novomanželé obětují opět před oltářem předků (manželoých!), a manželce dovoleno jest navštívit své rodiče. Čtvrtého dne (děje se tak pouze v Cantonu) novomanželé vystrojí hostinu přátelům svým, jež sami obsluhují, ženy zvlášť a muže také zvlášť. Opomněl jsem jedné zvláštnůstky čínských svateb. Buď při slavnostním průvodu výbavy a darů nevěstě otcem ženichovým poslaných, neb v samotném průvodu slavnostním, nesen párek buď divokých husí, neb nádherným peřím i nám známých kachen mandarinek – jakožto emblem manželské věrnosti. Proč zrovna párek, dobře nechápu, když v Číně (jen v Číně?) věrnost manželskou požadují pouze od choti. –

Svatební kroj nevěsty jest opravdu nádherný. Všecek bývá pokryt symbolickými výšivkami, jako na př. drakem z vody vystupujícím (jak vidno, v Číně uctívají draka při každé příležitosti, a také o svatbě; v představách o manželství drak jest tedy Číňanovi něčím dokonce jiným, úcty hodnějším, nežli u nás), i netopýry (v Číně emblem štěstí, jen proto, že obě slova, jak »netopýr«, tak »štěstí« vyslovena stejně zní – fú), jelínkem, symbolem to radosti a zámožnosti, želvou a jeřábem, odznaky trvalého přátelství a dlouhého věku. Kroj tak drahocenný a jen pro tuto příležitost vhodný mnozí méně zámožní jen si vypůjčují u těchže ústavů, které vystrojují celý průvod i s parafernaliemi.[37] Kroj ženichův bývá buď podobně symbolický, neb jen slavnostní, případně úřední.

V některých provinciích požaduje se, aby svatbě předcházelo nejméně tříleté zasnoubení. Že v době smutku za rodiče a za císaře nesmí ženiti se žádný Číňan, uvedl jsem sice již na místě

jiném, ale neřekl, že zemře-li Číňanovi jeho choť, nic mu nebrání, oženiti se znovu a kdykoli by se mu zachtělo. Jen jednu pravoplatnou choť má Číňan. »Tsí« sluje, na rozdíl od »tsie« souložnice. Dokud »tsí« jest na živu, nemůže Číňan do domu svého nižádné jiné ženy uvéstí způsobem tak slavnostním, jak tu vyličeño! Prvé jeho, právní, manželce podřízeny jsou jako služebnice ostatní jeho ženy. Rozvodem od »tsí« odloučiti se může Číňan jen tehdy, má-li pravoplatných příčin, »tsie« vyhnati jest mu volno kdykoliv, i bez příčiny; leč je-li která matkou chlapců, považováno bylo by za neslušno, ba nedůstojno, chtítí jí zapuditi.

Že ani nynější císařovna vdova, smutná hrdinka povstání boxerského, není než jen »druhou« ženou, t. j. »tsie«, víme již odjinud z této knihy, jakož i, že věc ta byla nepřáteli jejími, čínskými reformatory, často jí v pohanu vytčena, začez všichni, kdož se dopustili urážky té majestátu jejího, pykali životem, neuprchli-li v čas do ciziny. Děti souložnic však mají též práva, jako děti skutečné manželky.

Osmero jest v Číně důvodů, jež opravňují k rozvodu: cizoložství ženino, neplodnost, oplzlost, žárlivost, neposlušnost tchána a tchyně, nakažlivá nemoc (malomocenství). Ženě povolen bývá rozvod od muže jen, srozuměn-li manžel. Není zákona, který by pro případ takový stanovil, zda a kolik podpory muž povinen jest platiti rozvedené. Podržeti si ženu, ač bylo jí zakázáno cizoložství, v zápětí může mítí baštonadu a pokutu velikou. Oklamáný manžel podle zákona usmrtiti může ženu i svůdce jejího, překvapil-li je in flagranti. Běda však, padl-li sám do rukou slavným úřadům čínským, kteří pod zástěrou šetření, »je-li tomu tak, jak tvrdí pachatel« (a byť i svědky měl, svědci podle podivného řádu tamního bývají dáni také do vězení, až by důkaz byl proveden) zisku si hledí, na bohaté úplatky spoléhající! Rodina zavražděné, buď z lásky ke své příslušence, neb aby údové její nemusili hraditi útrat pohřebních, které v případě cizoložství ženy (opět jen ženy!) sami by nesli, vynasnaží se, aby vina zůstala nedokázanou! Často boj rodiny proti rodině, tak rozvášní myslí, že celé vesnice klan proti klanu vzbouří se a na vzájem vraždí.

Poslednější i z jiných a kterýchkoliv příčin v Číně na denním jest pořádku. Uprchne-li svému tyranu žena, má Číňan právo od rodičů jejích náhrady žádati – anebo ji prodati. Utekla-li se svůdcem, oba propadají právu hrdelnímu. K smrti uškrcením odsouzeny bývají ženy, které by se znovu provdaly, když manžel odešel na cesty – třebas i tehdy, když odchod jeho byl vlastně útekem. Jen tenkrát, když déle tří roků vzdálen byl krovu manželského a ženě své neposílal podpory, nabývá žena práva, u příslušných místních úřadů dožadovati se povolení, by se mohla znova provdati.

Co tu smutných úkazů podřízenosti ženy čínské roztroušeno spisem mým! A štěstí, že roztroušeno, že nesměstnal jsem je v jednu přehlednou stat'. Obraz byl by příliš stinný. V denním svém žití mnohomilionová Čína jest lepší, nežli zdánlivě vysvítá jen z toho, co tu vyprávím. Tak na př.: Není tu k číslu té poměrně daleko tolik nešťastných manželství, rozvodů, cizoložství jako mezi bělochy! Příčin k rozvodu muže od ženy, jak jsme viděli, jest celá řada! Jak snadno bylo by Číňanovi zbaviti se ženy, která jej omrzela, a byť i, řekněmež, tu a tam vlastní jeho vinou se mu znechutila. Čínští zákonodárcové poněkud hrubé přehmaty své vůči ženě opravili na př. zákonem, že nikdo nemůže dáti se rozvésti od své ženy, není-li její rodičův na živě (ježto by nebylo, kdo by jí živil) aneb po dobu smutku jejího za kteréhokoliv příbuzného! Nezapomeňme, že v Číně příbuzenství jest velmi členité a doba smutku dlouhá. Odstrkovaná dovedla by toho dobře použití. Má-li již syna dorostlejšího, byl by rozvod na závalu výchově dětí, v Číně věru podivuhodné, v úctě k oběma rodičům.

Mnohoženství, jinak instituce věru málo doporučitelná, pravoplatné ženě aspoň zabezpečuje, že nebude vypuzena jen proto, že jest neplodnou, že nepovila synů. Nám monogamistům ovšem jest nevysvětlitelně, jak možno, aby o lásku chotě svého (panství v domě ovšem má »tsi«) dělila se s jinými ženami. Podivnějším bude nám ještě, zvíme-li, že v Číně v dobré polovině polygamických domácností bývá to manželka sama, která choti svému radí, by si vzal vedlejší ženu – ba často sama mu ji vybere a dohodí! Vždyť tak uleví se jí ve starostech domácích, a postavení její, jako vládyně domu, novými jí podřízenými »služebnicemi« většího ještě nabude významu. Následky to pochybené, zpozdilé výchovy dívek, již jsou již z mládí ku otroctví tělesnému i duchovnímu předurčeny! Kde cit jest a temperament – a těch v Číně snad u dívek některých jest dostatek – tam ovšem cos podobného buď není možno nebo plodí svár, zášť, žárlivost, ba končíva zhusta i sebevraždou!

Že chudý lid v Číně nežije v mnohomanželství, jest na bíledni. Chud'as měl by sotva na výživu ženy jedné. Ale třída střední z dvou třetin, bohatá pak takořka bez výjimky, holduje mnohoženství. Zvláštností Tibetu, země Číně poplatné, jest polyandrie čili mnohomužství. Z úspory pouhé mívá tu často několik bratří jedinou ženu ve společné domácnosti. Nezbyvá, nežli stále srovnávati šťastnější osud žen bělošek s osudem žen jiné pleti, a že právě Čínou se zabývám, Číňanek! Oč lepší jsou ženy čínské schátralých, znemravnělých mužů! A že, průměrně vzato, mravnějšími jsou bělošek, a že méně zhýřilosti je tu mezi ženami, nežli jí za dnešních dnů bují v chátrající Evropě a velkoměstské Americe, za to věru, životem bych ručil. A odměna případné větší mravní hodnoty jejich? U nás děvčeti snažíme se dáti vzdělání,

platnosti příslušné, t. j. téže, jako synům! V Číně děvče jenom nejbohatších vrstev umí čísti a psát.

Po tom, co bylo řečeno, naskytá se maně otázka, přímo nezbytná k vystižení jasné představy o žití a významu Číňanek: Čím jest tedy vlastně žena čínská?

I nezbývá, než toto dáti za odpověď:

V dětství svém, u chudších Číňanů, nenáviděnou obtíží, u zámožných jen trpěným zlem. (Výjimek pěkných není sice nedostatek – mluvím však jen o všeobecnosti.) V době libánek hračkou pouze, brzy ošuntělou a sevšednělou, jež odměny dosáhne za útrapy a odstrkování jen tehdy a jen opět druhým pohlavím, je-li matkou jednoho aspoň syna. A teprv jsouc tchyní dostupuje téže hodnostní úrovně s manželem, ano, bývá první osobou v domě. To jest tedy osud čili štěstí Číňanek!

Štěstí! Jak relativní to pojem! Vy mladé hlavičky žen a dívek našich, kolik snů o štěstí a s jakými pojmy o něm snily jste a sníte? A kolik sklamání život přinesl, či snad přináší vám? O to jsou sestry vaše, zde na př. čínské, opět šťastnějšími, že v jich výchově představa o štěstí je tak skrovničká, vrcholíc jen v tuše mateřství a budoucího kdys uctívání dětmi, po výtce syny. Sklamání tu tedy relativně méně. Než, promiňte mi tato srovnání a vývody neblahé, jež vtírají se mimoděk rušice postup líčení vytčeného. Pouze několik slov ještě o zvláštnostkách Číny, pokud se dotýkají manželství.

V zákonodárství čínském přísnými ustanoveními dbá se zabrániti jednak sňatkům, jednak i nemanželským stykům mužů s osobami ženskými z rodin, jež mají stejné jméno rodové jako ženich sám. A byť byl nápadník z nejsevernějších krajů Číny, a vyvolená jeho z nejzazšího jihu, a předkové rodin obou od staletí žili nemajíce vzájemné povědomosti o sobě, přece totožnost rodového jména bývá dostatečnou překážkou takového spojení.

Číňané věří, že vznik národu jejich v pravěku sluší hledati v několika stech rodin své doby současných, ale různých jmen rodových, a že všichni, kteří užívají téhož jména rodového, jsou i pravými jeho dědici a přímými potomky pravěkých prvních majetníkův jeho, a tudíž také, že byť bylo prodlením věků rodin téhož původu na sta, a jmenovců na tisíce, že všichni pospolu jsou pokrevními přátely. Výklad takový o pravěkém příbuzenství postačuje zákonu čínskému, aby mocí jeho zabráněno bylo manželskému spojení osob téhož jména rodového. Ano, vztah a dosah jména rodového povznáší se i nad požadavek nepochybného pokrevenství a podřizuje odvěké pravomoci své i zcela cizí osoby, jakmile byly jinou rodinou přijaty za

vlastní. Nabyvše adoptováním práva užívati nového jména, podrobeny jsou i moci mravu, jenž prodlením věků nabyl platnosti zákona, a z těchže důvodů jako pravým pokrevencům, není dovoleno ani osobám přijatým za vlastní uzavíratí legalní sňatky nebo vcházetí třeba v nemanželský poměr s těmi osobami, jež nastupují na místa pokrevenců. Nelze proto mladíku, jenž byl přijat za syna, pojmouti nižádné z žen, jež před zákonem platí jako vlastní jeho švekrů, sestřenky nebo tety. Zápověď tu vztahovati dlužno jak na dívky, tak na vdovy, které následkem adoptivního poměru jeho staly se jeho příbuznými. Nedbati zápovědi té bylo by zločinem, jež zákon čínský tresce na hrdle, nejinak než jako únos dívky, ženy vdané nebo vdovy. Nezbytno jest však podotknouti, že mrav i zákon právě líčený vztahuje se k ženám i mužům z třídy »svobodných« a nikoli na lidi, kterými slušný Číňan pohrdá, pokládaje sebe za hodna a čista, vůbec nad ně povznesena, je však, zvláště na jihu Číny, oproti sobě společensky za bezprávný, opovržený, rovný otrokům. Otroctví samo v Číně nejeví se sice nápadně a neprovozuje aniž trpí se tam u větší míře, jako druhdy »nezbytné« zařízení v jiných zemích, než přece trvá jako pozůstatek dávných zvyklostí a řádů ještě podnes i v Číně, zvláště na jihu. A právě v končinách těch počítají k bezprávným a nečistým otrokům i katy, veslaře, holiče, herce, tanečnice, prostitutky, tuláky, žebráky atp.

Jak již dříve bylo řečeno, k uzavření sňatku jest nezbytno, aby horoskop, jenž postaven byl ženichovi i nevěstě, příznivými věštbami podporoval sňatek, kdežto nepříznivé shvězdění bylo by s to zabrániti mu. Než, nebylo by dobře zamlčeti, že asi dosti často brzy dobrý, brzy neblahý horoskop opatřen bývá podle potřeby za dobrý plat, jak souditi lze z obsahu čínských novel a románů, v nichž obmyslné pletichy příbuzných a šalebná hra úplatných věštců hrají nemalou roli.

V kapitolu o sňatku čínském náleží také zmínka o věrnosti až za hrob. »Zvrhla-li se dívka nádoba s čajem«, to jest, přeloženo z obrazné mluvy čínské v naši prosu, zemřel-li dívka snoubenec, očekává se obecně, že na důkaz nepomíjející věrnosti odhodlá se vstoupiti do kláštera, nebo, což děje se častěji, odstěhovati se k rodičům zesnulého snoubence, aby sloužíc jim oddaně jako »snacha« jejich, ztrávila ostatek žití svého v dobrovolném panenství. Arci, není zákona, jenž by ji přidržoval k takovému kroku, kromě zákona lásky silnější nad samu smrt. Druhdy ta ona osiřelá snoubenka volívá i smrt násilnou, buď z nezkrotné touhy za snoubencem v krajích nadhvězdých, buď že jsouc bez naděje a chuti k životu dalšímu, zoufá si nad zmarem domnělého štěstí všeho.

Ani vdovám čínským nezapovídá nižádný zákon skutečný vejíti nově v manželství, krom řečených již případů pokrevenství. Než, jak hojné příklady z minulosti, historicky ověřené, tak i hlas lidu i za dnů našich nasvědčují neklamně, že úctyhodnou slove Číňanu toliko vdova, jež věnujíc dny svého vdovství upřímnému oplakávání nebožtíka muže, vedle toho ukládá si dobrovolně sloužiti jako dcera i snacha rodičům zvěčnělého. Vdovám pak, a i dívkám, jež pro ztrátu manželského blaha volily zemřít, na počest postavena bývá nákladem císařským branka pamětní, a jméno jejich i jejich rodin slyne jako nesmrtelné. Kromobyčejná vážnost, kterou prokazují všichni Číňané památce takových vdov a dívek snoubených, ponoukává druhdy rodiče dychtící, aby dostalo se rodině téže cti, až i k nemoudrému přemlouvání dcery nebo snachy, aby také neváhaly přinést obět takovou. Také říšský věstník ve zprávách svých z provincií pochvalně zaznamenává takové případy jako na povzbuzenou k následování; než, právě ojedinělost a vzácnost jejich zdá se dokazovati, že rodičů tak ctižádostivých není v Číně, na štěstí její, tak přes příliš mnoho. Ale také vdov čínských, které by naprosto zamítaly provdati se opět, nebo, žel, které by nebyly nuceny dáti se za konkubiny, jest poskrovnu. Nejednou sám tchán puzen jsa neutěšeným stavem hmotným, prodá ženu po nebožtíku synovi za manželku druhého řádu – za konkubinu – – –

Zmíniv se o sebevraždách dívek a vdov, nemohu pro úplnost líčení opominouti, že případy smrti samovolné i z jiných popudů, nežli z manželské věrnosti, nebývají v Číně právě vzácný, ježto neblahé společenské poměry tamní znehodnocují životi nemálo. Trpí jimi zvláště ženy provdané, jejichž nevalně důstojné společenské postavení zhusta bývá příčinou nejpodstatnější, že vrhají se v náruč smrti. U svobodných bývá to pak po výtce nepřekonatelný odpor proti vnucovanému spoluzití s mužem nemilovaným. O hloubce a opravdovosti citu toho svědectvím buď i zpráva, že odkryto bylo nedávno sdružení dívek čínských, jež se zapřísáhlo, že každá z nich raději sejde smrtí násilnou, nežli by se dala provdati bez lásky a proti vůli své.

Nezřídka ženu zoufající následuje z dobré vůle soucitná sestra. Dlužno připomenouti tu, že není asi hned druhé země, kde by láska sourozenek tak zhusta vypjala se k důkazům bezmezné obětavosti a nekonečného soucitu, jako tomu bývá u děvčat v ujařmené, bláhovými pověrami a přežitky tisíciletých kultur spoutané zemi čínské.

Vůbec nikde snad na širé zemi není větší odhodlanosti podstoupiti smrt za druhého a k vůli druhému, ať ze soucitu, trestu nebo pomstychtivosti, jako v Číně. Mnoho dokladův o tom našel jsem v rozmanitých spisech jednajících o Číně, o dvou případech vyprávěli mi očití

svědkové. Dr. Williams na př. zmínku činí o třech sestřích, jež pospolu vrhly se do studně z hoře nad tím, že čtvrté sestře jejich mnoho příkoří bylo vytrpěti v nešťastném manželství. Za různých povstání čínských, v anglickofrancouzské válce s Čínou v letech šedesátých předešlého (XIX.) století, jakož i za poslední okupace Číny vojskem spojených mocností odhodlalo se mnoho žen a dívek umřít ve vlnách, byvše buď potupeny nebo zneuctěny, anebo jen již z pouhé obavy, že by je stihlo cos takového. Druhdy umíraly osoby podřízené z lítosti nad osudem svých pánů. Kolik ze služebnictva císařova i císařovny vladařky, kolik ze služebnictva jiných velmožů se uškrtilo, utopilo, otrávil, když spojená vojska bělošská podruhé vítězně vnikla do Pekingu a jeho okolí! Mrtvoly věrných sluhů takových, stlívající a napolo již v kostry proměněné znamenal jsem sám ještě, procházeje se císařskými paláci. Rodina, jež propadla pohaně veřejné, na příkl. proto, že jeden úd byl skonal na popravišti za to snad, že jsa úředníkem těžce provinil se proti řádu, rodina taková volí společně zemřít, uznávajíc to za jediné vhodné východiště z neblahých, nezaviněných poměrů. Manžuské posádky, třeba o několika tisících mužův, obležené Taipingy nebo vzbouřenci mohamedánskými, volily raději smrt vlastní rukou, nežli by se byly vzdaly vítězům, což by ostatně bylo totéž bývalo, jako bez odporu patřiti na sveřepé zneuctění žen a dcer svých, a posléze sami býti krutě mučeni a pobiti.

Méně časté nežli u nás, bývají v Číně sebevraždy pro peněžní ztráty nebo z nedostatku obživy. Za to častější pohnutkou toho způsobu bývá pomstychtivost. Čínské zákonodárství má k ruce opatření dosti podivná, by vypátralo domnělého vraha. Předně činí zodpovědno za zločin celé okolí místa toho, kde byl zločin spáchán, vězní všechny podezřelé, pokud by nebyl vypátrán vinník pravý, ano mučíc je snaží se vynutiti z nich přiznání se k trestnému skutku. Kdo měl jak živ aspoň jednou příležitost nahlédnouti do čínských brlohů vězeňských, kdo ví, jak v Číně veškero úřadnictvo soudní až do posledního drába, na prvním místě však žaláři všeho využitkují, těžíce do nejkrajnější možnosti z obviněných, ačkoli znají třeba jejich nevinu, pochopí snáze, jak je možná hrozně pomstiti se nepříteli svému, zavraždí-li se kdo z úmysla u jeho dveří. Nepříteli bude za to strašlivě pykati, a tím strašlivěji, kdyby zoufalci povedlo se života pozbyti na dvoře nepřítelově, na př. utopiti se ve studni jeho. Z tisíce případů stěží v jednom podaří se rodině postiženého nepřítele tajně odkliditi mrtvolu sebevrahovu. Běda postiženým domnělým vinníkům! Popraviště zajisté jich nemine. A potom, kromě trestů tohoto světa, strach před duchem sebevrahovým a pokutování na onom světě činí pomstu tím děsnější. Pročež postižený sám druhdy usiluje sebevraždou vyhnouti se nesnesitelným útrapám. — — —

Aby tělo nepřišlo zmrzačeno na onen svět, kandidát sebevraždy dává přednost smrti utopením nebo požije značnou dávku opia. Také smrt oběšením těší se tu jistě oblíbě. Vysokým hodnostářům, kteří odsouzeni byli na smrt zardoušením, kteréž pokutě propadli před nastolením nového císaře i někteří členové rodu císařského jako účastníci palácového spiknutí, císař čínský prokazuje zvláštní milost, posílaje jim hedvábnou šňůru, aby méně potupnou sebevraždou unikli rukou katovým.

Oběšení, vlastně uškrcení v Číně děje prý se tak, aby duše z těla odcházela pozvolna, a povyšší opět se vrátila, uvykajíc ponenáhle cestě v daleké Neznámo. Jsou i případy, kdy syn z poslušnosti k otci zadrhnul mu šňůru na hrdle a tak vykonal na něm rozkaz ten z míst nejvyšších, scházela-li otci odvaha nebo síla k tomu.

Často píše se o čínské sebevraždě »polykání zlata«. Není však posud věrojatně známo, zdali se tak děje opravdu a kterak,

aby nastala smrt; spíše dalo by se souditi na pouhé, v Číně tak oblíbené krasořečné opisování prostého pojmu samovolné otravy opiem. — — —

Ubíráme se dále po levé straně ulice, opodál řady sežehnutých krámků dřevěných, kde mívali obchody a dílny své zlatníci a hodináři, rodem Číňané, ale pokřtění, vyznání římsko-katolického. Také tato spáleniště jsou stopami nenávislné pustošivosti boxerské. Že zároveň lehly popelem i jiné okolní budovy, ký div! Spíše překvapuje, že celá část města nepadla za oběť rozlíceným plamenům. V Žaponsku v takém případě bylo by mnohem hůře. Tam kromě ohnivzdorných staveb veřejných, již dříve řečených »kury«, vedle paláců žaponské šlechty a domův moderních, ohromná většina ostatních obydlí a staveb nejrozmanitějších jest ode dřeva, i bývá přecasto kořistí rozpoutaného živlu.

V Číně veliká drahota dříví stavebního nutká sice budovati pokud možná z cihel; nicméně i tady oheň dosti zhusta koná dílo zkázy. Učiniti přítrž děsnému řádění jeho nebylo a není věci snadnou, zejména v Pekingu, v této úžasné změti domův a domků, na nichž v tomto podnebí vše, načkoli popatříme, je vyschlé jako troud. Peking má sice svého »patrona«, bůžka jenž oheň zažehnavá. Tomu také zbožní věřící v prvé řadě ponechávají péči o bezpečnost a pojištění krovů svých. Ale moudrá vláda neskládá mnoho na vratkou horlivost jeho chráněnců, kteří opomíjejíce přinášeti s dostatek obětí, často popouzejí ochránce k nemilosti. Majíc tedy sama všemožnou péči v zájmu obecném, aby zabráněno bylo vypuknutí požáru, ukládá nejpřísnější bedlivost jednomu každému; ale zodpovědnými za zachování dlužné

opatrnosti činí po výtce správce městské, čtvrtní, jako náčelníky jednotlivých částí veleobce, a jim přidělené úředníky pomocné. Jim také bývá odpykati v čas míru za všechny spousty, jež způsobily rudé jazyky lačných plamenů na přístřeších městských obyvatelů. Shořelo-li najednou deset domků v téže čtvrti, pokutován bývá čtvrtní ztrátou devítiměsíčního služného. Shořelo-li by domků na tři sta, všichni podřízení úředníci městští oné čtvrti zbaveni budou úřadův a nejvyšší správce městský v hodnosti své poníží o stupeň.

Ve spáleništích a zbořeninách na místě zlatníkův a stříbrníkův táboří vetešníci. Rozložili tu obnošené oděvy. Leč i mezi veteši kryje se mnohdy pravý stkvost, umění lidového. Nedá mi to, abych se nepokusil aspoň letmo převraceti tyto hromady svršků, pátraje po vzácnější některé výšivce, jež by se mi hodila do sbírky. Hledal jsem, hledal, ale volbou svojí uvedl jsem v rozpaky a srdečný smích jak prodavače tak i spolukupující, vytáhnuv posléze pár dámských nohavic, dole pěkně vyšívaných, jež hodlal jsem koupiti. Příčí se pojmu čínskému o slušnosti a mravu dobrém, aby ruka mužská, krom prodavačovy, dotkala se takového roucha, neřku-li, aby muž kupoval cos takového.

Budiž mi dovoleno několika slovy pozdržeti se u kroje čínského. Kroj ten, k němuž řadím arcí také kraj manžuský, chválím nejen jako praktický, ale i vkusný. Líbí se mi velmi jak letním úborem vzdušným a volným, tak zimním, podšívaným vatou, jež příjemně zahřívá. Věru, zamlouvá se mi čínský šat mnohem lépe nežli nevalně vkusný a přímo nepohodlný evropský kraj moderní. Za pravdu dá mi zajisté každý, kdo prošel různými pásmy zemské koule, jednak přivykl již dostatečně vídati rozmanité kroje a patřiti na ně zrakem zbystřenějším, jednak nepodjatě vážití výhody a přednosti jejich za pohody a nepohody.

Ovšem vedle odporu oproti všemu čínskému, který u nás od let byl vypěstěn posměšnými operetami a kresbami, kterak by možná bylo v mysli přátí místa vřelejší zálibě pro věc takového původu! A tak doposud, na větším díle s hlediska zúplna nesprávného, nevlídně patří se u nás na vše, co pochází z Číny, ano každý nutí se přímo vyhledávati na věcech takových známky pitvorného nevkusy, který mu křivě ukazují podvodné brýle vlastní zaujatosti, byť známek těch tam nebylo. Za to, kolik vhodného, krásného a poučného na výtvorech a výrobcích umělcův a řemeslníkův čínských nachází opět a opět, kdo sprostěn jsa klamného zdání a řídě se vytříbenějším vkusem, je s to srovnávati a odhadovati spravedlivě. Zejména u věcech umění tak vzácně osobitého.

Také čínský kraj zasluhuje plnou měrou pozornosti, nezastřené malicherným odporem. Po staletí zachovává téměř bez proměny původní vzhled svůj. Pozměny střihu čas od času bývaly

nepatrné, ano podstatněji nelišil se vlastně nikdy ani кроj mužský od ženského. Za to tím více barvy látek a vzorky vyšíváných okras. Té pestroty a vynalézavosti! Zde na severu Číny dvojí úbor, lehký a těžší, podmíněn jest teplým a studeným ročním obdobím. Říšskému věstníku Nebeské říše připadá úkol podávati zprávy, kdykoli v paláci Syna Nebes děje se důležitá výměna letního roucha za zimní a zimního za letní. Novinou takovou zároveň udílí se i dovolení a pokyn věrným poddaným Jeho Dračího Veličenstva, by rovněž pospíšili vyměnit oděv svůj podle období ročního.

Četná vyobrazení dosavadní v přítomném díle předvádějí tuším s dostatek názorně, ba mnohem lépe, nežli který byť sebe obšírnější popis, кроj čínský v nejmožnějších tvarech a obměnách jeho. Rozmanitost kroje arcí dlužno hledati jest především u boháčův a zámožných, a to, jak z příčin zeměpisných samozřejmě plyne, převahou v pásmu chladnějším. Nebohým synům Říše dračí, kteří z vůle osudu dobývají si chleba vezdejšího v potu tváří své, postačuje zúplna šat jediný, na severu Číny aspoň v letní době, v teplejších krajích ovšem po celý rok; nebýti pak některých významnějších dnů, jež oslavovati chce i nejnuznější pozemšťan podle možnosti také úpravnějším oděvem, postačil by jim кроj »všední« pro všecken život. Tímto nejprostším hávem čínským, základním tvarem kroje čínského, jsou kalhoty; mimo ně pak i krátký kabátec, jež nosívali Číňané vesměs na nahém těle. Ale od těch dob, co vnikl evropský tovar přes čínskou zeď, každý zámožnější člověk v nitru Číny, a v městech pobřežních již i každý dělník, jehož mzda bývá tam obstojnější než dále na pevnině, nemešká a pořídí si pod kabátec aspoň bavlněnou spodní košili. Výroby a vývozu zboží toho do Číny chopilo se brzy také čilé Žaponsko, jež soutěží podnes úspěšně na trhu zdejším s Evropou.

V horké Číně, a v letním období také v Číně střední a severní, řemeslníkům a lidem dělným vůbec bývá na obtíž i kabát; stačí tudíž za oděv pouhé kalhoty. Útlá mládež pak rodu obojího, jak batolátka a poupátka ženská do tří do čtyř let, tak i cháska mužská v létech »školou nepovinných«, jak u nás říkáváme, asi do šesti let věku svého, pobíhají nazí buď úplně, nebo napolo, všude a vždy, kde a kdy nebrání tomu podnebí ni povětrnost. Hrstka těch hadříků na ně ušetří se tak přece. Však později žlutí »dračkové« dosti ještě jich roztrhají. A kde odívají děti nějakými šatečky, jako jsem uznamenal v kraji Šensi, ano i poblíž Pekingu, činí to s hospodárností a důmyslem, jež jsou hodny zmínky. Venkovské maminky tamní dávají totiž dětem kalhotky vzadu hodně otevřené; tak se obleček aspoň na místě, v tom věku nejvíce upotřebovaném, neprošoupe a neprosedí. Škoda látky i práce. Kde jest chudásu lomožiti se na každou grešli a škrtiti každíčkou nitku, bývá i záplata hříšným přepychem.[38]

V jižní a střední Číně osoby mohovitější, na severu však i chudší lidé nosí mimo spodní košili a kalhoty ještě také dlouhou košili, jakousi řízu, na niž navlékají buď krátký kabátec, asi na způsob vesty (čínsky makva, totiž kajda jezdecká čili »koňská«), nebo jinou, delší halenu, jak ji věrně předvádí vyobrazení, kdež i dobře postřehujeme, kterak nepatrný jsou rozdíly kroje ženského a mužského. (Na obrázku jediná osoba mužská, v kroji úředním, jest v popředí v pravo od diváka; ostatní osůbky jsou ženské.)

Oděv obecného lidu v Číně bývá tmavší barvy indigové, modré nebo tmavohnědé, někde až černé, a to buď bavlněný nebo konopný, řidčeji hedvábný. Zde tkají se také látky z popínavé, k Leguminaceím příslušící rostliny Pachyrrhizus, čínského »lnu«, z něhož lid v některých provinciích mívá šat. Zámožnější libuje si v pestrých barvách, bohatých výšivkách a chodí si v hedvábí (krepu, atlasu, satinu), v oděvu tkaném z kopřivovité ramie, kameliovitě Walterie a j. Vlněných látek v Číně jest po skrovnu, a i to málo většinou přivezeno z ciziny. Proti zimě chrání se chudší obyvatel střední a severní Číny oblekna se v několik halen, z nichž vnější má vatovou podšívku. Také kalhoty jsou vatovány. Boháči, úředníci a lidé zámožnější vůbec, kromě spodního šatu vatou podšitého, nenosí nežli oděv podkládaný kožešinami, často drahocennými, jimiž i vrouben bývá. V taký svrchní šat zimní, lemovaný bílým hranostajem, důstojně halil se i jistý »okresní pan hejtman«, jenž navštívil mne svého času z okolí Pekingu. Nosí se také krátké kožichovité kabátce mužské, jak viděli jsme na vyobrazení. Bohatě výšivkami pokryty jsou oděvy dam a úředníků (mandarinů) čínských, a vyšívané ozdoby na rouchách čínských císařův a císařoven, jež uzřeli bychom v palácích čínských, jsou věru pravé malby jehlou, jež vystihují krásu pohádek.[39]

Zvláštností čínského oděvu jest, že jest bez kapes a má celkem jen asi pět knoflíků. Knoflíky nejsou tu okrasou, než toliko, aby se jimi oděv zapínal, a to jenom na řízách a kabátcích; kalhoty svazují se tkanicí. Proto směje se Číňan, vida knoflíky na oděvu Evropanově vzadu, na rukávech nebo ve dvou řadách na přednicích kabátu. Místo kapsy nosí se za pasem upevněná taštička. Za týmž účelem jako u nás kapes, používá se v Číně širokých, pytlovitých rukávů na robách dámských a na oděvích úředníků.

Volný кроj má cudně zakrývati tělo, hlavně tělo ženy. Porozumíme tudíž snadno hlubokému opovržení, jež Číňané stěží utajují Evropanům, protože bílé ženy chodí si v rouše těsném, prozrazujícím tak nápadně tvary těla jejich. Oč větší byl asi úžas a oč hlubší bylo pohrdání Číňanů, kteří prvně pozváni byvše na ples Evropanů v Pekingu nebo Šanghaji, přišli a znamenali, sotva věřice očím svým, kterak paní evropské, ramenou a hader obnažených

(Číňan říká tomu polonahé), bez ostychu spočívají v náručí mužů (!!) a střeštěně s nimi se vrtí, poskakují, pobíhají, ano jako rozumu zbaveny až i zběsile poletují komnatou. Synové moudrého Konfucia, jsouce úzkostlivě dbalí vnější slušnosti, zajisté se domnívali, že se ocitili mezi šílenci. Jest však, věru, nesnadno jim zazlívati. Srovnávajíce podle rozumu svého dámu evropskou, vyšňořenou na plesu, s paní čínskou skromně si vedoucí a stoudně vždy přioděnou, mimoděk v bělošce spatřují bílého d'ábla; Číňanka jeví se jim pak opět a opět jako svěťice.

Ke slušnému oděvu také v Číně nezbytně přináležejí obuv. Boso chodí tu poměrně velmi málo lidí. I chud'as obouvá slaměné sandály. Na větším díle Číňané nosí však střevíce zhotovené z konopí, bavlny nebo hedvábí, a podešvů buď papírových nebo plstěných, ale vždy notně tlustých. Čínské příbytky jsou totiž značně studeny, ježto v nich není ani podlah prkenných ani kobercův. O Číňanově obuvi dalo by se snadno vtipkovati, že na ní nosí podlahu i s koberci. V samém paláci císařském neviděl jsem než toliko podlahy kamenné. V Číně severní jest přímo zdravotním příkazem obouvat se teple i doma.

V zimě nosí v Pekingu nízké botky látkové, uvnitř vyložené vatou. Vysoké boty výhradně přináležejí k stejnokroji úřednickému, a jsou z černého atlasu. Nikdo jiný nesmí jich tu nositi.

Střevíčky damské zhotovují se z hedvábí nebo atlasu barevného s bohatým vyšíváním. Střevíčky nebohých žen a dívek, kterým divná moda čínská předepsala nožky dáti si zmrzačiti (nezřídka bývají stlačeny až na devět a půl centimetru délky), jsou ovšem téměř o polovic menší nežli střevíce šťastnějších žen a děv manžuských; za to však Manžurkám přáno jest choditi o zdravých, nezmrzačených nohou.

Pokrývkou hlavy jest Číňanu v zimě čapka barvy černé nebo červené; »páni« rádi mívají i doma nějakou takovou pokrývku na hlavě. V létě nosí klobouky z jemné slámy. Ale obecněji, krom boháčův a úředníků, kde jen možná, Číňan chodí rád jen tak s holou hlavou. I za největšího úpalu na Jihu vídal jsem Číňany pobývati venku bez čepice a bez klobouku. Kdo však chrániti chce hlavy své před sluncem, nosí klobouk přímo obrovský, sahající až na ramena. Takový klobouk, a podobný ze slámy spletený kabátec, ovšem jenom bez rukávův, aby bylo lze přehoditi jej přes ramena, výborně slouží lidem pocestným a venku pracujícím, za deštivého počasí.

Klobouky mandarinů v zimě z atlasu a kožešiny, v létě z hedvábí nebo jemné slámy, končí kuželem, jehož hrot a knoflík označuje hmotou a barvou svou stupeň hodnostní. Knoflík ten u

úředníků první třídy jest rubínový, druhé třídy korálový, třetí safírový, čtvrté z lapis lazuli, páté z křišťálu, u třídy šesté jest to mléčný kámen (nephrit) nebo mléčné sklo, u sedmé třídy hrot ze zlata hladkého, třída osmá a devátá nosí jen zlaté nebo mosazné knoflíky, odlišně rýhované. S hrotu visí volně husté červené střípce z hedvábných nití. V úředním kroji obrazy ptáků vyšité jak na zádech tak na prsou, označují stupeň hodnosti úředníků civilních (jejichž kasta platí v Číně za vyšší nežli kasta úředníků vojenských), a obrazy ssavců jsou odznakem různé hodnosti úředníků třídy vojenské.

Téhož významu rozlišovacího podle různosti ozdob jsou i drahocenné opasky: I třída má na nich za odznak nephrit v rubíny vsazený, II. třída zlato rubíny obsazené, III. tř. zlato ciselované, IV. tř. stříbrný knoflík ve zlatě, V. tř. jako předešlá, stříbrný knoflík však jednoduchý, hladký, VI. tř. perleť, VII. tř. stříbro, VIII. tř. průsvitnou rohovinu, IX. tř. temnou rohovinu.

Veliký růženec ze skleněných bústek a z jiného dražšího materiálu kolem krku, až ku pasu, bývá pak další výzdobou kroje úředníků čínských! Ti, kdož vyznamenáni byli císařem nebo císařovnou, nosí paví péra; tři paví oka jsou nejvyšším vyznamenáním takovým. Nad to vyšším není než toliko žlutý (barvy císařské) jezdecký kabátec, žlutý pás a starý meč kterýsi, jež v době zmatků v zemi, v čas revolucí, propůjčuje panovník vícekráli, číně jej samovládcem a pánem nad životy všech – i členů císařské rodiny! Za pasem zastrčená nebo na šňůrkách volně splývající nosí Číňané pouzdra na peníze – u zámožných velice vkusně vyšíváné, dále dýmky a láhvičky na šňupavý tabák, taktéž v pouzdrech, v létě pak pouzdra s vějíři, kterými ovívá se v Číně i chudý, ba i vojín v odpočinku mezi bitvou!!

Nad jiné podivnější zvláštností čínskou jest kulička zlatá, stříbrná nebo nefritová, často i dvě, které čínský sybarita, zámožný měšťan, také mívá s sebou v pouzdře, a kdykoli usedne, aby se bavil rozjímáním, jimi si pohrává, v dlani je otáčeje. Kůže jeho prý tak zjemní a udržuje se hebkou.

Ženy čínské chodí prostovlasé, kromě žen dělných, z třídy lidu nejchudšího, pracujících v poli v slunečním žáru, proti jehož úpalu chrání téměř a týl rovněž tak velikou ošatkou slaměnou, obrovským kloboukem, jako dělníci mužští.

Kdož by stačil vypsati všecku rozmanitost účesu paní a dívek čínských, k jehož úpravě dovedou s úspěchem upotřebiti květin přírodních i umělých, všelikých jehlic až s tučet najednou, a rozmanitých korunek díla pasířského, cloisonového nebo i z perliček modrých

lednáčků. Některé připomínají motýlovitě rozepjaté účesy manžuské, jiné úpravu vlasů žen jihoafrických. Však i vyobrazení takových jest v přítomném díle hojně, aby vynalézavost a dovednost parádnic čínských i po té stránce byla s dostatek zřejma.

Než, čeho nikterak není lze podati názorně vyobrazením, jest druhá tyranka mody, kosmetika, mnohem výstřednější v Číně nežli u nás. Čínské paní, kdykoli vidí potřebu vyšňořiti se, buď že očekávají návštěvu něčí, buď že samy hodlají vyjítí návštěvou nebo na procházku, důkladně se nalíčí bíle a červeně a to tak, že líčidla je tlusto. Červeného líčidla nanášejí k tomu konci hojně mimo na líce i na víčka, na nehty a dlaně. V zemi porculánu a malovaných drahocenných vas vypadá i nalíčená Číňanka jako figurka z porculánu.

Okrasné jehlice, jichž k výzdobě účesu zvláště Manžurky potřebují přemnoho, bývají obyčejně ze stříbra buď pouhého nebo emailovaného, zejména všude, kde není peněz na vzácný čínský jadeit, na nefrit, na tyrkis ani na korál. Také náušnice a náramky nejčastěji tu bývají stříbrné. Však i neposlední příčinou toho dlužno zváti, že stříbro požívá tady obliby mnohem větší nežli zlato.

K nejpodivnějším výstřelkům nevkuasu, při šňořivosti čínské, náleží bez odporu moda již také na jiném místě této knihy zmíněná, nositi dlouhatánské nehty. Libují si v ní nejenom dámy, ale i pánové, zvláště literáti, dávajíce tak lidu »ostatnímu« očitě na jevo, že nemají zapotřebí živiti se prací rukou svých. Arci, kdo má na prstech nehty až i přes osm centimetrů délky, čím kloudným byl by s to se zabývati? Aby »vzácná okrasa« tato nějak se nepoškodila, dámy vsouvají nehty v stříbrná pouzdra.

Na místě tomto sluší také dodati, co jsem opominul popisuje čínské obřady svatební, že den po svatbě mladé žince proštěpcem (pincetou) vytrhávají vlasy nad čelem; »vysoké čelo« jesti v Číně znamením vdané ženy a zároveň příznakem dokonalé ženské krásy. Holohlavost jako choroba vyskytá se v Číně velmi pořádku – – –

Za tohoto dosti povrchně probraného popisu krojů čínských, jehož podrobnější provádění zabralo by mnoho stran knihy, došli jsme na pouti své ulicí brány Ha-ta již asi do třetí čtvrtiny délky její a stanuli v místech, kde na žerdi vlaje rakouský prapor námořní.

V úzké poboční uličce, směřující na východ, v části žaponským vojskem obsazeného města Tatarského, v paláci kdysi »vrchního pana policejního ředitele« Pekingu, Čunliho, prostorné to, po rozumu čínském velmi vkusně zařízené palácovité budovy, zvané Čung tčaj, usadila se hned po dobytí Pekingu počtem svým – ale jen počtem! – nepatrná rakouská posádka

námořní, přidělená kdysi na ochranu rakouskému vyslanci. Za mého pobytu v Pekingu měla pak arci již něco ku třem stům mužů.

Kolik milých upomínek víže mne k budovám těm! V nich – v Pekingu! – mluvil jsem česky. Sem, a na vyslanectví americké přicházel jsem, abych pookřál; bylat' má práce v Pekingu úmorná, od časného jitra až daleko přes půlnoc – den co den! Když jsem poprvé sem přišel, hlásilo se ke mně pět českých námořníků; později počet krajanů vzrostl! Ano i mezi důstojníky byl Čech, lodní nadporučík hrabě E. Thun, syn známého v pražských kruzích hraběte Zdeňka Thuna!

A když přistálo rakouské loďstvo v Tientsinu, nebyvalo takřka dne, aby mezi důstojníky, kteří dostavše dovolenou na dva, na tři dni, přijeli sem na prohlídku starobylého Pekingu, nebyl jeden, dva Češi. Těch krásných chvil, kdy společně, za hlaholu milené mateřštiny procházeli jsme se paláci a božišti císařskými, do nedávna jako v pohádce o zakletých princeznách obyčejným smrtelníkům nepřístupnými, »draky« hlídanými. Tu byli lodní lékaři pp. dr. Josef Čoudek ze Stráže u Jindřichova Hradce[40] a dr. Karel Sobotka, rodák Vysokomýtský, tu lodní inženýři p. A. Valšík (z Turnova), J. Meliš (Sudoměřičan), Berka (z Jilemnice), Zrzavecký (z Plané u Tábora), s nimiž a s panem c. k. lodním komissařem Patočkou postupmo slavil jsem shledanou na Koreji, v Žaponsku – a v Praze.

Rozměry mého spisku nedovolují mi, abych rozepsal se o dějinách účastenství a činnosti rakouské námořní posádky v Číně.[41] Toliko jest mi připomenouti, že hlouček Rakušanů, z nichž většina byli Slované, v bojích jak pekingských, tak v Tientsinu a při dobývání pevností, bojoval na místech nejvíce ohrožených a že měl v poměru ku počtu bojujících veliké procento zabitých i raněných! O velmi slušném ano důstojném chování rakouské posádky v Číně měl jsem již jinde příležitost zmíniti se. – – –

Kolik vzpomínek víří mi hlavou, pohlížím-li na snímky fotografické, které v rozsáhlých místnostech Čung tčaje jsem si zhotovil. Jak tu na př. s přemilým hostitelem svým, Slovincem, lodním lékařem dr. Koreňčanem, lodními nadporučíky, jejichž jména nad slunce jasněji prokazovala český původ rodičů jejich, ve Vídni kdysi poněmčelých, žertovně jsme hovořovali o legendárním pokladu, jež prý tady kdesi ukryl náš nedobrovolný »domácí pán«, v boxerských událostech nemálo kompromitovaný, prve nežli se odhodlal prchnouti před vítězi. Kdo z nás tušil, že sedáváme a ležíváme právě v místnosti, kde hluboko pod »podlahou« poklad jest zakopán!! Když zavládl mír, a dvůr čínský se navrátil do Pekingu, pan Čunli ujal opět svůj palác, rakouskou posádkou dobře mu zachovaný a na jisto v lepším

pořádku a větší čistotě udržovaný, nežli jak po svůj věk býval. Největším podivem naplnilo pana Čunliho, že našel i všechn majetek, jak svůj, tak vládou jemu svěřený, všechny peníze a cihly ryzího stříbra, zhola netknuty v těch místech, kam je kázal zakopati. Podivem tím se nejenom netajil, ale rád o tom i veřejně hovor zapřádal, srovnávaje tuto skutečnost s neblahými případy z řádění jiných »mstitelův uražené cti«, kterým sice také bylo střáhnouti (!) pokladů za miliony, ale, ouve! pokladům – – –

Čtenář můj přelaskavý zajisté již málem zapomněl (právě tak asi jako já sám), že když dnes ráno jsme se vydali na cestu, ulicí Hatamenskou, konečným cílem naším měl býti »Žlutý klášter tibetský«. Než, jak často bylo nám odbočiti u výkladu, bychom naskytující se jevy dobře chápali! – znamenám však, že nežli bychom takto došli vytčeného cíle, bylo by mi vyplniti několik svazků. Věru tedy lépe učiním, načrtnu-li hned v povšechných rysech, stručně a krátce nejdůležitější, co vím o božích pekingských a náboženství lidu čínského! Nuže, od tohoto sídla rakouské posádky není daleko k božišti Konfuciovu, největšímu to klášteru tibetských mnichů ve vlastní Číně vůbec; leč po pořadí a vzhledem k náboženství v Číně nejstaršímu, vládnímu, jinudy bude nám se bráti.

Stará Čína již v době před Konfuciem znala tři (san tsai) základní zřídla všeho tvoření, vzniku i přeměn: Nebe (zosobněné v božství Šang Ti), Zemi (Ti) a člověka! Vládci Číny jakožto veleknězi, ba vůbec jakožto jediní kněží, »Synové Nebes« (Tien tzs), v mysli lidu pozvednutí jsou na úroveň božstev, byli jediní a jsou dosud hlavními sprostředkovateli mezi lidem a mocným Nebem, nade vším se klenoucím.

Duše zemřelých, zvláště pak heroů legendárních, kteří za živa čímkoli prospěšně sloužili obecnosti, vedle nich pak i rozmanití geniové ponenáhle naplňují všechna prostranství Nebes, a dále postupem věků jest jimi takoruka prosycen všechn vesmír. Tak z původního uctívání Nebes v dobách pradávných, jež podobá se monotheismu, prodlením času vyvinul se dnešní polytheismus čínský.

Nebesa i země plny jsou duchů, a duše zemřelých, »žin šin«, dostatek mají vlivu na živoucí, aby se jim Číňan proto ukláněl.

Uctívání předků vyplynulo právě z této víry v život posmrtný. Ježto bylo výhradním právem císařů sloužiti Nejvyšším, totiž božským silám nadzemským, a zasahovati v bohoslužebné úkony ty bylo by rouháním a svatokrádeží, lid hledal jiný sobě dostupný pojem jako předmět dovoleného zbožného uctívání. Našel jej v duších předků zesnulých, v dualismu čili víře v

prahmotu dvojakého vlivu »yin« a »yang«, totiž v mužskou a ženskou základní podstatu všeho stvoření, v pozdějším demonismu a v kiao čili »naukách«, [42] ať byly hlášány domácími nebo cizími věrozvěsty, pokud se přílišně nepříčily zvykům a obřadům prvotního náboženství.

Oběti mocnostem nejvyšším podávané jsou trojí: Prvého stupně ty, které císař, Syn Nebes, přináší Nebesům, Zemi a duchům zemřelých předků nynější dynastie, a bohům půdy i zrní (plodin); druhého, které vzdávány jsou těmto devíti božstvím: Slunci (Velkému Světlu), Měsíci (Nočnímu Světlu), duchům císařův a králů všech čínských rodů panovníčích, jež vládly Číně před nynější dynastií, po té Konfuciovi a učenníkům jeho, dále bohu zemědělství, bohyni hedvábnictví, podružným božstvím Nebes a Země, a kruhu let čili bohu času. Oběti nejnižšího stupně přináší lid božstvům, polobožstvům, hrdinům národním a geniům, jichž řady nekonečné za tisíciletí vyvinuly se z původního starobylého klanění se silám přírodním! Z těchto jen několik ukázek. Tak na př. úcty zvláštní požívají: Bůh války, královna bohyně země, duch bitevních děl, pušek, korouhvic, vrat, oblak, dešťů, vody, moře, blesku, hromu zosobňovaného často drakem, pěti hor posvátných, čtyř řek, čtyř moří, hvězdy severní a jiných, duchů státníků, filosofů, válečníků, filantropů atd. do nekonečna.

Peking čítá božišť tohoto státního kultu prvé a druhé řady šest velikých rozlehlých a něco přes dvacet menších, nemluvě o těch, kde obětuje se podružným božstvím pořadí třetího a kterých je snad ke stu. Nejvelkolepější, jež jsou v Čínském městě, slovou božiště Nebes a Zemědělství, v městě zakázaném »Tai Miao« čili Velký Chrám duší císařských předků, božiště Země, (severovýchodně valů města Tatarského), božiště Slunce (na východ od valů města Tatarského) a Měsíce (západně od v. m. Tatarského).

Poslední tři stojí mimo obvod valů nynějšího města. Božiště tato vesměs obehnána jsou valy, a podle zákonů měl býti přístup do nich zakázán. Leč nejeden z Evropanů podplativ strážce, dostal se do vnitř. Ano, druhdy vynikajícím osobnostem evropským blahosklonně povolena bývala návštěva i nejposvátnějšího božiště Nebes v jedné z méně důležitých částí; táž byla i zobrazena, chybně však ve spisech o Číně označována jako nejposvátnější část božiště toho: »Oltář Nebes!« Ale když cizinec jeden spáchal tam skutek, za nějž by se styděl snad i nejprostší čeledín od volků, vláda nařídila zavřítí vrata všech těchto chrámů před každým zvědavcem. Do božišť v samém obvodu palácův, až po dobytí Pekingu cizinci, nevnikla nikdy noha nepovolaného.

Císař čínský, maje obětovati na oltáři Nebes nebo v pagodě »Prosby za úrodu a blaho národa roku toho«, běře na se šat modrý připomínající barvu nebes. A když na oltáři Země uklání se božstvu oběžnice naší, háv jeho je žluté barvy. Proti oltáři Nebes, (tedy západně) přes ulici, lépe řečeno přes širokou vydlážděnou silnici, rozprostírá se, budova »Sien Nung Tan« sice o třetinu menší božiště Nebes, ale obklopená sady a obehnaná valem asi 3 1/2 kilometru dlouhým. Jest to božiště zasvěcené Shinnungovi, legendárnímu vynálezci zemědělství, jenž byl v čínském pantheonu na boha povýšen. Zde na posvátném poli císař čínský každoročně zlatým pluhem vyorává několik brázd a zasívá símě. Na jiných polích činí tak vysocí hodnostáři ministerstva osvěty a někteří princové, a opět na jiných úředníci okresní a městští. Poetická nálada míst odlehlých, stromovím a travinami bujně porostlých, nádhera krojů, obřadnost věru posvátná, obětiny, jež tu (v božišti Nebes zvířata, v božišti Země obilí) zapalují se božstvím nejvyšším v okolí oltářů mramorových a budov, pagod porculánových skvících se barvami nejnádhernějšími, věru skýtá podívanou jak oslňující tak nábožně povznášející. Východně od valu města Tatarského, asi 1 1/2–2 km mimo město, jest božiště Slunce předešlým oběma podobné, jemu naproti pak, takřka v rovné čáře na západě Pekingu, božiště Měsíce. V prvním obětuje císař v šatě barvy rudé, v druhém pak v kroji jasně bílém – jako třpyt měsíce. Zde často zastupuje císaře některý z nejpřednějších princů. Severně Pekingu asi 2 1/2 km severovýchodně od střední brány severní města Tatarského, jest božiště Země, pohřichu, kromě božiště Slunce, jedno z nejschátralejších, jež jsem tu našel; bylo vyplněno vojsky žaponskými. V žádném z těchto božišť není modly, čímž podstatně liší se od božišť ostatních, obecnějších náboženstev. Připomínám opět: že »státní« náboženství není pro lid, že krom císaře a nejvyšších úředníků nemá kněží, a že jako velezradu pokutovali by opovážlivost jednoho každého, kdo by se osmělil obětovati nejvyšším božstvům, a císaře tak napodobiti.

Tak nazývaný konfucionismus (čínsky »ju kiao«, sekta učených) není nežli snůška ethických nauk čínského filosofa, sebraných ze starých čínských spisů (viz prof. Dr. Dvořáka spisy o Konfuciovi), pomísených s metafysickými naukami Ču Hí'ho o Tai Ki čili o prvých základních hmotách, duálních mocech: yin = mužský princip silný, yen = slabší ženský, a uctíváním duchův předků.

Ve svých chrámech kromě modly Konfucia samého mívají »shing jin«, to jest modly »dokonalých mužů«, světců tedy, učenníků Konfuciových i legendárních osob doby předkonfuciovy, ano i některých prvých vládců čínských. V Číně jest prý přes půldruhého tisíce větších božišť, chrámů Konfuciových. Bývají skoro u všech úředních budov hlavních

neb síní, kdež odbývají se pověstné čínské státní zkoušky. Hlavní chrám Konfuciov v Pekingu nikterak nenasvědčuje tomu, jaké úctě a vážnosti těší se otec a učitel národa čínského. Kromě krásných slavnostních bran (pailó), ač i tyto jsou již velmi sešlé, kromě obrovských kamenných želv nesoucích na hřbetě až i 5 metrů vysoké balvany, desky s nápisy, věštícími velikost a zásluhy Konfuciovy, není v chrámu ničeho, co by se rovnalo nádherou slohu i provedení božišti Nebes nebo jiným chrámům buddhistickým. Prostranná, asi 25 m vysoká síň jest sice ozdobena prací lakovou, ale jinak všecka špinavá a zaprášena. Její strop spočívá na dřevěných, červeným lakem natřených pilířích. Na dosti prostičkých oltářích jsou desky dřevěné se jmény Konfucia a desíti čelných žáků jeho, napsané zlatem. Konfuciova deska ovšem stojí na místě nejvýznačnějším, a jest povýšena nad ostatní.

Božiště Konfuciovo, skupina to nádvoří a budov ve stínu cypřišů, vzdálena hluku pekingských ulic, těmito vlastnostmi působí aspoň trochu jímavě na mysl navštěvovatelovu. Za dobrý bakšiš i v toto božiště strážcové vždy pouštivali bílého, dle čínského názvosloví červeného barbara, jinak nenáviděného. V jednom z nádvoří božišť Konfuciova, ne nepodobném hřbitovu, dobré sto jest kamenů se jmény Číňanů, kteří druhdy došli nejvyšších literárních hodností při závěrečných zkouškách státních za doby mongolské dynastie. Ze všeho však nejcennější jsou v nádvoří samého chrámu dosti špatně umístěné, nejstarší prý památky čínské vzdělanosti. Jest to deset žulových balvanů otesaných ve tvar zakulacený, bubnům podobný, pokrytých dnes ovšem skoro již nečitelnými značkami nejstaršího písma čínského. Byly prý zhotoveny asi osm století (!) před počátkem našeho letopočtu. Ve stancích tu opěvován jeden z velkých lovů císaře King Süena.

Na rozkaz císaře Kien-Sunga zhotoveny byly přesné kopie těchto kamenů, na nichž nejlepšími znalci starého písma doplněna místa, jež na originálech jsou již nečitelná. Kopie ty umístěny v jižní části téže malé budovy. S božištěm Konfuciovým, čili jak tu zván jest, »Van Miao« čili Chrám literární, jest velké nádvoří s budovou zvanou »síní klasiků«, »Pí Ju Kung«. V budově této, kdež zhrozil jsem se prachu, špíny a sešlého vnějšku trůnovitého sedadla císařského, příslušno prý císaři čínskému, by tu osobně předsedal slavnostní schůzi nejvyšších učencův, udíleje hodnosti a veda učený rozhovor o starých klasikách čínských.

Nejcennější však a zajisté na světě ojedinělá pamětihodnost v nádvoří božišť toho jsou žulové desky po třech stranách čtverce kryté jen střechem a jednou stěnou, věru tedy málo chráněné oproti vlivům povětří. Jest jich počtem ke třem stům. Zvýší jsou 2 m a zšíří půl metru. Stojí na podstavcích a celé jsou pokryty písmem ozdobně tesaným. Ejhle, knihovna

čínskému srdci nejdražší, kterou nezničí požár, neuloupí lačný cizák, nezmaří snadno ruka zlovolná! Kéž by byl i národ český kdys takto zachoval nejdražší své památky. Zde jest to autorisovaný text všech čelných mudrců čínských a kanonických sbírek starých podání, jež dosud jsou v Číně vším, základem všeho: zákonů státu, rodiny, umění – a žel, také »vědy«.

V témže nádvoří, nečistěném a bejlím všelikým leckdes porostlém, jest ještě dvě zajímavosti. Jsou to předně staré ozdobné, z pískovce vytesané sluneční hodiny a pak slavnostní brána, jejíž stříška i veškeré plochy pokryty jsou deskami porculánovými živých barev, žluté, modré a červené, sladěných k velmi působivému efektu.

Příslušný ku »náboženství vzdělců« jest i »kultus předků«, i měl bych ještě uvést čtenáře, mluvě o božích, do některého z chrámů službě té zasvěcených. Než, jak z intimnosti kultu toho vyplývá, není takých pro všeobecnost. Rodiny nejzámožnější mívají ve svých bydlech, obyčejně vzadu za rodinnými domky, poblíž nádvoří zahradních, zvláštní budovu k účelu tomu; méně zámožné věnují tabulkám svých předků zvláštní jizbu, chudí uskovní se v koutech světnice, kdež na prkeník tabulky ty staví, neb i případně jen na papír psaná posmrtní jména předků svých na stěny nalepují. Můj nedobrovolný hostitel měl větší budovu, kdež na stěnách visely podobizny rodičů jeho v životní velikosti, velmi dovedně malované akvarely na hedvábí, a před každou z těchto a na oltáříku, obklopeny nástroji obětními, stály pověstné čínské tabulky, které pravým vzdělcům čínským mají býti jen tím, čím jsou osvíceným katolíkům obrazy Boha nebo světců, které však ve skutečnosti milionům Číňanů jsou skutečným sídlem »třetí duše« oněch zemřelých, jejichž jména v tabulku jsou vryta. Mnozí z velmožů dávají si i ze dřeva nebo kamene vytesati podoby svých předků – a ovšem také různých legendárních božstev, domácnosti ochraňujících, a staví je tu v domácí chrámečce své. A při opatrnosti čínské, o nížto zmínil jsem se také již jinde, při snaze nepokaziti si to s žádným božstvím, není zajisté nikterak podivným, shledáme-li se v takém chrámu, jen uctívání duší předků původně určeném, s modlami pantheonu jak buddhistického tak i taoistického.

Procházejí se zříceninami kdysi paláců prince Tuana s boxery se spolčivšího (žaponské vojsko zničilo je hned jak vtrhlo do Pekingu), přišel jsem také na zbytky domácího božského jeho, kde pomíseny na zemi ležely ohořelé dřevěné figuriny taoistického i buddhistického nebe, smutný obraz malomocnosti bohů. Nejposvátnější z chrámů uctívání předků jest ovšem Ti Vang Miao – císařský. Tento Slavín císařů čínských rozkládá se před západní branou paláců Purpurového města. Božské toto dokončeno bylo v roce 1522 a obsahuje skoro ku třem stům

posmrtných tabulek. Vykazuje nejenom jména císařů všech dynastií (vida, té tolerance zakladatelů chrámu toho, Manžurců, kteří i jména nejúhlavnějších nepřátel tu zvěčnili a ponechali ve cti, jako vlastence duchovně na onom světě dále ku blahu národa spolupůsobící), ale i jména těch mudrcův a státníků, které Čína historická navykla si jmenovati »sloupy státu«!

A hle, tu ještě jedna úctyhodná zvláštnůstka podivného národa čínského, kde tak zhusta bratři se chytré s hloupým, ušlechtilé s nízkým, obdivuhodné se směšným! Po smrti kteréhokoli císaře, samovládce, ponecháno radě mužů z prostičké třeba kolébky, však učených, arci ve smyslu čínském, povýšených snad samým zemřelým v úřad nejvyšších úředníkův kultu, aby hlasovali, zdali duše zemřelého jest hodna přijetí ve Slavín, aby vlivem posmrtným byla účastna dalších osudů národa! Zavržen bývá císař, který vedl nemravný život, nebo byl ukrutný (pohříchu, jak odchýlné měřítko!). Avšak zavržen bývá i ten, kdo byl zavražděn anebo pozbyl říše své! Netřeba, bych zvláště dokládal, že »Ti Vang Miao« není přístupným lidu. Snad právě proto, že při ustavování náboženství státního, povýšení ethiky Konfuciovy na náboženství, nebyl brán zřetel na potřeby obecného lidu; vzat prostě pozdějšími tvůrci úplně zkomolený taoismus a v míře ještě větší mnohem pozdější buddhismus! Působilyť oba nemálo na mysl lidu svou obřadností, výzdobností chrámů – hlavně ovšem přístupností. Jen do těchto chrámův a k těmto kněžím mohl se utéci na mysli sklíčený obecný lid. Taoismus i buddhismus, aby lidu vyhověly, přijaly tu všelike staré zvyky a božstva lidu, ode dávna demonismu holdujícího, a stělesnil všeliká prstonárodní podání, představy božstev, jimž mohl lid obětovati, od nichž bylo lze potřebným oběťmi zakoupiti sobě milosti a dojít spomožení.

Peking má mnoho všeobecně přístupných chrámů, mezi nimiž, vyjímaje těch několik městských státních a taoistických, většina jsou majetkem buddhistických bonzů, – ničemné, velmi pokleslé to čeládky! Buddhismus přišel do Číny již dvě stě let před počátkem našeho letopočtu, byl pronásledován, a teprve v prvních stoletích po Kr. pozvolna nabýval v Číně půdy, až dostalo se mu státního uznání. Cizinec, který Čínu navštíví jako turista, ba i taký, kdo žije tu bez většího zájmu pro lid a jeho mravy, obyčejně poznal jenom něco božšť buddhistických, a jen z těchto odnese si dojem o podstatě čínského náboženství! Dnešní buddhismus – a ideální, očišťující reformatorní nauky indického prince ve shnilém indickém brahmanismu v Tibetu a Číně nejvíce se zvrhly a nejsou o mnoho lepší toho, co zakladatel buddhismu kdysi zavrhoval!

Nejhloupějším výstřelkem zvrhlého buddhismu jest tibetský lamaismus – a ten právě v Pekingu drží nejnádherejší a nejpobláznivější božiště. Tak na př. několik jen kroků od božiště Konfuciova vzdálený Jung-Ho-Kung, čili Lamaserie Věčného Míru, a za Pekingem, za severním valem Tatarským »Huang-Ssu«, žlutý klášter. Za doby mého pobytu v Pekingu mniši úplně jej opustili, ježto byl vypleněn. Tento nejkrásnější mramorový pomník postaven byl v 18. století císařem Kien Lungem na památku strýce tibetského Dalaj Lamy, který pozván byv císařem čínským, přijel sem do Pekingu, ale krátce po té zemřel v klášteře tomto nešťovicemi. Lamaserie Věčného Míru byla před lety přístupna každému cizinci, komu v průvodu tlumačově nezáleželo na tom, u každých dveří každému z dostavivších se kněží zaplatiti slušný poplatek; ale pak, nevím z jakých příčin, bonzové stýrali několik Evropanů, kteří sice dovnitř dostali se poměrně snadno, ale ocitnuvše se mezi fanatiky těmi jako v nepřátelském zajetí, nevyvázli odtud jen tak zhora. Jednak výkupným, nikoli nepatrným, jednak revolvery stále pohotovými k ráně, povedlo se jim přece na konec vyvážnouti odtud. Ale byla to nebezpečná past! Od té doby ni žádný, ať z turistů, ať z přistěhovalých osadníků, nevyjímaje ani dva tři misionáře s bonzy ode dávna známé, neodvážil se tu zaklepati na postranní branku. Klášter též založen byl za panování císaře Jung Čenga (1723–1736).

V době obsazení Pekingu vojsky spojených velmocí ovšem bylo snadno získati si přístup, a tím snáze mně, jehož doprovázel průvodčí nejen úplně znalý čínské řeči, ale i rozšafný, i k lamům zdvořilý přítel Dr. Smith. Při první naší návštěvě s hlubokými poklonami provedli nás tři mongolští lamové jenom nejhlavnějším nádvořím a třemi chrámy. Při dalších návštěvách nebylo však již, co by nám nebylo bývalo ukázáno a vysvětleno, ježto jsme jevíli značný zájem pro vše, a jednak neskrblili stříbrnými desetiíky nebo půldolary žaponskými. Dokonce i k ranním pobožnostem připustili nás.

Lamaserie tato, z největších mezi dvaceti čtyřmi lamaseriemi pekingskými, jest hotovým museem chrámových náležitostí původu čínského i mongolského, ano i tibetského. A všechny ty věci jeví nepokrytě, že vyšly z dílen pravého svérázného umění. Mnohé z nich jsou dary císařů čínských a mají tudíž dílem jako vzácné památky a neméně ovšem i pro svůj hmotný podklad, nemalý význam v očích patriotů čínských. Ale také po úsudku evropských znalců právem dlužno jim přisouditi značnou hodnotu jak po stránce hmotné tak umělecké. A všechno to bylo by dnes cizím vojskem rozeseno bývalo po širém světě, a v rukou nevědomců pozbylo by všeho dějinného významu, nebýti ochrany, již ku prosbě prince Činga poskytli proslulé této lamaserii velitelé amerického i žaponského mužstva v době obležení.

Kláster tento, v prvopočátcích svých kdysi palácovitě stavěný, zaujímá značnou rozlohu. Ke stu menších budov, a čtrnácte větších chrámů obeháno jest valem, a do tohoto města tibetských mnichů vede jen několik skrovných branek. Cestou ku hlavní z nich bylo nám opět projítí obvyklými pailó, »triumfálními« branami pamětními; jsou dosud zachovalejší a svěžejších barev, než ony božiště Konfuciova. Krásné postavy bronzových lvů u branky, a takových též kaditelníc, vyvolávají zasloužený obdiv. Lvi jsou tři metry zvýši, kaditelnice jen o málo menší. V spracování ještě dokonalejším a rozměrech ještě větších užíme obojí tyto výtvary dávného čínského umění v některých nádvořích císařských paláců. Zřejmo jest, jaké úctě těšil se lamaismus u dvora císařského, když takými dary z korunních pokladů sami císařové obmýšleli klášter tento.

U branky uvítalo mne několik lamů s obvyklými poklonami čínské obřadnosti. Byli ve špinavých hadrech barvy hnědožluté, oholené hlavy měli buď bez pokrývky nebo pokryté podivným kloboukem, nejinak než jaké nosí francouzské četnictvo. Tito mniši, tváří nepěkných, výrazu tupého, často i drzého, jenž toliko bázní před námi jako dočasnými vítězi byl poněkud tlumen, jeví se býti čím jsou: zhovadilou, zlenušilou, všem neřestem (hlavně jistým, v Číně u mužů obecným zvrhlostem pohlavním, které ovšem i v Evropě, hlavně jižní, hrozně se rozmohly) oddanou chasou, která zvrhlého buddhismu s mongolským šamanismem vědomě užívá, by klamala věřící lid. Ani víry dáti jsem nechtěl rozvážným znalecům a spravedlivým posuzovatelům, že by i mezi nimi, touto cháskou prožluklou, hlavně ovšem v nejvyšší třídě jejich hierarchie, byli také; mužové bezúhonní, ano skuteční idealisté, poctivě věřící! Před obležením Pekingu bylo prý zde mnichů lamaistických, těchto parazitů čínské společnosti, přes půldruhého tisíce! Náčelníkem jejich jest »Gegen«, to jest »živoucí Buddha«, zástupce tibetského Dalajlamy. Když císařský dvůr uprchl z Pekingu, připojil se k němu i tento »světec« a s ním, neb za ním následovala většina lamů, tak že zbylo jich tu snad jen něco přes dvě stě!

Při náboženských svých ceremoniích oblekají lamové nádhernější oblek, volné roucho žluté barvy a na hlavu staví si vysokou žlutou pokrývku nápadně podobnou granátnické čepici. Lamu nelze si takměř ani jinak představití nežli s růžencem u pasu. Arci s růžencem buddhistickým. Tak jako jejich kolegové, kněží buddhistští a taoistští, tak i lamové všichni žijí v coelibatu, kromě staré kacířské sekty, jež se liší od »pravověrců« červeným rouchem a červenou pokrývkou, a po výtce tím, že zrušila coelibat. Mezi lamy není téměř Číňanů, ba ani pravých Tibetanů, leč velmi poskrovnou. Většinou jsou to Mongolové, a všichni, vyjímaje nejvyšších, neznají jsou posvátného jazyka (!), ať již starotibetského nebo sanskritu, jimiž

psány jsou klášterní knihy jejich. Z obrovských foliantův až 1/2 m, 1/3 m velikých desek a přiměřené objemnosti, jakých viděl jsem tu na sta v jediné budově, odříkávají své ritualie, aniž by rozuměli, co v nich je psáno. I význam modlitby, kterou stále přemílají ve mlýnkách, »om mani padmi hum«, dle jedněch »Ty, jenž jsi se zrodil z nejčistšího«, dle jiných »Ó ty poklade z lotosu, Amen!« věru není jim než frasí nepochopeného významu.

Om mani padmi hum. Kdosi pravil, že v Tibetě každé novorozeně přichází na svět s modlitbou tou na rtech, a že jsou to také poslední slova umírajících. Všude v Pekingu i vlastní Číně, a tím více v Tibetě postřehujeme slov těchto, kamkoli zrak se obrací. Jsou napsána, vetkána, vyšita, vtesána. Jsou na oděvu i na papíře, na praporcích i na stromech, na skalách i na cihlách, ano v Tibetě dokonce i na lebkách i kostrách lidských. Magická slova ta zdají se působiti jakýmsi kouzlem. Nemocný polyká je napsaná na papíře jako lék. Čím vícekrát za den, za rok, za věk svůj vyslovil pravověrný modlitbu tu, o to blíže jest vytčeného cíle, o to více vydobyl si zásluh pro život věčný. Proto asi, aby dosažen byl počet opakování těchto slov pokud možná největší, vynášla kterási důvtipná hlava ony pověstné vodní, větrné a ruční mlýnky, které otáčejí dutou osou, pouzdrem naplněným papíry, na nichž napsána je »účinná« modlitba ta mnohotisíckrát.

Zde, v klášteře »Věčného míru«, neboli správněji v »Klidném paláci« velikého císaře Yun Čanga, viděl jsem dvě takých ručních modlicích mlýnků bronzových. Jeden veliký, jímž otáčeti bylo dvěma statným lidem, a jiný menší, jen asi tři čtvrti metru vysoký.[43] Horlivých věřících mnoho sem putuje, aby účastni byli milostí, jaké skytá řečený mlýnek, čili, ať tak dím, závod na mechanické rozmnožování modliteb. Zřízení chrámový za poplatek otočí klikou mlýnku, – kolikrát, řídí se dle poplatku, – a duše prosebníkova přiblíží se k Buddhovu nebi – nevím, o kolik vždy stupňův astrálních.

Než, jako pohyb klikou ku předu sype náplň milosti na hlavu vzývajícího, tak otočením klikou nazpět odnímá se duši milosti té v poměru k počtu otoček. Účinek jest lamům arcí samozřejmý a neklamný – – (!) Bylo mi řečeno, že vymstili se lamové již mnohému cizinci ano i domorodci, smlouval-li s nimi přespříliš, nebo ošidil-li je nebernou mincí. Což, jestli tak učinili také mně po mém odchodu? Snad mohl bych pak mnohou z dalších nehod svých – z nichž nejosudnější bylo vyčerpání všech peněžných prostředků cestou po Sibíři – připočísti na vrub čarů tibetského mlýnku? – – – Lidu čínskému jest jen ke cti, že po většině podle zásluhy odbývá s opovržením nesmyslné kejkle buddhistických mnichův a jeptišek. Mnozí

místokrálové čínští v provinciích jimi spravovaných zrušili již také některé tibetské kláštery ženské pro pohoršlivý způsob žití, jaký v nich bujel.

Tibetským lamům spozdilejší lid obecný připisuje značnou moc čarodějnou. Věnují se tito mniši mimo náboženskému rozjímání a výkonům obřadů ritualných také ještě magii, vyhánění d'áblův a léčení nemocí prostředkem talismanů. V klášteře tom jest i škola, v jejíž prvním oddělení novicové učí se znáti taje a pravidla bohocoty, ve druhém zaklínání duchův a hvězdopravectví čili astrologii (jako bývalo u nás ve středověku), v třetím hvězdářství (astronomii) a chronologii (!), posléze pak ve čtvrtém »naukám« lékařským. »Vědeckou« podstatou nauk těchto není ovšem opět nic jiného nežli umění zaklínati a zaříkávati, a jednak i znalost a upotřebení talismanů. Mnohoslibné a zvučné zajisté jsou nápisy nad vchody tohoto zajímavého kláštera, jako na př.: »Ctnost a dlouhý život jsou odměnou všem, kdož následují Buddhu«; ale postačí jediný pohled na povedené ty sluhy jeho, abychom politovali Buddhu, že úctyhodné jméno jeho znesvěcováno jest ústy takých šíbalů.

Sotva že jsme vešli v prvé nádvoří, již chvátal klíčník otevřítí nám obrovská vrata prvního chrámu. Vnějšíkem i slohem budova ta neliší se znatelně od palácových budov hodnostářův, aniž od císařských obydlí čínských, a značnou měrou podobny jsou v nejednom vzhledě jak božským lamaistů tak i svatyním buddhistickým řádu Konfuciova. Všude až do únavy opakuje se tu týž sloh stavební, ve všem ustrojení zdiva, krytův i ozdob. Z četných vyobrazení paláců císařských, do spisu přítomného zařaděných, čtenář zajisté již nabyt dostatečné představy o slohu čínských božišť.

Vkročivše hlavní branou staneme v nádvoří přede dvěma menšími budovami. Jedna z nich slove »dům bubnu«, druhá »dům zvonů«. Nočním vyzváněním lamové zahánějí všecko pokušení a všecky zlé demony. Kráčíme dále z nádvoří do nádvoří, a všude otevírají nám noví klíčníci nové a nové svatyně v budovách rozměrnějších a rozměrnějších, plných bůžkův a model. Jsou tu titěrné sošky přeměle vyřezané z malých oříšků, a postupně větší a větší, až po dřevěnou obrovskou sochu Ta-Foye čili »Majtreja«, zvýší dvacítipěti metrů. Je to socha »Velikého Buddhy«.

Stanuv před tímto kolosem mezi sochami, v budově, jejíž stěny ozdobeny jsou dovedně prací řezbářskou a vylepeny barevným papírem, z části pak i vyloženy porcelánovými deskami, neubráníl jsem se podivu. Všecka socha natřena je spěží a stojí tu ve výklenku jako v obrovské rakvi. Jest ohyzdna, ba přišerna a jeví tolik nevkusy, kolik práce a nákladu stála. Všude okolo, jak dole u nohou »Velkého Buddhy« a na podstavci či oltáři, tak i ve výši hlavy

mé, doutnající svíčky kadidlové naplňují místnost kouřem i vůní. Nahoře pak v jedné z galerií, poblíž hlavy Buddhovy, několik lamů jednotvárným hlasem odříkává nějaké litanie. Vystupuje po tmavém schodišti znamenám, že stěny boční plny jsou maličkých výklenkův, a v nich barevné sošky hliněné, několik centimetrů veliké. Dva pobožní lamové, kteří mne provázejí, jaksi úzkostlivě se ohlížejí, patrně nejsou-li pozorováni, a po té nabízejí mi dvě takých sošek, žádající za ně asi čtyřikráte tolik, nežli chci dáti.

Při návratu přidružili se ke mně opět jiní průvodčí, kteří vystřídali poslednější, a také jeví mnoho chuti prodati mi odtud něco toho »zboží«. Duše dobré! Jak rádi, ach, jak rádi zašantročili by samého »Velkého Buddhu«, kdyby jen bylo možná. Potom již by se dalo uvaliti podezření na bělochy, že tak či onak uloupili sochu, a věc dopadla by dobře pro nábožné žluté bratry. Jen kdyby se nemusili dělit o kupní cenu s nikým z pánů spolubratří – – –! Nuže, neodmítl jsem ani jejich nabídky a koupil také od nich některé menší sošky.

Za těch několik dní, které jsem podle cestovního rozvrhu mohl věnovati prohlídce chrámů čínských, bylo mi ukázáno bez počtu věcí takových. Ochota čínských mnichů ke mně neměla mezí. Obávám se, že bych dozajista unavil čtenáře laskavého, vypočítávaje vše dopodrobna. Jak taková čínská modla vypadá, poznati jest ostatně z vyobrazení v této knize.

Sochy v božích na větším díle jsou dřevěné, postojův a pohybův často až nemožných a téměř vždycky pitvorných posunů. Bývají natřeny křiklavými barvami na všech částech, tváří nevyjímaje, a v souladu s tím bývá i jejich pozadí a vše okolí. Kdo se dosti důkladně nevyzná v základech theogenie buddhistické, brahmanské a v šamanismu, v obšírné nauce o původu čínských bohův a bůžků, nadarmo by se pokoušel řešiti její taje z podoby a symbolů těchto soch.

I mně se přihodilo, že jsem pokládal kteréhosi takového velikáše, málem čtyřmetrového, tváří hněvem zrůzněných a vyzbrojeného notným buzdykanem, za určitě vyslovený prototyp rozlíceného boha války, a jinou sochu, s lyrou v ruce, měl jsem za boha míru nebo hudby. Než, chyba lávky! Prvý z obou řečených byl mocným ochráncem podřízených bohů, kdežto druhému měl jsem vyčísti z lící a z odznaků hudby, že jest praobrazem a zdrojem čistých radostí nebeských.

Jiná socha, třímající slunečník, byla symbolem vševědouceho. Klenba slunečníku jejího zachycuje všeliký zvuk a hlas, tak že dotčený bůh může všecko slyšeti, co se děje na nebi i na zemi.

Opět jiné soše s hadem a tibetskou obětnicí přikládá se význam božské vševidoucnosti. Jest to analogon indického Rutavaghky.

Na konec prohlídky v jednom z chrámů pekingských ukázali mi skupiny »božstev« tak nepěkné lícně, že jsem byl pohledem na ně všecek naplněn odporem. Jsem dalek úmyslu popisovati je dopodrobna; podotýkám jen, že nižádný člověk slušný, buďsi Evropan či Američan, věru by nevzal s sebou ženu ani děti, aby jim ukázal tyto hnusné obludy, a zajisté ani sám by si nežádal podruhé se podívati na takové zruďné výtvary ohavného nevkuu čínských modlářův.

Když posléze jsem vyšel z této výstavy mnohorukých a mnohohlavých nestvůr d'ábelského vzhledu, ještěřích posunů, zelených tváří, s přímětky znakův, vyjadřujících nejnižší vášně, nejpustší náruživosti, na boží den, v pravdě se mi ulevilo, jakoby nějaká tíže byla se mne sňata. Milohřejné slunce zaplavovalo nádvoří zlatým jasem, jenž jiskrně se odrážel od krásných pozlacených lvícat bronzových přede dveřmi chrámu. Jaký rozdíl mezi těmito vzácnými památkami dávného umění čínského u srovnání s výše řečenými ukázkami zbahnilého nevkuu pozdějších dob.

Jeden z nejpodivnějších příkladů rozmarné tvořivosti, dá-li se modlář do dělání bohů, nechal jsem si naposled. Vrata neveliké budovy otevřela se nám dokořán, a jimi ještě před námi vběhl pruh světla slunečního, jakoby čtverák zvědavý chtěl se pokochati pohledem na obraz tam ukrytý. Byla to socha tak neodolatelného vzhledu, že nebyl jsem s to ubrániti se srdečnému smíchu, patře na její tvář vypasenou, největším uspokojením přímo zářící, na závidění hodné, dokonale okrouhlé bříško. Ejhle, symbol nejvyššího blaha, obraz boha štěstí, Buddhy Ta-tu-tsu-mi-la-fo, ježž Tibetané nazývají Ho va sang val-po. Bůžek tento v podání lidu obecného jest bohem blahobytu a spokojené, utěšené mysli. Soška jeho bývá i ve všech přednějších božstích buddhistických, a lid čínský zvláště v Pekingu rád jí přináší za obět' víno, rýži, kadidlo, a – což je asi čínským kněžím nejmilejší, hlavně dary peněžité. V jevu pánbicka toho bylo cosi tak neodolatelně obveselujícího, že i moji průvodčí, ačkoli jinak otrlí, lhostejní znalci toho kultu, jedva že naň jednou popatřili, rozjařili se tak, div že se jim od smíchu nepáraly řízy.

Také na mne účinkoval nenadálý zjev tohoto stělesněného blaha, této v pravdě olympické spokojenosti, velmi osvěživě. Bránice se mi opět a opět otřásala, i počil jsem, patrně jako bezprostřední následek příjemného vzruchu toho, zdravý hlad. Nebesa, kde jen viděl jsem živoucí pozemský vzor tohoto Buddhy?! Za živý svět nemohl jsem se upamatovati, ale

připadalo mi, že to bylo v kterémsi spokojené, zámožné rodině, odkudsi dosti důvěrně mi známé. Prožluklá paměť! Nevzpomněl jsem si – bezpochyby proto, že takových přátelských známostí po světě mám více – ač jsem opět a opět zpytavě nořil zrak v bůžkovy rysy okouzlující mírem a blažeností.

Ó buddho, ze všech nejlidštější, synům údolí slzavého nejbližší představo životodárného principu, síly zachovávajícího, svět udržujícího, modlo budoucnosti! Jak se tu všecek svítíš zlatolesklým nátěrem jemného laku, jako vypasené tělo, potící se o hodech při blahé námaze! Proč již také u nás nestavějí tobě chrámův? Oč, že bys tu měl vyznavačů ještě více, nežli jich máš v celé obrovské Číně! Věru, mistrem byl i mudrcem v jedné osobě, kdo vymyslel a umělou rukou zrobil plastický obraz tohoto bůžka – – –

V jiném oddělení kláštera trůní bůžek bohatství. Jede na lvu, což patrně má znamenati, že směle, neodolatelně vrhá se na kořist' sebe větší, jako sám krvelačný dravec, nesoucí jej. Obě tyto sochy, posléze řečené, zamlouvaly se mi ze všech nejlépe plným vystižením případné myšlenky.

Mimo budovy chrámové jsou v Lamaserii také četné kiosky s pamětními deskami na želvách, jako v božišti Konfuciově. Jsou tu i cely klášterníků, prostranné společné modlitebny a – lékárna. V jedné z modliteben lamové u nízkých lavic dřepívají na bobku, nevím kolikrát za den, rozjímajíce před obrazy na stěnách, kde namalovány jsou výjevy z pekla buddhistického. Hrozné scény vyličený jsou tu štětcem dosti neumělým, ale za to tak názorně, že zajisté hříšníku bázlivému krev stydne v žilách. Jsou tu i korouhvice, a obrazy skládané z lebek a hnátů lidských, dále tibetské praporce, překrásné porculánové i cloisonnové kaditelnice, ať zkrátka dím, pravé museum všelikých věcí vzácných a podivuhodných.

Byv přítomen jedné dopolední pobožnosti, znamenal jsem občasné a dosti časté zatlesknutí do dlaní, hned u toho, hned u jiného věřícího. Mínil jsem, že to má také zde týž význam jako u buddhistů žaponských, kde zbožná duše buddhistická trvající na modlitbách takto snaží se obrátit zřetel samého boha, jehož obrazu se klaní, jak na osobu svoji, tak na prosbu, kterou jemu vroucně přednáší. Mýlil jsem se však. Lamaisté tibetští a šamanisté mongolští, jak později jsem zvěděl, tleskáním hledí od sebe zapuditi plížící se pokušitele, zlé duchy, jednak aby neodluzovali mysl zbožného od věcí vznešených, jednak aby nezatemňovali mozky noviců, nebo aby zaplašen byl zloduch úkladný, z něhož pocházejí všechny nemoci a útrapy.

Buddhistická božiště v Pekingu liší se od tohoto výše popsaného toliko menšími rozměry a tím, že chybějí v nich tibetské přídatky. Nebudu tedy znova obšírnými popisy zdržovati postup líčení. Spatřujeme v nich opět sochy »velkých strážců nebes«, jak říká lid sochám s mečem, kytarou či lyrou, slunečníkem a hadem, tváří černých, bílých, modrých a červených, tytéž buddhy, ať již těla vypaseného či postavy štíhlé, vysoké, buddhy stojící, sedící a žehnající, v jejich společnosti pak osmnácte Arhanů čili apoštolů. Všude setkáváme se s bůžkem bohatství, všude i s bohyní milosti, které věru není nesnadno milost rozdávat, ježto má na to více rukou, než které jiné božstvo. A tomu podobně. Poměrně málo jest, jak v Číně vůbec tak i tady v Pekingu, božišť taoistických. Navštívil jsem jen jediné, za to však nejpřednější božiště Po Iun Kvan, jež jest na západ od valu města Čínského. Tak jako učení, jež hlásal vznešený snílek Siddartha (Gautama, Buddha), zvrhlo se v pozdějších pokoleních vyznavačů jeho v pravý opak, tak zase lid oddaný demonismu, přizpůsobil si rationalistické nauky současníka Konfuciova, hlubokomyslného badatele Lao-tse, či Lao tsi, Lau Kiun,[44] svým časem mlhavému okkultismu, ježto lidu tomu nebylo lze sledovati mistra do závratných výšin jeho filosofie. Mudrc nebohý zajisté by se nehlásil ke zruďným plodům vznešeného učení svého, ale rozhorlen poslal by je do horoucího pekla, jehož arci nevybájl on, leč jeho učenníci. Snůška pravidel a nauk libomudrcových tohoto filosofa, zvaná Tao te king, o níž mnozí tvrdí, že byla napsána pozdními učenníky jeho až za několik set let po jeho smrti, psána je tak, že správný výklad nedaří se ani nejlepším znalcům starého písma čínského; nesrozumitelné a záhadné věty překládá a vykládá si pak ovšem každý po libosti své. Samo základní slovo »Tao«, od něhož odvozovati jest i jméno vlastní soustavy, taoismus, základní kámen učení Laotseova, všelijak bývá překládáno. Tak: Věčná moudrost, příroda, princip přírody a konečně, jakožto nejvíce se uplatnivší názor, světa. Podle výkladu toho Tao te king byla by »Kniha (či nauka o cestě) k dokonalosti«. Někteří badatelové domnívají se, že Laotse nebyl ani Číňanem, jiní dokazují, že jsa sice Číňanem rodilým, cestoval za mladých let v Indii a snad i se Židy se stýkal. Mnohé prý v jeho učení jest původu indického. Závěrečná slova tří vět jedné stati jeho knihy, jež celkem nevykazuje více než asi pět tisíc tři sta slov, končí prý třemi slovy Ji-Hi-Wei, což prý není nežli čínská zkomolenina původu židovského, dle nejnovějších pramenů dokonce snad babylonského slova Jehova. Hlavní obsah nauky myslitele tohoto, jenž podobně jako Mencius najisto předčil duchem Konfucia, jest asi následující: Tao jest, co nelze změřiti ani vysloviti, jest věčné, a bylo, když ještě nic nebylo stvořeno co duchu lidskému zřejmě jest videm, sluchem nebo čichem. Tao jest nejvyšší božství, – nejvyšší a nejdokonalejší zásada rozumu, správného dění. Tao jest dvojí podstaty, duševní a tělesné. Ona duševní jest součástí nekonečna, všehomíru. V něj navrátí se člověk

jednou, zbaven jsa pout tělesných i vášní. Pročež odříkání se všech rozkoší tělesných, osvěžování ducha svého bádáním v »tao«, přivádí člověka zpět ku vznešenému původu jeho, k bohu.

Před počátkem všeho, což jest, byla mlhavá, zmatená, beztvárná změť, čili chaos, až »tao«, princip oživující záhadnou chaotickou hmotu, vzklíčiti z ní dalo semenu všemu, tvoříc moudře uspořádaný kosmos. Nauka Laotseho, kromě filosofické části obsahu tak záhadného, nicméně v podstatě ku podivu blízkého největším poznatkům našim o materii a tvoření, v části své mravoučné jest dokonalosti takové, že lepší nezanechal žádný duch lidský předešlých věků v odkaz všemu lidstvu. Nezřídka sice v jeho pravidlech života proniká cynismus, který však lze vysvětliti jednak věkem filosofovým, jednak i dobou a prostředím, vyznačujícím se žalostným úpadkem mravů. Ovšem, méně učí tu a pobádá k dobrému a mravnému žití, než Konfucius; jestiž Laotse více asketou nežli filantropem, a spíše metafysikem nežli humanistou – a právě proto vliv jeho na vzdělanost čínskou oproti vlivu Konfuciovu byl tak nepatrný. Slyšme některé, zajisté krásné výroky muže, jehož duch zaplátl jasem veliké hvězdy před více než dvěma tisíci let.

»Dokonalý člověk nemá v srdci jen sebe, nýbrž srdce všech lidí, žije klidně a spokojeně, a jen pro blaho jiných znepokojeno bývá srdce jeho!« »Kdož dovede ovládati jinými, silným jest; kdo sám sebou vládne, mocnější jest!« »Špatné odplácej dobrým, ano dobro dobrým jest, špatné špatným.« »– Dokonalý člověk nehádá se, moudrý nechlubí se.«

Vizme nyní při návštěvě taoistického kláštera zvrhlé ony vyznavače velikého mudrce.

Taoistští kněží, pokud žijí v klášteřích, žijí v zdánlivém coelibatu, podléhají správě hlavy církve, samovládce Čau Tien Se, který, jako tibetský dalajlama, pokládá sebe za znovuvtělení duše zemřelého předchůdce a s harem svým a družinou bydlí v provincii Kiang Si na hoře Tigra a Draka. Tito kněží žení se, žijí s rodinami svými samostatně, nosí se jako obyčejný lid a jen když ku zaklínání duchů je volají, oblekají na sebe háv kněžský. Háv ten jest barvy modré. Hlavu sobě taoistští čarodějové neholí, ale ani copu nenosí, nýbrž vlas na temeni hlavy svazují v uzel. Žijí jen z hlouposti lidu a veškerá jejich činnost spočívá jen v čarodějství. Jsou strážci i vykonavateli pověstné čínské geomantie, fongšvejismu. Oni sprostředkují spojení lidu s demony i dušemi zemřelých, oni jsou, kdož určují místo pro hrob i pro dům a t. p. do nekonečna, udávají, který den a hodina vhodnými jsou ku sňatku, ku pohřbu, a léčí i hádají osud. Ani divoch africký nebo v Nové Guineji nežije u větší bázni před zlobohy, jako Číňané! Není divu, že mají tu geomanti hojnou žeň. Není divu, že největší lenoši a i zločinci snaží se

státí taoistickými kněžími. K tomu však třeba je peněz, neboť nutno si zakoupiti přízeň představeného, ba i samého dalajlamy taoistického a podrobiti se přípravným ceremoniím, z nichž některé věru důstojné jsou nesmyslných kejklův a nehloupějších pověr. Tak na př. novici, vstupujícímu do kláštera, na hlavu nalepí několik kadidlových doutníků, které klečící musí nechat dohořeti až dokonce, až i kůže hluboko do masa se vypálí. Záleží na tom ovšem, jak si podplatiti dovedl vykonavatele. Podle toho spodní lepidlo doutníku na oholené lebce buď horko propouští neb je zadržuje.

Hned v prvním nádvoří zajímá nás podivný buben taoistický. Jest to dřevěná nestvůra, poloryba, polodrak, do níž kněží tlukou palicí, když svolávají se k modlitbám, to jest ku kejklům před bůžky! Navštívil jsem z třiceti sedmi budov jen asi třetinu, a točila se mi hlava již v třetím, spoustou ohyzdných, bláznovských, fantastických bůžků, kterých má nynější taoismus snad více nežli všechna odvětví buddhismu dohromady. Krom »Tří Čistých Bohů« a »Perlového Císaře«, nejvyšších to božstev, hle tu třicetšest pobočníků Jeho perlového Majestátu, nemluvě ani o menších jejich služebnících, kteří tu jsou brzy jako lidské postavy, avšak mnohohlaví, a také až osmiruční, brzy jako zvířata, na př. želvy nebo hadi. V pantheonu taoistů rozmanitost božstev podmíněna jest potřebou všeobecnosti. Jest tu tedy bohyně námořníků, bohyně porodních bolestí, bůžek všeobecných nemocí a speciální neštovic, bolení zubů, očních nemocí, prsních neduhů, zkrátka řečeno, všech čínskému lidu diagnosticky známých a pojmenovaných nemocí. Každá z obecněji povědomých hvězd zosobněna je tu bůžkem, a každý z nich vlivem svým působí na některé výkony člověčenstva. Tak v měsíci, tak ve hvězdě Radosti jest patron sňatků, jiný zahání epidemické nemoci, mraky kobylek, jiná božstva spravují příliv a odliv, zemětřesení, duhu. Vůbec veškeré výjevy přírodní nejsou ničím jiným, nežli úkazy spokojenosti neb zloby božstev, jež tu neb v buddhistických a lamaistických, ba částečně i Konfuciových chrámech uctívají.

Více ještě nežli modly, zajímaly mne přepestré malby na stěnách, výjevy z taoistického pekla. Ty daleko zastiňovaly ony božišťa buddhistických a lamaistických! Nedivím se, že věřícím při pohledu na ně bývá úzko před budoucností posmrtnou, a že více uvolňují měsíc, aby hojnými dary získali si výkupu prostřednictvím svého kněžstva – sice všemocného, avšak v Číně i prostým člověkem dosti opovrhovaného. Hlavně taoistští kněží a buddhistické jeptišky netěší se žádné úctě. A tu nesmím opominouti, že i sama božstva tak dlouho těší se oblibě a uctívání, dokud vyhovují přáním a dostojí svým povinnostem! Mnohý ochranný bůžek vesnice byl již zmrskán, poplván, spálen, zklamal-li několikrát očekávání. Byly případy, že zámožní, vznešení Číňané nejen ten neb onen klášter, ale i některá božstva obžalovali u samého trůnu, a

že pak na rozkaz císaře klášterníci byli potrestáni vězením, bůžek vypovězením, (!!) jako podvodníci, že přijmuvše darův nevyplnili očekávání v ně kladená. Peklo taoistické a očistec rozmanitostí svou nezůstávají pozadu za armádou bůžků. Jest jich desatero. Hříšné duši projíti jest za každý hřích tresty přesně vyměřenými vrchním arciděblem Tsin Kvangem, nežli smí se vrátiti v jiné postavě na svět, neb než dojde konečného odpuštění a milosti v nebi. Každé z pekel má své různé předsíně a komory hrozných trestův, a ni jedna nechybí tu vyobrazena. Arci, často velmi naivně! Tu zříme peklo plné mraků, kde duše žízní a hladoví, jinde, jak ďáblové červených tváří vaří ubožáky v kotlích nebo jim kůži stahují, tuk seškrabují, vytrhávají srdce, vylupují oči, ssají krev, nalévají trychtýřem do úst odporné tekutiny, střeva z nich vytahují a natáčejí na kola, nebo předhazují psům, pekou je na rožních, vytrhávají jim jazyky, zuby, tlukou je na prášek ve velkých hmoždýřích. — — — Tuším, že těchto několik ukázek postačí čtenáři, aby děkoval nebi, že nenarodil se taoistou! Snad aby na budoucí muka připravili své věrné, každoročně taoistští mniši a ti, kdož se chtějí k nim připojiti, zde v klášteře sčítají se pobožnosti, modlíce se za trpící v pekle a bosí chodíce po rozpálených kamenech nebo přes žhavé uhlíky. Někteří taoistští novicové tváře sobě probodávajíce, na způsob indických fakirů chodí žebrotou pro klášter. Jiní opět uzavření jako v kobce žalární, v úplné askesi hledají »nápoj nesmrtelnosti« nebo kámen mudrců.

A tak, jako v mnohém jiném, i tu znamenáme, jak v Číně žádnému z nás nebylo by nesnadno (a to ne pouze na perutích fantasmie jako v překrásných »Výletech« Svatopluka Čecha) padnouti do středověku.

Zvláštností Číny málo známou jsou »autodafé«. Při nich neupalují tu sice kacířův, aniž sluší hledati v nich jeden z trestů čínského zákonodárství; ale jsou tu tací na mysli potřeštění vyznavači Buddhovi neb i taoisté, kteří dobrovolně podstupují smrt upálením, aby očistivše se dokonale, vešli v Nirvanu buddhistů, v nebe taoistů! Ba prý v některých klášteřích jest obvyklo, že představený, aby klášter jeho dosáhl větší cti a uznání před lidem i před bohy, sám vybírá z mnichů svých a určuje, kdo by byl hoden »bohům libého upálení«. To prý se opětuje v jistých proslavených klášteřích každá tři léta. Autodafé takové veřejně se ohlašuje a nejvyšší slavnostně u přítomnosti lidu vykonává uvnitř kláštera.

Četná jsou v Číně božiště, kde nejvyšší místní úředníci obětují božstvím sil přírodních, které dle krajů jsou rozmanité. Tu jest, jako u velikých řek: božiště bůžka rozvodnění, tu jest božiště krále draků, tu ono, jež jsem v Pekingu navštívil, božiště »Pěti Draků«, středu země,

jihu, severu, východu a západu, kamž jíti jest povinností nejvyšších v době bezdeští, úrodě škodlivé. Sám nevím, kam Číňané božstva tato zařadí. –

Krom všech těchto zde již vypočtených náboženstev, ke kterým Číňan jednak dle vzdělání a postavení svého, jednak dle potřeb svých se utíká, jak již jinde jsem podotkl, tisíce pověry spoutaly mysl lidu! Naleznemeť tu v Číně i uctívání zvířat, stromů, kamenů, víru v čarodějnou moc lidí zlých i ve zvířata se proměňujících, víru v účinky jistých čísl a snů, vliv zemní a vzdušní, dále vodní a vzdušné geomantie. I jisté třídy lidu čínského, na př. tesaři, zedníci a horníci zhusta obviňováni bývají z provozování čarodějnictví. Jaký div tedy, že Evropan, hlavně pak bádající neb fotografující, ať turista, ať přírodopysce, inženýr neb geolog, často popudí proti sobě lid, a bývá bezděčnou příčinou té tak zvané nenávisti proti cizincům z ohledů prý (!) národnostních, neb náboženských (sic!). Právě ona část nejhoupější pověry čínské, fongšvejsmu, jest to, která nejvíce zavinuje neshody, až i výbuchy vášně proti cizincům v Číně usedlým a proti misijnářům. Fongšvej (podle pekinské výslovnosti); v střední Číně »feng šuj«, popisuje výborný znalec Číny B. Navarra (China und die Chinesen) takto:

»Fengšui, doslovně »vzduch a voda«, »vzduch a voda« neboli »účinky větru a vody«, jest odvěká, dosud velmi rozšířená pověra čínská o čarodějné moci a síle všech věcí, které v zemi koření nebo z ní řinou a přímo se vzduchem se stýkají.

Dobrych tisíc let nazpět lze v Číně sledovati stopy tohoto zvláštního způsobu hadačství, jež jako jiná »umění černokněžnická« vzniklo bezpečně z nejprostších poznatků přírodních. Jest tudíž původu pradávného, a zajisté mnohem staršího, než u národů jiných, jak lze důvodně předpokládati, máme-li na zřeteli velikou starobylost kultury čínské. Ve dvanáctém století křesťanského letopočtu shledáváme se s touto magií na stupni pokročilejšího rozvoje, přičleněnou k soustavě čínských »věd« přírodních. Z těch dob jest tedy v Číně pěstována již vědecky, (!) jako »nauka o povrchu půdy zemské a zužitkování kouzelných sil jeho za účely praktickými.« Čínský »profesor fongšvejsmu« ze vzájemné polohy pahorků, vod, stromů a jiných podobných jevů na povrchu kůry zemské dovede určit, kde a kterak nejvhodněji kopati jest hrob, stavěti dům, založiti obec, tak aby z příhodného umístění a náležité výměry věcí těch plynula i bezpečně dobrá předpověď o jejich účelnosti a prospěšnosti, jak pro dnešek, tak zítřek a všecku budoucnost. Osud jednotlivce, blaho rodiny, zdar příštích pokolení závisí na této věštbě. Význam fongšvejsmu v očích pravého Číňana jest však tím větší, že

vedle pouhého vytčení vzájemného poměru věcí na zemi plyne z něho i rada, která čelí neblahému kouzlu, jež v poměru tom spočívá. Učený fongšveista nejen že umí zkázu prorokovati, on dovede ji také zadržeti, ano dokonce i zažehnati. Znáje i dobré síly přírodní, je s to vyvolati je k službě své, aby čelily silám nedobrým, a vlivnosti jejich využití ku blahu širého kraje. Tak lze jednak uchrániti valné končiny zhoubných povodní nebo nakažlivých nemocí, jednak způsobiti, aby kraj oplýval hojností, kdežto by jinak postižen byl nouzí a hladem.

Dostí nesnadnou byla by nám správná odpověď na otázku, která vznikla pověra tato. Ale Číňan, sebe prostší, objasní nám věc bez obtíží. Vánek od polední strany probouzí bylinstvo ze zimního spánku. Jest vítán i všemu živočišstvu ano i člověku. Věje-li vítr půlnocní, zvláště v zimě, rostliny vadnou a zdánlivě odumírají. Tyto podstatné příčiny nápadného obratu, aspoň v Číně severní, neušly důvtipu tamního člověka, i řekl: Co dobrého, zavítá z jihu, co neblahého, tíhne od půlnoci. A tím se řídě staví příbytek svůj nejraději průčelím k straně polední.

Uznamenav, jak blahodárně působí vlhý jarní paprsky na rostlinstvo pohřížené v zimní spánek, domnívá se Číňan, že vesna jistou měrou, jako na kořání bylin, působí také na hroby lidské. Odtud plyne i jeho snaha, by zesnulým zabezpečil »dobrý fengšuj«, tak aby nebyli pozbaveni blahodějných účinků mírného jihu. Věří, že i štěstí bude přebývat v rodinách, které pečují o hroby svých milých. Ježto pak sever jeví zhoubný účinek na všechny porostliny, tak že zjevně hynou mrazivým dotekem jeho, soudí Číňan: »Jest to fengšuj zlý.« Vydán-li rov zesnulého větrům půlnocním, tak že zvětralý se rozpadává, tuhne ledovým dechem jeho zajisté i mrtvý v lůnu země. V nepečlivosti takové o místo věčného míru zjevna jest neúcta k památce předků, kteří zajisté krutě jsouce jí dotčeni, mstí se proto svému rodu. I posílají naň nemoci a trýzeň všelikou, až do vymření všeho potomstva.

Tím byl by nejspíše podán správný výklad o vzniku »vědy«, již objevovati lze krajiny nadané podmínkami příznivými a zároveň chráněné proti všelikým vlivům zhoubným. Tak asi vznikla také třída společenská, jejíž příslušníci ustanovili si za úkol, čeliti neblahým účinkům přírodních sil. Jsou to »zeměpravci« čili geomanti po čínsku zvaní Sien Sang. Tito proroci a čarodějové přináležejí po výtce do třídy literátů, tedy učenců čínských, odchovanců »vědy«. Trvá léta, nežli si učeň a žák osvojí všechna pravidla tohoto povolání. V okruh působnosti »profesorů fongšveje« spadá poté hlavně, – jak již bylo řečeno – aby uměli správně určití šťastnou polohu obydlí a hrobů. Zvláště na poslednější klade se největší váha.

Komu tedy v pravdě záleží na budoucím pozemském blahu rodiny, jakož i na tom, aby sám došel nerušeného pokoje po smrti, jednoho dne pozve si takového profesora geomantie, aby stanovil »žádoucí« místo budoucího věčného odpočinku. Nejprve je třeba horoskopem určit den, kdy bude jim vyjít do polí za tím účelem. Toho dne, který označily hvězdy za šťastný, vyjdou spolu za město. Jdou tak dlouho, jak dlouho vidí se geomantovi, až přece stanou někde na místě, jež by se zdálo nejprůhodnější. Zkoumati, voliti nebo rozhodovati, zdali jím také jest, nepřipadá budoucímu majetníku jeho ani v nejmenším. Od toho jedině je tu »profesor větru a vody«; na něm závisí vše, neboť nesmírná důležitost věci po stránce hmotné i duchové, sahající jak do minulosti tak do věků příštích, vyžaduje vyšších kvalit vědeckých, všestranné způsobilosti, slovem: »profesora větru a vody.«

Fengšuiista v tomto případě vyňav kompas taoistický, obzírá krajinu, pátraje, zdali poloha hledaného místa náležitě vyhovuje všem podmínkám jednak co do vlastností půdy, jednak vzhledem ke čtyřem úhlům světa. Zejména směrem poledním nebudiž závad, obzvláště ničeho na blízku, co by překáželo volnému dopadu slunečních paprsků. Za to k půlnoci buď si hmotných překážek sebe více, a to čím vyšších a bližších, tím lépe; jest jich nezbytně zapotřebí proti »syrému dechu« drsného severu a neblahému vlivu jeho, jak na budoucí rov, tak na převzácné símě, jež pojme kdysi v brázdu svoji.

Také nemá chyběti vody v neveliké vzdálenosti k jihu, na místě dostupném, neboť, podle zásad geomantie, nemohou-li rostliny bez vody prospívati, kterak by možná bylo zříditi bez ní dobrý »fengšui«? Ukáže-li se, že zkoumané místo po těchto stránkách nevyhovuje, beze všeho hned je opustí a hledají zas jiné.

Nedostatku vody, není-li jiných, může býti prostě spomoženo, vykopou-li opodál nádrž na vodu dešťovou; ale tekoucím vodám vždy se dává přednost před stojatými, zvláště před pouhými kalužemi. Jako by byl závažnou vadou »půlnočního úhlu« nedostatek záštity, tak zase blízkost jiného hrobu nebo nějakého pahorku, i stromových skupin, povážlivě by ohrožovala žádoucí blahodárný účín jihu.

Na rovinách není dobrého »fengšuje«; není tam nikde záštity hrobů. Za to pahorkatiny oplývají dobrým »fengšujem«. Kopec nebo vrch na půlnoc od místa, kde má být tělo pochováno, jest mu nejlepší záštitou. Proto v horách zhusta vídati jest jižní svahy plny hrobů. Na pláni bývá i jediný strom, stojí li na sever, ceněn jako vhodná »hráz« proti úhonám vlivů půlnočních. Takový strom nabývá v kraji důležitosti, stává se památným, známým po všem kraji, a nesmí být ani vykácen ani otloukán ani oklešťován. Z božího dopuštění ruka by uschla

škůdci posvátného stromu. Bohatci rádi zakládají sady okolo hrobů, kde je nazbyt půdy. Jiní zase, jimž pevnější záštita hrobu spíše se zamlouvá, dávají navážeti nebo nanášeti pahorky, »mohyly«, v podobě podkovy k jihu otevřené. Střed podkovy jest místem, kde sami chtějí sníti věčný sen.

Tisícero věcí může býti »fengšuji« na úkor. Zejména bývá z míry přiváděn kteroukoli změnou dosavadní tvářnosti okolí hrobu, jako na př.: stavbou domů, po výtce s přidatkem věží, zřizováním lešení, kácením stromů v nížinách, stavbami náhrobků poblíž hrobův a t. p. Každé nedbání povinné péče mstí se na živých i mrtvých.

Co tu již rozeprá a soudů bylo vinou toho, že někdo vykonal nebo vykonati kázal – jsa ovšem zcela v právu – změny takové, jež měly v zápětí vážné znepokojení, ne-li dokonce úplnou záhubu »fengšuje« hrobu sousedova, byť i kdesi opodál, na zcela rozdílném pozemku. Rozsudek s pravidla bývá po chuti žalobcově. Odtud plyne, že právo mrtvých předchází tu právu živých.

Ačkoli je s dostatek prostředků, kterými fongšvejův porušený klid může uveden býti zase v rovnováhu, stává se přece, že případem takovým pobouřen bývá všecken kraj. Nezřídka pak i pokleslost obchodův a živností, a povšechný úpadek blahobytu kraje toho, uváděny bývají ve spojitost s neblahou příhodou. Tu arcí kyne žeň »professoru větru a vody«, geomantu-fongšveistovi, jenž jedině je s to uhodnouti pravou příčinu a také spomoci volbou spolehlivého prostředku. Obyčejně káže vystavěti novou pagodu prostřed kraje. Budova tato zřídí zase rovnováhu na území tom tak daleko, kam až dohlédnouti lze oku s jejího temene. I místní nepokoje a pozdvižení lidu, jakož i rozmanité pohromy kladeny bývají na vrub některé věci, jež na úkor »fengšuje« dala zlému převahu a rozpoutala neblahé a zhoubné vlivy přírodní.«

Také Islam v Říši středu má své vyznavače. Dostal se do Číny východní arabskými kupci a misijnáři, kdežto plavci arabskými zanesen byl do přístavních měst. V Číně celé je mohamedánů několik milionů a v Pekingu samém páčí se jich na jedno sto tisíc. Je tudíž zcela přirozeno, že mají tu v Pekingu i několik svých mešit, ač toliko menších. Žel, opomněl jsem některou z nich navštívit. Zajímavo bude zvěděti, že i židé měli v Číně svou malou obec a své proselity. Jesuita Gozani roku 1700 byl první z Evropanů, jenž navštívil jejich synagogu, Tsing-chin-sz (Čistý, Pravý chrám) v Kaifungu, hlavním městě Honanu, jedinou v celé Číně. Za dnešních dnů podle posledních zpráv badatelů žije tu v Kaifungu asi dvě stě rodin, zevnějškem, řečí i typem úplně čínských, kteří sice hlásí se k vyznání židovskému, ale

židovskou liturgii zachovali sobě již jen v podání. Synagoga dávno rozpadla se v prach, a z věřících ritu Mojžíšova není tu, kdo znalý jsa hebrejského písma i hebrejské řeči, vykládal by jim Písmo svaté z dosud zachovaných starohebrejských pergamenů.

Křesťanství šířeno bylo v Číně Nestoriansy již v šestém století. Jednou z nejzajímavějších památek prvotního křesťanství jest pověstná nestorianská deska kamenná, objevená jesuity r. 1625 v hlavním městě provincie Šensi, v Si-nganu (Si-ngan-fů), která písmem a jazykem jednak syrským, jednak i čínským zvěstuje, že mnoho bylo v Číně chrámů křesťanských, a že nová víra ta požívala výsad i ochrany samých císařů čínských. Pomník a jediná památka z dob dávné církve nestorianské zhotoven a postaven byl r. 781 křesť. letopočtu.

Katoličtí missionáři přišli do Číny v XIII. století, a první katolický chrám v hlavním městě říše mocného Kublaj chána, Kambaluku (nynějším Pekingu), postavil Jan z Montecorvina v letech asi 1302 až 1303. Nestorianská církev, ač byla tehdy v Číně již v krajním úpadku, stavěla katolíkům větší ještě překážky v cestu, nežli sám lid čínský. Nevím, kolik již chrámů v Pekingu vystavěli katolíci a protestanté. Missionáři protestantští působí v Číně teprve od r. 1808. Že jich bylo mnoho, a že křesťanství s velikou tolerancí trpěno tu bývalo, tomu nasvědčují vysoká důstojenství, kterých u dvoru čínského dosáhli mnozí členové řádu jezuitů. Avšak kolik vln opětného pronásledování smetlo vše, co vystavěla tu píle a obětavost nadšenců. Tak stalo se i nyní! Krom Peitangu (severní katedrály), hrdinnými obránci uhájeného, ni jediný z chrámů katolických a modliteben protestantských neušel zlobě lidu, fanatismu boxerů a hlavně loupeživosti luzy! Nemalou vinu toho, že chrámy křesťanské jsou tu tak nenáviděny mají svým dílem sami missionáři, ježto stavěli chrámy často na místech nejvíce nápadných a vyšší obyčejných čínských domů.

Tak na př. katolické missie nejméně se přizpůsobují »fongšveismu«, pověře hloupé sice, ale v Číně obecné, s níž počítati dlužno (jak zmíněno o podstatě její obsírněji na stránkách předešlých), a stavějí tu vysoké chrámové věže, které již z daleka pobuřují prostičkou mysl lidu čínského, zatemněnou pověrou. Čtvero bylo tu chrámů francouzské katol. missie, východní, západní, jižní a severní katedrála, kolem níž kupily se na ploše velmi rozsáhlé a v obvodu města Císařského četné budovy klášterní a školní. Před několika lety bylo missionářům budovy tyto opustiti a přestěhovati se za valy města Císařského.

Nový, krásný chrám s čínskými motivy činí dojem imposantní, ač věže jeho ruší ovšem plný dojem slohový, ježto vůbec nejsou nikterak v souladu s okolím. V missijních budovách jest také umístěno přírodovědecké museum, sbírky věhlasného badatele a cestovatele Čínou,

Abbého A. Davida. Málokomu z cizinců přišedších do Peking, bývá povědomo, že tu má také útulek pravoslavná církev, a to budovu missijní poblíž tibetské lamaserie. Zakladatelem této budovy byl otec Leontěv, zajatý v roce 1690 Číňany v Albazinu (na levém břehu řeky Amuru) asi s jedním stem kozáků. Potomci těchto kozáků ovšem již vnějškem i řečí stali se Číňany. Tito pravoslavní a dvě, tři sta nových proselytů, toť celá církev ruská v celé Číně, vyjímaje Manžuska. Diplomacie ruská málo toho dbala, aby v sousední říši, když nejnak, aspoň missiemi svými nabyta tu více půdy. Jeden archimandrit a několik popů spravují malou tuto pravoslavnou obec. Mnozí z ruských kněží proslavili se záslužnou činností svou badatelskou, a mnohé nejvzácnější z poznatkův o čínském národu, o jeho svérázné vzdělanosti, o umění čínském atd. vděčíme jen píli těchto ruských učencův.

* * *

Po návštěvě nejvýznačnějších božišť pekingských jest nám ještě seznámiti se s budovami státními, městskými a konečně s císařskými paláci, nejvýznačnějšími pro Peking. Yameny čili budovy všech šesti státních rad nalezájí se v městě Tatarském a Císařském. Jsou to budovy jen rozsáhlostí svých nádvoří a četností budov, poněkud vyšších nežli ostatní domy pekingské, hodné naší pozornosti. Jsou sešlé a špinavé, a v době obsazení Peking zbraveny byvše barvitosti a ceremonielnosti úředního živlu, neskytaly nic zvláště pozoruhodného! Navštívivše jednu takovou budovu, směle můžeme si ušetřiti návštěvu druhých. Číňané jsou snad jediným národem, který živ jest pod vládou zúplna despotickou, zřízenou však nicméně na základech demokratických. Ač nemá Čína ničeho, co by se podobalo parlamentům, přece císař čínský nucen jest dělit se o vládu, dotazovati se o radu svého císařského kabinetu (Nui Koh) a státní rady (Kiun Ki Čú). Těmto podřízeny a zároveň vykonavateli jsou lú pu, sbory šesti rad s četnými jich podúřady, dále úřad koloniální, censurní, nejvyšší soud, akademie císařská a známý Tsungli yamen, jenž by poněkud aspoň odpovídal našim ministerstvím zahraničných záležitostí. Obdivuhodnou zvláštností čínskou jest úřad censurní. Dva vrchní censoři s podřízenými četnými úředníky svými veřejně i potají podrobují prý přísné kontrole všechny státní úředníky! Žel, že většina i těch přístupna prý jest úplatkům. Moc a historické oprávnění obou censorů sahá tak daleko, že dovolí sobě případně podrobiti kritice i konání samého císaře! Tak vypráví historie o censoru Sungovi, že úředním listem pokáral kdysi vznešeného vládce, císaře Činga, jenž panoval na sklonku XVIII. a s počátku XIX. století, pro neblahé náruživosti jeho, po výtce pro nestřídmé pití a nemírnou zálibu ve hrách divadelních.

Císař velmi prý jsa rozhněván, kázal předvésti Sunga před trůn, aby vyznal ústně, psal-li řečený kárný list jemu, pánu svému? A když censor skutku toho nepopřel, nýbrž výpovědí svou jej potvrdil, otázal se ho císař, ví-li také, jakou pokutu za to zasluhuje? Sung odvětil, že smrt. »A jakou smrt?« ptal se dále císař. »Nejpotupnější, býti čtvrcen,« pravil Sung. »Vol si jinak sproveden býti se světa!« vyzýval císař censora, po čemž Sung opáčil: »Kaž mně tedy dáti oprátku!« Než císař vece: »I ta smrt neméně jest ohavná.« Po té propustil opovážlivce, zbaviv jej prve dosavadního úřadu a jmenovav jej vrchním guvernérem odlehlé državy Ilí. Tak »jednou ranou zabity dvě mouchy«, císař jednak podrobil se uznaným zákonům, ukázav příkladem svým, jak jedenkaždý, buď si kdo buď, uznávati má zákon nad sebou a jím se vždy řídit, jednak patrně dal na jevo, že censor příliš důsledný – nebývá pánu nejmilejší.

Než, takových příkladů, přesně historických, není poskrovnu. Tak smělí oprávcí posledních let samovolného vladařství císařovny-vdovy nejen že nedoznali vděku jejího, ale pochodili daleko hůře, nežli právě řečený censor Sung. Hrdlo položili za odvahu vytýkati střestěné císařovně, že věří v nadpřirozenou moc boxerů.

Divná jest v nejednom vzhledě působnost a pravomoc některých odvětví »šesti rad«. Tak na př. spadá v obor působnosti vrchní rady vydávání časopisu nejstaršího na světě »King Pao« to jest Pekingského úředního listu, a vrchní berní úřad čínský sděluje seznam všech dospívajících manžuských dívek, má podle něho vybírat vhodně pro císařský harem. Podobně jest mu péči míti o potřebné množství řádných kleštěnců ke dvoru císařskému. »Ministerstvo kultu a náboženství« vedle přísného řízení složitého ritualismu státního náboženství atd. předpisuje také na př., kolikráte ukloní se nižší úředník při setkaní s vyšším a kolikrát členové císařské rodiny druh druhu. Stanoví tedy pravidla jak dvorní tak úřední etikety. Dále předpisuje veřejné zkoušky a vykonává nesčetné jiné rozmanité funkce. Odvětvím jednoho z nejdůležitějších těchto ministerstev jest i hudba. Jsou v něm úředníci, kteří studují základy harmonie, ano vytvářejí skladby hudební ku státním a náboženským potřebám!!

Nám bělochům, do Pekingu zavítavším anebo tu bydlícím, málo která z budov úředních byla přístupnou, a byla-li, pak zajisté jen za úplatek strážcův nebo přimluvou na místech rozhodujících! Tak posledně zakázán byl i přístup do císařského astronomického (správněji astrologického!) ústavu. V jihovýchodním cípu valu města Tatarského, dole, ve zvláštní budově, stály ničím nejsouce chráněny ony nástroje astronomické, mistrným svým provedením proslavené, které za panování císaře Kanghi-ho zhotoveny byly z bronzu

domorodými umělci pod dozorem, a zajisté i podle náčrtků věhlasného jesuitského missionáře F. Verbiesta, tehdy presidenta »kanceláře veřejných prací«. Chvátal jsem též, abych spatřil tyto divy čínské dovednosti; pohříchu však, neshledal jsem než toliko zpustlé, nebo zcela zničené budovy, anebo smutně zející prázdnotu na místě, kde někdy stávala ona mistrná díla umění kovotepeckého. Jak známo, byla jako pruská kořisť válečná odvezena Němci do Berlína, posléze však prý uložena v parku letohrádku Sanssouci u Wiesbadenu.

Nynější observatoři pekingské méně přísluší název ústavu astronomického v plném slova významu, ježto prý již dávno nehoví zájmům přísné vědy, jako spíše malichernostem středověkého hvězdopravectví čili hádání z hvězd. Kromě výpočtův obdobných zatmění, jejichž »zhoubné účinky« přemáhati jest z nařízení úřadův umělým povykem, odhadují se tu dnové šťastní a nešťastní ku potřebám státním i náboženským, a za odměnu peněžitou čtou se i planety čili sudby dobré nebo zlé všem, kteří dychtí poodhrnouti cíp z tajemného budoucna svých nebo cizích osudů.

Poblíž observatoře znamenal jsem, žel, opět jenom zříceniny rozsáhlých síní, lépe řečeno nádvoří s kobkami a jizbicemi, v nichž odbývány byly státní zkoušky druhého a třetího stupně.

Zbývá ještě zmíniti se o Věži bubnu, o pekingské zvonici, o obrovské ale ničím zvláštním nevynikající budově a dvoru, kde umístěny bývaly císařské povozy a nosítka, posléze pak o zpustlé ohradě pro několik slonů, jichž dostalo se dvoru darem od států s Čínou na jihu v dobré shodě sousedících nebo Číně přímo poplatných, a věru vyčerpal jsem již nadobro seznam pekingských budov veřejných a hodných zmínky.

Než, abych ničeho neopominul, dlužno mi dodati, že se Peking honosí také svými ryze čínskými ústavy lidumilnými, a to nalezincem, nemocnicí a chudobincem!!

Viděl jsem na své oči tyto asyly slabých a nuzných, ústavy humanitní sídelního města širodálné, hrdé Dračí říše. Příčiněním některých skutečných altruistů svého času zakročeno u vlády, aby učinila něco pro své nebohé. A příčiněním některého nebo snad některých mandarinů, zakoupeno ze státních peněz několik prostých obydelných domků, špinavých to brlohův, jimž slavně uděleno jméno, příslušné tomu kterému budoucích ústavů. Byla by to rychlost hodná chvály, jak druhy zřídka jevívá se leckde i mimo Čínskou zemi u provádění dobročinných úkonů vládních. Doufal jsem také, že aspoň v řečených místech uznamenám

presvědčivé stopy upřímné péče vládní o nebohé opuštěné kojence, jakož o schudlé a choré občany, kteří by účinné spomoci její měli zapotřebí tak svrchovaně nutně.

Než, chyba lávky! Táž ledabylost vně, totéž osuhlé, místy přímo padoušské hamižnictví; lotrovské prospěchářství v základě a v jádře, jak zhusta prosakuje na mnohých stranách, kde čínské vládní peníze procházejí rukama státních zřízců čínských. Kapsy mandarinů zdají se býti bezedny. Baživost jejich po užitku, zisku, prospěchu, odměně atd., atd., hraničí druhdy až na chorobné libůstky ztřeštěncův. Jak vede se při tom slabým a podpory žádajícím, lze si domyslit. Nebohá nemluvňata, nebozí schudlí a choří!

Jsou krajiny, jsou i sféry lidové, nad nimiž obloha vládní přízně – míním opět zde v Číně! – vydouvá se skoro vždy stále tak vznešeně a stále tak z vysoka, jako pekingský letní blankyt, čirý jako hlazená ocel, kdy žíznivé pahorky, úbočí a všecka údolí ve výhni úpalu drtí se a mění v prach, marně očekávající vydatného deště. Druhdy bývá i, že prší – jak říkáme – »stranama«. Spadne-li posléze i na vyprahlý záhon chudiny nějaká krůpěj, do hloubi neproniká, ni sledu neostavuje na syré zemi – všecku tu sporou vláhu zase vyssaje palčivá baživost lakotných vládních sluhů čínských, kteří přece placeni jsou dostatečně za své namáhání, jako prostředníci mezi dynastií manžuskou a lidem čínským.

Prožluklá to čeládka, tito mandarini! Společnost břichopáskův a zhýralců, jež tyje po způsobu některých nenasytých dravců tropických, nepohrdajících kořistí, buď si mrtva nebo živa, vysoká nebo nízká. Drobné čeledi – nebohé chudině – jest krčiti se zatím jako krotké havěti, když jestřáb zakroužil nade dvorem. Běda nedospělým, neduživým a pozemskými statky dosti neozbrojeným! Ale co říci o takém státu, jehož představitelé nemají moci náležité, aby udrželi v pravé míře odpovědné správce své, jimž k ruce dali smečky podřízených pomocníkův!?

Tak opět proniká tu, jako již ledakde jinde, od jádra k povrchu klam a šalba i v těchto veřejných zařízeních čínských, která měla sloužiti pravé lidskosti. Nový to doklad o schátralosti všeho státního ústrojí čínského – snad od základův. A zdá se věru, tady že není rady ani pomoci – – –

Bouře protibělošská smetla s povrchu krom státních, všechny ostatní opatrovny, nalezince, školy a nemocnice, které postavily tu různé missie, vyjímaje ony v Peitangu. (Co toto píšu, ovšem většina budov těch již jest opět znovuzřízena.) Mimo to rozmetena, ano v pravém slova významu boxery na padrť rozbita byla »pekingská universita« řízená bělochy, akademie Hanlin vypálena, a její neocenitelné obrovské knihovny použito dílem na zátop (k

rozněcování paličských ohňů boxerských), dílem ku stavění boxerských barikad. Srdce mne bolelo nad zkázou a spoustou v místech pro národ čínský tak veledrahých.

Věž bubnu a zvonice stojí v severní části Tatarského města. Na obrovský buben, průměru asi 5 metrů, bije se v době nebezpečí a dává znamení úderem ráno a večer, kdy mají se otevírati a zavíratí městské brány, jichž pak doby noční nesmí otevřítí nikdo, než vrchní klíčník sám, a to nikomu kromě císařských poslů za mimořádných případů. Ve zvonici, podivuhodné budově rázu v Číně ojedinělého, postavené císařem Kien Sungem v r. 1740 zvýši asi 30–35 metrů, visí obrovský zvon. Rozměry jeho jsou: výška šest a půl metru, průměr věnce tři metry. Váží prý asi deset tisíc kilogramů. Jiný, ještě mnohem větší, visí v buddhistickém klášteře za branami Pekingu. Leč za časů Marka Pola, podle zpráv téhož cestovatele, visel v samotném sídle Velikého chána. Byl prý ulit na poč. XIII. věku. Na plášti zvonu vypouklou prací lze čísti na tisíce buddhistických modliteb. Tento zvučící olbřím jest zajisté nejmohutnější visutých zvonů všeho světa, pokud jsou vskutku způsobilé kyvem rozhlaholiti se ve jménu zbožných srdcí a duší, vzývajících tajemné, neznámé božstvo.

* * *

Když jsem po prvé dlel v Číně, v Šanghaji, přátelé zrazovali mne z návštěvy Pekingu. Americký vyslanec děl mi: »Vystoupíte na valy Tatarského města a tu bude vám hádati se o zpropitné, neboť jen úplatně získav stráž vojenskou, dostanete se nahoru, a budete litovati, že jste sem vstoupil. Spatříte spoustu střech a zahrad císařských, střechy posvátných božišť, jichž jest bez počtu. A vše to haleno legendami staletí, zpestřeno vašimi předtuchami, slito v pohádky vaší obrazotvorností, zůstane vám navždy nepřístupno, nedosažitelné. Pod střechy ty vkročití vaše noha nebude směti. A to málo, co jest nám cizincům v Pekingu přístupným, věru ani nestojí za dalekou cestu a značné výdaje.« – Kdež bych byl tehdy v Šanghaji tušil, že za několik málo let přece budu se procházeti Pekingem a že přece, jako na pokyn kouzelným proutkem, otevrou se ku přání mému vrata i dvěře nejintimnějších císařských týnů. Že co halila staletí v závoj záhady, o čem tisícero domněnek jen kolovalo jak mezi Číňany, tak mezi »cizími barbary«, bude na pospas vydáno zrakům tisíců válečníků shluknuvších se do Pekingu ze všech pěti dílů světa.

Jak již při popisu veleměsta toho na místě svém bylo uvedeno a což tuto nejstručněji opakuji, abych řečené doplnil novými údaji, dělí se Peking na dvě části, totiž na město Čínské vnější a

vnitřní, a na tak řečené Tatarské čili Manžuské město. Ve středu tohoto jest město Císařské obehnané samostatným valem, zdí asi 6 metrů vysokou. Obvod zdí hradebních jest deset a půl kilometrů. Do města Císařského vede čtvero velikých bran, a každá brána uzavřena jest paterými vraty. Střední vrata otevírají se jen císaři, vnitřní pobočná nejvyšším členům císařské rodiny a velikým hodnostářům, vnější pobočná pak služebnictvu a úřednictvu palácovému. V městě císařském, krom paláců a zahrad císařských a budov úředních, jsou ještě jen malá stavení, kdež ubytován jest praporec manžuské gardy císařské. V středu Císařského města příkopem odděleno a mohutným zdíkem zvýší téměř 8 metrů obehnané jest tu posléze Město paláců, srdce Číny, sídlo císařské, jež vystavěl císař Junglo, dynastie Ming, v letech 1406–1437. Obvod hradeb města Zakázaného neboli Purpurového, Růžového, Fialového a jak ještě jinak podle různých autorů překládán byl čínský jeho název Tse Kin TČeng, má nemnoho méně čtyř kilometrů. Sady a paláce přiléhající k městu Zakázanému na západu a severu zaujímají pětkrát tak velké plochy. Ovšem připadá tu skorem polovina na ona tři umělá jezírka, kolem nichž malebně se kupí nejkrásnější a nejčistší, arci také nejpozději stavěné, novodobé Paláce západní.

Z přímá, od jihu na sever, od božišť Nebes a Zemědělství, vede obrovská ulice, jež jediná tu v celé Číně dlážděna jest velikými deskami kamenými, protínajíc brány města Manžuského, Císařského a Zakázaného. Běží středem tohoto poslednějšího, ale pak v oblouk se stáčeje ze severní brány pekingské pokračuje až do Paláců letních, asi 7 km vzdálených.

Stoje na uhořelé, polosbořené bráně Čan pozorovatel znamená tu, jak čínští stavitelé paláců císařských tarasili cestu k Jeho Majestátu valy a vysokými branami, chtěje takto na levo dát, jak obyčejnému lidu vzdálen jest a nepřístupen Syn Nebes. Vizme, kolikero branami bylo nám a bude jíti. Stojíme na čtvrté bráně. Před námi jest brána města Císařského, Ta Čing, za ní menší a konečně brána Císařská, k níž vede tři mostů přes hluboký příkop. Jen až sem mohli nižší úředníci koňmo nebo v nosítkách; dále bylo jim jíti pěšky. Dle složité čínské dvorní etikety mandarin chvátající za úřední povinností do města Paláců postupmo dle hodnostních tříd od té neb oné další brány musil jíti pěšky. Jen členům císařské rodiny a těm, kdož vyznamenáni byli žlutou kazajkou jezdeckou, možno bylo jeti neb nesenu býti až ku deváté bráně, ku bráně Polední.

Brána této přecházející nahoře u věž plnou šípů, jichž je tu na miliony, a zrezavělých mečů, jich je tu do statisíc, obsazena bývala císařskými lučištníky a kopiníky! Všechny brány ty osazeny bývaly vybranými nejvěrnějšími posádkami! Dnes vítězové se tu procházejí, po

dlážděných nádvořích drkotají čínskými kuli tažené vozičky, v nichž hoví si vojínové běloši i žlutobarví Žaponci, jedouce na procházku.

Brána polední obsazena pak vojskem americkým. Zde doporučující list z Washingtonu do Číny na velícího amerického generala Chaffeho tentokráte jest většího významu nežli »žlutá čínská kazajka«. Ten otevře mi brány Paláců, kdykoliv zlíbí se mi, dopoledne neb odpoledne. Taktéž výmínečně bylo mi dovoleno s sebou bráti sluhu a tlumočníka, Číňany. Nechtíce bez potřeby pokořovati císařský dvůr, Američané a Žaponci moudře zabránili Číňanům všeliký přístup sem.

Do těchto paláců vkročiti dovolovali jen vojínům opatřeným povolením od vrchních velitelů, pak jen v hromadných, důstojníky vedených návštěvách, kratičkou procházku středem paláců. Důtklivě radil jsem čínským průvodcím svým, které pomocí amerických missionářů jsem si vyvolil, by nikdy na se nepověděli, že prošli místy tak vznešenými. Ostatně ani nebylo třeba, abych jim to zvláště důrazně připomínal.

Předobře věděli, že doma mimo Peking a kromě doby obsazení, za vlivu cizineckého, kdyby co takového na sebe prozradili, byli by považováni buď za lháře a vychloubače a ještě za to potrestáni, nebo že by hlavou zaplatili za tak veliké provinění. Nedávno tomu, co přátelé v Pekingu mi psali, jak po návratu dvoru císařského bujelo udavačství, a jak na sta lidí, i z úřednictva, na hrdle bylo trestáno za velká i malá imaginární provinění. Když pak na důkaz pokoření Číny několik tisíc vybraných mužů ze všech vojenských sborů spojených velmocí okázale prošlo městem Zakázaným, doprovázející je dopisovatelé velkých světových žurnálů poprvé obšírněji a z vlastního názoru popsali sídlo císaře čínského. A neopomněli doložiti, že byli hrubě zklamáni v očekáváním svých, vidouce spustlé a nečisté paláce, jež v legendách líčeny byly jako pohádkové zjevy z »Tisíc a jedné noci«.

Přirozená reakce! Jen někteří uznávali velikolepost a bizarní malebnost paláců těchto. Ovšem později i ti nejlhostejnější, popisující Západní a hlavně Letní paláce, pochvalně vzpomínají nádheru, vkusu a velikoleposti ztělesnělých těch čínských pohádek. Sám nemohl jsem jinak než i zde v městě Zakázaném podívat se souhrnu velikolepé koncepce a detailů barvitého provedení. Zlatožluté střechy, tmavočervené stěny, valy, zdi působí již barvitostí svou, po výtce když deštěm obmyty byvše jeví se nám prosty pověstného Pekingského vše potřísnujícího prachu, dojmem v pravdě velikolepým.

Bylo to v první polovině měsíce února (r. 1901), kdy poprvé otevírala se mi střední, jen císaři vyhrazená vrata brány »Vu«. Den byl notně chladný. Zimní, šedivé světlo a ticho paláců nyní opuštěných klíčilo mysl a dodávalo všemu neveselé nálady. Provázen jsa dvěma americkými poddůstojníky a vlastním svým průvodčím, vešel jsem branou na obrovské prostranství prvního palácového nádvoří, v jehož dlažbě dole i v ochozech postranních budov uschlé býlí všude mimoděk vyvolávalo představu, že tu již dávno nikdo nebydlel. Dva měsíce později trhal jsem tu volně veliké nevonné fialky a jiné květiny v prvních nádvořích, u samých vrat oněch budov! Několik kleštěnců v dlouhých zapraných nebo vůbec špinavých tunikách zdvořile se nám uklání a představuje se nám jakožto průvodčí. Veliká rozloha nádvoří a tolik nového, co tu zřím, nepopřívají mi času, bych věnoval pozornost kleštěncům.

Obdélnou prostorou před valem ladně rýsují se měkké kontury mramorových zábradlí patera můstků s mírně vypjatými oblouky. Nízká mramorová terasa vine se táhle podél menších pobočných budov na východě a západě až k mohutnému, taktéž mramorovému podstavci krásné brány Taj Ho na straně půlnocní, kdež s ním splývá, vroubíc jej i zdobné kioskovité jeho přístavky, jako něžná bílá krajka, bohatě prolamovaná. Kolkolem pak, za obrubou zdobných teras a zábradlí, elegantních pilířův a můstků, na prostranství sto metrů hlubokém – od jižní brány k severní – a půldruhého sta širokém, počítaje od západu k východu – kolik tu věcí podivuhodných, jež k sobě vábí žasnoucí zrak!

Svérázný sloh četných a rozmanitých budov těch, pestrobarevné vnější roucho jejich zdí, bizarní linie prejzových střech s polejem ze vzácné císařské žluti, dvě obrovské sochy bronzových lvů na strážích před branou, všechny ty stavitelské a sochařské stkvosty, povýšené nad mělkými táhlými vlnami umělecky vyvroubených zábradlí, teras a mostů z mramoru, jímž tu nikterak nešetřeno, vše to za kterékoli doby působilo by zajisté nevšedně i na pozorovatele dosti otrlého; neboť jednakaždá z věcí těch, sama o sobě i vhodným umístěním v prostředí svém, činí dojem novosti a vzácného vkusu. Oč hlouběji vrývaly se obrazy těch jevů, v pravdě pozoruhodných, v mysl mou, zaujatou mocnými událostmi nedávného povstání, a bezděky podléhající i náladově zabarvenému okolí!

Jak ostře vycítil jsem v té chvíli divný soulad rozlehlého mlčícího prostranství (v němž ztrácel se ohlas kroků našich, zamlklých to chodců, jako šelest několika větví v bohoupustém pralese) s hluboce skličujícím šedým koloritem zimy! Kterak tesklivě utápěla se v jejím nádechu peřestá krása němých budov, jejichž rázovité, veliké kontury svědčily o mocném uměleckém

rozmachu tvůrců svých, kteří dlátem a rydlem vytvářeli onu pohádkově krásnou předsň k čarovnému zámku Zakleté Princezny.

V teskném zadumání očekával jsem, kdy již přec a odkud zazní čarovná průpověď osvobozující, kdy věrní strážcové dotekem kouzelného proutku obživlí, seskočí hbitě s podstavců, a draci vtesaní doprostřed schodiště vztyčí hrozná těla svá na stočených dlouhatánských ocasech. Liduprázdné, širodálne prostranství jakoby mi ujímalo dechu, mrtvé ticho svíralo mi hrdlo, a němé budovy kolem jakoby na mne padaly. V kročiv potom na první můstek a pohleděv s něho v rozmrzávající říčku, jež protéká rybníkem Zimních Paláců, protíral jsem si oči nevěda, je-li přízrak nebo pravda, co znamenám pod jihnoucím a rozpukaným ledem. Leč přízrak nemizel, aniž bylo mátohou, co tam viděly oči mé. Tam bylo jedno, onde, několik jen metrův opodál, druhé lidské tělo, napolo již jen kostry přioděné vetnými cáry. Prvá ležíc na znak, patřila na mne hrozivě očnými důlky, a zkřivená šklebící se ústa její cenila na mne bílé zuby. Otřásl jsem se mimoděk, nemoha odolati prudkému přívalu neočekávaného dojmu. Zavolav na kleštěnce jednoho, jenž mi připadal nejstarším, pobídl jsem jej k zábradlí na most, otazuje se, co by bylo pod ledem? Klidně, jako živý obraz nepohnutého nádvoří kolem nás, kleštěnec vypravoval zpěvavým hláskem, a tlumač můj slova jeho mi překládal: Někteří z kleštěnců, věrní jsouce tradicím, za příkladem jiných umínili si raději sejít s toho světa dobrovolně, nežli déle pohlížeti na pohanu a neštěstí nebohé císařské rodiny, již bylo na útěk se dáti z Pekingu před cizími barbary.

Nepodivil jsem se již ani, když mi ukázali dále ještě ve dvou studnách císařské zahrady kostry dvou služebnic haremových, jež ocitly se v těch místech z téže příčiny. »Proč nepopřáli jste již počestného hrobu těmto hrdinům?« otazoval jsem se nikoli bez rozhořčení; ale prve nežli mi kdo z nich odpověděl, sám připamatoval jsem si čínské zvyky za takových případů. Za prvé, mrtvola nikde v Číně nesmí býti pochována, pokud úřad ji neohledá, by se přesvědčil o příčině smrti, a za druhé – kde vzíti tolik peněz na pohřeb, jenž i v Číně, zúplna podle našich zvyků, neboli snad spíše zlovyků, bývá s pravidla velmi nákladný! Nebohým kleštěncům, jejichž počet z mnoha set scvrkl se do konce povstání na necelé sto, sotva zbylo tolik, aby neumřeli hladem.

Oba lvové šklebili se na mne příšerně s výše svých podstavců, když jsem přistoupil až k nim, abych je podrobněji ohledal. Tyto znamenité dva kusy stkvostného díla ciselářského, s nádechem různobarevného povlaku, jsou již asi tři sta let staré, a mimo jiné dva, nemění ceny, jež chovají v klášteře tibetanském, zajisté mohou býti zvány nejkrásnější ukázkou

dávného umění kovotepeckého. U schodišť stojící bronzové kadidelnice, menší a méně cenné, v tomto sousedství pozbývají přemnoho na významu.

Schodiště, jeho zábradlí jakož i všecko sloupové balustrád kolkolem jest z bílého mramoru. Bohatě výzdobě ornamentální poskytla různě stilisovaná těla fenixův a draků vděčnou látku. Střed schodiště vyplňuje poněkud šikmo skloněná deska pískovcová, v níž vytesán obrazec přeměle složený z draků císařských, jejichž ohony malebně jsou spleteny. Veškerá schodiště paláců řečených mají uprostřed stejnou výzdobu na deskách téže velikosti. Každá deska zpracována jest jako podélný monolit, rozměrů 5 x 1,25 metrů.

Z vyobrazení brány Taj-Ho a paláce Nebeské Čistoty poznati lze dokonale povšechný ráz takových budov, císařských paláců čínských! Ba i hrobky dynastie nynější i předešlé, pokud jsou zachovány, neliší se ničím, nežli rozměry a druhdy leda ještě počtem střech, od tohoto základního vzoru čínských staveb! Střecha jediná, nebo dvě či tři střech, s jinými snad porculánovými okrasami, ale všude jednaké prejzy, polévané výhradně císařskou žlutí, tytéž tmavou rumělkou natřené sloupky, jež střechu podpírají, a také uvnitř téměř táž výzdoba. Pravdou jest věru, že opakuje se až do únavy vše, co tu čínského. Všude jedna šablona. Proto čtenář zajisté rád promine mi podrobnější popis všech paláců.

Středem obdélníku Purpurového města rozkládá se deset menších, větších nádvoří, kudy vchází se z jednoho do druhého buď takovými branami jako Taj-Ho, nebo audienčními a jinými paláci, nebo stoupáme a sestupujeme po schodištích jako vejce vejci podobných, a vždy tu proti bráně nebo budově, jíž jsme prošli na severu, čelí nám nová a nová brána nebo budova, tu o jedné, tu o dvou střechách, tu o jednom, tu o více křídlech! Tak vyšedše z brány Taj-Ho, ocitáme se na nádvoří 92 metrů širokém a asi 104 metry dlouhém, v jehož půlnoční straně, avšak tentokráte na terase o třech poschodích, z nichž dolejší jest zvýší 71/2 metru, druhá dvě jsou 4 metry vysoká, vévodí »Sín Nejvyššího Míru«. První to trůnní síň. Dojem velikoleposti nepopíratelně zvyšován jest některými vzácnými vzory plastiky čínské, rozestavenými vhodně kolem budovy, na balustrádách a poblíž schodiště. Jsou to bronzové kadidelnice, obrovské bronzové a zlacené nádržky na vodu, sluneční hodiny, svítilny, obětnice, bronzové podoby želvy a jeřába. Na třiceti šesti okrouhlých sloupech spočívají dvojdílné střechy krásné budovy, s jejíž vnitřní výzdobou, kratičce tu popsanou, shledáme se i v následujících budovách, v kopiích tu věrněji, tu odchylněji nápodobených.

Stěny i strop jsou až přeplněny plochými kasetami. – Do kaset vlepené obrazce jsou malovány na papíře pergamenovém barvami v Číně nejoblíbenějšími. Jsou to: rumělka, indigová modř,

císařská žlut' a jasná brčálová zeleň. Barev těchto použito za podklad k císařským drakům, ploše nebo vypoukle zlatem na ně naneseným. Mezi těmito přetínají se jako pásy, nebo jako pestré duhy, vydůtky špaličkovité, přepestře na sebe nalepené jednoduchou, leč působivou manyrou, a peřesté police z prkénkového mřížoví. Vše, provedeno v těchže barvách jako kasety, ale vzácným lakem čínským, v jednotlivostech působí sice jako strakatina, v celku však nicméně okouzlivě, vyhovujíc i nejpřísnějším našim názorům na zákony o souladu barev.

Trůn o sobě nebudí zvláštního zájmu, nejsou než nevelikým křeslem. Za to však za křeslem stojící veliký pětidílný paravent a balustráda podia, jakož i schůdky ke trůnu, nemluvě o převzácných okrasách tu kolem rozestavených, vyhovují zúplna našim představám o trůnu asijského vladaře. – Znak císařského, zlatého draka o pěti drápech, výhodně užito všude k ozdobě, kde se vůbec dalo. Tak znamenáme podobu jeho, a to mistrného díla řezbářského, jak na sloupoví a kolem uvnitř síně, tak na stropě, na křesle i v paraventu, a mimo to ladně vetkaný na kobercích, a jinde a jinde.

Výška této krásné síně jest uprostřed nad trůnem 18–20 metrů. Sedmero dveří obrovitých, zlacenými velikými hřeby zdobených otevírá se tu na polední, a jiných sedmero i na půlnoční straně, když Jeho Dračí Majestát[45] čínský vládce usedá tu v určité dny, jako na př. v prvý a druhý den nového roku, proti poledni, aby přijal hold svých příbuzných a úředníků jakož i všeho komonstva.

Ale všecku tuto nádheru obestírají, ba přímo zaplavují nápadně převládající odznaky povšechné zanedbanosti, prachu a špíny. Máme dojem, jakoby po celá desíletí nebylo tu čištěno. Holubi hnízdí nahoře v nejkrásnějších ozdobách, a trusem potřísněny jsou koberce trůnní. Nesnadno uvěřiti, že loni ještě seděl tu císař obklopen dvořany v nádherných krojích.

Vyjdouce ze »Síně Nejvyššího Míru«, sestoupíme po sedmi schůdkách malým přednádvořím v jinou menší budovu trůnní, v »Síně Míru Říše Středu«. Další budova jest »Síně Míru Ochranného«, kdež císař, mimo jiné, udílí nejvyšší hodnosti literární.

S trůnní síně, právě řečené, jest nám sestoupiti opět po trojpatrovém schodišti v úzké, obdélné nádvoří, které dělí ony paláce, jež bývají přístupny jisté části lidu aspoň při slavnostech, od oněch, vyhrazených toliko čistě soukromým zájmům císařské rodiny, osobní stráží a kleštěncům. Kdo by, nejsou z povolaných opovážil se vkročiti sem, byl by pokutován baštonadou (bitím na chodidla) a vypovězením na jeden rok! Smělci, jež by dopadli buď v

samotném příbytku císařském, buď v zahradě, v níž právě dlí mocnář nebo císařovna, anebo dokonce v haremu, šlo by o hrdlo. Malá branka v nádvoří tomto obsazena jest již jen kleštěnci, kteří tu bydlí v pobočných budovách. Jako v předešlých, nádvořích, tak i tady vystřídal se naši průvodčí, a po obřadném pozdravu podávají nám čaje podle zvyků pohostinných. Oč, že by mi raději podali jedu!

V tomto oddělení paláců a kromě budovy nejprvnější, k níž blížíme se tu dvěma řadami krásných sloupců mramorových, vše ostatní jest rozměrů menších, nežli co dosud jsme viděli! Budova, o níž právě jsem se zmínil, slove palác Nebeské Čistoty. Jest vně i vnitř nejlépe zachována a chová nejkrásnější ze všech sedmi hlavních trůnů. Křeslo i zástěna, jak již z vyobrazení tu dobře patrné, vzácné to stkvosty řezbářského umění čínského, natřeny jsou nad to i nejdražší barvou granátovou se zlatem.

Až dosud kleštěnci vedli nás rychle z jedné budovy do druhé, aniž by nám bylo možná jinak nežli půlnoční budovou vyjít, ač v některých nádvořích jsme zřeli, že na východní nebo na severní straně jsou malé postranní branky, ale ovšem uzavřené. Souběžně totiž po obou stranách některého toho pokračování nádvoří, prostírají se všelike budovy, jež i nyní málokterému návštěvovateli byly přístupny. Jsou to buď skladnice pokladův a potravin, buď státní budovy nebo i božišť. Na prosby prince Činga a Li Hung Čunga, a následovně na rozkaz velitelů amerického a žaponského vojska, nesměl sem žádný z cizincův. Naše návštěva obmezila se jenom na střední část – ovšem nejzajímavější. Teprve když seznámil jsem se lépe s kleštěnci a štědrým býti se ukázal, otevřela se mi vrata i těchto postranních budov, jež přál jsem si poznati. Tak na př. Sín hlubokého přemýšlení, knihovnu chovající poklady starého čínského písemnictví (chápal jsem obavy prince Činga), chrám předkův atd. atd.

Nyní, ocitnuvše se v nejintimnější části paláců, odbočíme na západ v část postranní; ale i tu bude snahou průvodčích našich ukázati nám co nejméně a diskrétně minouti místa významu nejdůstojnějšího, ač chápali, že jsa vpuštěn sám a v mimořádnou dobu, mám i mimořádné právo. Tak, když jsem tu byl poprvé, neotevřeli mi Džan Thaj Dian, t. j. »Sín Sloučených Nejvyšších« – svatební síň. Aniž zavedli mne do haremu – nyní ovšem prázdného. »Sín Sloučených Nejvyšších«, krom toho, že trůn tu chybí, podobá se úplně paláci Nebeské Čistoty, chová však uvnitř překrásné staré obrovské vodní hodiny, a na pěkných podstavcích ozdobné lakové krabice, asi na půl metru krychlového obsahu.

Jsou to skříně, v nichž místokrálové poslali berni z provincií, svěřených jejich správě, svatební dar císaři nynějšímu Kvang Hsümu, když vešel ve sňatek s neteří císařovny-vdovy Je-ho-na-lou. Asi na dvacet milionů korun tehdy vydáno na slavnost a dary svatební, z čehož sám »dobrovolný« příspěvek provincií obnášel asi jedenácte milionů korun podle měny rakouské. Mluvíce o svatbě a haremu na dvoře císařů čínských, jsme žádostivi zvěděti některé podrobnosti také o těchto věcech. Císařský harem v Pekingu jest řada menších domků palácovitých, jež rozprostírají se za zvláštní zdí kolem zahrady palácové – západně od »Síně svatební«. Císař podle zvyků čínských má choť jen jedinou, která požívá všech císařských práv a poct jakožto pravoplatná choť, a počet konkubin tak zvaných legálních jest jen sedm. Za to počet ilegálních nikterak není obmezen. Každá tři léta vybírá sobě císař osobně z mladých děvčat šlechty manžuské, podle seznamu, který k účelu tomu stále vedou zvláštní úředníci, zabývající se rok i dva výběrem z dospívajících právě děvčat. Neobdaří-li císařovna choť svého synem, připadá posloupanost trůnní na některého ze synů legálních souložnic, v kterémžto případě matka jeho povýšena bývá na stupeň, ať tak dím druhé císařovny, ač i ta, jako všechny souložnice císařské, de facto podřízena jest pravoplatné choť císařské, kteréžto pověřen dozor vrchní nade vším haremem. Nezřídka bývá, že císařovna pro choť svého mezi příbuznými nebo dvorními dámami vybírá nové konkubiny.

Kleštěnců v palácích císařských jest prý nyní jen kolem dvou tisíc, ač dle historického podání císař může jich míti až i do tří tisíc. V řadách jejich slouží vojínové, sluhové v užším slova významu, nosiči palankinů, zahradníci, kuchaři, tibetští lamové, zpěváci a herci. Kromě kleštěnců zaměstnána jsou v haremech i mladá děvčata, vykonávající hlavně ruční práce ku potřebě dam haremových; ale děvčatům těm nositi jest oděv mužský. Najímají je do služby haremové na pět let. Když doba služby uplynula, obdrží výbavu a mohou se navrátit domů. Haremovým služebnicím, které dožily věku dvaceti pěti let, aniž by Jeho Dračímu Veličenstvu porodily děti, nebrání žádný císařský ukaz, aby se nenavrátily k rodičům a neprovdaly se. Kolik kleštěnců smí si vydržovati císařský princ a jiný člen rodu toho, a kolik který šlechtic[46] podle stupně důstojenství svého, zákony přesně stanoví. A podobně počet služebnictva císařovny a ostatních dam podroben jest předpisům domácího řádu! Pokud známo jest, mezi zdmi haremů pekinských nedějí se taká ukrutenství, jako v oněch mahomedánských a indických vladařů. Nejvyšší měsíční plat obyčejných kleštěnců jest podle naší měny asi 42 koruny; lamové a herci mají platy vyšší. Kleštěnce kupuje správní rada císařská, a nemívá prý o ně nouze. Chudí rodiče ochotně zaprodávají syny své jednotlivě za 100 až 150 taelů (tael = asi K 3,20). Avšak i lidé dospělí a svéprávní, byvše nouzí a bídou

puzení, podrobují se kastraci, jenom aby došli trvalého postavení. A v Číně, tak záhadné a podivuhodné, i mnohý syn, aby opatřil rodiče náležitou výživou, anebo jim zjednal slušný pohřeb, neváhá pro ně zaprodat i tělo své. V čas potřeby kupuje správa haremu mladistvé otroky, a tyto násilně přizpůsobuje budoucímu zaměstnání.

Přípravy k císařským sňatkům trvávají kolik let, a svatba sama bývá vždy plna obřadnosti. Tak na př. již rok před tím, než přikročeno k volbě nevěsty pro nynějšího císaře Kvang Hsü-ho, po celé říši Čínské rozeslány byly příslušné rozkazy o berně, stanovené od pradávna, jež sluší odváděti za takových příležitostí. Čtrnáctiletému budoucímu kandidátu ženitby dána o rok starší dívka manžuské nižší šlechty, jakožto služebnice a zároveň učitelka, již uloženo jest, poučiti jej o jeho budoucích povinnostech manželských. Tak stalo se i roku 1885. Roku 1886 všem hodnostářům manžuským na rozkaz císařovny bylo dostaviti se do paláců se svými právě dorůstajícími dceruškami. Z několika set těchto mladistvých šlechticů císařovna vdova vybrala si, které se jí zalíbily, a po několika dnech povolala je do paláce. Za hovoru s nimi přesvědčivši se o půvabech a vzdělání jedné každé, vyvolila po té asi třicet, jako způsobilé a důstojné budoucího vyznamenání, to jest nového, již závěrečného výběru, který udál se po dvou letech. Bylo to dne 28. října r. 1888, když po slavnostní hostině v paláci císařovny vdovy asi z třiceti dívek vybrány posléze tři, a to Je-ho-na-la, neť císařovny, jakožto budoucí císařovna, Ju-ta-la a Ja-ta-la, za ženy podružné. Teprve několik měsíců po líbáncích a po nastolení Kvang-Hsü-ho na trůn dračí (dne 4. března r. 1889) doplněn harem úplna, jak přísluší podle běžných zvyků důstojnosti císařské, náležitým počtem konkubin a služebnic. Potom svatba císařská slavena byla v různých částech Purpurového města za obvyklých obřadů, jež tuto stručně bud'ěž popsány.

Dne 5. ledna r. 1889 ve slavnostním průvodu přineseny do paláce dary svatební. Dne 24. února téhož roku pověření princové vykonali obřady náboženské v božích Nebes a Země, a v božích předků císařských ohlášen slavnostně nastávající sňatek vznešeným manům. Dne 26. března naplnila se prvá nádvoří Taj Ho komonstvem císařským a úřednictvem, provázeným hudbou. Nesli zlatou desku, v níž vryta smlouva manželská. Četné praporce, slavnostní vozy a nosítka, jakož i dva sloni, bohatě vyzdobení, dodávali slavnosti nevšedního lesku. Dvorní hvězdopavec ohlásil pak shromážděným zvolený, geomanticky vhodný, šťastný den a hodinu nastávajícího sňatku. Vrchní obřadníci po té vydali se do komnat následníka trůnu, aby vznešeného snoubence, oděného rouchem svatebním a neseného ve slavnostních nosítkách za hláholu trub a bubnů, doprovodili do síně Taj Hoa, kdež mu bude vyslechnouti nařízení císařovny vladařky o sňatku jeho s Je-ho-na-lou. Když pak řečená listina byla přečtena,

císařský ženich, přijav obřadní žezlo svatební, položil je na desku smlouvy svatební a dal se opět v nosítkách slavnostně doprovodit do svých paláců. Potom zvláštní průvod slavnostní, maje v čele jednoho z nejvznešenějších princů, s žezlem, deskou smlouvy svatební a rouchem svatebním pro vznešenou snoubenku odebral se do paláců vedlejších, jež sousedí přímo se »Síní Nejvyšších Sloučených«, kdež očekávala jej nevěsta, obklopena jsouc dvorními dámami. Ani tu nechybělo jak hudeců tak i kleštěnců. Dvorní dámy, přijavše z rukou vrchních obřadníků roucho svatební, šly, aby jím přioděly nevěstu. Potom nevěsta vyšla již v úboru svatebním k družině obřadníkův, a poklekši na zvláštní stkvostné klekátko, také ona pokorně vyslechla svatební ohlášku císařskou. Když pak se navrátila do svých místností, ceremonář s průvodem posléze odešel brankou ku příbytkům císařským, aby zde budoucímu pánu svému dal zprávu, že poslání jeho jest vykonáno a skončeno.

Čtenářky mé zajisté zajímá bude popis úboru svatebního císařovy nevěsty. Pročež dokládám, že vznešená snoubenka, jež tentokrát nebyla ani trochu nalíčena, měla přes bledě modrý spodní háv volný, až na paty splývající svrchní šat, barvy tmavomodré, bohatě vyšívány zlatem. V látku samu vetkáni byli zlatí pětiprstí draci, a zlatá písmena: »Věčné štěstí« a »Věčné mládí« byla v ni uměle vyšita. Dole na obrubě patero zlatých netopýrů mělo utvrditi manželské štěstí mladé císařovny Je-ho-na-ly. Aksamitový čepeček na spodu byl obšit sobolinou a nahoře zdoben zahrocenou okrasou, jako bývá na úřednických kloboucích. Hrot i lem čepečku obložen byl drahocennými perlami. Na čepečku tkvěla podivuhodná korunka, složená z fenixův a bažantů zlatnického díla, zdobeného perlami. Přední z nich také v zobáku držel drahocennou perlu kromobyčejné velikosti. V zadu na korunce zlatý bažant, rozepjatých křídel a rozloženého chvostu, vyzdobeného lazuritem a perlami, vznášel se, jako by se chystal odletět. Od tohoto čepečku s korunkou splýval na ramena límec z nejvzácnějších kožešin. Úbor to v pravdě přestkvostný, jaký jen uspokojiti může nejvytříbenější krasochuť orientálské krasavice.

Odpoledne po čtvrté hodině, v průvodu nejbližších příbuzných a nejčelnějších členů císařské rodiny, odebral se Kvang Hsü k císařovně vdově, aby se jí poklonil, po čemž dostavil se do síně Taj Hva, kdež přečten mu rozkaz císařovnin, aby si poslal pro nevěstu! Kdežto po přečtení tohoto ediktu část dvořanstva doprovodila Kvang Hsü-ho do příbytku jeho, druhá část vedena jsouc jedním z předních princů, pod zlatými a červenými slunečníky a císařskými praporce, s průvodem hudby odešla pro nevěstu. Před její palácem čekali již otec její, bratři a strýcové. Všichni poklekli, jakmile nosiči císařských odznaků seskupili se kolem již přichystaných nosítek pro nevěstu. Na dané znamení otevřely se dvěře a z nich vycházely

dvorní dámy pestře oděné jako jarní květy, za nimi pak matka a příbuzní činice předvoj nevěstě, jež podporována jsou čtyřmi dámami, zahalena červeným závojem, vyšla vyslechnouti prosbu prince obřadníka i rodičů svých, aby vstoupila do nosítek a odebrala se k budoucímu choti svému. Za nevěstou v menších nosítkách neseny odznaky svatební, zlaté žezlo a deska svatební smlouvy.

Pomalů pohyboval se průvod za zvuků tantamu a gongu do paláců ženichových. Již v prvním, nevelikém nádvoří očekávaly průvod ženy princů. Nevěsta vystoupila, a všichni mužové se vzdálili. Navrátili se do nádvoří Taj Ho. Když pak jedna z princezen pověřená k úkonu tomu císařovnou vdovou, podala nevěstě křišťálovou láhvi a nefritové jablko, v nichž byly perly a kousky ryzího zlata, nevěsta dávajíc se podporovati tvářila se od té chvíle, jakoby byla všecka zmožena štěstím, jež ji očekávalo. I překročivši práh prvé síně a tváří jsouc obrácena k ložnici svatební, na jejímž prahu leží sedlo, luk a šíp, vyčkává příchod chotě svého. Za krátko vchází želaný, a překročiv sedlo a uchopiv luk, podle zvyku staromanžuského šíp vestřelí do sedla. Potom luk odhodiv, stane před nevěstou, jež po třikráte se mu pokloní, a vlastní rukou snímá jí závoj. Má to býti, jak již jsem uvedl, chvíle, kdy ženich poprvé hledí tváří v tvář snoubence své – – Dvě dam instruktorek odvede na to nevěstu do ložnice, posadí ji jako loutku na lože, a když choť usedl po její levé, v Číně za čestnější pokládané straně, dámy podají oběma malé nádoby s čajem ku vzájemnému přípitku obřadnímu. Potom obslouží je zvláštní posilující krmí zvanou »kořením synův a vnuků« (žel, u císaře Kvang Sü-ho minula se čarovná krmě kýženého účinku, ježto jest bezdětný) a »polévkou dlouhého věku«, načež ponechají je o samotě. Druhého dne, a to již o třetí hodině ranní, jest novomanželům vstáti, dáti se ustrojiti, společně vykonati předepsané modlitby a úklony, doma a ve dvou císařských božstích s palácem sousedících, Nebesům, Zemi, duchům předkův, bůžkům domácího krbu a jiným a jiným. Dne následujícího před šestou hodinou ranní novomanželé ve slavnostní audienci uklánějí se císařovně vdově, načež v »Síni Nejvyšších Sloučených« přijímají budou blahopřání a ujištění oddanosti všech členů rodiny a veškeré družiny dvorní. V družině byly také obě císařské konkubiny, které své paní přišly vzdáti povinnou úctu. Ještě po několik dnů trvají v palácích závěrečné svatební obřady a slavnosti, které většinou konají se v »Síni Nejvyšších Sloučených« – – –

Asi dvě stě padesát kroků šel jsem od síně této postranními uličkami mezi prostými zdmi, natřenými tmavočervenou hlinkou, změniv několikrát směr čistě západní v severní, nežli ocítil jsem se před malou leč roztomilou brankou, jejíž stěny pokryty jsou lesklým barvitým porculánem, a před níž zaujme pozornost naši dvě menších bronzových lvícat. Tady opět

vystřídali se průvodčí. Vrchní kleštěnec a několik jeho podřízených vítají nás tu opět a častují čajem, břečkou dosti nechutnou, kterou podávají v obyčejných koflících, patrně majetku to kleštěnců. Témuž vrchnímu kleštěnci vymohl jsem později u velitele amerického vojska dvakrát týdně volný odchod do města za nákupem některých potřeb, a volný návrat do paláce, ačkoli ani stráž Žaponcův ani Američanův neměly pouštět nikoho z těch, kdož v palácích byli zůstali. Za to později nejen že v bytu mém mne navštívil, ale i leccos z drobnůstek přinesa, ku prodeji mi nabízel, což obě postačilo, aby vydalo jej v nebezpečí pozdějšího uškrcení nebo stětí. Nápis na brance »Vu Vej« hlásal nám tu, jak přítel můj Dr. Smith a náš čínský průvodčí srozuměli, že stojíme před vchodem do příbytku »Neomylného«, jak zní jeden z mnohých přídomků svrchovaného samovládce Číny.

Kdož by spočetl všechny tituly císaře čínského! Jen několik stůj zde na ukázkou. Tak všemu lidu bez rozdílu slove císař Nebeský-Moudrý, Moudrý-Vznešený, Posvátný, Nebeský vladař, Nekonečný u vědění, Dokonalý ctnostmi, Syn Nebes (Tien tsz), Moudrý Syn Nebes. Úředníci, jakož i kleštěnci, jak slyšeli jsme od těch, kteří nás provázeli, mluvíce o císaři, nazývají ho »Wan suj jé«, »Pán deseti tisíců let«, čímž současně dí, jako kdysi staří Peršané králům svým přávali: »Ó pane, dlouhý budiž věk tvůj!« Sami sebe dvořenínové jmenují »Pi hija« to jest »ti u tvých nohou«. Císař o sobě mluví dí nebo píše »My« neb »Kva Jin«, c. j. Jediný na světě, »Kva Kium« č. Jediný vládce. Poddaní bez rozdílu chvalořečně srovnávají císaře a části těla jeho s drakem, jak jsem již připomněl. Nepřekvapuje nás ani tedy, že i »Neomylný« jest jeden z titulů vladaře lidu, jenž až dosud z veliké části považuje ho za pána všeho světa.

Porculánovou brankou vstupujeme v malé nádvoří a rozpačitě prohlížíme si dvojkřídlovou budovu. Že bychom tu byli před obydlím císařským? Jakže, tážeme se zklamáni, po tolikeru efektních vzorech obrovských bran a budov, taková prostická stavba, které podobnou míti může a zajisté i má kterýkoli jen poněkud zámožný čínský mandarin? Vejděmež do vnitř! V celku napočteme devět jizeb tmavých, jejichž stěny i strop na způsob oněch v trůnních dvoranách jsou vyzdobeny, a jež dohromady o nic nejsou větší pokojíků v moderních domech, upravených pro podnájemníky. Z toho lze dobře vyrozumět, jak nízké, malé jsou nejjintimnější pokojíky vládce nad čtyřmi sty miliony obyvatelů. Ovšem jest mi opakovati, že tu poslední císařové, tuším dva nebo tři, nebydleli stále, majíce dosti jiných krásnějších a rozsáhlejších místností v palácích Západních a Letních. V tyto těsné kobky uchylovali se jen, když státnické potřeby toho vyžadovaly, nebo když pouhý snad rozmar je sem zavedl.

V prvním pokojíku, audienčním, v němž císař udílí slyšení nejvyšším svým úředníkům, v létě o třetí, o čtvrté, v zimě o čtvrté neb o páté hodině ranní (viz o úmorných povinnostech pekingských úředníků zde), jest skrovný trůn, jenž nikterak nevyniká nádherností. Zadní stěnu paraventu pokrývá několik průpovědek mudrců. Po obou stranách trůnu v jednoduchých přihrádkách, jako v krámě, narovnáno několik set knih, ve žlutém hedvábí vázaných. Jsou tu kanonické knihy Číny a posvátné vyhlášky císaře Ven Dzonga – tedy celé zákonodárství občanské i trestní, a zároveň pravidla vědy, umění a všeho žití duchovního v Číně. Za trůnem jest vchod, na polo ukrytý, do dvou jizeb, které jakoby byly skladištěm všelikého rámotí a haraburdí čínského i evropského, a zároveň malou musejní sbírkou drahocenných děl čínského umění. Tak jest tu najisto asi pět tuctů rozmanitých hodin – od prostého budíčku za dollar až do drahocenných hodin pařížského díla z doby Ludvíka XIV. Po staletí velmoži v Číně dělali si sbírky hodin. Přemnoho drahocenných ukázek toho zboží našlo by se ještě v Pekingu, ač mnoho již padlo v plen některým lupu chtivým vojákům spojených velmocí. Tak po dobytí Pekingu mnozí z nich v Letních palácích ukořistili hodiny a hodinky, drahými kameny pokryté, jež měly cenu mnoha desíti tisíců korun, a které za hrst stříbrňáků prodávali namanuvším se kupcům, třeba důstojníkům. »Pastýřky« a »pompadourky«, přivezené do Číny jako dary všelikých vyslanectev, vedle starých, kobaltově modrých váz čínských, jejichž cena takřka zlatem se vyvažuje, rozbrnkané piano a harmonium vedle skříně vyřezané z jediného obrovského kmene, kde zříme práci jemněji provedenou obyčejným nožem, nežli by ji kde jinde vyrobili tenoučkou pilkou, již vyřezávají nejdrobnější hračky – to vše kupí se tu v ladnou i neladnou směs!

Největší pozornost ovšem věnujeme stěnám, na nichž visí na hedvábí psané autografy a mravokárné věty, malované krajinky a genry, tu líbezné tu nechutné, bez jakékoliv perspektivy, tamo zajímají nás mistrné výšivky, onde podivné čínské vypouklé gobelíny. Vidíme tu obrazy netopýrů buď poletujících buď visících na plodech, a tady zase celé výjevy ze života světcův a mudrců čínských. Za těmito dvěma jizbami jest jiná, prostrannější, vůbec ze všech komnat největší, ale ne tak přeplněna ozdobami. Jest to ložnice, s manželským ložem ohromných rozměrů, nad nímž visí v hedvábí vyšité zbožné přání, jež vyslovovali již v dávnověku alchymisté, hledající elixir života: »Tělo zachovejž jarost života i v nejpozdějším věku«. Jiný nápis ve dřevě nad vchodem do ložnice, složen jsa ze čtyř ideogramů tlumočí toto: »Zdroj milostí (dejž vám) dlouhé žití, štěstí«.

V levo z audienčního pokojíku dvěře krásně vyřezávané, se zlacenou nadhlavicí, vedou do malé předsíně císařské jídelny, v níž visí jakás krajinka, veliká olejová malba, s podpisem Fr.

Moteley r. 1895., patrně tedy evropského původu. Vedle této ukázky evropského umění výtvarného znamenají tady udivené oči naše s metr vysoké stříbrné jízdecké sousoší cara Osvoboditele, jenž pohlíží s koně na ruské hrdiny, lámající okovy jihoslovanských bratří. Zdaž to dar ruského dvora?

Jídelnička jest tak malá, že s těží více než tři lidé mohli by se tu volně pohybovati. U okna jest maličký stolek s deskou krásné práce cloisonnové, a s obou stran kamenná sedátka obložená čínskou plstí a tigří koží, což jeví se nezbytným opatřením proti zimě.

S vytápěním komnat v palácích císařských v Pekingu bývá stejná potíž, jako ve všech jiných domech. Vyhřívání provádí se tu tak zvaným kangem, totiž spodní pecí buď pod ložem nebo s boku v některé stěně. Zařízení to je zastaralé a nedostatečné. Ký div, že jen důkladným oděvem a teplou obuví, podlahami dobře položenými plstí a koberci chrání se Jeho Veličenstvo před zimou, jako kterýkoli z jeho poddaných! Krom čaje, slabého, neslazeného odvaru listí zelených, který popíjí císař, když vstává s lože, v prvých hodinách ranních císař ničeho jiného nepožívá. Teprve o sedmé hodině pojídá hutnější krmí. O druhé hodině obědvá, o šesté večeří, a povečeřev, brzy poté se ukládá na lože. Podle starých předpisů dvorních, jež pro »lektory kuchyňské kanceláře« (kancelářské úřední osoby pro stravovatelství) a kuchaře palácové sneseny jsou ve čtyřiceti osmi knihách pod společným názvem Hvuj Tien, jest císaři denně předkládati, kromě menších krmí, příkrmův a pochoutek, třicet liber masa, polévku ze sedmi liber masa, sádla vepřového a másla po půldruhé libře, dvě kozy pečené, dvě slepice, dvě kachny, mléka od osmdesáti krav (Číňané všeobecně mléka se štítí), něco hroznův a jiného ovoce a sedmdesát pět balíčků čaje! Císařovně pak přísluší mezi jiným denní výměra dvaceti jedné libry masa dušeného nebo pečeného, polévka ze třinácti liber, jedna koza, jedna slepice, jedna kachna, dvacet pět beček vody (!), mléko dvaceti pěti krav a deset balíčků čaje. Souložnice císařovy dostávají dávky pokrmů podle hodnostního stupně svého. Hle, do jakých až malicherností zabíhá Čína zákonodárná! Císař jídá sám. Vrchní kleštěnec přináší z kuchyně do jídelny krmě v malých nádobách a předkládá je císaři. Netráví-li žaludek »Dračího těla« náležitě, za každou poruchu takovou spadá nejtěžší zodpovědnost na všechen stravovatelský aparát. Jest na bíledni, že tak obrovskou dávku krmí na jedno posezení neztráví ani sebe větší »dračí žaludek«. Zbytky oběda rozdílují se pak služebnictvu. Čas od času císař posílává také té oné manželce nebo ženině haremové, druhdy snad i milci některému, se stolu svého jídla, jež sám vybral na důkaz obzvláštní přízně. Kolik vína rýžového vypije Jeho Veličenstvo, zdali kouří mimo tabák také opium, nikde jsem se nedozvěděl ani nedočel. Na takové otázky kleštěnci, z nichž jeden byl kuchařem, odpovídali mi takým posuňkem a výkřikem,

vyjadřujícím hrůzu nad svévolí a smělostí mojí, že jsem se až podivil dvořenínské vyškolenosti jejich.

V jídelně na stěně visí zrcadlo díla evropského, a v pravo od audienční síně, již mnoho nezadá leckterý z našich přijímacích salonků, hned u dveří veliká mapa Číny. Uvnitř jest jen několik širokých čínských sedadel z těžkého dřeva se žlutými hedvábnými poduškami.[47] Císařská barva žlutá na brokátu a hedvábí převládá tu všude.

S komnatou touto sousedí malá jizbice, vlastně jen výklenek ve zdi, zastřený u vchodu těžkou záclonou. Na loži s hedvábnou příkrývkou císař za dne na chvíli odpočívá po únavných poradách nebo po obědě. Většinou však volí dobu mezi třetí a pátou k návštěvám svých milostnic, k nějaké zábavě jednotvárné, nebo ku procházce zahradou. Na tomto loži hověl si »Vznešený-Moudrý« ještě odpoledne téhož dne; zakrátko potom nastal překotný útěk císařského dvoru z Pekingu, jedva znamenati bylo postrašné hřmění děl blížících se dobyvatelů.

Jediný dvorek dělí paláce choti císařovy od bytu manželova. Za to jest nám projítí několika chodbičkami, nežli se dostaneme k palácům řečeným »Hnízdo fenixů«. V nich druhdy bydlívala dosavadní držitelka vladařské moci čínské, císařovna vdova, zvaná také císařovnou Západu, pokud měla hodnost druhé ženy tehdejšího císaře. Ale po té, když vystavěny byly nové paláce na březích »Tří jezer« severně a západně sousedící s městem Zakázaným, císařovna s dvořanstvem četnějším do nich se přestěhovala a tam na větším díle i prodlévala. V »Hnízdě fenixů« bylo jí pak vídati, jenom když toho vyžadovaly naléhavé státní ohledy. Vskutku také jest patrné z povšechné úpravy obojích paláců, že zařízení jedněch více hovoří potřebám reprezentačním, kdežto druhých zase útulnosti a pohodlí.

Palác řečený »Hnízdo fenixů« záleží ze tří hlavních budov stejné velikosti, zdělí třiceti, zšíří osmi a zvýší (až po slemenou střechy) asi dvacíti metrů, s trojím nádvořím. Na dvoře v průčelí budov těchto podívujeme se opět starožitným plastikám čínským. Jsou tu krásné bronzové podoby želv, jeřábů, fenixův a kilinů, báječných to čínských bytostí těla z pola dračího, z pola lvího.

Před vchodem do prvního nádvoří porculánová branka ochranná proti demonům, džan baj, stojí tak, že zabraňuje pohleděti do vnitř. Se stěny její zle se na nás šklebí »ochráncové domácnosti«, provedení v přirozené velikosti, vypouklé práce, a zlatý nápis na červené desce v řezaném rámci hlásá, že tu jest »Sídlo jasu věčného a vděků nevadnoucích« V první budově

upravena jest síň audienční, v druhé jídelna, v třetí ložnice. Po obou bocích jednékaždé budovy této jsou vedlejší pro dvorní dámy.

Kdo viděl paláce císařovy prve nežli přiblížil se k císařovniným, tomu ihned bude nápadný větší přepych i u vnějším zařízení těchto poslednějších. Kdežto na př. na císařových palácích okna i celé stěny rozmanitě vyřezávané, vylepeny byly (jako všude v Číně bývá), toliko silným papírem, znamenáme tady, v »Hnízdě fenixů«, kde co na oknech, dveřích ano i celých stěnách vyskleno tabulovým sklem obyčejným, původu asi belgického. A rovněž i vnitřní zařízení někdejšího týnu císařovna bývalo asi přenádherné, jak souditi lze ještě podle toho, co tu posud zbývá, ač zajisté velmi mnoho bylo kamsi odneseno a ukryto, jak jen se dalo nakvap odtud odnésti a ukrýti. Ze mnoha zajímavých věcí nechat' uvedu jmenovitě dvoumetrovou astrologickou mapu oblohy provedenou z cloisonné, některé obrazy celé z perleti a kovově lesklých peříček lednáčka čínského podobajících se lazulitu, a skvostně pracované krabice z nejvzácnějšího dříví, upravené za schránky na lahvičky z jemně broušeného skla křišťálového – krk bych vsadil, že českého. Záhadný jejich obsah, jevu práškovitého, barvy černohnědé, a nápadně osobité vůně, osvědčil se po jediné opatrně provedené zkoušce čichem – jako prosaický, u nás již málem všude opovržený šňupavý tabák. Dopravní výlohy a drahocenný obal této cizozemské »pochutiny«, za něž nelitováno čínských peněz, jsou arci v křiklavém nepoměru s její pravou hodnotou. Do mysli vtírala se mi rozličná srovnání, jednak stkvostných paláců pekingských s drahými krabicemi na tabák, jednak zase, kolik bude Čínu státi zbrklý odpor proti cennějším novotám zámořského původu, nežli je tento protivný nicotný prášek. Stěží jsem se zhostil všetečných závěrů – –

Společnou chodbou, do níž ústí východy jak palácův obou císařoven tak i císařových, přijíti lze do zahrady císařské. Podrobněji však zmíním se o krásách nevelkého sadu toho později, v črtě o Západních a Letních palácích. Jak se tu vše tísní na skrovné prostoře císařské zahrady oproti volným perspektivám obou řečených palácových okrsků! Vedle nižší porculánové pagody jest tu i besídka i divadélko, v umělé sluji malá domácí kaple a maloučké, ale přeposvátné božiště Čing An Dian. Sem, kromě císařských manželův a císařovny vdovy, kromě služebných kleštěncův a lámů povolanych k bohoslužebným úkonům, nevkočil pozemšťan snad nižádný, po výtce běloch. Právem domnívám se, že jsem, kromě řečených po tu dobu byl prvý a jediný, jehož nezdolné touze povedlo se překonati řadu nesnází a vymoci vstup v tato místa posvátná i tajemná. Rád bych si byl odtud pořídil i některé snímky fotografické. Ale když otevřeli mi těžká vrata, bylo tu ještě takové přítmí, že zholá nic nemohl jsem zachytit svým přístrojem. Trvalo chvíli, nežli zrak přivykl matnému šeru. Ponenáhle

rozeznával jsem jednotlivé věci v nitru svatyně. Bylo tu oltáříkův a model, bubnův a gongů, kaditelnic a jiného drobnějšího náčiní a náradí bohoslužebného spíše jako v nějakém skladišti rekvizit, že sotva bylo možná projít. Na jednom oltáříku znamenal jsem ještě obětní koláčky a jakési ořechy, jež císař a císařovna položili sem na oltář, bohům na usmířenou, nedlouho před tím, než nastal útěk z Pekingu – – –

Odtud ubírali jsme se zahradou a prošedše dvěma úzkými nádvořími a menší branou, octli jsme se po té u hlavní brány severní ve valu města Purpurového. Zabušeno na obrovská vrata; stráž zvenčí hned nám otevřela, ježto již od rána dopodrobna byla zpravena z velitelské žapanské kanceláře, kolik nás jest, a že se mnou jde i Číňan. I propustili nás. Kleštěnci naposled nám se uklonili, a vrata hřmotně zapadla. Na ulici, právě mimo stanoviště žapanských vozíků, zvolna pohybovala se karavana velbloudů nesoucích uhlí, a jelo tudy poklusem několik vozičků. To vše bylo možná jenom pokud Peking byl v rukou cizinců. Aby mezi tábory vojska spojených mocností upravili přímé spojení, učinili průlomy ve hradbách nedbajíce, zda bude zasažen okruh města Manžurského, či Císařského, a razili cestu přímou čarou. V místech, kde jsme opustili paláce Zakázané, nikterak ještě nekončilo pásmo nepřístupné lidu obecnému. Hned oproti bráně severní jevílo se nám pokračování jeho. Byla to nová skupina paláců císařských, v nichž přechovávány bývají mrtvolky zesnulých členů panujícího rodu až do dne jejich pohřbu. A za těmito budovami počíná se nový sad císařský a návrší, jenž na čerenu hřbetu svého zdobeno jest pěti besídkami Pahorek uhelný čili Mej Šan, správněji zvaný King Šan, jest 70 m zvýší a obvod jeho na úpatí měří málem jeden a čtvrt km. Zvou jej uhelným, protože prý, jak dí pověst, umělý ten pahorek všecek složen je z uhlí, jehož obrovskou tu zásobu sem, do nížiny Pekingské, rovné jako stůl, kázal prý navézt císař Juen z dynastie Mingů pro případ obležení, aby město v chladné roční části netrpělo zimou. Zdá se však spíše býti s pravdou, že prostě vznikl z hlíny, kterou vykopali zakládající umělá jezírka paláců Západních, a sem ji vyváželi. Na jednom stromě v zahradě Mej Šanu císař Tčing-tčan (Tsung Čeng), poslední z rodu Mingů, prý se oběsil zvěděv, že vojsko jeho bylo poraženo na hlavu a že vítězští nepřátelé (Manžuoové, z jejichž potomstva jsou i členové nynější vlády čínské), vtrhli již do Pekingu. Rytířský vítěz jednak na důkaz nezmenšené úcty k někdejšímu pánu říše, jednak aby duše násilnou smrtí zemřelého císaře došla pokoje, kázal, aby strom, na němž samovražda byla vykonána, jako za pokutu spjat byl okovy. Dle jiných oběsil se nešťastný císař v jedné z besídek.

Z prostřední besídky na pahrbku Mejšanu jest nejlepší rozhled po městě Zakázaném, jímž jsme právě prošli; odtud také lze nabýti správné představy jak o velikosti libosadů císařských, tak o početnosti a rozloze dalších palácův a božišť města Západního.

Je-li v městě Zakázaném aspoň ke stu budov velikých a prostředních co do výstavnosti, jest jich kolkolem, jak je spatřujeme odtud z pahorku Mejšanského roztroušené po »souši« a na jezerních ostrůvcích v nejzápadnější skupině, kde sama císařovna hospodařila jako paní domu, dozajista přes dvě stě! Hle tu pod námi oba mramorové mosty a tam na ostrově uprostřed budov nyní Francouzi obsazených, veliká pagoda vně i uvnitř plna malých i velkých Buddhů (Fó). Hrozím se pouhé myšlenky, že bych vše to měl popsati, byť jen dosti povrchně. Jako v moři roztroušeno nespočetně rozmanitých skalisek, tak mezi holým, bezlistým stromovím jednak se kupí, jednak jako rozběhlé stádo jeví se očím sta a sta krytů podivuhodných těchto staveb. V pravo, k severu, znamenáme střechy paláců a zahrad, v nichž císařové čínští v mládí cvičí se v jízdě a střelbě lukem, a později udílejí důstojenství mandarinům vojenské třídy. Tu hned vedle zříme tibetské božiště císařské, v němž chována jest socha Obrovského Buddhy, ještě o něco větší oné, nad jejíž nevkusností jsem žasl ve velké lamaserii. Tam opodál jest chrám bohyně Milosti, sličné Kvanon, jež chová v loktech švarného synáčka. Sem přicházejí císařovny čínské vyprošovati sobě mužského potomstva. Ode v záři sluneční leskne se velkolepá ochranná »dračí stěna« proti demonům, nejkrásnější ze všech pekingských, a tam zase bělá se podivuhodná kupole božiště, zasvěceného bohyni hedvábnictví. Několikrát do roka bývá tu na modlitbách pokorná a zbožná prosebnice císařovna s dámami, vysílajíc vroucí prosby k patronce hedvábnictví za hojnost stkvostného předu. I mnozí princové mají tu paláce. V letě – po dešti, když tu vše prachu zbaveno tone v záplavě bujné zeleni, jak vábně odrážejí se zlatožluté střechy od stkvělých koberců zeleného lupení a nesčetných květů lotosových, jež zrcadlí se v čisté modři jezírek!

Jihozápadní část tohoto města palácův a sadů, vlastní tak řečené Paláce Západní, obehnaná jest valem. Tamo, v rozkošné budově poblíž vrat východních, avšak již uvnitř sadu, císař a císařovna nedlouho před válkou několikrát přijali vyslance velmocí! Zde také to bylo, že císařovna, po prvé co jest Čína Čínou, přijala a pohostila dámy bělošky.

Paláce Západní mají ve třech skupinách asi půl sta menších budov »palácových« a kolem nich neméně přístavků pro služebnictvo. Jedna ze skupin jménem E-Ho, spatřuje se na ostrově. Od jiných císařských paláců liší se tyto tím, že krovy jejich pokryty jsou prejzy polévanými glazurou barev nejpestřejších. Obrovitý, peřestý ten záhon lesklých střež býval vězením

císaři Kvang Hsümu, když císařovna vdova železnou rukou jala se potlačovati reformační snahy jeho a jeho rádcův.

Jak rozkošně jsou umístěny Paláce Západní! Tu tísni se jeden na druhý, tam úzké chodby nebo umělá skaliska, znázorňující pohoří, je oddělují. Tamto na malém umělém pahrbku, onde zase ve skrovničkém údolí malý palác, o málo větší besídka, jeví se nám z povzdálí jako porculánová hříčka, tam zase jiné staveníčko, ne nepodobné stkvostné krabici natřené žaponským lakem, nad níž bylo třeba vystavět zvláštní ochrannou střechu, aby choulostivé hříčce neublížil úžeh sluneční nebo květnové deště, jež nezřídka se měnívají v pravé průtrže mraků.

V bublání potokův a šumot bystrých vodopádův ozývá se trylkování zpěvných ptáčat, a chvilkami zaznívá cinkot nástřešních zvonečků, jež rozkývá a rozhlaholí nejslabší vánek. Sličné tvary rozmanitých můsteků bezděčně vábí k sobě zrak. Jak zajímavý na př. jsou: onen kamenný, jenž ladně přepíná chobot jezírka vplíživší se do zahrady, a tam ten vznášející se nad umělou propastí dva metry hlubokou. Jiný dřevěný, natřen jest červeným lakem, tento zde, na němž dal jsem fotograficky zachytit svoji podobu (neračte mi proto podkládati popud marnivosti!), jest krásný mramorový, a onen tam se honosí pěkným vykládáním jsa všecek pokryt majolikovými deskami přepestrých barev.

Neopomineme ani prohlédnouti si nádrže rozmanitých tvarů.

V jedněch čile hemží se roje zlatých a stříbrných rybek, v jiných zase statné kachny »mandarinky« neunavně veslují, co chvíli střelhlbitě se potápějíce. Mezi nádržemi volně v širých zahradách pobíhají krotcí bažanti nejvzácnějších druhův, a pyšně si vykračují nádherní pávi. Druhdy pak, nad žhavě barevný háv kovového lesku těchto krasců mezi ptáky, ještě nádhernější duhou plály tu v čarokrásném souladu hedvábné úbory dvorních dam, vznešených princův a mocných dvořanů čínských – – –

Z úmysla dolíčil jsem do konce obraz ten hýřící jasnými barvami, jak prostírával se tu pod čirým blankytem v ochraně domácích bůžkův. Zrakem duševním stačil jsem sice zúplna vystihnouti líbezný celek oživený zvířenou i lidmi, než přece želim, že nepoznal jsem ho v pravé, úplné podstatě. Bytosti živoucí, kromě zlatých rybek v nádržkách, zaplašil z nádherných těch sadů posupný cizinec,[48] jenž se v nich utábořil s ozbrojenou svojí družinou.

V sadech právě líčených znamenáme arci spíše všechno jiné, nežli co by v nich převládati mělo podle způsobu našeho. Není tu značnějších stromových skupin, ani koberců travné zeleni, jež tak lahodí oku protivou hlubokých stínů a jasných výsluní. Není tu ani vábných záhonů květinových. Květiny po většině pěstují tu jenom v kruhulích (kořenáčích), jako u nás na výzdobu oken. Číňan i jako zahradník máje obzvláštní zálibu v podivnůstkách, zdobí si zahradu co nejhojněji fantastickými skulpturami, balvany směle nakupenými a napodobenými útesy skalín, že nadbytkem jich zastíněna jest zahradní zeleň. Také samo stromové nejčastěji uměle přetváří jak co do vzrůstu tak i co do přirozeného vzhledu. Z rostlin vysokokmenných pěstuje zákrsky, a korunám na místě volného rozložení poněmáhle dává tvary v přírodě buď naprosto neobvyklé, buď jen zřídka se vyskytující. Jak podivně se vyjímají tvary stromům vnucené, připomínající podoby čtvernožcův a ptákův. Tu, hle, znamenáme kolikastileté stromky tlustých ale sotva s metr vysokých pňů v obrovských kruhulích porculánových, kdežto zase vysoké stromy onde zdají se vyrůstati z mis nebo talířů, jak přepodivně jsou u kořene obloženy deskami majolikovými. Druhdý zvládí zahradníkovou dva stromy srostly tak, že nám připadá, jakoby druh druhu objímal v pasu, a jak se horem obapolně tisknou, tak na spodu vytvářejí zajímavou branku.

Kolik takových prazvláštních výstřelků čínského vkusu překvapilo mne tady v zahradách palácových, kde zvykl jsem již téměř ani nediviti se v pravdě podivuhodným, nežřídka převzácným vzorům čínského výtvarnictví! A přece kterak zajímavé jsou obrovské bronzové nádrže, vásy, kadidelnice, sochy kilinů, lvíčkův, nebo všeliké stvůry kamenné, jež bývají vzhledu tak pitvorného, jako by sem byly uprchly rovnou z našich jizeb a pokojíčků, kde rojívalo se pohádkami o zakletých princeznách, ostrahovaných roztodivnou obludnou havětí.

K typickým zvláštnostem úpravy zahrad těchto náležejí dojista i nápadně veliké podstavce pro malé vásy, v nichž vsazeny jsou cibulovité byliny růstu nízkého. Rovněž dosti zhusta bývá vídati jak v císařských tak i v jiných zahradách čínských kmeny dřeva zkamenělého, i povětrné. Oboje tady u veliké jest vážnosti, ježto se kromobyčejným těm věcem přikládá nemalá působivost čarodějná. Mimo to ani nemá tu chyběti, a také nechybí, zvláštních klecí, zařízených na spalování obětín a modlitebního papíru. Všecko řečené, co čínskou zahradu činí právě čínskou zahradou, není tu nějak malebně nahloučeno, nebo přehledně rozestaveno na jediné ploše, nýbrž rozptýleno porůznu, odděleno zídkami, uličkami, paláci, rozčlánkováno do stera polí, v nichž zabloudíme-li, za dlouho nebude možná nalézti branky buď k východu odtud, nebo k novým schránám nových a nových překvapení. A tak v podstatě i

podrobnostech vypadají také zahrady Paláců matky země, císařovny čínské, i syna nebes, císaře čínského Ale nyní k budovám samým!

Budovy v řečených zahradách nejsou té výstavnosti, jako paláce Zakázaného města. Jsou menší, a nemají velikých reprezentačních přednádvorí; za to však vynikají nad ony dokonalejší výzdobností slohovou, a zamlouvají se větší zachovalostí a vzácnou čistotou vnějšku. Milý dojem jež činí tyto ladné budovy, sesilován jest hustým věncovým bujně zelení, pečlivěji tu pěstěné. Dobrou polovici půdy vyměřené všemu stromoví, zabírají tu velkokvěté třešně, slívy a hrušně Z jara, když haluze jejich rozbují v chomáče nádherných květů, jaký to svrchovaně půvabný, okouzlující obraz živé přírody v sousedství jiné říše květů, díla rukou lidských jimiž, zdá se, rozkvétají všechny budovy těchto zahrad! Bezděky namanuje se tu zdání, jako by tyto koruny stromoví jen pro květ pěstěného vším úsilím jarého žití rády zastínily soky neméně švarné, vzory čínského umění. Plastika čínská vytvořila tu květy, byť ztrnulé a neživé, přece slohem a barvou nevadnoucí, květy nevídané ušlechtilosti. Jejich kamenné a porculánové korunky, lodyhy a listy, jejich kytice a věnce pokrývají útulné zámečky zahradní od prahův až po vrcholy střech.

Výzdobě střech čínské stavitelství vůbec věnuje nemalou péči, zhusta i kromobyčejnou.

Převládajícími články výzdoby jsou tu s pravidla okrajní výběžky stříšky a hlavice spodní obruby prejzů. Kde přepych káže, bývají ozdobou střech porculánová lvíčata, kohouti, legendární skřítkové sedící na lvu nebo kohoutu, jakožto nárožní výběžková okrasa proláklých (konkavních) střech, jež podpírá bohatě vyřezávané, na červeném sloupoví osazené podstřeší. Čelní stěny nesou všelike balkony a výzdobu stukkem, jíž nejhojnější měrou použito zde a v Letních palácích.

Nelze také nezmíniti se o veliké rozmanitosti dvířek a branek v mezistěnách, jak zvenčí tak uvnitř těchto budov. Tak někde zvenčí zříme branky tvaru kruhového, jinde šestihranné i osmihranné, tam podoby vásy obrovské, ve stěně vysekané, onde zase v příčné stěně z tvrdého dřeva jako by vyřezán byl vchod v loubí obepnuté úponkovitým rostlinstvem. Z význačných vnitřních výzdob císařských paláců pekingských sluší vytknouti hojné mezistěny a vazbu podstropního břevnoví s bohatými řezbami. V tom způsobu hlavně vynikalo čtvero překrásných budov, jež obývala císařovna vdova. Zajímaly mne velmi a věnoval jsem jim také po mnohé stránce důkladnou pozornost, jíž arcí plně zasluhovaly; než s lítostí jest mi dodati, že za nějaký čas poté nenahraditelně propadly zkáze, žel, se všemi poklady umění, stavše se obětí plamenův.

Podivuhodnými mistry jsou Číňané i jako řezbáři. Viděl jsem tu stěny dřevěné ztlouští čtvrt metru i tlustší, tak uměle zpracované, že skládaly do všech podrobností napodobené loubí, plné visutých guirland, listů a květů, s opeřenci na hnízdech i na větvích, a s brouky a jiným a jiným hmyzem na lupení. Kromě barvy, tito napodobení tvorové připadali mi jako živí. A vše to zrobil řezbář čínský dvěma, třemi, nejjednoduššími nástroji! O výzdobě kasetové a špalíčkové zmínil jsem se, popisuje město Zakázané.

Nábytek palácový není příliš rozmanitých tvarů. Křesla, stoly, stolečky, obrovské skříně a postele, jako snad jinde. Ale bohatou svou řezbou, inkrustací perletí a kostí slonovou často vyloudil mi hlasitý obdiv. Zálibou Číňanů jest vystavovati ve svých pokojících takofka celé sbírky cetek a všelikých drobnůstek ozdobných, a na stěnách míti kakemona, buď obrazová nebo jen ozdobným písmem provedená, věty z mudrosloví nebo z poesie. A věru, věci ty dodávají příbytkům zámožnějších nemálo lesku a elegance! Což pak teprve v palácích, kde po staletí ukládáno bylo z hojného výběru zajisté vždy jenom nejkrásnější, co kdy skýtalo vzácné umění čínské! Jakých bylo tu as pokladů! Dím bylo, neboť stěží na útěku bylo lze co ukrýti, a snad jen nejcennější drobnůstky podařilo se prchajícím vzíti s sebou. Ostatní stalo se kořistí vítězů. Bylo toho dosti, co sám jsem u nich viděl, ať to byli vojáci němečtí tábořící v palácích Západních, nebo italští či angličtí důstojníci (v palácích Letních). První kořist z těchto paláců Západních odnesli si ovšem kozáci, kteří po dobytí Pekingů sem vtrhli, by zajali císařovnu vdovu; nebylo ještě známo, že dvoru podařilo se ujíti z Pekingů branou severní.[49] Rakušan a člen rusko-čínské banky, p. N., v průvodu generála Linieviče byl z prvních, kdož vstoupili do paláců Západních, a do paláců, v nichž císař byl uvězněn. Stůj zde doslovný překlad jedné části dojmů jeho, jež popsal v listě mně zaslaném. »Všude v ložnici císařovně rozházené drahocenné obleky poukazovaly na veliký spěch a naprostou nepohotovost k útěku. Na zemi malý střevíček mužský s vysokým podpatkem, jakoby utíkající císařovně zrovna byl spadl s nohy, obrácen ležel uprostřed ložnice. Jeden z vysokých důstojníků ruských na památku vzal jej a schoval do kapsy. O nesmírné nádheře vnitřního zařízení, o hojnosti a drahocennosti nesčetných věcí, tam nahromaděných, nesnadno jest učiniti si pravý pojem. Nejpodivuhodnější a nejkrásnější řezby zdobily mezistěny. Všude na stolcích, na podstavcích a ve výklencích stály drahocenné vásy, sošky, svícny, mnohé z ryzího zlata. A hodin, malých i velkých, starobylých i moderních – pravá spousta; na některých pak brilantův, perel a jiných a jiných drahých kamenů jako by nase. Nádhěra těchto pokojů měla do sebe cosi až opojujícího, ba drtícího, k čemuž nemálo přispívalo i šero místností, jejichž veškerá okna i dveře zastřeny byly těžkými, nádherně vyšívanými hedvábnými a brokátovými záclonami. V

těchto salonech, jak bylo mi později řečeno, císařovna přijímala jen večer, i lze si představit, jak nádhera jejich zastkvěla se pak při elektrickém světle.[50] – Podivně však vyjímaly se uprostřed nádhery té obyčejné, pod ochranným skleněným poklopem umístěné hodiny budíčkové, jaké bychom koupili u nás i za zlatku.

Ukončivše prohlídku příbytku císařovna šli jsme po mostě do paláců Ostrovních E-Ho, kde, jak již řečeno, císař po dvě leta byl vězněn, když císařovna vdova se svými rádci, Jungluem, a Juen-či-kajínem, podvrátila reformaci, již císař obmýšlel. –

Toho rozdílu! Pokoje císařovy zpustlé, jen vetchým nábytkem nuzně opatřené, čalouny na stěnách roztrhané, zrcadlo levný tovar evropský, prosté harmonium, několikero hodin hracích a hracích strojů, něco Liebigovy masové trestí, několik prostých, levných obrazů – toť vše. Na zemi válelo se polo vysypáno z bedničky obyčejné truhlářské náčiní. K dotazu našemu odvětil kleštěnec, že císař, nemaje čím by se bavil, řezal a stloukal prkénka, slovem, že si hrál – – –

Chmura padla nám na duši a nepominula, dokud jsme odtud nevyšli. Okřáli jsme v pravdě, když se zase venku na nás usmály čirý blankyt a lotosem porostlé jezírko.«

Dlužno dodati, že shořely střední, nejkrasší všech těchto budov, když »nespalitelný« osinkový stan hraběte Waldersee v nádvoří čtvera císařovniných paláců vzňal se – nedbalostí prý čínského kuchaře. Vše, co uměleckého v nich bylo, shořelo arcí také – – –

Kdo byl sice v Číně, ale nemohl se podivovati nádheře a kráse paláců Západních a Letních, divívá se asi, odkud obrazotvornost malířů čínských čerpá popud ke stkvostným námětům svých vzácných uměleckých děl. Než, já sám teprve, když jsem se procházel touto pohádkou »Van Šou Šanu« (Pahorek dlouhého věku) a zřel okouzlující malby na porculánech a vějířích dvorních pokladů čínských, začal jsem vnímati pravou souvislost věci. Ký div, že Číňané dovedou mistrně vlásti štětcem a barvou, dovedli-li vykouzlit tak nádherná díla stavitelská v rámci uměleckého krajinářství, pravé to paláce a zahrady z říše vil – – –

Patnácte kilometrů přímou čarou severozáp. od paláců Západních, v čarokrásné krajince za Pekingem, na úpatí Západního pohoří, jsou Letní paláce založeny a budovány císaři dynastie Mingů, Kang-Si'm, Yung-tčung'em a Kien-Lung'em. Obvod oněch tří skupin paláců a libosadů Tčang-tčung yuen (Zahrada věčného jara), Juen Ming Juen (Zahrada moudrosti a nádhery) a Van Šou San (Pahorek desíti tisíců let čili dlouhého věku) jest asi 14 km. Poslednější byl dílem znovu vystavěn, dílem opraven; oba ostatní jsou zříceninami. Angličané a Francouzové roku 1860. dobyvše Peking, barbarským způsobem zničili nejkrásnější

císařské paláce, proto prý jediné, aby lidu čínskému dali na jevo, že národové evropští nikterak nejsou nepatrnými státy Číně poplatnými, za něž bývaly tam pokládány! Procházeti se v těchto pustinách někdejších paláců Juen Ming vyžadovalo nemalé odvahy, ježto bylo se vždy obávati, že odvetou za nové pohanění Číny odněkud přiletí rána z pušky některého čínského vlastence. A věru nechybělo v té věci ani příčin, ani příležitosti. Kamkoli z nízkého pahrbku zabloudil pohled můj, nespátřil jsem nežli rozvaliny paláců, kioskův a mostů, zarůstajících křovím, bejlím a stromovým, jehož semene člověk nesázal – – –

Mnohé z paláců »Zahrady moudrosti a nádhery« byly vystavěny ve slohu smíšeném, v ne vždy šťastném spojení motivů čínských s rokokovými. Plány k nim sdělávali francouzští jesuité příznivci svému, císaři Kien Lung'ovi. Paláce »Pahorku dlouhého věku« obnoveny byly nákladem prý asi dvou set milionů korunové měny (Vyobrazení předvádí střední část paláců císařovniných před obnovou). Přistavěním rozlehlých nových částí palácových získáno tolik místa, že vše, co do té doby roztroušeno bylo ve třech skupinách palácových, mohlo býti sneseno na plochu jednu. Potom také upuštěno od úmyslu znovu vystavěti ostatní části Paláců zahrad. Polohou svou a výzdobou krajinářskou Paláce pahorku Van Šou Šanu (Van = deset tisíc, Šou = leta, Šan = pahorek nebo pohoří) čili, jak z ohledů stručnosti píši, paláce Letní, jsou stkvostem, jakým sotva honosí se i proslulá v té příčině Indie. Opírajíce se o malebná úpatí hor, jejichž nejladnější části vyzdobeny jsou tu pagodami, božišti, kláštery buddhistickými, Letní paláce rozkládají se na nízkých návrších, v mírném oblouku kolem rozkošného jezírka Kun-Ming'u. Netřeba zajisté, abych podotýkal, že i paláce Letní obehnány jsou valem, ježto nebývalo ani tam přístupu obecného. Také k nim bylo nám jíti branami a nádvořími kolem obrovských kamenných nebo bronzových lvů. Již v prvním nádvoří ocítili jsme se před skupinou paláců, v zahradách indickým vojskem obsazených, zabloudili jsme v chodbách a uličkách mezi paláci, netušíce, ač dosti byli jsme již protřelí, že co tu znamenáme krásného, není opět než titulní list krásné obrázkové knihy, již bude nám za rostoucího zájmu probírat po dva celé dny, list za listem, až do úplné únavy tělesné i duševní. Posléze přece ocítil jsem se až u břehu jezera, všecek jsa rozechvěn dojmy zažitými a novým uchvácen divadlem. Jazyk oněměl, a tělo div nezachvívalo se pod tíhou blahé rozkoše, při pohledu na přeúchvatnou scenerii skupin domův i stromů. Jaká obrovská kytice nejrozmanitějších a nejpestřejších sice květů, ale svrchovaně vkusně a ladně urovnaná, tkví tu na veliké rozloze! V podrobnostech tisícerych jasným postřehem chápal jsem všecky krásy této části residence čínské, jakým snad není rovno po všem prostranství Číny – – –

Lem jezera, kde dotýká se paláců, vrouben jest zábradlím z pískovce a bílého mramoru, a ochoz dobře vydlážděn; pískem zlatožlutým posypané cestičky po celé délce protkнутy pruhy zelení na záhonech, na křoviskách a nízkém stromoví. V dubnu, když rozvily se a rozkvetly mandloně, hrušky, slívy, a »královna Žaponska i Číny« – třešeň plnokvětá, kdož odolal by tu vzdáti hold krasavici vyzdobené tak slavnostně.

Souběžně se zábradlím a ochozem v těchže mírných křivkách běží zděli asi tří čtvrtí km nejnádhernejší loubí, jaké kdy lidská ruka vypěstila. Prostředky jednoduchými dosaženo tu velikého účinku. Úzká stříška ve výši asi šesti metrů spočívá na tisícero sloupcích, natřených známým tmavočerveným lakem čínským, a když slunce hlavně nízko stojící vchází sem plným jasem ať z té neb oné strany, sloupky ty takofka vzplápolají rudou ohnivou září. A že chodník sám je z desek kamenných a vyleštěných, připadá nám, jdoucím tudy z večera neb z rána mořem červeného světla, že kráčíme suchou nohou po hladině moře, jehož dno jakoby pokryto bylo koraly. Tak jevílo se mi nádherné ono loubí.

Půvab loubí granátového vrcholí v podstřeší. Hlavičky sloupů i každý z trámů ať postranních užších ať masivnějších příčných, pokryt jest barevnou ornamentikou, která jest rámcem k obrazci malovanému ve středu trámu barvami lesklými, podobnými oněm iniciálkám starých drahocenných kancionalů našich. Jdouce tímto loubím, jdeme jako by obrazárnou, ať že čínských maleb, se všemi nesrovnalostmi čínského umění, hlavně perspektivními. Ale snad právě tím více překvapuje, čím jest svéráznější a z plna přiléhající ku báječnému pohádkovitému celku. Genrové obrázky jsou vzácné; jest jich dosti poskrovnu oproti množství krajinářských perliček a motivů z říše květinové a ptačí. Poslednější jsou zvláště rozkošné a vyhovují zúplna i nejvytříbenějšímu evropskému vkusu a nazírání. Kolik set řemeslníků, tolik umělců pracovalo tu, ať zajisté za mzdu »čínskou«, skrovničkou, a přece s takým zápalem, jež rozdmýchují Musy jen v prsou vyvolenců. Věru, že Číňan malující tu na dřevo, rovněž as jako jihoamerický Indian, jenž vybírá píra trogonů, kolibříčků, pro zástěrku nebo korunku taneční, není menším umělcem vystavujících v našich salonech!

V polovině délky loubí to přerušeno jest velkou branou, vzhledu takového asi, jako jsou ony brány v městě Zakázaném. Tu ocítáme se před imposantním vchodem, velkolepým nádvořím, jež vydlážděno jest mramorem. Stanuli jsme prostřed paláců, před terasami »Pahorku dlouhého věku«. V levo, v stranu polední, obrovská terasa polokruhem vybíhá v jezero. Porculánové pailó, nádhernější onoho v Lamaserii pekinské, obrovské bludné kameny, zkamenělá dřeva a meteority na mramorových podstavcích, se řadami stromoví, jsou

výzdobou této rozkošné terasy. Na půlnoc k nádvoří předpalácovému – jehož středem přes vodní nádržku pne se rozkošný, jako z úběle udělaný a jako zkamenělá vlna mírně vyklenutý můstek – jinou brankou patříme v jiné, pozlacenými lvy střežené nádvoří z tohoto, jež jest prvním stupněm ku gigantickému trůnu. Trojím nádvořím bylo nám projíti, nežli jsme se octli před obrovským podstavcem z hlazených balvanův a polévaných cihel před trůnem, s jehož křesla nahoře shlíží jako pyšná panovnice na hlavy dvořanstva svého, jako královna vil na rusalky své, mohutná a krásná čtyřstřechá Porculánová pagoda. Široké kamenné schodiště vede k úpatí terasovitého podstavce, kdež rozdvajivši se v levo a v pravo, v dalších dvou poschodích stoupá k pagodě. Její střechy, její stěny pokryty jsou deskami majolikovými a porculánovými. V pestrobarevné kytici budov kolem pagody a dole podél obou křídel rozlehlých palácův sama jest nejbarvitější. Obrovská to vása čínská, velikosti slušné věže chrámové, nahoře s hrotem zlaté korunky. Slza duhy, jež sem spadla, vytrysknuvši závistí nad krásnější soupeřkou.

Točitým schodištěm vystupujeme, procházejíce tu balkony tu vnitřními komnatami. Jdeme kolem nějaké bohyně z pozlaceného bronzu, jejíž obrovský, vzhůru vztyčený prst urazil kterýsi voják, aby se přesvědčil, zda není tu vítaná kořist ryzího zlata. Kolem stěn jdeme, s nichž veškeré obrazy strhala plenící bestia triumphans. Z bývalé nádhery nezbyly než cáry, rozbité lampiony a barevná skla mezistěn a oken! Rozhořčení se odvracíme, přistupujeme k zábradlí balkonu, a zapomínajíce v okamžiku na vše, opájíme se čarokrásnou vyhlídkou! Kdežto v prvním patře zahlédli jsme jen zlatožluté střechy prvních bran a dolejších paláců, nyní čím výše jsme vystupovali, tím více dole od sebe oddělovaly se terasy, a střechy paláců zdánlivě v celek splývající se rozstupovaly. Hle, tu již v prvé přednádvoří hledíme s ptačí perspektivy, a již pozvolna otevírá se nám rozhled, až nic nám nepřekáží, bychom vše pocelovati mohli pohledem očí krásou všeho zanícených! V moři zlatožlutých střech, v nichž jako pestrobarvé polypové hlavice (hroty) z porculánu na výběžcích krytův ochranní skřítkové bleskotají pod námi, a v tom karnevalu barev a bělosti nádvoří, můstků a schodišť s teras dolů vedoucích, není jediného bodu, jenž střízlivě vymyká by se veselému tomu roji hýřivých barev. Jediné stěny, jediné plochy tu není, která by nebyla vyšňořena. V polokruhu kolem Porculánové pagody, odděleném zdí od zahrad za Pahorkem dlouhého věku, jest několik tuctů pavilonkův a menších domků, z nichž dva z mědi, dva z bronzu, pokrytých ozdůbkami přeměleného díla. Jiný pavilonek jest z porculánu, jiný opět z bílého mramoru, nemluvě ani o těch, jejichž mezistěny červených pilířů vykládány jsou ozdobnými cihlami, neb jejichž střechy jsou z tašek podoby lupenův, růžic, v barvách, jaké jenom na nejdražších porculánech

staročínských naučili jsme se znáti! V celku napočítali jsme tu budov větších a besídek něco přes padesát. Z některých střech visí kovové ozdůbky, někde i vzpomenuté již zvonky, které rozzvučí se při sebe slabším větérku! Jako vše tady, tak i zvuky ony sluchu našemu neobyklé jen zvyšují půvab exotického celku.

Na půlnoc, to jest za námi, na samém hřbetu pahorku, stojí božiště, jehož průčelní stěna k nám obrácená složená je z majolikových desek, v níž v každé ponechali malý výklenek pro porculánovou sošku buddhy.[51] Také uvnitř na sta těchže bůžkův uzmíme ve výklencích po stěnách ohořelých. Italská stráž, jíž bylo nakázáno stříci část paláců těch, příliš neopatrně vařila tu své makarony, a požár vypuknuvší div nezachvátil celé božiště. Mezi paláci a kiosky umělá skaliska, ještě bizarnější nežli v palácích Západních, dodávají svahu pahorku rázu divoké romantiky. Jezírko Kun Ming, mající podle odhadu mého asi 6 km v obvodu, jest důstojnou součástí výzdoby paláců Letních. Jednotvárnost plochy jeho zjemňuje dvě ostrůvků. Větší z nich na jihu spojen jest se břehem obrovským mostem, vyklenutým na patnácti obloucích. A hle, i tu na ostrově skupina malých vil a kiosků jest ostrovem v zeleni jeho. Břehy jezera pyšnice se uměle seskupenými útesy, dlážděnými cestami, stromořadími, azalkami, pivoňkami a kosatci tak dovedně nasázenými, jakoby divoce tu rostly, zdárným vzrůstem svým hlásající, jak tvůrcové a stavitelé tohoto divu světa nižádné nedali si ujíti příležitosti upřímně si zabásniti.

Kolem ostrůvků i leckdes při břehu »pevniny« lotos a různé druhy pestrokvětých leknínů tvoří obrovské zelené povlaky. Až dotkne se jich nejžhavější polibek léta, jako pod proutkem čaroděje změní se v přepestré, řekl bych indické koberce. Hejna divokých hus a kachen zapadají sem, aby tu nerušena lidmi svářila se s ozdobnými druhy ochočenými. Tam u břehu leží bronzová kráva; připadá nám, jako by právě napivši se odpočívala; jinde zase dračí nestvůra v kámen vytesaná bdí nad chobotem jezerním, jenž zdá se býti svěřen jejímu dozoru. Ode opět u břehu jakoby zakotvena, nebo snad bouří na písčinu vehnána byla obrovská džunka bez stožáru. Teprve z blízka se přesvědčíme, že to není než rozmar stavitelův: džunka ta obrovská je z balvanu vytesána. Prstí kdysi vyplněna, bývala ostrůvkem posetým květy liliovitými. U břehu paláců, tam kde končí pravý bok úpatí pahorku, zdá se kotviti podobná loď nová, z mramoru vystavěná, nesoucí malý palác, v němž pořádány bývaly intimní zábavy na počest paní všeho toho, císařovny vdovy. Za dnů, kdy jsem tu chodil, obdivoval a fotografoval, palác přeměněn v kantynu! To snad odvetou za poblouzení tvůrce lodního paláce, který v honbě za originalitou, spodní část paláce, prototyp široké džunky, ozdobil dvěma a to nepoměrně malými, mramorovými koly – evropských parníků.

Skutečné lodi zříme tu přivázaný ke schodištím terasy mramorové. Menší dvě nikterak nás nepřekvapují, za to maličký plovoucí palác, rozkošné to staveníčko, na obyčejné, červeným lakem natřené džunce, svou vnitřní bohatou výzdobou řezbářskou jeví, že přemocná paní častým bývala tu hostem! Šťastnou myšlenku měl také, kdo zhotovil něžnou, jen pro několik osob vyměřenou kocábku, vzoru cizího, ne čínského, nápadně podobnou benátským gondolím.

V Letních palácích prožil jsem i noc, jednak procházej se a jednak plavě se po jezírkách, a dílem i beseduje u ohně neapolských stráží vojenských. Nádhera jasné noci, v těchto místech již o sobě neobyčejná, nemálo podněcovala vznětlivou mysl moji. Ký div, že bezděky dotkávala si osnovu skutečné poesie lepšího prostředí luzným outkem vidin a preludův. A věru, nemohl bych tu přesně rozlišiti pásma času zdánlivě prosněná, od hodin pouhého bdění za oné noci v Letních palácích. Ký div také! Vždyť i za bílého dne cosi nutkávalo mne znamenajícího všeku tu nádheruездеjší, abych promnuv oči přesvědčil se, zda-li mne zrak nešálí a je-li skutečností, co kolkolem uchvacuje mne k obdivu.

Tyto dojmy, nabyté za několikere návštěvy Letních paláců ve dne, byly arci dostatečným podnětem živé obrazivosti. Znaje s dostatek čínské slavnosti, jež není možná myslet si bez lampiónů, představil jsem si hravě, kterak by vypadal převábný tento kout Pekingu, v šeru nočním ozářený roji světél v průsvitných, pomalovaných schránkách papírových nejrozmanitější podoby. Odevšad z kouzelného přítmí by zaplály a zamihotaly se luzné světlavé jevy lampiónů, tak rozličných rozměrů, tvarův, ozdob a barev, že by na širém prostranství tom jenom dva a dva byly těže podoby. Od hladiny vod až po hroty pagod v nesmírném bohatství čarovně zářice, zaplály by tu jako květiny velikých žárných květů, nebo jako číhající pohádkově strašné obludy s ohnivýma očima. U výši poletovaly by jako nádherní ptáci neslyšného letu, onde zase v podobě hrozitánských draků žhoucího nitra, vznášejících se vysoko, vysoko, až u samých vrcholků největší pagody. A dole na jezírkách plynuly by jako labutě a báječní vodní ptáci, jejichž světelné odlesky barevně by se zrcadlily v mírně zčeřené hloubi vodní. A v záři světél těch a ve stínu pagod, palácův a mostů, na jezírku tiše plynuly by lodice hostící dvorní dámy, jejichž nádherná roucha rozmnožovala by hojnost malebných vidů na vodě i mihotavou třpytnou pestrotu barevných odlesků ve světélkujících vlnách.

Tak asi bývalo v Letních palácích o slavnostech na počest bohorovné (!) ženy, domnělé paní všeho světa, císařovny vdovy. Ký div, že obklopena druhdy takovým přepychem a takou nádherou, jimž není rovno, snila pak jen o krvavé pomstě nad zámořskými barbary, za urážky

vepsané tamo v zříceniny sídelního města, neméně pak i za všecku nadutost a nepoddajný vzdor jejich oproti »všemocné« její vládě – – –

Z pravého křídla paláců, ozdobnými branami, po mostě překlenutém nad chobotem jezírka, jdeme vstříc novým krásám. Kiosk, jako baldachin stroucí se nad můstkem tím, a můstek sám jsou velmi filigranské práce. Bezděčně připomínají korunku z tragantu na cukrářském koláči. Jimi zakončena je skupina paláců, z nichž bezprostředně dostaneme se do sadu polo zdivočelého, abychom za chvíli již opět podívovali se něčemu jinému. Tak na př. mostu, jenž jako velbloudí hřbet vine se obloukem divného zakřivení. Jest jenom pro pěší a má pěkné schodiště.

Vnitřním zařízením Letní paláce nikterak neliší se od Západních. Neviděli bychom tu než podobně zdobené stěny a stropy, řezby ve stěnách a příčkách komnatových, a nic více! Všecko jiné zmizelo! Nejlepší stkvosty vnitřního zařízení patrně v čas ukryli císařští sluhové; ostatek – a prý velmi značný – stal se vítanou kořistí! Či to as? Jeden národ obviňoval druhý! Nejlépe pochodili ovšem ti, kdož přišli nejdříve. Takové kořisti, jako v roce 1860, tu ovšem nenašli. Tehdy mnozí vojíní a důstojníci s počátku ani prý si nepovšimli, že by ony obrovské sochy, svícny, kadidelnice, jež prve vyházeli na nádvoří paláců, slídíce po čemsi lepším, byly z ryzího zlata! Pokládali je za mosazné – – –

Když naposled loučil jsem se s Letním palácem, dva dny před svým odjezdem z Pekingu – kvetlo tu stromoví. Teploučký vzduch dýchal libovůní – nad jezerem poletovali již rackové. Jarní blankyt modral se vábně, a všude v houští a stromoví zpěvaví ptáčekové, jimiž severní Čína není chudou, ohlašovali návrat svůj z jihu. Tenkrát maně vzpomněl jsem si na milého přítele, tehdy ještě žijícího, na mistra Zeyera slavné paměti. Což mi bylo líto, že on, jenž tolikráte pouhou silou své ohnivé obrazotvornosti vykouzloval nám vidiny z říše východních pohádek, nevážil sem dlouhou sice, ale vděčnou cestu. Jakých stkvostí byl by nám z ní přinesl! Netušil jsem arcí, obíraje se jím v duchu na těchto místech, že mistra čeká v brzku jiná pout, delší oné, jež vede cestou k pozemským »zahradám kvetoucích broskví« – – –

Kromě paláců pekingských císařové čínští mají také několik »loveckých sídel«. Tak na př. jeden v Manžusku, druhé asi šest kilometrů jižně Pekingu. Poslednější jest obrovská zalesněná plocha pětikrát větší města Pekingu, obehnaná vysokým valem, za nímž jest několik palácových budov nevalně úhledného vnějšku, a sotva která uvnitř kloudněji zařízená. Poslední císařové nejsouce milovníky honu, nedbali o lovcí zámky, a proto právě vše tam spustlo. Císařové čínští předešlého století, vyjma kdy putovali ke hrobům císařským, nebo

jako r. 1860 a nyní, kdy z Pekingy bylo jim prchati, nikdy nevydávali se na cesty. A kdykoli procházeli Pekingem, ať již na jih k božištím, nebo na sever do Letních paláců, kromě zabarikádovaných a zastrčených ulic – ježto podle knihy obřadů čínských nikdo, není-li dvořanem, nesmí ani okem spatřiti posvátného průvodu císařského – neuzřeli nikdy ničeho z říše své, ani ze života obecného lidu. Jest pak na bíledni, že neměli ni ponětí o potřebách lidu, aniž o tom, jak zpustlé jest samo císařské sídlo, Peking. Teprve za útěku do provincie Šansi a návratu do Pekingy císařovna i císař volky nevolky poněkud uvolnili přísné etiketě. Zda z toho prospěch pokyne národu tak ujařmenému?

* * *

Pobyty mého v Pekingy nebylo více než tři měsíce. Kolik však měl jsem nejlepší příležitosti poznati metropoli čínskou za doby tak výminečné! I použil jsem jí všemožně. Probíraje se velmi stručnými, za to však obsažnými poznámkami denníku svého, jež vyvolávají v paměti bohaté vzpomínky, znamenám, co tu poznatkův a zkušeností měl bych ještě sděliti se čtenářem! A ze srdce rád bych tak učinil, kdyby toho naše poměry dovolovaly – –

Za řečených okolností v Pekingy přicházel jsem do styku s veškerými vrstvami čínského lidu, od nejnižších do nejvyšších. (Býval jsem i častým hostem strýce císaře čínského, prince Su'a.) I dáno mi poznati lid čínský s nejedné stránky: jeho mravní pokleslost i materiální zbědovanost za těch dob, ale také dobré jeho jádro, cizinci často zneužívané, na př. velikou jeho prostoduchost, pracovitost, zručnost, mírumilovnost, prostou, veselou, se vším spokojenou mysl lidu venkovského. Na základě bezprostředních poznatků svých dospívám k názoru, že veliká jest budoucnost Číny – ovšem obrozené, sprostěné zpátečnických a nepoctivých vládců, Číny osvícené, zbavené bludův a pověr nejbláhovějších. Kdo však bude spasitelem Číny, a kdy a čím probudí se kolos ten ze spánku, kdož by mohl předvídati!? Bude-li to křesťanství, či po sbratření se s Žaponci nějaký výstřelek ateismu s žaponským šintoismem, nebo staročínské uctívání předkův očištěné však od přídatků doby pozdější? Stane-li se tak za vlády manžuské, či zjitřený lid, zakládaje nové a nové tajné spolky vyžene posléze nenáviděný cizinský rod panovníčů a nastolí dynastii novou? Rozdrobí se Čína, či na dále zůstane celistvou, svojí – či ujařmenou? – –

Znova započali missionáři činnost svou v Číně! Valná většina jich ve vnitrozemí bojuje horlivě za přesvědčení své, hotova jsouc vnově za ně obětovati krev i statky, – avšak snahy

jejich dnes více ještě nežli kdykoliv dříve jsou zneuznávány, ba nenáviděny lidem, který trpěl i trpí za přehmaty jak vlády čínské – tak i za konání missionářův, jež nebývá vždy dosti diplomatické. Že z mraků těch brzy opět bude bouře, nikdo věci znalý sobě netají! Dvůr císařský navrátil se do Pekingu, – ač nikdo téměř v jeho návrat nevěřil, – se sladkými slovy o blahodárných opravách, jež mívala císařovna na rtech i jindy; než, jedva zas ujala se otěží – již na hrdle tresce věrné syny vlasti, kteří hodlali reformami spasiti lid svůj!

Kdož ti, Číno, porozumí? Víc a více štvou literáti lid proti cizincům, a zlomyslní nepřátelé osvěty lidu bojí se o panství své.

Co jsem tehdy vytušil v Pekingu, dnes četnými dopisy dosvědčují mně zbylí tam přátelé, že největšími odpůrci čínské reformy, nastojte! – jsou některé vlády evropských velmocí. Přál bych Číně ovoce naší vzdělanosti, našich mravů, našich společenských zákonů potud, pokud by, nestírajíce národní svéráznost, vyhovovaly, ať tak dím, »čínskosti« lidu! Přál bych jí, aby ovoce to bylo dáno lidu jejímu očesané, očištěné, nikoli na větvích plných mšic; ovoce čerstvé, ne plísni a červy prolezlé. Prostě řečeno: jenom nejlepší, co jeví naše přednosti ale ne vady, a podáno rukou přátelskou a ne nabodnuté na bodácích! Osvícené, tolerantní křesťanství, nelpící na podáních a pověrách právě tak splesnivělých, jako jest samo domorodé náboženství Číny, – zajisté by obrodilo schátralou vlast Konfuciovu.

Již mnoho záslužné práce vykonalo křesťanství pro Čínu! Tam, kde dnes působí křesťanství, žena povznesena jest na úroveň důstojnosti, jaká jí stejně s mužem přísluší, cit světlejších povinností rodičů k dětem úspěšně vštípen, sobeckost obmezena, duch k myšlení veden, člověk nabádán, by jasně uvažoval – což u lidu čínského dlužno zváti vzácným pokrokem. I školní vzdělání zaváděno až do vrstev nejchudších, a lid navykán soucitné péči o nemocné.

Pohříchu, k dobrému rádo pojívá se zlo, a tak i zde sektářství, nevraživost, nadutost a spekulantství jako plevel znešvařují símě zušlechtění a brání utěšenému vzrůstu jeho. Pravdou je také, že snad s polovice neofytů křesťanských jsou licoměrníci, kteří utíkají se pod ochranu mocných missionářů v roušce křesťanství jen jako pod škraboškou, za níž skrývá se vedle utiskovaných také leckterý šíbal a darebák! Mnoho jest však i pravověrných, kdož za to, co uznali za lepší a šlechetnější, dovedou tak dobře trpěti a umírat, jako kdysi ve zhýralé říši římské trpívali a umírali první vyznavači Kristovi.

Na nejednom místě této knihy dotčeno bylo křesťanů čínských a missionářův, jich útisku, mučení a vraždění jak lidem čínským, jenž proti nim popouzen a rozlícen býval fanatickými

boxery, tak i vládními biřici a katany z nařízení úřadů, ano prý i na přímý rozkaz císařovny vdovy a její rádcův. Je záhodno všimnouti si blíže těchto politování hodných skutkův a hledati příčinu krutého jednání Číňanů. Nelze věru domnívati se, že by řádění to vyplývalo prostě z choutky po krveprolévání, jako u divochů na nejnižším stupni vývoje, kdežto přece s dostatek známa jest podivuhodná kulturní vyspělost národa čínského po nejedné stránce. Sluší také uvést, že i méně vzdělané kmeny národní, nežli jsou Číňané, projevujíce vůli svoji na odpor cizincům, domnívají se míti mravní důvody, shrnuté v platný zákon domácí. Nuže, také Číňané, kteří v posledních neblahých událostech povraždili několik desettisíců křesťanů, zajisté puzeni byli ke konání tomu kterousi zpruhou mravní, po názoru jejich zúplna odůvodňující skutky ty. Soudili a trestali domnělé provinilce za zločiny, které ani nelze dosti krutě pokutovati. Oporou byl jim zákonník domácí, v němž samém vězí také hlavní příčina vši krutosti Číňanů jak vůči domácím, tak i cizincům. Zákon čínský za nejhorší všech zločinů pokládá vraždu rodičův a příbuzných, vraždu manžela – a provinění se proti císaři a císařovně. Ze pak za povstání boxerského cizinci a jejich domnělí »stoupenci« křesťané, jakož i kdokoli by jim sloužil, vyhlášení za vlastizrádce, resp. buřiče proti císařovně vdově, – proto lid brzy dal se podnítiti proti nim a souhlasil s tresty příslušnými na taková provinění. V Číně zločin takový stíhán jest pokutou nejhroznější, t. ř. »lingtčiem«, to jest rozřezáním těla živoucího na kusy tak, aby řez za řezem cítilo v krutých mukách! Soudnictví čínské s přísllovečnou krutostí trestů v Číně, jako mnohé jiné instituce tamní, jest prastarého data, jedno z četných oněch zařízení, jež také leckde jinde, ale zvláště v Číně ustrnulo na stupni vývojovém, na němž Evropa (a bílé plémě její ovšem i v osadách zámořských) stála asi ve středověku.

Čína po dnešní den spravuje se zákony, jichž většina starší jest letopočtu křesťanského. Ale, ačkoli hrozné a barbarské jsou zákony čínské, přece psány byly zákonodárci, kteří chtěli jen dobro svého lidu: důkladné vyhojení všech vředů společenských, ochranu dobra, pokutování zla! V rukou poctivých soudců čínské zákonodárství nebylo by ani z daleka tak špatné, jako bývalo u bělochů ještě před několika málo sty lety. Žel však, že soudcové čínští bývali na větším díle jenom katany, upíry lidu, a že i nynější dobou používáno jest proti lidu trestů bez míry. Zajisté že mnohý z čtenářů vzpomene si, že pro pouhé hanopisy proti císařovně vdově (to jest pro kritiku jejích činů, jimiž nemoudře a neprávem čelila právu skutečného císaře), pro urážku předků (!) nynějšího císaře, ano básník jeden dokonce pro jakési opominutí obřadní, nejen že byli sami na hrdle ztrestáni, ale i rodiny některých šmahem vyhubeny! Stejný osud očekává příbuzné oněch reformátorů, o jichž stíhání teď (1903) píší časopisy. Dle

čínských zákonů všichni, kdo mužského jsou plemene a bydleli by pod jednou střechou (t. j. v jedné obci) s provinivším se »vlastizrádce«, pokutováni budou na hrdle! Dále všichni ti, kdo starší jsou šestnácti let, ať bydlí kdekoli, třeba na jiném konci říše čínské, jsou-li prvého stupně příbuzenského, popraveni budou mečem katovým, případně uškrcením. Jsou to tedy: otec, děd, synové, strýcové (se strany otcovy) a synové strýců. Prominutí trestu smrti dojít mohou jen mladší šestnácti let, kteří by milostí císařskou přijati byli do sboru harémových kleštěnců.

V ukrutnosti trestů čtenář mylně vidí jen uražený majestát císařský, který chce se dostatek vymstít. Tomu není tak, aspoň ne vždy; zákony psány a tresty ukládány byly z jiných pohnutek. V Číně od pradávna všeobecně platí zodpovědnost celku za jednotlivce, celého svazu příbuzenského (klánu) za všechny členy, hlavně pak ale každé rodiny za veškerý skutky každého člena jejího. Čínští zákonodárcové takto asi rozumovali: Spáchal-li kdo skutek protizákonný, spoluvinní jsou rodiče jeho (a ježto postavení ženy i jako matky zde jest podružným, tedy vlastně pouze otec); dále děd, starší bratři, že nevychovali dítě ku mravnému životu, že vznik myšlenky zločinné nepostřehli v čas, a hlavně že nezabránili uskutečnění zločinu nebo činu nezákonného vůbec! Dále asi usuzovali staří mudrcové a zákonodárci: Stud a strach, že by trest a potupa stihly celou rodinu, vzpruží zajisté mnohé, aby byli s to vystříci se zločinů.

Také stalo se i stává, že učitel, jenž jako vychovatel stojí takřka na jedné úrovni s otcem dítěte, soudem volán bývá ku zodpovědnosti za provinění někdejšího žáka svého! Nedomnívej se tedy, čtenáři můj, že vzájemná zodpovědnost končí pokrevenstvím. Jak již jsem uvedl zde, i majetník pole, domu, cesty, vozu, lodi atd. atd. (podle libovůle soudců třeba i stromu nebo zvířete) stává se zodpovědným za vše, co se událo na území statku jeho.

Za příklad uvedeno buď, že za větev stromu, která mandarinu v zahradě se procházejícímu padla na hlavu, k baštonádě odsouzen byl majetník zahrady, jenž ji před léty i s domem byl pronajal témuž mandarinu. Zemřel-li na ulici pobuda, smrt jeho mívá v zápětí zodpovědnost a vyšetřování často celé ulice, na jisto však způsobí mnoho nesnází majetníkům domků, v jejichž nejbližším sousedství mrtvola byla nalezena. Budiž připomenuto, že mrtvola přikryta rohoží druhdy tu ležívá několik neděl!!! Stařešinům i s obyvateli vesnic ano i měst případně bývá zodpovídati se a trpěti za skutky jednotlivců z jejich středu. Všude tu slídí soudcové (!) a cizopasíci s nimi policejní čeládka jako supové po mrtvole, z jejíhož nálezu by se dalo co ukořistiti a vytěžit.

Jiný příklad obecné zodpovědnosti nastal by, kdyby město mající obyvatelstva i do statisícův, během téhož roku do třetice postiženo bylo kletbou, že mezi valy jeho – a v Číně i vesnice, jsou-li jen poněkud větší důležitosti, obehnány bývají valy – spáchán byl zločin nejhrůznější: vražda otce, matky, děda, báby, bratra nebo strýce, neb zabila-li žena muže, snacha tchyni (zabití tchyně zetěm vřaděno tu mezi obyčejný případ vraždy), a otrok pána, nebo běží-li o zemězradu. Město bývá poté za pokutu jako na pranýř postaveno tím, že sbourají mu jednu z věží nárožních na valech, případně, za trest ještě větší, část hradeb samých, a že nejvyšší úřednictvo bývá o celý stupeň hodnostní sesazeno.

Přísnost trestu náležitě oceníme vědouce, že v Číně valy kolem měst i vesnic nejsou jen aby chránily obyvatele před tlupami loupežnickými, jichž tu v době neúrod, morové rány a hladu bývá čteně. Z pověry geomantické vyvinula se i víra v kouzelné působení oněch věží nárožních i valů samých, jež prý zamezují přístup (!) do města demonům všelikých nemocí a nehod nejrozmanitějších – – –

Zodpovědnost úředníků za vše, co by spáchali podřízení nebo i jen poddaní, jest velikou. Není pak ani divu, že každý mandarin hledí co možná nejvíce z úřadu svého těžiti; neví, kdy bude mu opustiti tučné místo, kdy bude mu posílati úplatky do Pekingu, často i císaři neb císařovně, nebo rádcům jejich, aby skutek jiných, za něž stal by se zodpovědným, byl ne-li smazán, aspoň mírněji ortelován.

Přese vši nepopíratelnou krutost má tato vzájemná a všeobecná zodpovědnost i cos dobrého do sebe. Tak není tu podvodný bankrot vlastně ani možným, ježto za dlužníka ručí celá rodina veškerými statky svými rukou společnou a nerozdílnou. Než pro všeobecnost jsou zákony ty pravou metlou! Patriarchální zřízení rodinné, závislost mladších členů rodiny na starších, zvláště pak otrocké postavení snach oproti tchyním ba i ženám starších bratrů manžela jejího, pře o dědictví, nemožnost chudších právní cestou domoci se spravedlnosti od podplatných soudců, nutkají každého, kdo cítí, že častokrát se jim křivdí, aby využítkovali znění zákona způsobem pro nás bělochy ovšem prapodivným. Na každou vraždu v Číně napočítli bychom snad půl sta sebevražd. (Viz, co o tom řečeno již zde.) Necení Číňan valně života svého, je-li myslí jen poněkud pobouřen! Tím méně však, když tu konečným účelem je msta! Mnozí před vykonáním úmyslu svého projevíli lítost, že nemohou se utopiti neb oběsiti dvakrát – na úkor obou rodin jim nepřátelských. Jiný z pomsty za to, že ve studni jeho utopil se odpůrce, šel se oběsit do zahrady pozůstalých po sebevrahu prvním, aby vyhnul se vyšetřování s mučením spojenému a protivníku aby stejnou měrou oplatil. A jako kolo s vrchu, tak v Číně

msta dlouho se nezastaví! Celé svazy příbuzenské, celé vesnice navzájem se ubíjejí, ano dají se i do hanobení hrobů, což platí za skutek v Číně nejhroznější, nejpotupnější a nejbolestnější. Ano ve mstivém úmyslu Číňan je s to jíti k nepříteli svému a poživ jedu dříve, dáti se pohostiti, neb čajem napojiti, aby pak v zápasu smrtelném veřejně jej obvinil, že byl jím otráven!!!

A věru prý, nežli vydán býti spravedlnosti čínské na pospas, lépe jest nevinně obviněnému skončiti sebevraždou. Nezřídka podplacený soudce podstrčí jiného, aby trest na něm byl vykonán a zákonu aspoň na oko dán průchod. V Číně našlo by se na sta osob, jež za pojištění budoucnosti rodiny rády převezmou na se jakoukoli vinu, dají se mučiti ano půjdou i na popraviště! Mnoho jest i těch, které k tomu svede jen vyhlídka na slušný pohřeb a důstojnou rakev! Kolik takých o blaho rodiny své neb o pohřeb svůj pečlivých náhradníků dalo se popravit, když Evropa naléhala na Čínu, by na hrdle ztrestala tu piráty, tu vrahy svých v Číně usedlých kupců nebo missionářů!

Základy čínských zákonů kriminálních (zákonníka rozepří civilních tu dosud není) čerpány byly ze starých čínských knih dějpravných »Šu King«, jež patří tedy do legendární doby před několika tisíciletími. V zákoník sepsány pak asi 700 let před počátkem našeho letopočtu, rozmnoženy a opraveny byly za panování dynastie Mingů, která nynější dynastii předcházela. Základním kamenem zákonů těchto jest poměr dětí k rodičům a souhlasně tedy také poměr lidu k úředníkům, kteří mají býti lidu tím, čím jsou dětem rodiče.

Nejvyšší úředník v provincii jest i nejvyšším soudcem. Průběh řízení soudního jest tento. Žalující podá žalobu, na větším díle psanou pokoutním advokátem, to jest osobou psaní a zákonů částečně aspoň znalou, nejnižšímu z úředníků, který jest zároveň drábem; týž pečeti svou zajistiti má soudci, že žalobce neb žadatel jest mu osobně znám. Příjemce žaloby jest první, jehož dlaň vždy otevřena a který jest vlastně agentem soudcův sprostředkujícím úplatky. Když byla žaloba neb petice doručena soudci, následuje předvolání, případně zatčení. Záleží-li předvolanému, aby získal času, snadno úplatkem zjedná si právoplatné omluvy; v případech ovšem, kde běží o skutečný zločin, vinník zatčen jest hned a do vězení dán! Kdo má rodinu, ani věru na útěk nemůže pomýšleti, vždyť by jako rukojmě byla vězněna. Případně, jak již jsem řekl, celá vesnice ručí za nepřítomného, stařešina a nejzámožnější osoby bez okolkův ocítí se u vězení na tak dlouho, až by skutečný vinník nebo zakoupený náhradník se dostavil! Prohlásí-li předvolaný že jest nevinný, dopouští se (nejtěžší zločiny vyjímaje), aby se zaručili za něho zámožní, usedlí spoluobčané majetkem či osobou! Kdyby

obviněný uprchl, byl by zúplna rozsudek na nich proveden! Věc ta jest tedy v Číně zajisté na pováženou. Předvolaný před soudce musí pokleknouti a kleče, s uctivostí, jakou předpisuje mrav čínský vůči rodičům, zodpovídati veškerý dotazy! Čínský soud nezná ani veřejných žalobců, ani obhájců, tím méně porot – všechno to zastane sám soudce – a jeho libovůle! Ještě že právo odvolati se k vyšší instanci dáno tu každému – kdo má dosti prostředků, aby tak učině přiměl vyšší úřady, by zdvihly rozsudek úřadů nižších! Platíť i pro Čínu přísloví: »Vrána vráně očí nevykline!« Tím nechci říci, že by snad poctivých, přesvědčením řídících se úředníků, po výtce soudců, v Číně vůbec nebylo. Jsou však příslovečnou vzácností. Běží-li o zločin zabití, o vraždu, nižší úřady záležitost vyšetřivše, postupují spisy guvernerovi (resp. místokráli), jenž odešle rozsudek již vyneseny ku potvrzení úřadům do Pekingu, řekněme »vrchnímu soudu«, jenž pan: císaři musí jej předložiti ke schválení. Žaláře čínské, jež lid sám nazývá »peklem na zemi«, mučí neb hostí mezi zdmi svými jen ty, kdož jsou buď ve vyšetřování anebo již odsouzeni byli, a čekají na vykonání rozsudku. V Číně netrestají vězením. Ježto pak podle předpisu starých zákonníků nikdo nemůže býti trestán, nedoznal-li viny, jest na soudci, aby obžalovaného přiměl, aby se přiznal. Zákon dal tu za pomůcku několik stupnic »oprávněných« způsobů mučení! Zákon i císařské ukazy z těch dob, co kterýsi osvícenější censor poukázal na přehmaty, přísně obmezují a určují, až do jakých mezí a kterých mučidel smí soudce použiti; ale v Číně, více ještě nežli kde jinde, kdo se cítí mocným anebo hledí jen pohodlí a prospěchu svého, d'asa dbá předpisů!

Prvý stupeň zákonitého mučení jest bití ramenou bambusovou holí, druhý bití úst plochým kusem kůže, velké plácače na mouchy podobným (hlavně ženy bývají tak mučeny; rány jsou pádné, tak že až zuby se vylamují); třetí stupeň v pořadí »pěkných« těchto prostředků donucovacích jest bití bambusem do kotníků nohou, klečení na skle rozbitém na kousky, a jiné a jiné roztomilé věci. Na vyšších stupních jest lámání nebo drcení prstů dřevěnými šrouby, zavinování prstů do hadříků olejem prosycených, které pak bývají zapalovány, polévání horkou vodou, neb ovinování rukou a nohou hadicí, již proudí vařící voda, zavěšování na prsty – a mnohá jiná ještě muka, kteráž vymyslila ďábelská mysl katanů podle zvůle své, aby obviněného přinutila přiznati se, byť i ke skutku, při němž nikterak nebyl účastněn! Mnohý nevinný, mnohý zatvrzelec mučení nadobro podlehne.

Zvláštností čínského procesu kriminálního jest, že často i svědkové, z donucení neb sami se dostavivší, ba i žalobcové bývají vězněni a mučeni, až moudrý čínský Šalamoun jest s to vynésti rozsudek.

Vězení má různá oddělení, z nichž i nejlepší jsou špinavými brlohy, jež u nás vyvolaly by zděšení. V »lepších« za mřížemi, neb v nádvořích volně, ač na malé ovšem prostoře, pohybují se, kdo jsou držáni ve vazbě pro lehčí obvinění; v klecích dřevěných pak sedí těžší zločincové spoutáni okovy. Ti, na něž čeká trest smrti, přikováni jsou těžkými řetězy ke kruhu ve zdi nebo k zemi.

V Nankingu i Pekingu navštívil jsem věznice, a dosud v mysli pronásledují mne hrůzy, jež jsem tehda spatřil. Jako bych kouzelným proutkem zanesen byl do středověku, představil jsem si nyní muka oněch tisíců, kteří kdysi za přesvědčení své takýmto asi a horším způsobem trpěli, nežli k mučení, smrti kolem nebo plamenem byli vedeni zvrhlými vyznávaci Toho, jenž nedovolil kamenem hoditi ani po ženě cizoložné! Vláda čínská předpisuje sice osmdesát až sto mincí (americké měny asi 5 centů) denně na stravování každého vězně, což by v Číně, kde potraviny velmi jsou levné, stačilo, aby netrpěl hladem; dobrá však polovina peněz těchto utone v kapsách úředníků a dozorců ve vězení, a tak sotva hrst rýže ráno a večer připadá na jednoho. Zámožní vězňové, o něž rodina se stará, podplácením dosáhnou všeho (případně i jedu, aby ušli mukám a popravě); tím více však mstí se surový žalářník na chud'asech, z nichž nekyne mu žádný zisk.

Tresty, k nimž v Číně odsuzují, jsou: Pokuty peněžité, bití malým neb velkým bambusem do stehů anebo chodidel; postavení na pranýř buď v dřevěném rámci na krku (Evropany nyní všeobecně zvaném kangve dle portugalského názvosloví), nebo v kleci; vypovězení do vzdálených provincií, pro Číňana, rodiště svého velmi milovného, zajisté trest přetěžký, případně vyhnanství spojené s nucenou prací, na př. v dolech, a konečně trest smrti.

Trest smrti je trojí. Rodině i ztrestanému méně potupnou je smrt oběšením, potupnější je stětí, třetí pak všech nejhrůznější jest »lingčiči« čili pozvolné usmrcování. Čínský zákon dopouští vykoupení z trestů pro jistou řadu provinění! Tak na př. i ku smrti oběšením odsouzený boháč, úředník, mohou se, přivolí-li císař, vykoupiti nějakou – na Čínu ovšem velikou cenou. Výkupné připadá státní pokladně. Také lze jest, jak již bylo řečeno, ujíti trestu baštonádou, jestliže náhradník zadost učiní zákonu podle povinnosti. Veliký rozdíl činí se v Číně mezi smrtí oběšením a stětím! Číňan věře v život posmrtný, nechce přece ocitnouti se na onom lepším světě zmrzačen, bezruký nebo beznohý – natož pak bezhlavý! Pročež za velikou milost považuje na př. k smrti odsouzený dvorní pletichář (žel, že mnohdy, jak stalo se před poslední válkou s Žaponskem neb se spojenými velmocemi, bývá to poctivý, vlasti milovný rádce, jemuž smělost svou, náběh k nenáviděným v Číně reformám, zaplatiti jest životem), trest

stětím zaměněn-li mu blahosklonně trestem oběšení! Mnohdy také dovoluje se rodině popraveného, by koupivši si výsady zvláštní milosti, s'atému dala ihned, jakmile meč popravčího hlavu oddělil od trupu, zase ji k tělu přišít (obyčejně propůjčuje se k tomu některý švec), tak aby mrtvola v rakvi celá mohla předána býti duchům, kteří duši popravencovu doprovází v Záhadno.

Sám byl jsem svědkem takové popravky. Bylo to dne 26. února roku 1901, kdy v postranní ulici dolejšího města Pekingu, před krámy všelikých řemeslníků, na rozkaz spojených velmocí Číňané popravili dva vynikající mandariny: Či Hsina a Hsu Čing Yua. Na těchže místech ani ne před rokem fanatická císařovna vdova na radu těchže dvou falešných rádců svých popraviti kázala dva lidi o Čínu zasloužilé, kdysi vyslance v Evropě, kteří moci bělošské dobře znajíce varovali zaslepenou vladařku, by nevcházela ve spojení s boxery! Jako nejsprostší vrahy za to dala je císařovna popraviti, kdežto v Číně přece aspoň na tolik dbalí bývají forem slušnosti, že nepohodlným, provinivším se mandarinům císař nařizuje poslati hedvábný provazec, aby sami na sobě vykonali popravu (viz, co o tom řečeno již zde).

Odsouzeného k smrti stětím odnášejí na popraviště obyčejně v košíku na bidle zavěšeném, z něhož vyčnívá hlava odsouzencova; ruce jeho v zad svázaný, třímají praporec opatřený návěstím, kdo a proč byl odsouzen.[52] Rozsudek smrti ohlášen bývá zločinci krátce – jen hodinu, dvě – před popravou. Prve nežli odsouzence vyvésti jest z vězení, počastován bývá lepší krmí, aby nerozmnožil po smrti onen zástup hladovících demonů, kteří podle čínské pověry sedají v noci jako upíři na ubohé, nasycené pozemšťany.

Za prominutí trestu smrti může obrátiti se k císaři, kdo podle čínských názorů spáchal zločin za polehčujících okolností, je-li jediným živitelem starých, nemocných rodičů. Vida, tedy opět jedna dobrá stránka čínského soudnictví! Stává se také nezřídka, že pranýř předchází popravě, aneb že pokuta pranýřování sama dovršena bývá smrtí trestancovou. Na pranýř odsouzenému vloží kolem krku dřevěný, až i 60 liber těžký, dvojdílný rámec, který jako obojek v zadu na zámek uzavřen jest a mnohdy ani v noci sňat nebývá trestancům zvláště se provinivším. Ten věru sám o sobě dostačí, by vězně utýral k smrti.

Ještě horší jsou klece, v nichž odsouzenému státi jest tak, že ruce a hlava vyčnívají zvláštními otvory. A nejhorší těchto trestů, kdy trestanec v kleci má pod nohama několik cihel, které jednu po druhé v jistém období, na př. ob den odnímá kat, až mučený nebožák jenom na špičkách prstů stojí, nebo jen za hlavu vise, ohromná muka snáší, až posléze smrt ho vysvobodí, nemá-li přátel, kteří potají poskytl by mu opia prostřednictvím žalárníkovým.

Nejhorší zločinů všech, zabití rodičů, nejbližších příbuzných, manžela ženou, zemězrada atd., jak jsem již uvedl jinde, trestáno bývá »lingčiem«. Chápeme dobře, že v říši, kde vše zbudováno jest na soustavě patriarchální, kde chvály hodný panuje mrav (a zákon celičský v tom vrcholí), by děti ctily rodiče své co nejvíce (ač zase na stero povinností dětí vůči rodičům připadá sotva jedna rodičů vůči dětem), zločin, i nám nejhroznější, musí býti trestán přiměřeně. Jsou však také v trestním soudnictví čínském nesrovnalosti u vině a trestu až do nebe volající! Když poprvé cestoval jsem Čínou, viděl jsem v Nankingu chlapce k smrti »lingči« odsouzeného za to, že házeje po vrabcích, zabil svoji babičku vyšeďší nenadále na dvůr; udeřil ji kamenem ve spánek. A kde že jest nestrannost čínského zákonodárství, je-li bohatému lze vykoupiti se i z trestu smrti, případně podplacením úřadův, a možná-li koupiti si chud'asa, který ve prospěch rodiny své svolí dáti se podstrčiti za vinníka, a za něho třeba i na hrdle býti ztrestán. Když otci syna, manželi ženu, tchyni snachu zavraždějším zákon pokoutní nechal cestičku vymluviti se na neposlušnost, nevěru, vlastní ohrožení a jiné ještě možnosti, kdežto v případě opačném není slitování, není omluvy, odpuštění! Úředník, zámožný Číňan, který dopustil se zločinu, byť třeba vraždy na chud'asovi, méně krutě trestán bývá nežli chud'as, na př. sluha neb otrok, jenž v sebeobraně poranil či zabil pána svého.

Zmínka o krutých trestech, jež ukládá zákonník čínský za skutky spáchané dětmi na úkor vlastních rodičův, a kterak nicméně i tu lze uniknouti přísné spravedlnosti, vyvábila mi vzpomínku na to, co vyprávěl mi hodnověrný svědek, missionář, jako skutečnou událost, jež svým dějem sem se odnášejíc, podává zároveň pádný doklad o neobyčejné protřelosti pokoutních advokátů čínských.

Napilý Číňan jeden zapomněl se kdysi tak velice vůči otci, jenž jej pro nestřídmost pokáral, že otce udeřil do úst, až mu dva zuby vyrazil. Úhlavní nepřítel rodu toho nemeškaje udal věc místnímu soudci, a provinilý syn byl jat a uvržen do žaláře. Ale otce jala lítost nad synem, jež očekával krutý trest, nanejmeně prý několik set ran bambusem. I získán bez prodlení obratný advokát, a také žalárnici byli v čas podplaceni. Toho bylo nezbytně zapotřebí, aby rádce dostati se mohl k obviněnému, dokud ještě soudcem nebyl vyslýchán. I povedlo se. Advokát vpuštěn byl do žaláře a přiblíživ se k vězni a nakloniv se k němu, jako by mu chtěl něco pošeptati, rázem uchopil ho vší silou za hlavu a kousl do ucha... Když potom soudce (ovšem že také podplacený) vyslýchal jak udavače a svědky, tak i vězně obviněného z hrozného skutku, tu nastojte, ztýraný otec jal se dokazovati, že rozhorlen jsa synovou opičkou sám zahryzl se nezdárníkovi do ucha, tak že si oba zuby vylomil. Důsledkem toho šalamounský rozsudek vyzněl arci nad míru mírně. Nezvedený syn byl pak odsouzen jenom k několika

tuctům ran bambusem, jednak proto, že nepřistojně si vedl oproti otci a jednak také, že máje příliš tvrdý boltec ušní, zavinil (!) ztrátu obou zubův otcových. Udavači a žalobci přisoudil soudce peněžitou odměnu.

Jinak byla by věc dopadla u soudce dbalého povinnosti své, totiž neúplatného; leč takových v Číně dosud jest pomálu. Tu, byť i otec jinak vypovídal, nežli v obžalobě bylo, syn jeho na pouhé osočení udavačem, byl by vzat býval na mučení, aby se přiznal, že jest vinen. Avšak zase naopak, zle bylo by bývalo s udavačem, kdyby jej byli usvědčili z nařčení zlovolného a nepravého. Pokuta jeho nebyla by menší oné, již propadnouti měl nařčený.

Také trestu lingči řečeného jest několik stupňů. Nejlehčí obmezuje se toliko na osm řezů, jež provede kat odsouzenci připoutanému ke dvěma skříženým břevnům, na částech těla, jichž zranění by samo sebou smrt nepřivodilo. Nejvyšší stupeň lingči má předepsáno 36 řezův. Leč i tu lze kata podplatit, aby hned na začátku hrozná exekuce, zajeda nožem hlouběji do útrob odsouzeného, připravil mu rázem vykoupení z dlouhých a mučivých bolestí.

Uvedl jsem toliko zákonité způsoby mučení a trestův; než, co jich jest horších a krutějších, když zlíbí se tak soudcům nebo lidu samému – – –! Krom řečené již popravy obou mandarinů byl jsem svědkem ještě dvou hromadných poprav. Zprvu nemalým podivem naplňovala mne lhostejnost ku popravě jdoucích, jednak i projevy surové, nízké, přímo zvířecí rozkoše, s kterou lid, mezi nímž i dosti bylo dětí, patřil na hrozná divadlo. Lid čínský prý nemá čivů. Vskutku zdála by se potvrzovati tuto větu drsná zkušenost. Než, ký div také, nejeví-li nebohý ten lid, názorně jsa vyučován katanství, ani za podobných příležitostí zvláštního jemnocitu! Spíše jest diviti se, že nepozbyl dokonce všech ušlechtlejších náklonností a neklesl na stupeň naprosté zdivočilosti – – –

Bylo dne 23. dubna r. 1901, den před mým odjezdem z Pekingu do Tientsinu, kdy jeden z přednějších čínských »lékařů« přiběhl všecek ustrašen o pomoc k mému příteli Angličanu, MUDr. Smithovi. Ježto slíbil jsem čtenáři (zde) pověděti cos o tajích čínské vědy lékařské ač zavazadla moje jsou již připravena k další dopravě a já sám přichystán rozloučiti se s Pekingem a v brzku potom i s milým čtenářem, vybírám ze mnoha ještě tento příklad z vlastní zkušenosti. Pan »doktor«, tlust'oučký pán, všecken uřícen a strachy pobledlý odvezl nás ve zvláštním voze do příbytku svého, k poradě lékařské, zvané »konsilium«, nad nemocným, jenž byl příbuzným čínského »lékaře« toho. Věru vzácný případ, aby žlutý odchovanec čínského Aeskulapa přivolal si na pomoc bílého kollegu, jemuž jindy přezdívá »nevědomých barbarů«! Stala se mu však malá nehoda – za léčby jehlou, při neočekávaném a rázném

pohybu operovaného, vyvolaném bolestí, jehla vjela tak hluboko, že zmizela v útrokách podbřišních!

Za krátko stanuli jsme před domkem, jehož celá dosti dlouhá stěna pokryta byla tabulkami asi dvě stopy zděli, se jmény uzdravených, kteří je z vděčnosti sem darovali. Proslulost lékařova jakož i »rozsáhlost praxe« jeho, čili počet klientů, závisí druhdy od počtu těchto »vzdání díků«, z ulice každému patrných. Červený lampion přede dveřmi, na noc rozsvěcovaný, usnadňuje poslům hledání. Úpravné přednádvoří a četné menší příbytky nasvědčovaly zámožnosti pana dra Mastičky (jak v Číně rádi přezdívali lékařům), jehož pravé jméno, žel, úplně jsem zapomněl. Prohlížel jsem si komnaty, zatím co přítel můj ohledával durdícího se nemocného, jehož lože obstupovali příbuzní, rozčileně hovoříce. (Tuším, že nevrlý pacient nikterak nepěl chválu příbuzného doktora.) V přijímací komnatě byly nádoby na léky, několik přihrádek a dvě lebky tigří. Na stěně visely diagramy čínské anatomie, po nichž nadarmo jsem se pídil v ulici vetešníků a starožitníků. Na jednom diagramu nakresleny byly důležitější tepny, tudíž i místa, kde nesmí »lékař« použiti akupunktace (léčby bodnutím jehlou)[53] a skarifikace (sázení baněk).[54]

Jiný diagram ukazuje nám sídla »ženské a mužské potence jako základy všehomíra«. A opět jiný dokonce lidské útroby. Jediný pohled na tento diagram zajisté přesvědčí nás, že pitva lidského těla v Číně dosud jest neznámou věcí. Popatřme blíže.

A B jest mozek. C hrtan (jde středem plic rovnou do srdce), D hltan (přes plíce do žaludku), a jsou plíce rozvětvené v šest komor; otvory v nich vytvářejí veškeré zvuky lidské, předně tedy mluvu!! V místech důlku žaludečního jest sídlo dýchání; veškery radosti a všechno veselí, tedy i smích, mají tu své zřídlo; (!) v celém těle toto místo jest jedno z nejchoulostivějších. b srdce, umístěno jest pod plícemi. Srdce jest v Číně sídlem – myšlenek. c osrdec vychází ze srdce, ovíjí se kolem něho a končí v ledvinách. Tři trubice g, f, d vybíhají ze srdce, clonkou h spojující je s játry, ledvinami a slezinou. Také játra n jsou v Číně šestičlenná a jejich funkce složitější jsoutě dle »čínské vědy« sídlem duše, rozvahy – a záměrů, dělání plánů. O jest žluč, věc velmi pohyblivá, když majitel její jest rozzloben! Jestit' sídlem odvahy, statečnosti – a proto v Číně neschází lidí, kteří, jako divotvorného léku požívají žluči zabitých nepřátel, popravených lupičů nebo žluči tigří. Slezina i přijímá potravu (!) a ku trávení připravenou propouští ji do žaludku k a dále vrátníkem m do střev. I jest »extremitas cordi«, okončina srdeční, (!) l opona, p jsou ledviny, q tenká, r tlustá střeva; v jest čínská

zvláštnostka: »vrata života« čili prodloužení pravé ledviny, w konečník, x, y močovod a řiť. Široké střevo má šestnácte závinů a jest spojeno s plícemi (!) atd. atd.

Který čínský mudrc a na jakém tvorů konal přípravná studia k tomu diagramu, nevím – – – Nauka o kostře lidské jest v Číně ještě podivnější, a specialistů nemocí čivních prostě již proto tu není, že lékařská věda čínská o jsoucnosti čivů buď vůbec ničeho neví, aneb je stotožňuje se svaly.

Také jsem požádal hostitele našeho, aby nám ukázal něco z lékařské knihovny své, on pak nezdráhal se, zvláště když mu dr. Smith přislíbil, že v nemocnici missionářské, od nedávna opět používané, vykoná ještě malou operaci za účelem vynětí jehly z těla. Některé ony knihy byly také s vyobrazeními, jako na př. jakýsi herbář opatřený dosti věrnými dřevoryty, kreslenými podle přírody. Kdy a nač používati jest rostlin těch, dočetl jsem se až později v pojednání Williamsově. Tamtéž zvěděl jsem, že čínská nauka lékařská rozeznává devatero nemocí, jež jsou tyto: nemoc slabé a silné tepny, nemoc studená a horká, kožní a pohlavní, nemoci lebeční, oční a kostní. Lékař čínský současně ohmatává nemocnému tepny obou rukou, aby zvěděl, která strana těla více churaví. Každé hlavní ústrojí těla lidského má svou zvláštní tepnu, na níž po rozumu čínských mediků lze hmatem do podrobná rozpoznati nemoc, a to postupnou změnou polohy prstu na tepně, zúplna prý tak, jako ze strun hudebního nástroje hmatem vylouditi lze určité zvuky. V jiné takové knize bylo také vyobrazeno lidské tělo rozdělené na drobné číslované plochy. Lékař čínský, řídě se návodem knihy, snadno určí místo na chorém těle, kam nalepovati jest náplasti a kde »vytahovati« puchýře nebo natíratí mastí. Sídlo neduhu prý jest určité stanoveno příslušnými číslicemi na řečených dílkách zobrazeného povrchu těla.

Jinou zvláštností čínské léčby jest vypařování ran horkou vodou, vyžíhání jich žeravým železem a nabodávání těla (acupunctatio) jehlou, s pravidla tak hrubou, jaké u nás používají leda k sešívání pytlů. Nabodávání děje se buď jehlou studenou nebo teplou. V poslednějším případě lékař nahřívá svršek jehly, zabodnuté v doupe nemoci, plamenem svíčky nebo louče. Ale řečené metody mívají prý nemilé, druhdy přímo zhoubné následky.

Podle čínských badatelů jest patero látek, z nichž skládá se tělo lidské. Jsou to: oheň, voda, kov, země a dřevo, jež na těle zdravém arci bývají rovnoměrně rozloženy. Porušení náležitého poměru těchto stěžejných látek mívá pak za následek tu onu chorobu těla. Kterými léky čínský lékař nebo lékárník zjednávají zase patřičnou rovnováhu v těle nemocného, vypsál jsem částečně již zde. Nebyla to však než toliko nepatrná ukázka z bohaté čínské

farmakopoe. O nové doklady z ní, věru, nebylo by nouze. Tak, podle dra Parkera, člověku jednomu, jenž upadnuv zranil se v obličeji, oko naběhlo krví; lékař čínský nakázal mu proto zabít a rozpoltit kuře, za tepla jednou půlí obložit oko, druhou pak snísti jako »užívání«. Proti nespavosti zase lékař nemocnému radívá, by si dal pod hlavu koňskou lebku. Nepamětlivým k posílení paměti spomáhá prý bezpečně srdce koňské, hovězí, vepřové nebo slepičí na prášek rozmělněné. Ku prastarým prostředkům léčebným v Číně přináležejí dále pijavky a kterýsi způsob očkování. Také umělé zuby dělají a zasazují tu od pradávna. Robí je ze sloni a přivazují drátkem k ostatním zubům zdravým. Mnozí dryáčníci pak na ulici zabývají se trháním zubův a vedou prý si při tom velmi zručně, trhajíce je i bez kleští, pouhými prsty.

Když nás dr. Mastička pohostil čajem a cukrovinkami, osmělil jsem se otázeť se ho, jaká sazba odměn za léčení platí v Peking, i zvěděl jsem, že podle řádu cechovního za konsultaci jednoduchou v příbytku lékařově počítá se asi 20 haléřů korunové měny. Je-li případ složitější, žádá lékař odměnu dvojnásobnou. Za návštěvu u nemocného počítá se po 50 h a poplatek vozkovi. Ovšem jsou prý to ceny nejnižší, stanovené toliko pro méně zámožné, a uznalost pacientů není prý jimi omezována. — — —

Zručný operáterský výkon výtečného přítele mého, dra Smitha, jímž snad chorého zachoval na živu, přispěl asi nemálo, že neobratný ranhojič, zprvu tak uděšený, zanedlouho nabyl dobré mysli. Hostě nás vedl si živě, odpovídal ochotně a rád, načkoli jsme se ho dotazovali, a když nás vyprovázel, díkůčinění jeho takřka nechtělo ani ustati. Věděl předobře dr. Mastička, že hlava jeho byla v sázce, byť právě ani nevládla v Peking krutá čínská spravedlnost; za nezdařenou operaci, jež by měla v zápětí smrt, snadno mohl býti, kdo ji zavinil, i na hrdle pokutován, kdyby se zlíbilo jednak žehravým kolegům po prohlídce mrtvoly, jednak neuspokojeným soudcům, snad nedostatečně podmazaným a tudíž i nelítostným.

Jakkoli jest nade vši pochybnost, že v lékařství čínském nízké dryáčnictví značnou má převahu nad odbornou znalostí a zdatností, přece sluší doznati, že jsou v Číně i takoví mastičkáři, kteří chovají v patrnosti starodávné léky lidové, jež se osvědčily při některých neduzích, po výtce v některých stupních vývojových, dále že nezřídka dovedou vhodně upravovati výživu a že znají nejenom účinky obkladův, ale i polévání údů studenou vodou a nezbytnou masáží. Ovšemže úspěšnému léčení toho druhu asi značně napomáhá veliká houževnatost lidu čínského, zmíněná již podivuhodná životnost jeho.

Ještě jedné zvláštnůstky čínské budiž tuto dotčeno. Čínský lékař nepřichází nikdy podruhé návštěvou k nemocnému, nebyl-li opět zvláště zavolán, ani kdyby nemoc byla rázu sebe povážlivějšího. Způsob ten ustálil se dávno v pevné pravidlo, snad z té příčiny, že čínští nemocní, a pokud se jich tkne, jejich příbuzní, neostýchají se zváti bez meškání lékaře jiného, nespomohl-li hned lék prvního, a střídati lékaře tak dlouho, až by chorý buď ozdravěl nebo skonal. V ulicích měst čínských zhusta vídati jest nalepená, nazvíce notně neomalená doporučení zázračných léků, některá i s dosti oplzlými obrázky, a slýchati pouliční dryáčnický, kterak všelikými hokuspokusy lákají a vábí ku svému krámu prostomyslné »veleslavné publikum« – zúplna jako druhdy bývávalo na výročních trzích našich měst a městeček – – –

III. Z Pekingu Koreou a Sibiří

Dne 27. dubna (1901) večer přijel jsem drahou z Tientsinu do Tonku, a již druhý den dopoledne nesla mne žaponská loď »Genkaj Maru« žlutou kalnou vodou Pejho'a kolem pevností, na nichž vesele třepotaly se vlajky Spojených velmocí, do širého moře! Byl jsem jediným bělochem na lodi. Od kapitána do posledního chlapčiska posádky lodní i s několika málo cestujícími vesměs všichni byli Žaponci. Hle, národ úžasné čilosti! Před čtyřiceti lety byl všecek ještě orientálsky zanedbán vně i vnitř, a dnes plavíme se tu po parníku moderním, elektricky osvětleném, jenž zhotoven byl Žaponci v jejich loděnici. Dnes Žaponsko jest velmocí, válečné loďstvo jeho poměrně jedním z nejlepších, souostroví žaponské plno továren, jejichž výrobky zaplavují trhy východní Asie. – Metou mé cesty byl Mugden v Manžusku, kamž jediné vedla mne touha zvědět, co pravdy asi jest ve zprávě telegrafické, poslané svého času časopisům evropským, že v císařské knihovně, kterou zabrali Rusové, nalezeny byly staré písemné památky slovanské, ukořistěné kdysi Tatary, když hordy jejich

vpadly do Evropy. Ale když pak vylodiv se v Niu Čvangu, kdysi, před ruskou okupací, nejpřednějším to přístavním městě Manžuska, jsem se o věci dotazoval, bylo mi tu opětně potvrzeno, co již v Pekingu a v Tientsinu řekli mi ruští důstojníci, že ona zpráva patrně jest lichá; však, bylo-li tam nalezeno vůbec něco takového, té důležitosti a tak velikého významu pro všecko Slovanstvo, dávno prý asi bylo by odvezeno do Petrohradu.[55]

Tím ovšem stala se další má cesta do Mugdenu zúplna zbytečnou. Mé cestovní pokladniče, bez toho velmi již scvrklé, odbočka do Mugdenu byla by nemálo ublížila. Z Manžuska plavil jsem se na Koreu, druhý to důležitý bod mého cestovního plánu.

V Čemulpu očekávalo mne milé překvapení, rakouské válečné lodi tu kotvící, a srdečné bylo opětně shledání s čackými důstojníky, hlavně pak krajany, s nimiž nedávno ještě procházel jsem se Pekingem. V hlavním městě Koreje, v Soeulu (kteráž jméno vyslovují Korejci Sa-úl), věnoval jsem se usilovně studiu země a národa jejího. Žel, že pobytu mého v Koreji bylo jenom na krátko, pokud stačil malý můj cestovní fond.[56] Již dne 19. května ve Fusanu opustil jsem Koreu, oplývající jak přírodním bohatstvím tak i lahodným podnebím a zasluhující právem jméno nejkrásnější země východní pevniny asijské.[57]

Na palubě ruského korábu »Buraja« plavil jsem se do Nagasaki. Přeplovba trvala pouze devatenáct hodin. Po třetí vystoupil jsem na půdu rozkošného Žaponska, než, právě když tu na jihu již třešně byly odkvetly! Jenom den mi zbýval, abych prošel městem, jehož většina obchodníků nejvíce těží z těch, které nejvíce nenávidí – totiž z ruských námořníků a cestujících na Sibiř. Druhého dne (21. května) stal jsem se spolucestujícím veliké ruské rodiny na palubě oděsského korábu »Jekaterinoslav«. Obě paluby jen hemžily se ruskými vojáky a vystěhovalci na Sibiř. Srdečné veselí, slovanské zpěvy a tance – jaká pochoutka pro toho, kdo právě přišel od Korejců netečných, tupých a neveselých tváří! Ovšem že radost upřímná z cesty již překonané, a z kynoucí konečné mety, milým odleskem osvětlovala tváře těch, kdo dalekou pouť (přes půldruha měsíce trvavši) přečkali. A veliké rodině té cestou i leccos vážného se událo. Tak zemřelo sedm, narodilo se pět dětí. Přeplovba z Nagasaki do Vladivostoku trvala čtyři dny. Díky přepěkné pohodě, plavba byla velmi příjemnou; teprve před Vladivostokem sevřela nás na chvíli, asi na dvě hodiny, neblahá východosibiřská mlha – »tuman«. Dovedl jsem si představit, jak jest obyvatelům »primorskego a priamurskego kraje«, když jim sedí »tuman« v týle po dny, ba i po neděle. Mnohá sebevražda, hlavně důstojníků, má původ prý jen v té »trošce« vodní páry.

K večeru dne 25. května zakotvili jsme před baštou východní Sibiře, kdysi v těch končinách nejmocnější a nejdůležitější, před Vladivostokem, amfiteatrálně a přemalebně rozestaveným tu na pahorcích, jako Řím. Nad očekávání byl jsem překvapen moderním vzhledem a velikostí města, které ve starších knihách, ještě asi před 10 lety vydaných, nejinak se uvádí než jenom jako město skládající se z pevnosti, kasáren a rybářských srubů! Přespav na lodi, teprve na druhý den ráno prošel jsem celnicí, jejíž vedení zde na Sibiři jest věru až ku podivu benevolentní, a potom dal jsem prohlednouti své cestovní knihovničky a rukopisy rovněž velmi šetrnou policejní censurou. Za deset minut bylo vše odbyto, za půl hodiny pak seděl jsem již v hôtelu, a za hodinu potom odbyl jsem si návštěvu v americkém konsulatě za účelem, abych si tu zjednal doporučnými listy náležité opory ke studiu v městě, kde zakázáno jest i nejnevinnějším turistům fotografovati byť nejprostší pouliční výjevy!

Ve Vladivostoku, jehož obyvatelstvo se stálou vojenskou posádkou páčiti lze asi na 30–35 tisíc obyvatelů, žije také několik Čechů. Neměl jsem potuchy, že by tu byli, pročež tím neočekávanější a milejší bylo překvapení, když pátého dne po mém příjezdu navštívili mě jako zástupcové malé české osady pánové Jindřich Smolík, křtěný vodou stříbropěnné pražské Vltavy, a Frant. Jelínek z Nového Bydžova. Kdo si vzpomíná, že většina mých cest vedla krajinami málo hostinnými, kde bělochů buď vůbec nebylo, nebo bylo jenom skrovničce, a že tudíž pramálo naskytlo se příležitosti setkat se a potěšiti s krajany zde u břehu Tichého okeánu, pochopí, že radostí div jsem neslzel, když svíralo mne náručí krajanův a slova upřímného uvítání hlaholila ke mně zvukem mateřské mluvy. Den 30. května a Vladivostok v mých upomínkách na vždy budou na místě nejpřednější. Pan Jindřich Smolík, vynikající člen rusko-čínské banky, a pan Jelínek, obchodník piany a hudebními nástroji, okázale a důstojně reprezentují tu českou národnost. Tehdy čítala česká Vladivostocká osada jen šest členů, dnes jich tam jest celý tucet. Sám dopomohl jsem několika radou a pokyny, by v Sibiři a Manžusku došli obstojnější výživy. V Manžusku trvale se usadilo několik českých rodin, a kozácký pluk vedením českého kapelníka seznamuje daleký východ s krásami skladeb Smetanových, Dvořákových a jiných mistrů českých. Dvacet a jeden den pobyl jsem ve Vladivostoku (posud', milý čtenáři, jak se mi tu mezi krajany zalíbilo!) čekaje marně na příchod přítele Kořenského, který tou dobou podruhé kochal se krásami líbezného Žaponského nitrozemí. Krom plavby na ostrůvek Puťatin konal jsem výlety jen do nejbližšího okolí, jinak trávě čas přípravnými studiemi o veliké dráze sibiřské. Na malém (12 verst dlouhém, 1/2 versty na nejvyšším, 5 verst na nejširším místě širokém) ostrůvku Puťatinu vládl jako správce statku Starčeviče nad třemi sty Kytajců (Číňanův), dvaceti pěti Korejci a

několika Rusy, hostitel můj pan Václav Marek, jenž s malým parníčkem byl si mě sem přivezl. Dobrosrdečný muž ten v továrně nejprve založené Starčevičem na výrobu zboží porculánového (jež pohříchu, byvši řízena Žaponci, skončila úplným nezdarem, patrně na pokyn ze Žaponska), páčil tu prosté cihly z nejkrásnější hlíny porculánové, choval se zdarem koně plemene orlovského a dobytek hovězí a konal dosti zdárné pokusy s pěstěním cukrovky. Ostrůvek hustě zalesněn. Převládají tu duby, barchat, jasan, břízy černá i bílá, lípy, čertovo dřevo, a z jehličnatých kedry a smřčky. S úspěchem také pěstovány tu jabloně a maliny, oves, proso, čínská pajsá, rosička a brambory. Pšenice však, ani žito, ani ječmen tu nerostou! Velké množství konvalinek (landyž) a tři druhy zemních orchidejí (zde »bašmačky« zvané), právě za mé návštěvy vesměs kvetoucí, znamenitě zdobily romantický ostrůvek, jenž i nerostnou skladbou půdy své jest neobyčejně zajímavým a příhodným k těžení. Mimo kaolin, jsou tu i ložiska pěkného zeleného mramoru a zlatonosných rud (leč chudšího zrna). Na zlato doluje se na jiném zcela blízkém ostrůvku »Askoldu«, s ročním výnosem za 150.000 rublů. Na Puťatinu prohání se několik set jelenů a srnců. – Pan Jindřich Marek, rodák z Dohalic u Sadové, přišel na Sibiř již roku 1874. Choť jeho jest Maloruska. Několik verst od Vladivostoku malý pivovar jest majetkem společnosti Českoruské, sládek jest Čech a i choť jeho tu ve Východní Sibiři jediná naše krajanka.

Pobřeží okolí Vladivostoku dosti četně osazeno jest Korejci, kdežto Číňané více méně bydlí jen v městě samém. Jistou část pobřeží osadila vláda sektou Starověrců z Ruska vypuzenou. Že se Sibiř valně pozměnila za dobu posledního desíletí, co američtí zpravodajové rozepsali se o hrůzách sibiřských, o tom přesvědčil mě již Vladivostok! Vychází tu dvě časopisů, censurou méně obmezených nežli v macešském Rusku, jest tu i gymnasium pro žáky i žáčky, nižší i vyšší, a o šíření osvěty do vrstev nejširších stará se »Obščestvo národních čtení«. Spolek ten pořádáváme dny sváteční veřejné bezplatné přednášky s demonstracemi ponejvíce z oboru věd přírodních, mnohdy také literární dýchánky. Přednášku zahajuje a také ukončuje hudba. Totéž obščestvo pořádává v zimě večerní kursy. Vyučuje se: jazykům anglickému, francouzskému, čínskému, pak účetnictví, směnkářství a obchodním zákonům. Poplatek jest 2–3 ruble měsíčně. Mimo to udílí se tu v zimě bezplatné večerní vyučování školy řemeslnické. Jest tu i dosti pěkné a obsažné museum přírodnin kraje toho, spolek pro šíření vědomostí v kraji Amurském, spolek lékařů, vládní učiliště východních jazyků, podporované místními »mecenáty«, učiliště námořních vědomostí, a ovšem, i obecné školy. Spolek fondu Puškinova sbíral (a již se chystal ku stavbě) na budovu veřejného bezplatného učiliště pro večerní vyučování vrstev nejširších moderním jazykům, vědám přírodním a matematice,

zeměpisu a literatuře ruské! Též zanáší se myšlenkou stavby lidového divadla! Slyšíš, stověžatá matičko Praho!? V malém útulném divadélku vladivostockém za pobytu mého debutovala ruská společnost operetní. – Škoda, že vývojem otázky manžuské, odbočkou dráhy transsibiřské v nová tržiště, nová emporia ruské moci na východě, Vladivostok pozbyl na významu svém, a jeho budoucnost obmezena jest na obchod s kožešinami (drahocennou sobolovinou) a pevnostní posádku. Vladivostok, tento Sebastopol Východu, už i jako bod strategický ustoupiti musí jižnějším svým konkurentům.

Ve Vladivostoku měl bych se rozloučiti se čtenářem. Nezanášel' jsem se úmyslem popsati veřejnosti cestu svou na přič Sibiří, když přítel Kořenský rozhodl se toutéž cestou z Austrálie navrátiti se do vlasti! Jest věru k tomu povolanějším, znaje podrobněji z cest před léty vykonaných Sibiř západní i střední – které jsem já projel jen jako turista, letmo, vlakem. Od doby našich cest, kdy také pan Kořenský za několik neděl po mém odjezdu přijel do Vladivostoku, i jiní z Čechů konali tu cestu buď týmž směrem nebo Manžuskem, i jeden z našich odborných inženýrů. Nebude tedy nouze v českém písemnictví o podrobný popis velkolepé dráhy sibiřské, již zakládá se nová era budoucnosti velikého Ruska.

Jest mi tudíž třeba toliko krátkým nástinem podati další průběh cesty! Dne 14. června doprovoben milými přáteli, s nimiž těžko bylo se mi loučiti, nevěda, zda-li kdy v životě s nimi se opět shledám, odjel jsem vlakem ku břehům Amurským, do Chabarovska. Třicet dvě hodiny jel jsem vlakem rychlostí našich českých osobních vlaků, krajinkou, jež právě v červnu byla jako brčál zelená a spestřena koberci lilii a kosatcův; i zdála se mi býti vším jiným – jenom ne Sibiří, jak jsem ji vídal v dávných představách dětských let. Vyvolávat' slovo Sibiř mimoděk představu nehostinných tunder Jakutska, nebo Sibiře výlučně za doby zimní. A nyní jel jsem jako nějakým parkem anglickým. Bezděky zapomíná pozorovatel, že jaro trvá tu čtrnáct dní, léto půltřetího měsíce, podzim půldruhého měsíce! V Jakutsku pak hřeje slunko ani ne celé čtyři měsíce. V Chabarovsku, jež s 15.000 obyvateli má své krajinské museum a ženské gymnasium, navštívil jsem prostičkého, dobrodušného krajana, zlaté srdce v obřím těle, pana Řehoře, mistra pekařského, dále mistra uzenářského p. Hladíka, setkal se tu s dvěma jinými krajany z Manžuska – a prchaje před jinými, kteří nekalým svým řemeslem harfenistů a šumařů ostouzejí jméno české po celé slavjanské Asii, vstoupil jsem posléze na palubu parníku, abych tu stal se andělem strážným a průvodčím dvěma Američanům, jež vyslal milionář Hearst, vydavatel několika časopisů, na rekordní cestu kolem světa. Ježto naprosto neznali jazyka ruského, byla jim nahodilá setkaná se mnou nejvýš vítanou. Skrovná má znalost ruštiny, cestou se zdokonalující, postačila nám pro všechny případy. Než opustili

jsme břehy Amuru, odvážil jsem se až i do disputací s naším milým spolucestujícím, generálem Romanovem, někdejším velitelem turkestanské divise; hovořili jsme jakýmsi slavjanským volapükem, z jehož otcovství oba jsme se těšili mírou zaslouženou. Za to zle osopil se na mě mladičkový pokladník na nádraží v Moskvě, zakazuje si, abych se ho dotazoval malorusky na kteréši podrobnosti! Pověděl jsem tomu slovanožroutu své mínění tak upřímně, že sběhl se celý štáb – a doznávám – mnohem zdvořilejších úředníků!

Průběh cesty mé napříč pevninou asijskoevropskou vzhledem k cíli mých svěřenců nemohl býti ovšem jiný, nežli rázu »žilvernady« (Jules-Verneady). Scházela ovšem všechna napínavá a nebezpečná dobrodružství talentovaného francouzského romanopisce, jehož bujnou obrazotvornost málem ještě předčí jeho nevalné zření k vlastní podstatě věd přírodních a k národopisu. Nám nepřál osud, abychom, kromě komárů a ovaďů, utkali se s jinými šelmami krvelačnými, jichž arci v středním a dolním poříčí Amuru nechybí. V nejbližším okolí Vladivostoku lovci ubili obrovské tygry. Medvědů, rysů, vlků všude prý tu hojnost. Však jen jednou z rána s paluby uzřeli jsme na břehu pijícího medvěda.

Cestovní dobrodružství naše byla rázu zajímavého, ale o nic méně rozčilující pro mé spolčníky, jimž každá ztracená hodina byla velikou ranou v rozpočtu. Až do Chabarovska jasně zářila planeta štěstí mým oběma hrdinům. Dím hrdinům, neboť vypočítavost a žurnalistická rutina páně Hearstových časopisů dala vytrubovati reklamy jako na pozauny, časopisy jeho denně přinášely zprávy o pokroku cesty a tisíce lidu sázelo na výsledek, místo i hodinu, kdeže setkají se obě konkurenční výpravy. Poslal totiž Hearst jednu výpravu z Nového Yorku přes Evropu, druhou, s mými bezděčnými svěřenci, na západ (z americké strany) Tichým okeánem na okružní cestu světem. Přistavše v Žaponsku, pan Horton, známý spisovatel, a mladistvý studující Eunson najali si zvláštní parník žaponský – co záleželo jim na dvou, třech tisícovkách! – do Vladivostoku, a v témže nepřetržitém tempu dále cestovali; ale v Chabarovsku svit šťastné planety počal blikati, až v brzku docela uhasl! Opadlat' a dále opadávala voda řeky Amuru; lodi hlubšího ponoru již před týdnem uvázly na písčínách středního toku jeho. Za osm dní měli jsme se dostat do Stretěnska na řece Šilce, kdež teprve bude možná použití dráhy, jejíž manžuská jižnější odbočka, zničená čínským vojskem, tehdy nebyla ještě úplně znova dostavěna; pohříchu, obvyklý tento rozpočet již pro nás neplatil. Jak rádi byli bychom se podrobili zpoždění třeba čtyřdennímu! Ač lodní strojmistr, topiči a kapitán za dobrá slova a nějaký dollar ctí a darem, zrychlovali chod lodi co jen možná bylo, tak že oněch 940 verst z Chabarovska do Blagověščenska jsme urazili za pět a půl dne, málo nám to spomohlo, když později bylo nám i pěšky jíti.

Blagověščensk překvapil mne více ještě, nežli Vladivostok neb Chabarovsk. Město rázu amerického, vzrostlé jako hřib po dešti! Má 33.000 obyvatelů a šest verst dlouhou ulici, dvě divadélka, gymnasium chlapecké i dívčí, museum, čtyry banky, tři kluby a mezi jiným i bakteriologickou stanici. Však této poslední velmi jest tu zapotřebí. Zuřívá tu »čuma«, dobytčí mor, zhoubný po výtce skotu a koním, a sibiřská »jazva«, pád dobytka. Spěch nutil k další pouti odtud, pročež nebylo mi lze přihlídati k podrobnější prohlídce města toho. Připomínám toliko, že tu žije krajan, truhlář a hostinský pan Foma Ivanovič Pecka; jenom žel, že pádem zlomiv si nohu, byl právě na lože připoután.

Ještě hned večer téhož dne, kdy jsme sem přijeli, přesedli jsme na poštovní loď »Admiral Čichačev«. Ale když i ta uvázla v písčínách, ztroskotaly naděje mých dvou spolucestujících ve výhru nadobro, a tím spíše, ježto nedávno setkali jsme se s výpravou druhou, která pluje po proudu v prosté lodičce již nyní jista byla vítězstvím.

Nač dlouze bych líčil průběh této říční cesty, jednotvárné jako břehy Amuru a divoké, skalnaté Šilky za delší plavby podél nich. V mlhách a dýmu hořících pralesů plavili jsme se na lodích najatých, někdy šlo to pěšky, jindy koňmo, tajgou; obozy (zavazadla) naše a generálovy, jenž se k nám přidružil, vlekli podložení koně kozáčtí v najatých lodičkách od jedné poštovní stanice kozácké ke druhé.

Bylo dosti času vzpomínati na dny minulé, jež jsem prožil v tak pohnuté době v Pekingu, a bylo i dosti příležitosti a popudu srovnávati hladinu Amuru a břehy jeho s jezírky Letních paláců. Myšlenky jako motýli zhusta poletovaly brzy kolem nádherného »loubí granátového«, brzy nad klidnou hladinou snivých vod jezerních v oněch pohádkově krásných sadech pyšné vladařky čínské. A ku podivu nejčastěji vtírala se mi na mysl podoba oné podivuhodné práce kteréhosi rozmarného řezbáře čínského, kocábky vydlabané z kmene obrovské borovice, jejíhož vyobrazení zajisté povšiml si laskavý čtenář na obrázku, a o níž letmo jsem se zmínil zde. Ozdobnou příď loďky té tvořila nejtlustší větev hlavní ponechaná na kmeni. Příď i stěny, natřené jemným lakem zlatým a granátovým, krášlily v pravdě umělecky provedené obrazce stylisovaných šišek, jehněd a větvic borových, oživené podobami křídlatého hmyzu bytujícího v lesích jehličnatých. Jako zdobný výběžek přídy vrchem tyčila se zachovalá, dlátem ani štětcem netknutá větvička s jehličím ještě zeleným. Ku podivu, jak živě tiskl se mi na mysl obraz oné loďky čínského díla, ne nepodobné však benátské gondoli, od níž zase jak od východiska různě poletovaly myšlenky opuštěným dračím sídlem Syna Nebes, vládce Říše

středu. A bylo věru nač vzpomínati a co srovnávati s novou scenerií na zdlouhavé pouti pobřežím Amuru.

Nicméně jsem nezelel této změny v cestování! Ocítil jsem se jen opět v pravém živlu, poznal poněkud zase novou přírodu i pobřežní lid! Lidu arcí poskrovnu! Malé vesnice kozáků na levém břehu Amuru, zničená, vypálená města čínská na pravém; dále na Šilce znamenati jest již jen kozáky s obou stran. Všechno území málo pokročilé, o sto let za nejnepatrnějšími osadami »divokého« západu Severní Ameriky.

Za to volná příroda mnohé uchystala mi překvapení. Stráně řeky Šilky byly jako pokryté kvetoucími divokými pivoňkami, a místy zase, kudy jsem se ubíral pěšky, na verstu cesty nebylo stromu, jenž nebyl by pokryt pupami baboček, z nichž právě vylézali motýlové. Statisíce sedělo všude těchto »mláďátek«, neschopných ještě lítati.

Devatenácte dnů trvala společná cesta naše. Ze Stretěnska, města menšího než Blagověščensk, jeli jsme vlakem půlčtvrta dne, a to dnem i nocí, k jezeru Bajkalskému, pak lodí přes jezero, dále opět vlakem, a dne 16. července večer po dvouhodinové jízdě po kolejích vjeli jsme v nádraží Irkutské. – Ejhle, Irkutsk, předměstí Evropy, Paříž Sibíře! Přijel jsem sem maje asi osm rublů v kapse všeho jmění svého, zbytek mého cestovního fondu! Již z Vladivostoku telegraficky požádal jsem o další půjčku. Na cestu do Pekingu vypůjčil jsem si několik tisíc zlatých, jež později výnosem přednášek a honorářem za knihu tuto jsem zapravil.

Čtenáři laskavý, odpustiž mi takové podrobnosti! Zdá mi se záhodno tuto je uvést, a to tím spíše, když za posledního pobytu v milené vlasti poznal jsem, že není známo, jaké obtíže působí mi sehnati skrovné prostředky na další cesty, nevzpomínaje péče o rodinu. V pravdě, nebýti šlechetné obětavosti oněch tisíců pořadatelů mých přednášek, nebýti zřejmé přízně a lásky, již obecenstvo všude prokazovalo těmto mým přednáškám (krom honoráře spisovatelského jedinému zdroji příjmů mých), byly by zničeny veškery životní touhy a cíle mé, pokud se odnášejí k činnosti ve vlasti. Než, obavy mé o prostředky k návratu domů změněny za krátko v milé překvapení. Šlechetný náš mecenáš, slovutný prezident České Akademie pro vědy, slovesnost a umění, zvěděl o mých nesnázích od paní Náprstkové, jež věrna zámyslům nezapomenutelného našeho Vojty Náprstka, s mateřskou pečlivostí stará se o další osudy Čechů v cizině, nemeškal obdařiti mne tisícem korun, částkou více jak dostatečnou na uhrazení cestovního z Irkutska – do Chicaga.

V Irkutsku bylo nám tři dny čekati na rychlík, jenž tehdy odtud vyjíždíval jenom dvakrát za týden. Nadál jsem se, že v Irkutsku mnoho naleznu Čechů; ale byli tu jen tři, kapelník hudby hrající v hotelích, dále sládek a správce německého pivovaru. Správce, pan Stárek, zpříjemnil mně krátký můj pobyt v Irkutsku co nejsrdečněji. V jeho mládeneckém příbytku dočetl jsem se v českých časopisech po dlouhé zase době novinek z vlasti.

O půl noci dne 19. července odjeli jsme rychlíkem, a k večeru dne 27. t. m. opustili jsme pohodlný vlak Velké dráhy transsibiřské v bílé matičce Moskvě! Poklonil jsem se divotvornému Kremlu, projel městem, navštívil několik Čechů, a již za pět dní potom na palubě lodní opět křížil jsem Atlantický okeán, stěží přemáhaje touhu po objetí rodiny.

* * *

Pestrý kolotoč vidin vznáší se mi před očima, vzpomínám-li na tuto cestu, jak doufám, nikoli poslední. Arizonské pouště, města Indianů Hopi, na skalách divokrásný, velkolepostí až příšerný Veliký Cañon Arizonský, palmové háje ostrovů Havajských, Peking, přístupný mně se všemi branami, všemi týny a svatyněmi, Korea, obrovská prostranství Sibíře a potomní let Evropou, věru že tato cesta ze všech mých dosavadních byla nejpestřejší.

Doslov

Bylo by zajisté záhodno bývalo podati vysvětlení ještě v lecčem důležitém, co vztahuje se přímo i nepřímo k průběhu cesty z Pekingu do Vladivostoku i k vypsání téže. Avšak nezbyvá již místa ni času, a také jiné příčiny nedopouštějí šířiti se o tom. Jest mi tudíž aspoň prositi milých čtenářů za omluvu, jak z mezer obsahových tak i z dlouhých přestávek u vydávání spisu mého. Připomínám jen, že nad očekávání značné obtíže při spisování a dopravě rukopisu (jehož jednu část zničil požár poštovní budovy pekinské, jiná pak lupem i se vzácnými snímky přišla mi na zmar), přičinily mnoho k nepravidelnosti u vydávání tohoto dílu cestopisu. Také po návratu mém z cesty nemalý chvat v pořádání přednášek bránil mi pokračovati ve psaní. A přednášky byly a jsou hlavním zřídlem, ano zhusta i jediným, z něhož zapravuji značné výlohy cestovní, nevzpomínaje ani jiných závazků, na př. rodinných. Milým čtenářům cestopisů mých a posluchačům přednášek srdečný pozdrav, pořadatelům upřímný

dík. Uznání mé náleží plnou měrou i spolupracovníkům na díle tomto, kteří se mnou, nebo druhdy zvláště za dlouhé nepřítomnosti mé, přičinili se o vycházení a zdárné dokončení díla, tak zvláště pokud přírodovědecké části prvních dvou dílů mých »Cest světem« se dotýče, panu professoru Boh. Baušovi a pořadateli obrázkové části panu Jaroslavu Brázdovi, svým dávným vzácným přátelům, nemění pak měrou svědomitému a s horlivostí osvědčenou mně a mému dílu oddanému upravovateli části rukopisné (asi od polovice prvního dílu »Cest«: »Napříč Rovníkovou Amerikou«) panu F. B. Khemlovi, jenž pořídil i větší díl citovaných překladů ve všech třech svazcích dosavadních. Také všem jiným příznivcům vzácným a milým z časů dobrých i zlých platí můj pozdrav a dík.

E. St. Vráz

Literatura²

Dr. Smith: Chinese Characteristics.

Dr. Smith: China in Convulsion.

Dr. W. A. P. Martin: The Siege of Peking.

Dr. Williams: Middle Kingdom.

P. Piassetský (ruský badatel): Russian Travellers in Mongolia and China.

Dyer Ball: Things Chinese.

Prof. Douglas: Society in China.

Dr. Coltman: The Yellow Crime.

Mgr. Alphonse Favier: Péking, histoire et description.

B. Navarra: China und die Chinesen, a mimo to některé v jazyku anglickém a německém v Číně vycházející revue.

* * *

² Veliká jest odborná literatura o Číně. Maje ode dávna zájem o národ a zemi tak vynikající, zabýval jsem se po léta studiemi k nim se odnášejícími, a bylo by věci takřka nemožnou vyjmenovati tuto všecky pomůcky, z nichž čerpal jsem kdy poučení o Číně. Pročež uvádím svrchu jenom hlavní prameny.

Poznámky:

[1] Peking nazýván je svým vlastním obyvatelstvem Pej-čing, v střední Číně Pekín; ň je silně vyslovená nosovka. Já užívám všude tvaru v Čechách zdomácnělého a píšu Peking, pekingský, na místě Pekín, pekiňský a t. d.

[2] Dík bulletinům z bojiště a slavným proklamacím vládním, pekingským úředním listům, sta milionů lidí v Číně dosud věří, že Žaponsko nuceno bylo prositi o mír, že voje žaponské vrátiti se musily s nepořízenou a jen dík shovívavosti císařské nepomřely hlady, dostávše almužny, »rýže«. (Válečná daň!)

[3] Pan autor laskavě oprávnil mne ku překladu následujících statí, a vydavatelé zaslali mi knihu jeho ještě dříve, nežli dána byla do veřejnosti. Starý, úcty hodný přítel Číny trpce nařiká na největší zklamání v žití: Přednáseti po více jak čtvrtstoletí Číňanům »Právo mezinárodní« a pak sám, na sklonku svého žití, viděti, jak špatně vštípilo se učení to v mozek a srdce jeho žáků! Jak právo nejsvětější, uznávané již i mnoha divochy: šetřiti vyslancův, žen a dětí, zašlapáno v prach. Bylť Dr. Martin sám též mezi obleženci na anglickém vyslanectví, a s puškou v ruce chránil žití několika set žen a dětí, bělochův i Číňanů, před vraždy chtivou lůzou boxerskou a vojskem císařovniným.

[4] Zmíním se o nich ještě až při popisu lidu čínského.

[5] Kdo by pochyboval, že čínské ženy tak lehce vojenským duchem dají se nadchnouti, nechť si připomene, že povstalečtí Taipingové utvořili ženské brigády, právě jako to udělali boxeři. Neobyčejně oblíbená ballada, »Mulon náčelnice« je dokladem téže věci.

[6] Podle jiných údajů princ Tuan přínáležel již dříve k bratrstvu boxerů.

[7] Týká se celní služby.

[8] Fu = palác.

[9] 1 mex. dollar = asi K 2,40–2,50.

[10] V zájmu podnikavých turistů připomínám, že jsem zaplatil cestovného z Chicaga až do Pekingu zl. 865, krom ostatních výloh.

[11] Gun = titul podobný asi vévodskému; Fú = palác člena císařského rodu.

[12] Jeden »tael« v Pekingu rovná se asi zl 1,82 až zl 1,90 r. měny.

[13] Vrátky ta jsou umístěna ve valu, právě pod onou částí jeho, jež tehdy byla obsazena bělochy, tak že Číňanům nebylo lze obsaditi je a řádně opevniti.

[14] Oboje pojmenování pozbylo již valně dřívějšího práva. Přebývá tam totiž málem již tolik Číňanů co soukmenovců čínské dynastie, jimiž druhdy tato část města zalidněna byla téměř výhradně a podle nich i pojmenována.

[15] Od stavby pevnůstky bylo později upuštěno.

[16] Neuvádím jméno národa, k němuž tlupa příslušela, aby mrzkým činem bídného syna nebyl zlehčován i národ. Nicméně příklad ten zůstává vždy hanbou i tak zvané evropské civilisace.

[17] Srdce podle názorů čínských umístěno je kdesi v dutině břišní.

[18] V pekingské mluvě obřadní značí to asi, jako by se řeklo: Ty, jenž jezdíváš v kočáře, maje svého předjezdného, nebo: Vznešený, urozený pane!

[19] Lau-je = starče (starý muž). Ta lau-je = Veliký (velemocný) starče! jinak také: Starší bratře můj! jsou oslovení, kterých lid čínský používá mluvě s nižšími úředníky. Mandariny nejvyšších hodností oslovuje Číňan: »ta jin« = Veliký pane! V obyčejném hovoru Pekinčan vplétá rád hojně přívlastků popisných, jimiž jsou tak význačny všechny jazyky orientalské, na př.: »Starý pane, jenž bydlíš v domě o jednom poschodí,« nebo: »Starý pane, jenž se vozíváš s předjezdným a sluhou,« a m. p.

[20] Hláska t budiž tu vyslovována polo měkce, polo tvrdě, poněkud jako d, anebo, ježto není snadno zvuk ten vytvořiti zcela správně, bude lépe, zvykneme-li vyslovovati prostě Duan, spíše nežli Tuan

[21] Nejnovější dílo proslulého sinologa, Dra Smitha, »Čína zmítající se«, lépe snad řečeno »Čína v křečích«, v němž vylíčeny jsou poslední bouřlivé události čínské, vydáno bylo v loni v New Yorku v Spoj. Státech severoamerických. Dílo to vypraveno je názorně obrazovou částí, na větším díle pořízenou podle fotografií mnou zhotovených.

[22] Počátek tohoto století podobně jest maloslibný.

[23] Několikaletý kořen ginsengu (hlavně onoho v Manžusku divoce rostoucího) jest zajisté nejdražší na světě lék dryáčnický! Stojít' libra až dva tisíce dollarů (mexických)!

[24] Číňan, udává-li polohu kterékoli věci, byť jen skříně na šaty, určuje ji přesně čtyřmi stranami světovými.

[25] Otec, pokrevní velký muž, t. j. Jeho Blahorodí mému otci pokrevnímu (na rozdíl »suchého otce« – otce adoptivního).

[26] Úřední jméno Pekingu, jakožto hlavního sídla provincie Tči-li.

[27] Následuje jméno rodinné, dle něhož adresát vyhledán bude doručitelem –

[28] Viz Kořenského Žaponsko.

[29] Odtud někteří odvozují i jméno Číny »Sina, Tsina«.

[30] Některé z jazyka anglického na jazyk český mistrně přeložili a vysvětlivkami opatřili dr. Rudolf Dvořák a Jaroslav Vrchlický. Viz Sborník světové poesie.

[31] Viz prof. dr. R. Dvořáka spisek »Čína« a J. Kořenského: »Cesta kolem světa«.

[32] Rozuměj: Přinášel obět za mrtvé.

[33] Podle stavu a záležitostí osobních vyznívají přání ovšem po různu; zde, jak patrně, modlí se úředník nebo literát.

[34] Čínská etiketa vyžaduje, by jídla všechna na stůl přišla již rozřezána na kousky! Nožů neb vidliček tu není, a krom známých tyčinek, kterými Číňan umí zacházeti tak dovedně, jenom jakési menší naběračky, ale žádného jiného nástroje neužiješ na stole čínském.

[35] Až na vzácné výjimky neděje se takovéto pohoštění v domácnosti hostitelově, nýbrž v lepším čínském restaurantu, kdež kuchyně, pokud jsem poznal v Pekingu neb v Nankingu, nebývají o nic lepšími ani čistšími, nežli jsou v obyčejných pouličních stravovnách.

[36] »Li Taj Pe«, to jest »Li Velký Bílý«, žil za dynastie Tang'ů, tedy asi v době dynastie XVI. panovavší od roku 618 do 908 našeho letopočtu.

[37] S mimotními náležitostmi, s příslušenstvím vedlejším.

[38] Hospodárnost a důmysl, cenné věno čínské chudiny po výtce v krajích, »kde o všecko jest nouze«, jeví se pronikavě v následujícím příkladu, kterak dovedou si poraditi matky prachudé, nedostává-li se jim plenek, jimiž by obvinuly nemluvňátka. V severní Číně na př. chudá žena taková nasypavši trochu popelu do hrubého pytlíku, vsune do něho dítě, a pak občas nahrazuje mokrý a znečištěný popel čerstvým. Důvtip nebohých nuzaček dozajista zasluhuje podivu; trnu však a zamrazí mne až do útroh, uvědomím-li si jasněji všecku bídu čínské chudiny, které až i popelem nahražovati jest plénky nemluvňat, jako by věc ta, kterou jinde i žebračka opatří svého novorozence, byla v Číně výsadou toliko vyvolenců Štěstěny.

[39] Postačitelným dokladem toho jsou hávy dvorních dam císařovny čínské v Museum král. Českého; zakoupil jsem je v Pekingu.

[40] Rok později, tedy r. 1902, dlel dr. Čoudek jako vyslanecký lékař po měsíce v Pekingu a byl svědkem nového utváření se poměrův čínských po návratu císaře a císařovny čínské do hlavního města jejich veleříše, pokořené cizinci.

[41] Velmi zajímavý spis o tom napsal účastník obležení Evropanů v Pekingu boxery a čínským vojskem, lodní nadporučík Theodor rytíř z Winterhalderu. Kniha vyšla ve Vídni nákladem A. Hartlebena pod názvem »Kämpfe in China«.

[42] V jazyce čínském není slova dosti výstižného pro náš pojem náboženství. Slovo kiao vyjadřuje stejně pojem bohoslužby jako pojem nauky vůbec. Nejstarší nauka, kterou obecně navykli jsme nazývati konfucionismem, správně čínsky zove se »Yu kiao«, to jest »nauka vzdělanců« neboli »souhrn nauk nejstarších klasikův čínských«, po výtce Konfucia a Chu-Hia, kult státní v to počítaje, potom Buddhismus, různé sekty (mezi jiným dosti rozšířený tibetský lamaismus), a posléze taoismus.

[43] Žel, mezi negativy, jichž celou bednu Číňané mi uzmuli při lodění buď v Tientsinu nebo na pobřeží manžuském, snad svedeni bláhovou domněnkou, že jest v těžké bedně stříbro, byly také negativy obrazů těchto mlýnků modlících a jiných převzácných snímků mých z tibetského kláštera.

[44] T. j. starého mudrce, jenž narodil se padesát čtyři roky před Konfuciem.

[45] Drak jest Číňanům něčím jiným, nežli v našich pohádkách. Dobrou vílou, ochranným božstvím, znakem a představou moci. Viděti císaře sluje v dvorní řeči: Pohlížeti v tvář draku. Tělo císaře jest tělo dračí, trůn sedátkem dračím atd.

[46] I Čína má svou šlechtu dědičnou i dočasnou. S titulem šlechtickým však, kromě cti a některých skrovných výsad, nejsou žádné značné výhody spojeny, aniž nabývání panství nebo jiného nemovitého majetku. Nejbližší členové císařství ovšem dostávají appanáži, avšak potomci jejich, postupně v nižší a nižší třídy příbuzenství klesající, ztrácejí jak tituly tak i appanáži, až posléze stávají se jen obyčejnými členy císařského klánu.

[47] Jednu takovou z pekingských Lovčích paláců chová ve sbírkách svých Museum království Českého.

[48] Hrabě Waldersee.

[49] O útěku tom vyprávěl nám jeden z manžuských vojinů, všecek rozhořčen jsa, že na povel císařovnin stříleno bylo do lidu, jenž současně prchaje, překážel u brány rychlému útěku.

[50] Císařovna vdova, jinak přísně konservativní, dala zavést v palácích Západních světlo elektrické a postavit elektrickou dráhu spodního vedení, zdělí asi 2 km, odtud až k božským bohyně hedvábnictví a bohyně milosti. Práce ty provedli její sluhové a úředníci rodem Číňané, zvláště proto vycvičení. Vozů této dráhy bylo pouze dvě, tvaru však jenom všedního, u nás obvyklého. Zřel jsem je dobře zachované u poboční brány.

[51] Některého světce vůbec; Buddha = světec, na rozdíl od Buddhy Gautamy, božského věrozvěsta.

[52] Několik missionářův bylo v provincii Šensi takto na popraviště odneseno.

[53] Dle Remusat (Nouveau Mélanges Asiatiques) akupunktace přinesena byla do Evropy z Číny hollandským lékařem Ten Rhyne na sklonku XVII. století.

[54] V budově pekingské »Medicinské fakulty« jest veliká bronzová socha muže, v celé Číně jediná, na níž znamenati lze arterie a místa dírkami označená, k názornému poučení, kde na těle lidském dopouští se léčba jehlou, řezem a vyvozováním puchýřů.

[55] Na dotazy učiněné sl. Českou Akademií pro vědy, slovesnost a umění na příslušných místech v Petrohradě dosud (!) nedošla žádná uspokojivá, vysvětlující odpověď.

[56] S díky vzpomínám tu laskavé podpory tří set zlatých »Svatoborem« mně poskytnuté, kteréž jedině děkuji, že nestroskotal jsem se svými plány již před Koreou.

[57] Dosti bohaté vzpomínky a poznatky své, doložené četnými původními snímky fotografickými, uveřejniti hodlám ve velkém zeměpise, na němž již po léta pracuji a k jehož vydání poněmáhle se připravuji.